

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskernes Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Danske soldater i kamp på Østfronten 1941-1945

af
O. KRABBE

**Danske soldater
i kamp
på Østfronten
1941–1945**

O. KRABBE

Danske soldater i kamp på Østfronten 1941-1945

Odense Universitetsforlag 1976

Forord

Major O. Krabbes bog om danske soldaters deltagelse i kampene på Østfronten er stærkt præget af den opfattelse og holdning, der fik de mange danske frivillige til at slutte sig til de tyske styrker. Dette forhold vil falde mange læsere for brystet.

Det er imidlertid Odense Universitets og Odense Universitetsforlags opfattelse, at bogen gennem sin belysning af de danske frivilliges kampindsats og vilkår på tysk side og af den holdning, som lå til grund for denne deltagelse, er et værdifuldt kildeskrift og i kraft heraf fortjener en plads i litteraturen om Danmark under den anden verdenskrig. Dette er baggrunden for, at de to institutioner har fremmet bogens offentliggørelse.

AAGE TROMMER

TORKIL OLSEN

Indhold

Indledning	9
I. Baggrund og motiver	11
II. De militære organisationer	24
III. Med division Wiking i Ukraine 1941	35
IV. Frikorps Danmark 1941–43	52
V. Division Wiking 1942–45	88
VI. Reg. Danmark (Div. Nordland) 1943	142
VII. Danske flyvere på vingerne	153
VIII. Reg. Danmark (Div. Nordland) 1944	161
IX. Reg. Danmark (Div. Nordland) 1945	213
X. A. Krigsfangenskab	240
X. B. Velfærdstjeneste	247
XI. Krigens eftervirkninger for de overlevende	249
Kildehenvisninger	266
Kort	270

Forkortelser

A. A.	Opklaringsafdeling	Mk.	Maskinkanon (2 cm)
Adj.	Adjutant	mot	motoriseret
Afd.	Afdeling	Mpi.	Maskinpistol
Art.	Artilleri	Mt., Grw.	Morter, Granatkaster, tung (s), let (l)
Batl.	Bataillon	O. O.	Ordonnansofficer
Batt.	Batteri	Pak.	Panserværnskanon
Del.	Deling	Panzer-	Panserværnsnærkamp-
Div.	Division	faust	raket
F. D.	Frikorps Danmark	Panzer-	Panserværnsraket-
Frik. D.	Frikorps Danmark	schreck	våben
fj.	fjendtlig	Patr.	Patrulje
Flak.	Luftværnskanon	Pi.	Pioner
HKF	Hovedkampfelt	PMV	Pansret Mandskabsvogn
HKL	Hovedkamplinie	Pz. II-VI	Kampvogn Type II-VI
I. G.	Infanteriskyts (haubits), tung (s), let (l)	Pz.	Panser
Kp., Komp.	Kompagni	Regt. G	Regiment Germania
KST	Kommandostation	Regt. N	Regiment Nordland
Lwfdiv.	Luftvåben-feltdiv.	Regt. W	Regiment Westland
Mg.	Maskingevær, let (l), tungt (s)	SS	Schutz-Staffel
		Stuka	Styrtbombefly
		T-div.	SS-div. Totenkopf

Indledning

Blandt de grunde, der kan anføres for, at beretninger om hændelsesforløb søges bevaret som en sammenhængende helhed ved at blive udgivet i bogform, findes også den, at der opfyldes et behov derfor inden for en kreds af direkte implicerede. Men da det her drejer sig om begivenheder, der ikke blot har været af et format langt ud over det hverdagsagtige, men tillige i deres følgevirkninger har været skelsættende og skæbnesvangre for vort gamle hæderkronede Europa, vil en bog som denne derudover have bud til et bredt udsnit af den danske offentlighed.

Deri kan man støtte sig til den kendsgerning, at omkring 8000 danske statsborgere – uden at være tvunget dertil af ydre omstændigheder – var parat til i Europas skæbneår under den II' Verdenskrig at ofre livet for en sag, de af ærlig overbevisning og med god grund følte sig kaldet til at forsvare. Dette kan ikke affærdiges som noget nationalt ligegyldigt. Thi hvad enten man forstår indstillingen hos den danske krigsfrivillige, eller man mangler forudsætninger for en sådan forståelse, så kan man ikke komme uden om, at deres indsats er et stykke dansk historie derved, at den er et udslag af sjælelige kræfter fra vort samfunds folkesubstans. Det er således et anliggende, som ingen, der føler sig som dansk, med rette kan vise fra sig som noget uvedkommende eller være tilfreds med at få påtvunget kendskab til i en fordrejet udlægning.

Derudover er det sandsynligt, at en fintmærkende sans for retsopfattelsen og moralens udviklingstrin i det offentlige liv i efterkrigstidens Danmark vil være en faktor, der kan tilskynde en og anden til at læse bogen.

Intet folk, der vil fortsætte sin eksistens i de kommende slægtled, kan tillade sig at stille sig afvisende og uforstående over for egenskaber som dem, der har været fremtrædende ved vore frontkæmpers militære indsats: tapperhed, offervilje og pligtopfyldelse, sej udholdenhed og nøjsomhed, solidaritet over for medkæmpere og lydighed over for de ansvarlige ledere. At den sag, i hvis tjeneste disse for et fællesskab eksistensbetingende egenskaber er lagt for dagen, af nogle fremstilles som en dårlig sag, samtidig med at den efter andres skøn er en god sag, det bør der i denne forbindelse ikke tillægges nogensomhelst betydning. Det afgørende er, at enhver nation eller føderation, der vil overleve og hævde sig, for sin egen skyld er nødsaget til utilsløret at værdsætte disse egenskaber, således at de, der fremtidig udsættes for den store prøvelse, også finder, at det fællesskab, de skal gå i ilden for, fuldt ud påskønner de største personlige ofre og derfor er dem værd.

Ud fra denne overbevisning er det mit håb, at bogen i vide kredse vil blive opfattet som et nationalt æresminde for dem, der segnede i kampen,

og for de kammerater, der måtte udstå svære lidelser på valpladsen og under fangenskab eller forfølgelse efter kampenes ophør.

Der kan her være grund til at gøre opmærksom på, at det ikke har været hensigten at konkurrere med de almindelige mere eller mindre fantasifulde og spekulationsprægede krigsromaner. Selv om mange af de gengivne episoder ikke mangler noget i retning af dramatik, så er det ikke ensbetydende med, at der er blevet slækket på kravet om en fuldt ud virkelighedsnær fremstilling såvel i detaljer som i de grovere træk. Resultatet skulle derfor kunne danne en pålidelig og derfor brugbar udgangsposition for en i klassisk forstand kritisk historieforskning. De, der selv har været med, kan genopfriske minderne i genkendelsens skær, og de, der blot ønsker at skaffe sig kendskab til, hvorledes det i virkeligheden gik for sig, er sikret mod overdrivelser i såvel den ene som den anden retning.

Under hensyn til, at der på dansk hidtil kun er offentliggjort et sparsomt og fragmentarisk materiale til belysning af emnet, har jeg sat mig som mål at tilvejebringe et i militærfaglig henseende korrekt overblik over den samlede danske mod de allierede rettede militære krigsindsats, hvad der naturligvis ikke betyder, at der ikke hos talrige kendte og ukendte veteraner endnu findes en fond af erindringer eller notater om personlige oplevelser og iagttagelser, som alene af pladshensyn ville være afskåret fra at kunne anvendes i et værk som dette.

Ved stofindsamlingen og udarbejdelsen, der hidrører fra perioden 1965–70, har jeg valgt at gennemgå både opstilling og frontindsats for de afdelinger, i hvilke pluraliteten af de danske frivillige har forrettet tjeneste, og heri indflette en del mere individuelt prægede karakteristiske beretninger.

Den nære sammenknytning mellem krig og politik har i dette tilfælde været så fremtrædende, at kravet om et helhedsbillede kun har kunnet opfyldes ved at indramme redegørelsen for de militære begivenheders forløb med et indledende afsnit om de politiske og private forudsætninger for tilmeldingen til krigstjenesten og et afsluttende kapitel om de opsigtsvækkende politiske følger, krigens udgang fik for de overlevende krigsdeltagere.

For at forebygge misforståelser og imødegå anderledes tænkes eventuelle forsøg på mistænkeliggørelse skal det fremhæves, at udgivelsen ikke tilsigter en forherligelse af »krig for krigens skyld«, men derimod nok en bedre forståelse af nødvendigheden af »krigsberedskab for vort folks og vort vesteuropæiske fællesskabs skyld«.

For emnets sagligt forsvarlige behandling borger forfatterens alsidige og grundige fredsuddannelse som officer af profession, derunder erfaringer indhøstet under tjeneste i udlandet før krigens udbrud. Under krigen har forfatteren forrettet tjeneste ved infanteri, mot. infanteri samt ved panservåbnet, som bataillonschef ved fronten og ved nyopstilling og uddannelse af kampenheder.

Allerød i november 1975.

O. Krabbe.

I Baggrund og motiver

I daglig tale siger man ganske vist, at det til syvende og sidst måtte bero på den enkeltes frie afgørelse, når valget skulle træffes mellem en fortsat fredelig tilværelse og krigens vilkår. Men i virkeligheden er man ved ethvert kompliceret valg mere eller mindre ubevidst stærkt afhængig af omverdenens hidtidige påvirkninger, således som de koordineres med følgerne af de nedarvede anlægs aktivitet inden for bevidsthedslivet. Da den individuelle viljes såkaldte »frihed« i absolut forstand derfor i bedste fald er en faktor af tvivlsom beskaffenhed, vil det være på sin plads at fremdrage de mere betydningsfulde almene konkrete ydre påvirkninger, der var med til at danne forudsætningerne for det positive udslag af den enkelte frivilliges stillingtagen til spørgsmålet: skal jeg gå i krig – eller skal jeg ikke?

Baggrunden for det valg, den unge frivillige traf i 1940/41 eller senere, dannedes for en væsentlig del af de for de fleste opvoksede unge lidet tilfredsstillende forhold, der havde hersket her i landet i de år, der gik forud for den 2. Verdenskrig.

For den del af vor ungdom, der ikke sløvt accepterede forholdene, som de var, altså for dem, der havde nationalpolitiske idealer, eller som stræbte efter økonomisk – erhvervsmæssig sikkerhed, var forventningerne til fremtiden alt andet end lyse. Og forgæves spejdede de efter hjemlige foregangs-mænd, der kunne vise vej til en bedre fremtid for Danmark. Samtidig udviste internationale magtcentre en aktivitet, der truede det svækkede vesterlandske Europa med indre forfald henholdsvis med ødelæggende borgerkrig.

Under disse forhold var det ganske naturligt, at skuffede unge mennesker, hvis sind endnu var åbent for friske impulser, følte sig grebet af begejstring, når de fik uforvansket kendskab til nationalsocialismens budskab og erfaringer, hvad den nye bevægelse havde fået det tyske folk til at udrette i dets kamp for at blive frit og stærkt udadtil og blive herre i sit eget hus.

Der var i forudsætningerne for den tyske nationalsocialismes gennembrud ganske vist specielt tyske elementer, frem for alt Versailles-diktatets splitelse af de tyske folk, den påtvungne militære magtesløshed, invasionen af uønskede befolkningsmasser fra Øst og de urimeligt tunge finansielle byrder. Men på den anden side udgjorde Nationalsocialismens program netop det arsenal af ideer, de fleste af Europas stater havde brug for som udgangspunkt for en bred national og national-europæisk samling om de opgaver, der skulle løses til sikring af styrke og egenart, velstand og politisk stabilitet i fremtiden.

Selv om disse tanker ikke var nye i den forstand, at de hver for sig var undfanget i nationalsocialistiske politikeres eller tænkeres hjerner, så var de dog nye som politisk kompleks. Og dertil kom, at de havde bevist deres praktiske brugbarhed under skabelsen af et stærkt og enigt fællesskab i et stort og hidtil splittet folk og tillige derved, at de uhyre krævende interne opgaver, der pressede på, faktisk blev løst gennem en imponerende indsats.

For den, der var immun over for den udbredte antityske informations tendentiøse fordrejelse og fortielser, kunne der i den tyske udenrigspolitikks ekspansive periode ikke påvises nogen tysk udenrigspolitisk aktion, der med rette kunne opfattes som forkastelig ud fra et dansk eller europæisk synspunkt. Da så Storbritanniens regering senere blev afsløret som medskyldig i, at forhandlingerne om en tysk-polsk overenskomst udløste et væbnet opgør, og frem for alt da den med tilsagn om amerikansk støtte i ryggen benyttede den tysk-polske septemberkrig som påskud til med sin krigserklæring at kaste Europa ud i en dødsensfarlig storkrig, så var der ikke mere nogen tvivl om, at de kræfter, der fra nu af bekrygede det tyske Rige, måtte betragtes som en trussel mod det vesterlandske Europas fremtidsmuligheder.

Et halvt års tid senere kom krigens næste store strategiske udspil til at berøre Skandinavien på en sådan måde, at man som dansker måtte tage sin indstilling over for de krigsførende magter op til fornyet overvejelse. Men samtidig afslørede begivenhederne forhold inden for dansk politik, der fik de værste anelser til at gå i opfyldelse, og som derfor måtte få konsekvenser for den enkeltes indstilling til den nationale problematik.

Skønt det var åbenbart, at den militær-tekniske udvikling havde øget risikoen for, at stormagterne ville anvende Skandinavien som operationsbasis ved et eventuelt stormagtopgør, så valgte den af pacifistisk propaganda vildledte danske befolkning på forhånd at afskrive enhver mulighed for gennem egne magtmidler at øve indflydelse på landets skæbne under en europæisk storkrig. Man havde ganske vist opretholdt en væbnet styrke. Den blev militær-politisk betegnet som et neutralitetsværn.

I denne betegnelse ligger der intet militært fagligt nedvurderende. Der må til et neutralitetsværn, der skal tages alvorligt, og som derfor skal kunne løse sin opgave, stilles lige så store krav med hensyn til materiel og kampduelighed som til en krigsmagt slet og ret, ja snarere større, eftersom neutralitetsværnet må have et styrketilskud, der kan opveje dels bortfaldet af det indledende initiativ, man på forhånd giver afkald på, dels savnet af den støtte, man ville kunne regne med fra partnere i en militæralliance. Hverken med hensyn til omkostningerne, krigens varighed, kampformerne eller disses hårdhedsgrad kan en stat sikre sig lempeligere vilkår ved at lade sin krigsmagt tage navneforandring til neutralitetsværn.

Om et værn i påkommende tilfælde står sig bedst ved at angribe eller afvente et angreb, om det kommer til at kæmpe isoleret eller i koalition, det er noget, man naturligvis ikke kan afgøre på forhånd, og derfor har det

ikke nogen fornuftig mening, at værnet ensidigt indstiller sig på den ene eller den anden mulighed. Det eneste, det kommer an på, er samfundets og værnets militære effektivitet og den politiske ledelses vilje til at bruge denne effektivitet som baggrund for overhovedet at kunne føre virkelig udenrigspolitik, altså alt efter forholdene enten som afskrækkende faktor eller som aktiv kampfaktor.

Virkelighedsfjerne defaitisters undskyldning for på forhånd at vælge underkastelse, nemlig den, at de militære muligheder hos en forventet modstander er ens egne så overlegne, at eget nederlag er sikkert, gælder til Wandsbeck. Historien viser eksempler, der svækker værdien af dette argument. Og bortset herfra, så er det jo umuligt på forhånd at vide, hvem man vil få til modstander, og hvor hårdt engageret denne modstander vil være i en given situation. Det afgørende er imidlertid, at selv en angriber, der mener at have udsigt til at opnå den endelige sejr, skal betale en pris derfor. Og prisen består bl. a. i, at hans soldater skal sætte deres liv og førlighed på spil. Det gør soldater normalt kun, hvis der er et rimeligt forhold mellem værdien af den sag, de går i krig for, og overlevelseschancen. Er prisen derfor høj, fordi den talsvarende modstander er beredt til en maksimal kampindsats, skal der foreligge livsvigtige grunde, før den angribende stats ledere tør sende sine soldater i døden. Omvendt vil det være en stor fristelse at benytte et næsten hvilket som helst påskud til at bemægtige sig et land, der kan påregnes kun at ville yde et svagt og kortvarigt forsvar, fordi i dette tilfælde angriberens soldater fornemmer, at de har en relativt stor overlevelseschance. I dette forhold ligger begrundelsen for, at såvel konsekvent pacifisme som pro forma pseudokrigsberedskab må betegnes som umoralsk.

I og for sig havde danske politikere allerede år forinden truffet afgørelsen, da krigsguden i april 1940 bankede på Danmarks port.¹ Men for unge uerfarne mennesker var det alligevel overraskende, at landets regering straks indtog en eftergivende holdning. Senere, da kendskabet til de nærmere omstændigheder i forbindelse med besættelsen fra kompetente kilder underhånden bredte sig til store dele af befolkningen, kom det for mange til at stå klart, at ansvaret for, hvad der var sket, ikke ensidigt kunne pålægges den tyske rigsledelse, selv om det for den store politisk naive masse tilsyneladende forholdt sig således.

For det første hævdede besættelsesmyndighederne, at de var blevet provokeret af Storbritanniens gentagne tilsigtede krænkelser af Norges neutralitet, af Norges manglende vilje til at modsætte sig disse krænkelser og af kendskabet til de to vestmagters planer om en allerede længe forberedt invasion i Skandinavien. Om det sidste forholdt sig rigtigt, kunne almindelige folk naturligvis ikke kontrollere dengang. Men hvis man havde tillid til tyskerne, var der jo ikke nogen grund til at tvivle, især ikke da man vidste, at det havde sin rigtighed med neutralitetskrænkelserne i Norge². Enhver kunne også sige sig selv, at benyttelsen af dansk territorium og luftrum var en

simpel nødvendighed, hvis Tyskland i selvforsvar så sig nødsaget til at sætte sig fast i Norge.

For øvrigt viste det sig, at tilliden til den tyske begrundelse for besættelsens nødvendighed var berettiget. Allerede et par år efter fjendtlighedernes afslutning blev der af en neutral svensk militærhistoriker offentliggjort en detaljeret redegørelse for besættelsens forhistorie.³ Den viste sig senere at falde godt i tråd med den kendte britiske militærskribent, Liddell Harts vel-dokumenterede beretning om samme emne, offentliggjort i Danmark i 1951. Det blev derved utvetydigt fastslået, at det var et kynisk spil fra den britiske marineminister, W. Churchills side, der gav stødet til hele affæren, og at tyskerne kun med modvilje så sig nødsaget til at indlade sig i kappestrid med vestmagterne om at komme først.

Den 31.5.1939 blev der undertegnet en ikke-angrebstraktat mellem Danmark og Tyskland, der antagelig ønskede at sikre sin sårbare nordflanke mest muligt i tilfælde af krig samt at imødegå den pressekampagne, der i visse vestlige lande gik ud på at ophidse folkestemningen ved at fremstille tyskerne som en ligefrem krigslysten nation, der stræbte efter at herske over sine ikke-tyske nabofolk, ja, for at tage munden fuld, over hele verden.

Det er lejlighedsvis blevet hævdet, at Tyskland brød denne traktat ved sin besættelse af dansk område, og at man derfor fra dansk side ikke mere kunne have tillid til, at den tyske rigsledelse lagde tilstrækkelig vægt på at overholde trufne aftaler. Det er imidlertid et spørgsmål, om denne påstand er holdbar.

Folkeretten foreskrev ikke bestemte regler for indholdet af ikke-angrebstraktater. Formuleringen af dem frembød derfor ret store variationer. Desuden indeholdt de gerne nogle gængse forsikringer om fredelige hensigter og lign. Men det, der egentlig karakteriserer en ikke-angrebstraktat som sådan, er det forhold, at hver af parterne forpligter sig til ikke at angribe modparten, så længe denne befinder sig i krig med tredjeland. Dette hovedkriterium blev heller ikke overtrådt i dette tilfælde.

Man kan dernæst spørge, om Danmark havde krav på under alle omstændigheder at blive liggende som et fredfyldt, af tilgrænsende krigshandlinger uberørt, afrustet militært tomrum, en tilstand det i realiteten havde indstillet sig på at indtage. Det må ikke blot besvares benægtende. Men det må tillige hævdes, at Danmark derved – altså ved hele sin militærpolitik – havde skabt et modsætningsforhold til traktatens forudsætninger og formål og dermed i praksis ophævet dens brugbarhed. Begrundelsen herfor er den, at en sådan tilstand – hvor Danmark ikke ville ofre noget nævneværdigt for at kunne hævde sin neutralitet – ville give Tysklands fjender gunstige muligheder for en for Tyskland yderst farlig udnyttelse af dansk territorium.

Traktaten var mest fordelagtig for tyskerne, og den var utvivlsomt ærligt ment fra deres side. Men som ved alle mellemstatslige aftaler kan det teoretiske udgangspunkt være nok så godt og velment; afgørende er dog,

hvorledes de praktiske forhold, hvorunder en aftale skal virke, vil udvikle sig i fremtiden. I dette tilfælde blev traktaten ikke brudt den 9/4 1940, eftersom den forinden havde sat sig selv ud af kraft.

Da besættelsen var en fuldbyrdet kendsgerning, ville det således ud fra en nøgtern bedømmelse af forudsætningerne være berettiget som dansker at indtage det standpunkt, at man ikke kunne bebrejde tyskerne selve deres tilstedeværelse i landet. Dertil kom, at de tyske troppers gode opførsel – så længe de ikke blev provokeret til at begå dumheder – gjorde det let at bekæmpe den uvilje, der kunne opstå som følge af selve ubehaget ved den nye tingenes tilstand.

Da den danske regering havde valgt at ordne forholdet til besættelsesmagten på fredelig vis, var det alene af den grund udelukket, at man med rette kunne betragte tyskerne som fjender. Det var et standpunkt, der ikke blot var dikteret af den enkeltes tilfældige følelsesbetonede indstilling, men et standpunkt, der blev understreget officielt gang på gang. Det må i øvrigt være tilstrækkeligt at henvise til en af folkeretseksperterne, professor Alf Ross, skrevet kronik i Berlingske Aftenavis den 26.–27.11. 45: »Har der retligt bestået Krigstilstand mellem Danmark og Tyskland?« Efter at have belyst problemet på alle ender og kanter fastslår professoren, at der ikke findes nogen folkeretlig hjemmel til at betragte det i forbindelse med selve invasionen etablerede forhold mellem de to parter som krigstilstand, og at først begivenhederne den 29/8 1943 åbner en mulighed derfor.

Endelig måtte det for den vordende krigsfrivillige være berettiget at gå ud fra, at det officielle tyske tilsagn om fuldt ud at ville respektere Danmarks suverænitæt, når krigen ikke mere krævede indskrænkninger heri, var ærligt ment.⁴

Denne antagelse fandt indirekte meget stærk støtte i den vægt, det officielle Tyskland i sin folkeopdragelse lagde på samhørigheden med og agtelsen for beslægtede og jævnbyrdige europæiske nationer, samt i den omstændighed, at der i forbindelse med udvidelsen af krigsskuepladsen til Norge-Danmark-Island fra tysk side var tilstrækkelig motivering i nødvendigheden af at afværge en militært truende fare fra den åbne nordflanke, uden at der var nogen øjensynlig grund til at udvide motivationen til også at omfatte egentlige erobningsplaner.

Bedømmelsen af forholdene ud fra besættelsesmagtens standpunkt belyste dog kun den ene side af sagen. Som forholdene lå, måtte det usædvanlige indgreb i statens og befolkningens dagligliv nødvendigvis udløse en kritisk ransagning af vort eget nationale ansvar. Nogle kom let over dette personlige opgør. Det var dem, der straks lod sig overvælde af ureflekterede følelser – hvad enten de gik i den ene eller den anden retning – eller som var fastlåsedede i forudfattede meninger, der var præget af en overvejende anti-tysk informationstjeneste. Hos andre fik fornuften overtaget over de opbrusende følelser.

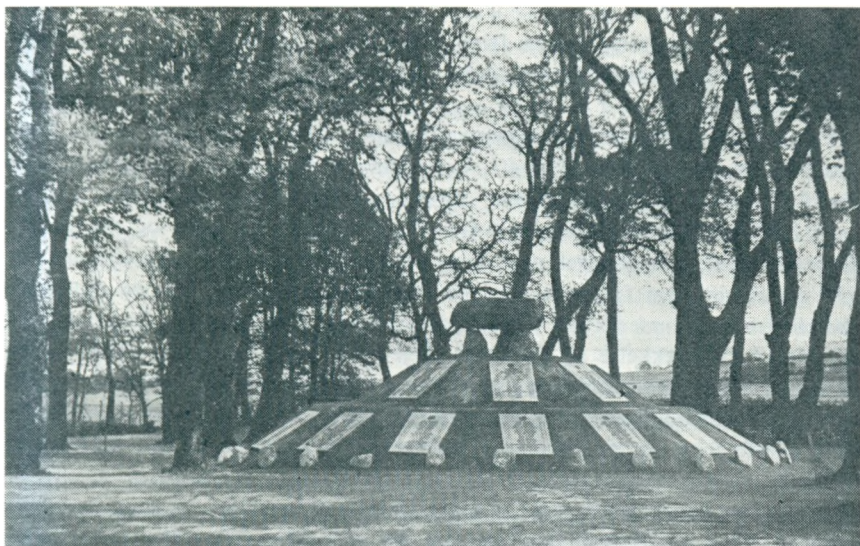
Mange af de unge, der i forvejen var skuffede over udviklingen i det hjemlige offentlige liv, havde forbindelse med de kredse, gennem hvilke afsløringen af vore egne politiske magthaveres forhold i forbindelse med besættelsen fik frit løb. Hvad der endnu måtte have været tilbage af tillid til det politiske system, de repræsenterede, det blev i hvert fald helt nedbrudt, da det kom frem, at regeringen – trods erklæringer om at ville bruge den væbnede magt efter dens bestemmelse – havde forsøgt at hemmeligholde eller bortforklare den sabotage, den havde udsat det militære beredskab for i tiden umiddelbart forud for den invasion, den ifølge de indgåede efterretninger måtte vente ville komme.⁵ Men det var ikke eneafgørende.

En kompliceret storpolitisk situation som den, der forelå i marts-april, kunne meget vel gøre det tilrådeligt og acceptabelt – uanset vore militære muligheder – at forhandle sig til en mindelig ordening – eventuelt en forhåndsordning – af vort forhold til de krigsførende stormagter. Og det skøn, der i den anledning skulle udøves, kunne naturligvis kun tilkomme de øverste militære og civile myndigheder, fordi kun de ville have adgang til samtlige relevante oplysninger. Derimod følte det med rette som noget for den nationale selvbevidsthed dybt krænkende, at politikerne – som det nu viste sig – gennem årene havde udpint den danske forsvarsstyrke i en sådan grad, at de dermed havde afskåret landet fra at kunne hævde sig udadtil. Og at hævde sig udadtil, det var i den daværende situation stort set ensbetydende med at kunne sætte militære realiteter bag sin udenrigspolitik. Det havde man selvgivende givet afkald på. Stillet over for det evigt aktuelle valg mellem smør eller kanoner havde folkets flertal ladet sig overtale til åbenlyst at foretrække det første.

At prisen for mange års besparelser på de militære budgetter nu skulle betales – omend ad omveje – var i og for sig ikke urimeligt, og derfor relativt let at acceptere. Hvad der derimod var umuligt at acceptere, var den nationale selvgivelses politik. Og det system, der derigennem havde vist sin uduelighed, havde samtidig forskærpt ethvert krav på loyalitet.

Den, der var positivt nationalt indstillet, kunne dog ikke nøjes med at græmme sig på sit folks vegne eller lade sin utilfredshed få frit afløb i en negativ pseudonational holdning over for den sagesløse besættelsesmagt. Mangen ung patriot følte sig derfor kaldet til at gøre en virkelig indsats for om muligt at genoprette noget af det, de nationale forsømmelser havde sat over styr.

Ligesom nu levede vi dengang i en brydningstid med indbyrdes afvigende opfattelser af den nationale målsætning. Således fandtes der endnu under 2. Verdenskrig ikke så ganske få tilhængere af den gammel-konservative patriotisme, en ægte følt, men snæversynet og lidet tidssvarende form for patriotisme. Målbevidst opdraget og stærkt bundet til overleveringerne fra fortiden var disse i og for sig brave danskere ude af stand til at forstå de nye nationale tendenser, ifølge hvilke nationen opfattedes og vurderedes som en

*Mindehøj i Høvelte for faldne danske frivillige.
Uopklaret hærværk og tyveri af bronzepladerne i maj 1945.*

levende organisme, hvis biologiske egenart, ubundet af tid og rum, krævede værn og pleje, jævnsides med, at der krævedes en stærk social ansvarsbevidsthed.

For den del af ungdommen, der var modtagelig for denne nye biologisk velbegrundede opfattelse af samfund og samfundsmedlem, undergik indstillingen til fremmede folk og nationer følgerigtigt en afklaring, der gav plads for en gradueret udvidelse af den nationale samhørighedsfølelse. Det var intet mindre end udgangspunktet for en virkelighedsnær fornyelse af den 1100 år gamle, men gang på gang forliste tanke om et forenet Europa.⁶ Intet under, at idealistiske og handlekraftige mænd med begejstring og offervilje sluttede op i rækkerne, da der bød sig mulighed for gennem en stor personlig indsats at være med til at skabe forudsætningen for, at der kunne opstå et nyt og bedre, et stærkere og rigere Europa, og samtidig frigøre sig selv og sit folk for den nationale mindreværdsfølelse, som den defaitistiske politik havde efterladt.

Dette sidste havde også stået de danske frivillige i den da afsluttede vinterkrig i Finland for øje. Men den opgave at kæmpe for en holdbar europæisk nyorientering syntes kun at kunne muliggøres ved deltagelse i krigen ved Tysklands side. Og for dem, der kendte det nye Tysklands positive indstilling til Europatanken, var der ingen grund til betænkeligheder.

Således tegnede forholdene sig for de krigsfrivillige aspiranter i krigens

to første år. Det er dog indlysende, at disse ydre omstændigheder ikke altid havde samme betydning, når en frivillig tog sin beslutning om at deltage i krigen. Forskellige motiver kunne være medvirkende, et forhold vi senere skal vende tilbage til.

For hvervningens praktiske gennemførelse i Danmark fik to datoer skelsættende betydning, den 30/4 40 – opstillingen af regiment Nordland – og den 22/6 41 – fjendtlighedernes udbrud på Østfronten. Det står fast, at langt de fleste frivillige lod sig hverve efter sidstnævnte dato, og det er lige så uomtvisteligt, at opgøret med den russiske kommunisme spillede en stor rolle i motiveringen for mange af de frivilliges tilmelding. De var dermed i overensstemmelse med en i vide kredse udbredt frygt for, at Danmark – i tilfælde af en svækkelse af det tyske Rige – skulle lide samme skæbne som de små baltiske stater: omdannelse til et russisk militærdistrikt, politisk umyndiggørelse, indførelse af kommunistisk-byrokratisk tvangøkonomi, gradvis folkelig russificering og en folkeligt ødelæggende deportation af den ledende og kulturelle elite.

Naturligvis havde selve ordet, Antikommunisme, en stor propagandamæssig virkning. Men i virkeligheden var det for den historisk velbevandrede og den politisk kyndige af underordnet betydning, om styret i Rusland førte den ene eller den anden betegnelse. Det, der var afgørende, var den kvantitativt frygtindgydende militære styrke, de enorme muligheder for fremtidig vækst i det militære potentiel samt den gamle hensynsløse næsten uophørlige ekspansion i forbindelse med en almindelig forestilling om en forudbestemt russisk verdensforløsermission, kort sagt den latente og stadig voksende russiske trussel mod et splittet og alt for sammentrængt Vesteuropa. Det var da også helt naturligt, at netop denne splittelse, der for alvor blev åbenbar den 3/9 1939, virkede stærkt foruroligende på mange politisk vågne og national-europæisk indstillede danskere og derfor – i forbindelse med de utilfredsstillende hjemlige politiske forhold – resulterede i, at adskillige hundreder af unge mennesker – hvoriblandt en halv snes faste officerer – havde søgt optagelse i de tyske væbnede styrker allerede inden den 22/6 41. Det var for dem lige så nødvendigt, at den britiske og franske ansvarsløse svækkelse af Vesteuropa blev imødegået og afstraffet, som at der blev skabt det stærkest mulige beredskab over for faren fra øst.

Den 30/4 40 var skelsættende derved, at opstillingen af en stamafdeling for skandinaviske frivillige åbnede mulighed for, at der lejlighedsvis kunne afholdes tyske sessioner for frivillige i Danmark. De blev arrangeret af Våben-SS, under hvem hvervning blandt de germanske folk sorterede, medens hæren i begyndelsen af krigen tog sig af hvervning blandt de ikke-germanske europæere. Forud for den 30/4 40 var det kun i forsvindende få tilfælde lykkedes udlændinge at blive optaget i Våben-SS.

Kravene på SS-sessionerne i Danmark i tiden før 22/6 41 var strenge, langt strengere end dem på det danske udskrivningsvæsens sessioner. Man havde

givet afkald på en egentlig offentlig hvervekampagne. Det beroede derfor nærmest på tilfældigheder, om eventuelle interesserede fik kendskab til optagesprocedures praksis. De første sessioner fandt vistnok sted i maj 1940. De foreløbigt antagne blev fra slutningen af 1940 i de fleste tilfælde sendt til en lejr i Sennheim i Elsass, hvor de efter et par måneders prøvetid blev endeligt tjenesteforpligtet, hjemsendt eller undtagelsesvis antaget til speciel tjeneste uden for de militære afdelinger. Denne prøvetid havde til formål gennem sport og feltgymnastik at fastslå folkenes modstandsdygtighed, gennem undervisning at bibringe dem kendskab til tjenesten og krigerhåndværket samt til den i Våben-SS gældende politiske målsætning, og endelig skulle unge mennesker have lejlighed til at prøve, om de kunne falde til inden for kammeratskabslivets rammer.

Efter den 22/6 41 skiftede hvervningen i Danmark i nogen grad karakter. Og det samme kan siges om den almene påvirkning, mulige reflektanter blev udsat for.

En så skelsættende begivenhed som et krigerisk opgør mellem den tyske værnemagts hovedstyrke og den kvantitativt langt overlegne angrebsberedte russiske vesthær kunne ikke undgå at stimulere den politiske aktivitet såvel i de krigsførende som i de neutrale lande. I de dele af vor egen befolkning, der havde distanceret sig længst fra de kommunistiske ideer og metoder, havde flere og flere, medens det trak op til den store styrkeprøve, erkendt, at der burde gives Danmark lejlighed til at demonstrere sin solidaritet med de aktivt antikommunistiske kræfter i Europa og sin vilje til at værne om det bedste i den vesterlandske livsform. Det er overvejende sandsynligt, at rigsledelsen i Berlin har været informeret herom, da den lod sin gesandt i København opfordre den danske regering til at give udtryk for sin gode vilje til at støtte de europæiske kræfter, der bekæmpede den kommunistiske fare, ved at tillade danske frivillige at deltage i denne kamp og ved officielt at erklære en sådan deltagelse for nationalt ønskelig.⁷

Allerede inden den danske regering officielt havde tilkendegivet sit standpunkt i sagen, skete der fra en kreds af danske militærpersoner og civilister henvendelse til chefen for 5. artilleriafdeling, oberstløjtnant C. P. Kryssing, med opfordring til at stille sig i spidsen for et kommende korps af danske frivillige. Kryssing accepterede planen på visse betingelser.⁸

Omtrent samtidig var Adolf Hitler gået ind på tanken om at opstille vesteuropæiske nationale legioner. Foruden den bataillon med finske frivillige, der allerede kæmpede på Østfronten, påtog Våben-SS sig at opstille en nederlandsk, en flamsk, en norsk og en dansk legion. Sidstnævnte, der fik navnet »Frikorps Danmark«, blev formelt – dvs. på papiret – oprettet den 12.7.41 i SS-Führungshauptamt i Berlin. På dette tidspunkt havde de første 500 meldt sig til sessionsbehandling.⁹

Hvervningen til Frikorpset skete som bekendt i fuld forståelse med den danske regering.¹⁰ Således blev der officielt givet dispensation fra reglerne om

hvervning til fremmed krigstjeneste, en dispensation, der senere udvidedes til også at omfatte krigsdeltagelse i Finland. Selve krigstjenesten fik sin officielle anerkendelse gennem regeringserklæringerne til offentligheden eller blev – for befalingsmændenes vedkommende – direkte tilladt.¹¹

Den 3. juli udsendte Udenrigsministeriet følgende pressemeddelelse: »Oberstløjtnant C. P. Kryssing, chef for 5. artilleriafdeling, Holbæk, har med den kgl. danske regerings billigelse overtaget kommandoen over »Frikorps Danmark« . . . Til »Frikorps »Danmark« kan alle, der har aftjent deres værnepligt efter 1931, melde sig.«¹²

Mindre kendt, men ikke mindre betegnende for det af regeringen accepterede standpunkt var forsvarsministerens skriftlige svar til chefen for D.N.S.A.P.s såkaldte stormafdelinger på dennes forespørgsel om, hvorvidt det ville være korrekt, at SA-mænd meldte sig til tjeneste ved Frikorpset. Svaret gik ud på, at det ikke blot var korrekt, men også ønskeligt.¹³

Den 8.7.41 udsendte Forsvarsministeriet en rundskrivelse, hvori det bekendtgjordes, at faste befalingsmænd samt hjemsendte værnepligtige befalingsmænd og menige kunne få tilladelse til at melde sig til »Frikorps Danmark«.¹²

Som det også blev anført i ovennævnte rundskrivelse, kunne de faste befalingsmænd ikke tiltræde tjenesten i frikorpset eller i det hele taget gå i fremmed krigstjeneste, før de øverste danske myndigheder havde imødekommet en ansøgning fra den pågældende om at måtte træde uden for nummer, en i dette tilfælde i og for sig overflødig oplysning, eftersom det var en under alle omstændigheder almindeligt gældende tjenesteregulering. Det samme kunne siges om en bemærkning om, at man kunne genindtræde i nummer, når tjenesten i korpset var ophørt på lovlig vis.¹²

For den enkelte faste befalingsmand var denne rundskrivelse uden betydning, for så vidt angik lovligheden af hans krigsdeltagelse. Som anført var den normale fremgangsmåde den, at der forud sendtes ansøgning til krigsministeriet, eventuelt til kongen, om for en tid at måtte træde uden for nummer og om at få rejsetilladelse til udlandet. Og i ansøgningen skulle der gives oplysning om formålet – i dette tilfælde tysk krigstjeneste. Denne fremgangsmåde var stadig gældende og blev derfor også benyttet. Den ansøger, der således modtog et imødekommande svar på sin ansøgning kunne derfor med rette hævde, at han i realiteten havde ministeriel tilladelse til at gå i tysk krigstjeneste, for den faste officers vedkommende oven i købet stadfæstet af en kgl. resolution. Det kan i øvrigt tilføjes, at frikorpsets første chef efter en mundtlig forespørgsel den 4/7 41 modtog et skriftligt svar fra ministeriet gående ud på, at regeringen billigede, at han søgte uden for nummer for at tiltræde tjenesten som chef for frikorpset.

Da det blev bekendt, at den officielle oprettelse af et dansk frikorps ikke ville vente længe på sig, forberedte Våben-SS' hvervekontor i København sig på den kommende tids travlhed. Da der skulle handles hurtigt, opgav man den hidtidige strenge udvælgelse og den langvarige optagelsesprocedure for

frikorpsets vedkommende og nøjedes med de krav, der var gældende ved almindelige tyske værnepligtiges udskrivning. For at der hurtigt kunne komme gang i hvervningen, krævede to ting: Offentlig omtale og tilmeldingssteder.

Til det første bidrog de af regeringsorganerne offentliggjorte erklæringer, et pressemøde den 6/7, avisernes omtale og annoncer samt et den 9/7 af den vordeende frikorpsschef i statsradiofonien holdt agitationsforedrag. Der er især grund til at fremhæve de mange virkningsfulde, redelige og manende artikler i det nationale dagblad »Fædrelandet«.

Oberstløjtnant Kryssing oprettede for egen regning og under personlig ledelse et hvervekontor i hovedstaden. Det blev dog snart stillet helt i skygge af D.N.S.A.P., der ved hjælp af sit organisationsapparat oprettede et stort antal hvervekontorer spredt over hele landet og i øvrigt agiterede stærkt for tilmelding blandt sine medlemmer. Partiets iver for den gode sag var forståelig og påskønnedes også af frikorpset, så længe den holdt sig inden for passende grænser.

Den her skildrede mangfoldighed af indenrigske og udenrigske faktorer, der var af betydning ved dannelsen af baggrunden for den vordeende frivilliges beslutning om krigsdeltagelse, kan stort set betegnes som en slags fællesnævner for det langt overvejende flertal, og dette blev da også mere og mere bevidst for de frivillige, efterhånden som de blev gamle i gårde. Men ønsker man en mere detaljeret redegørelse for de frivilliges umiddelbare motiver, så bliver svarene mere uensartede.

Nogen systematisk afkrævning af motivangivelser har ikke fundet sted. Og noget sådant ville i øvrigt være stødt på den vanskelighed, at der hos den enkelte mand meget ofte var tale om flere motiver, der ikke nødvendigvis var lige udslaggivende.

Under enevældens dominerende anvendelse af hvervede tropper var det at gå i krig selv for mandskabet ofte et spørgsmål om valg af levebrød. De dertil knyttede rent materielle fordele – ikke blot håndpengenes og soldets størrelse, men ved mange afdelinger tillige chancen for personlig velstandsforøgelse gennem plyndring – var derfor ganske naturligt en vigtig bevæggrund. Det kan straks slås fast, at tilsvarende materielle motiver ikke kan have spillet nogensomhelst rolle for de danske frivillige, der deltog i den 2. Verdenskrig på tysk side. Dertil var lønningernes købekraft (også i besatte lande) for beskeden, og forplejningen for knap. Og hvad endelig plyndring angår, så kunne ingen regne med, at noget sådant ville blive tilladt eller tolereret, selv om man ganske vist modsætningsvis heller ikke regnede med selv at ville blive udsat for åbenlys plyndring fra de allierede troppers side, en forudsætning, der dog viste sig ikke at holde stik. Det burde måske tilføjes, at de danske frivillige heller ikke blev lokket med løfter om offentlig favorisering i form af stillinger, jordtildeling el. lign. efter en for aksemagterne sejrrig udgang på krigen.

Medens det materialistiske vindingsmotiv kan udelukkes, og politisk-ideali-

stiske motiver ganske givet har været dominerende, så har der også været en vis beskeden tilgang ud fra strengt private bevæggrunde, således som det vil være tilfældet, hver gang der byder sig en nærliggende lejlighed til krigsdeltagelse uanset dennes politiske baggrund.

På grundlag af erfarne befalingsmænds skøn har man ment at kunne angive den indbyrdes fordeling af de forskellige særlige motiver omtrent således:

A. Militær-faglig interesse	2- 5 %
B. Krigerisk eventyrlyst	5-10 %
C. Utilfredshed med private forhold	3- 5 %
D. Antikommunistisk indstilling	20-25 %
E. Behov for national oprejsning ud fra traditionel konservativ indstilling	10-15 %
F. Ønske om politisk fornyelse i Europa ud fra overvejende nationalsocialistisk indstilling, men uden klar idédefinition	15-20 %
G. Som F, men medlem af et nationalsocialistisk parti eller fra en familie med partimedlemmer	30-35 %

Det ligger i sagens natur, at procentværdierne, der tager sigte på krigsfrivillige fra alle afdelinger, er behæftet med en del usikkerhed og derfor kun giver et groft holdepunkt. Som nævnt kan man ikke rubricere deltagerne i faste grupper efter motivfordeling, eftersom det snarere var reglen end undtagelsen, at mere end ét motiv gjorde sig gældende hos den enkelte mand. En vis antikommunistisk indstilling var således fælles for næsten alle, og det samme gælder for en mere eller mindre fastudformet forestilling om at måtte kæmpe for, at der kunne skabes et nyt og bedre Europa.

Henset til efterkrigstidens ensidigt dominerende og proportionsforvridende indoktrinering er det nærliggende at tænke sig, at nogle udenforstående vil undre sig over, at antisemitisme ikke er anført blandt motiverne. Hertil er at sige, at de fleste – med rette eller med urette – syntes at være af den opfattelse, at krigen drejede sig om andre og vigtigere problemer. Det var et emne, der ikke tjenstligt stod på dagsordenen. Og det må understreges, at de militære opdragelsesinstrukser ikke foreskrev, at der skulle doceres had mod fremmede folk, end ikke mod de folk, der havde erklæret sig som krigsdeltagende fjender af det tyske rige (se »Jewish Chronicle« af 8.9.1939). Det er derfor ikke til at vide, om en indstilling af nævnte art – i fald en undersøgelse havde fundet sted – ville have givet sig kraftigere udslag end blandt den daværende danske befolkning. Dette spørgsmål var i felten som i garnisonerne en privatsag, i hvilken man som dansker ikke blev påvirket stort anderledes end hjemme i Danmark. Indstillingen blandt de mere politisk bevidste frivillige karakteriseredes meget dårligt med en så negativ (og sprogligt misvisende) betegnelse om »antisemitisme«. Det, der eventuelt kunne være tale om, var en positiv forsvarsreaktion – på baggrund af et bevidst folkeligt

tilhørsforhold – over for fremmede afvigeres indtrængen og deraf følgende fare for uønsket magtetablering – uanset hvem de fremmede måtte være; altså en erkendelse af at måtte imødegå en trussel i en konkret anledning; men ikke et udslag af primitive negative følelser rettet mod et fremmed folk som sådant.

Og fra hvilke dele af samfundet kom så disse frivillige? De kom fra så at sige alle sociale lag og i en fordeling, der ikke var langt fra at svare til den i samfundet foreliggende, dog med nogen underrepræsentation af de ufaglærte arbejderes gruppe.

Som nævnt blev der i juli 1941 åbnet adgang for værnepligtige til efter endt første samlede uddannelse i det danske forsvar på legal vis at melde sig til tysk krigstjeneste. Det medførte, at ca. halvdelen af dem, der udgjorde det første kontingent til Frikorps Danmark, havde dansk soldateruddannelse. En del af dem havde gjort tjeneste i danske afdelinger, der stod alarmberedt den 9. april 1940. Enkelte havde endog været i en kortvarig ildkamp med de tyske afdelinger, der den dag var på march op gennem Jylland, og en ung officer, der senere indtrådte i Frikorps Danmark, blev i en bog om de militære hændelser den 9. april rosende omtalt for sin indsats under kampen.¹⁴

Der er ved enkelte lejligheder – ganske vist efter krigen – givet udtryk for undren over, at de samme danske soldater både kunne udvise kampvilje, pligtroskab og tapperhed den 9. april 1940 og senere melde sig til tysk krigstjeneste. Denne manglende forståelse må bero på et totalt ukendskab til militær ånd og tankegang. Når de danske soldater den 9. april opfyldte de forventninger, man kunne stille til dem, så var det ikke, fordi de var mere patriotiske end danskere i almindelighed, men fordi de var militært opdraget og uddannet til at reagere på en bestemt måde over for kampens og tjenestens krav og til at forestå nødvendigheden deraf. Hvis de i de afgørende øjeblikke havde ladet deres militære handlemåde påvirke af eventuelle private sympatier for noget, deres modstandere repræsenterede, ville de simpelthen have været dårlige soldater. Og deres manglende militære stabilitet, loyalitet og pålidelighed ville da rimeligvis også have gjort sig uheldigt gældende under helt andre militære og politiske forhold.

Da den – som det viste sig – slet ikke tilsigtede kamp den 9. april blev afblæst, og der politisk og militært blev »gjort rent bord« mellem Danmark og Tyskland, og da ydermere de danske soldater ikke blev behandlet som fjender, så var der for den danske soldat, som der nu i realiteten ikke mere var brug for, indtrådt en helt ny situation. Han var med hensyn til sit forhold til besættelsesmagten herefter stillet som enhver anden dansk statsborger. Om han ville se med venlige eller uvenlige øjne på det tyske Rige, og om han ville fordømme det danske styre eller undskyldte dets handlemåde, det var han fra nu af i sin gode ret til at betragte som sin private sag.

II De militære organisationer

Under den 2. Verdenskrig bestod den tyske krigsmagt, dvs. de styrker, der var beregnet til bekæmpelse af ydre fjender, af følgende fire dele: Hæren, luftvåbenet, krigsmarinen (tilsammen kaldet værnemagten) samt Våben-SS.

Af de danske frivillige kom kun få til at forrette tjeneste i værnemagten. Den store masse af vore frivillige fandt optagelse i Våben-SS, en simpel følge af, at der fra denne institutions side var interesse for sagen, og at der blev gjort noget for den rent praktiske gennemførelse.

Der er derfor grund til kort at gøre rede for, hvorfor der overhovedet eksisterede et Våben-SS, og for de særegenheder, hvorved det adskilte sig fra andre tyske militære formationer.

Selve navnet blev først taget i anvendelse ved krigens begyndelse og afløste da betegnelsen SS-Verfügungstruppe, der rent sprogligt er ret intetsigende. Betegnelsen SS var fælles for en broget samling vidt forskellige formationer og betød efterhånden i praksis kun, at de alle stod under Heinrich Himmlers ledelse. Den blev første gang anvendt i 1929, da partiet N.S.D.A.P. under det hårde politiske opgør oprettede et lille udsøgt korps på kun 280 mand frivillige, der skulle beskytte partiets ledere under offentlige møder. Det var oprindelsen til det såkaldte Allgemeine SS, der hurtigt udvidedes og fik karakter af en orden. Medlemmerne var frivillige og dannede en elite med hensyn til national pålidelighed, partitroskab, afstamning, karakterstyrke og en vis social respektabilitet. De stod kun til rådighed i deres fritid, blev skolet i den af korpset vedtagne livsanskuelse og måtte underkaste sig visse regler ved indgåelse af ægteskab. De opgaver, der blev tildelt medlemmerne, fordelte sig over mange forskellige felter.

I begyndelsen af 1933 var tilgangen til Allgemeine-SS blevet så voldsom, at man gik over til at opstille en række særformationer ved siden af Allgemeine SS, men stadig med lejlighedsvis benyttelse af SS-runerne. Allgemeine SS (Fritidskorpset) nåede i 1939 op på en styrke af en kvart mill. mand. Men under krigen aftog dets styrke betydeligt, fordi de fleste af medlemmerne blev indkaldt til militærtjeneste eller til bestridelse af andre offentlige hverv.¹

Blandt de nævnte særformationer, der hovedsagelig var sammensat af fast ansatte folk, skal nævnes partiets efterretningstjeneste, SD, der sammen med kriminalpolitiet og det hemmelige statspoliti henlagdes under RSHA, Reichssicherheitshauptamt. Som navnet antyder, havde dette organ bl. a. ansvaret for, at rigets sikkerhed ikke blev antastet indefra af politiske fjender bag den kæmpende front.

I de fleste særformationer indførtes samme gradsbetegnelser som i Allgemeine SS. Det gjaldt også SS-Verfügungstruppe.

Som følge af det øgede ansvar for førerens person, efter at han var blevet rigskansler, udvidedes den lille skare SS-mænd, der hidtil havde udgjort hans personlige livvagt, i begyndelsen af 1933 til en regulær bevæbnet militær enhed, Leibstandarte Adolf Hitler (LAH). Dermed var grunden lagt til SS-Verfügungstruppe, der i 1936 under Heinrich Himmlers politisk-administrative ledelse var vokset til 2 infanteriregimenter. I 1938 efter Østrigs genforening med det tyske Rige var tallet oppe på 4 regimenter – LAH, Deutschland, Germania og Der Führer. Det sidste bestående af østrigere. Korpset henhørte hverken under Allgemeine SS, politiet eller hæren, men var en selvstændig, væbnet og militært fuldt uddannet styrke direkte til Førerens rådighed – med Himmler som stedfortræder – og beregnet på at skulle anvendes ved fronten i tilfælde af krig og i så fald underlagt hæren i taktisk henseende for de indsatte afdelingers vedkommende. Derudover var man meget tilbageholdende med offentligt at begrunde korpsets eksistensberettigelse. Så meget står dog fast, at ordenstanken var taget i arv fra Allgemeine SS, ligeså frivilligheden, elitetanken, den politiske og nationale pålidelighed (die Treue bis in den Tod). Belært af de sørgelige erfaringer fra oktober 1918, hvor en håndfuld til dels fremmedartede revolutionære uden nævneværdig modstand fik den politiske ledelse og den borgerlige orden til at bryde sammen bag den kæmpende front, lagde den nye politiske ledelse i det tredje Rige den allerstørste vægt på at have kampberedte, velorganiserede og gennempålidelige politiske soldater til rådighed, hvis der igen skulle opstå en truende intern situation. Hertil måtte den professionelle Verfügungstruppe anses for at udgøre det bedst tænkelige instrument. Men jo mere den militære duelighed i årenes løb øgedes, des mere forskød interessen for det politiske sig til fordel for det militært saglige inden for korpset.

I løbet af sommeren 1938 blev alle enheder motoriseret. Samtidig forbedredes opstillingen af to motorcyklistbatailloner, 1 pionerbataillon, 1 telegrafbataillon og en sanitetsafdeling. Så sent som i sommeren 1939 gav Føreren befaling til, at det første SS-artilleriregiment skulle opstilles. Konturerne af en fremtidig division begyndte nu at tegne sig.¹

Ved udbruddet af den tysk-polske krig den 1.9.1939 rykkede de fleste Våben-SS-enheder i felten, ikke samlet, men underlagt forskellige hærenheder. Tabene var forholdsvis større ved Våben-SS end ved hæren.

Hvad var nu grunden til, at man i Våben-SS var så ivrig efter at deltage i kampene på et tidspunkt, hvor man endnu var midt i opbygningen, og hvor styrken endnu var af beskeden størrelse? Her må man tage i betragtning, at hele den national-socialistiske rejsning var inspireret af den 1. Verdenskrigs veteraner, der følte sig tilsidesat og skuffede over, at Weimar-republikken ikke værdsatte deres indsats efter fortjeneste. Dette stærke soldatermæssige islæt kom til at præge hele bevægelsen, der ydermere gik ind for en højst påkrævet

styrkelse af forsvarsviljen som modtræk mod de af fjenden pålagte militære restriktioner. Som gode nationalsocialister var SS-mændene derfor opfyldt af den rette soldaterånd og af en berettiget mistillid til landets tidligere fjender fra den 1. Verdenskrig. Og som gode og patriotiske soldater var det en naturlig ting, at de ville prøve, hvad de duede til under sådanne forhold, som deres uddannelse havde taget sigte på. Men der er endnu et forhold, der må tages i betragtning i denne forbindelse. I rigets og i Våben-SS's øverste ledelse havde man den indstilling, at Våben-SS, hvis det i en krisesituation skulle indsættes til med våbenmagt at nedkæmpe en regulær kontrarevolution, burde nyde befolkningens absolutte agtelse, og det mente man kun ville være muligt, hvis korpset havde erhvervet sig en vis hæder gennem krigsdeltagelse.

Trods de store udvidelser, der senere fandt sted, nåede Våben-SS aldrig op på en sådan talstyrke, at den i tilfælde af en konflikt kunne sætte sig op mod hæren. Ikke desto mindre kunne man glimtvis få indblik i en indstilling hos gamle SS-førere, der gik ud på, at Våben-SS engang i fremtiden, når korpset havde vokset sig tilstrækkeligt stort og effektivt, helt skulle træde i hærens sted, eller i det mindste indtage en toneangivende stilling. Antagelig var denne indstilling inspireret fra oven, nærmere betegnet af den øverste ledelses mistillid til den politiske forståelse hos de ældre årgange af hærens officerskorps. hvem man ikke tiltroede evnen til at indpode de værnepligtige den begejstring og offervilje, man anså for påkrævet, når det, der var vundet gennem den nationalsocialistiske rejsning, skulle sikres mod misundelige og hadefulde fjenders anslag. Ud fra denne indstilling var krigsdeltagelse, koste hvad den ville, en simpel nødvendighed.

Kravene ved optagelsen af mandskabet var uhyre strenge. Resultatet var til gengæld også det mest udsøgte soldatermateriale, man nogensinde har set, og det gjaldt både de ydre og de indre egenskaber. Frivillig tjeneste i Våben-SS dækkede kravet om opfyldelse af værnepligten. Og da der blandt den mandlige tyske ungdom var meget stor interesse for Våben-SS, betød det, at en stor del af de bedste blandt de værnepligtige blev unddraget hæren. Følgen heraf blev, at hæren under krigen led under manglen på gode emner til underofficerskorpset, en meget alvorlig skavank.

En tidligere tysk generalløjtnant var den ledende kraft ved organiseringen og uddannelsen. Derudover var antallet af forhenværende aktive hærofficerer minimalt. Til uddannelse af unge officerer (førere) oprettedes to junkerskoler, svarende til hærens krigsskoler og til en kombination af dansk sergentskole og officersskolens officersklasse. Skønt det gamle preussiske officersideal var knæsat som det ubestridte forbillede også i SS, var man indstillet på at demokratisere officerstilgangen ved ikke at stille nogen eksamenskrav eller krav om en vis social status for forældrene som betingelse for at blive elev. Man så derfor det særsyn, at 40 % af junkerskolernes elever før krigen kun havde folkeskoleuddannelse. Når dertil kom, at en del af lærerkræfterne selv var utilstrækkeligt uddannet, kan det ikke undre, at den almene og militære viden

hos mange SS-førere var så mangelfuld, at den ikke opvejedes af deres øvrige gode føreregenskaber. Derimod blev det gamle SS-underofficerskorps højt berømmet. Desværre var der ikke meget tilbage af det, da krigen sluttede. Geleduddannelsen og føringsprincipperne lå på linie med dem i hæren. Derudover gav man mandskabet en vis ideologisk-politisk opdragelse, som synes at have givet et godt militært resultat. Der blev opnået bedre resultater af den fysiske træning end i hæren. Det var der også betydelig bedre muligheder for, dels fordi mandskabet var udvalgt, dels fordi de var frivillige, og endelig fordi uddannelsen varede længere. Disciplinen var særdeles god. I krigens sidste vanskelige faser viste den sig gennemgående at være bedre end i hæren. Ligesom i hæren hindrede den skrappe »preussiske« disciplin ikke, at der bestod et bedre forhold mellem mandskab, underofficerer og officerer end i mange hære med en betydelig slappere disciplin.

Var kampmoralen god blandt SS-mændene, så var den private moral det ikke mindre. SS-manden følte sig som repræsentant for sit folk og for den nationalsocialistiske bevægelse og satte derfor en ære i at virke som et forbillede. På kaserner for almindeligt værnepligtigt mandskab i Tyskland såvel som andre steder måtte man lade enkeltmandsskabene på belægningsstuerne aflåse, fordi der ellers ville forekomme for mange kasernetyverier og smårapserier. På en SS-kaserne var alle enkeltmandsskabene uaflåse. Det kunne man tillade sig der, fordi moralen var høj.

Foruden Verfüngstruppe (Våben-SS), sikkerhedspolitiformationerne og Allgemeine SS er der grund til her kort at omtale endnu en af de selvstændige formationer, der stod under Himmlers kommando, og som derfor havde ret til at benytte SS-tegnet. Det var de såkaldte Totenkopf-verbände. De var sammensat af frivillige, der forpligtede sig til at tjene i 12 år, og de modtog en elementær uddannelse i brug af lette våben.

Den første af disse enheder blev opstillet i 1933, og den oprindelige mening med dem var den, at de skulle anvendes til at bevogte koncentrationslejrenes belægning, der som bekendt i hovedsagen bestod af asociale elementer og af folk, der ansås for at være farlige for det nye styre. Efterhånden som årene gik, og styret konsolideredes mere og mere, ophævedes interneringen for de mindst farlige modstandere. Der var eksempelvis i 1937 kun ca. 8000 internerede tilbage, et forsvindende lille antal i forhold til befolkningens størrelse.¹⁰ Det gjorde spørgsmålet om de nu alt for talrige Totenkopf-mænds beskæftigelse og fremtid aktuelt, og enden på det blev, at man begyndte at organisere dem militært og uddanne de bedst egnede til anvendelse i felten. I oktober 1939 opstilledes en hel kampdivision, SS-Div. Totenkopf, hvis medlemmer derefter udgik af den forvaltningsafdeling, der administrerede lejrene, og blev underlagt Våben-SS.

Som det var at vente, steg antallet af personer, det var nødvendigt af sikkerhedsgrunde at holde indespærret, kolossalt som følge af krigstilstanden. Alligevel blev Totenkopf-divisionen aldrig ført tilbage til sin gamle status som

bevogningsformation. Den anvendtes under resten af krigen kun som frontenhed og endte som panserdivision. Bevogningsmandskabet blev herefter rekrutteret blandt meget forskelligartede kategorier deriblandt mange sårede frontsoldater og ældre reservister.

Blandt de mange institutioner, der var henlagt under Himmler, var Våben-SS den eneste, i hvilken tjenesten blev anerkendt som opfyldelse af værnepligten. Det førte til, at Himmler for lettere at kunne hverve folk til sine forskellige forehavender og for at blive mere uafhængig af værnemagten simpelthen gav en mængde folk – deriblandt vagtpersonalet i koncentrationslejrene – formel status som Våben-SS-mænd, ikklædte dem en slags SS-uniform og udstyrede dem med soldbog som for Våben-SS, skønt de i virkeligheden ikke havde den fjerneste forbindelse med Våben-SS. I 1944 drejede det sig om ikke mindre end 40.000 mand af denne kategori.¹

Foruden Totenkopf-divisionen lod Himmler – ligeledes i oktober 1939 – en feltdivision opstille af medlemmer af ordenspolitiet. Også denne blev henlagt under Våben-SS og fik betegnelsen SS-Polizeidivision. I begge tilfælde betød det, at der dermed var sket et brud på den kvalitative homogenitet, der hidtil havde kendetegnet Våben-SS som helhed. Det viste sig senere at være begyndelsen til en udvikling, som næppe nogen havde forudset, og som gik på tværs af de principper, der var det oprindelige udgangspunkt for korpsets opstilling.

Den øverste ledelse blev besat af tanken om for enhver pris at udvide Våben-SS så meget og så hurtigt, det lod sig gøre, og efterhånden som mulighederne derfor indtraf, blev de udnyttet tilfulde. Efter at elitetanken havde fået sin første modifikation i efteråret 1939, gik der det første skår i nationalitetstanken i foråret 1940 ved indlemmelsen af frivillige fra de germanske broderfolk, og endelig opgav man i foråret 1943 den racemæssige eksklusivitet ved at opstille SS-divisioner af muhammedanere og ukrainere. Samme år begyndte man at tvangsudskrive tyskere til Våben-SS. Dermed var det slut med frivillighedsprincippet.

Og hvorledes forløb så samarbejdet mellem tyskerne i Våben-SS og de danske frivillige?

I betragtning af, at en optagelse af krigsfrivillige med et fremmed sprog og med på anden vis særegne forudsætninger altid vil være en vanskelig sag, kan det ikke forventes, at der i dette tilfælde vil kunne gives et almengyldigt og summarisk svar.

Det dansk-tyske samarbejde ville sandsynligvis kunne være gennemført med de færrest mulige gnidninger, hvis alle danske var blevet samlet i en national kamp- og uddannelsesenhed, og det ville sikkert også have været den mest tilfredsstillende løsning for begge parter.

Nu ligger det imidlertid således, at en udenlandsk enhed inden for en krigsførende hær må kæmpe med en række ekstraordinære ulemper, hvis den ikke er formeret som i det mindste en division.

De ca. 8000 danske frivillige, der under krigen meldte sig til tjeneste ved den tyske krigsmagt, ville ganske vist have været nok til at udfylde kadrerne til en division, der overgik mangan reduceret tysk kampdivision i størrelse. Men dels var de jo ikke til rådighed på ét og samme tidspunkt, dels ville der ikke have været dansk administrations-, uddannelses- og føringspersonel til rådighed af netop den til en division krævede sammensætning. Og dertil kom, at der ikke sporede noget ønske i den retning fra tysk side. Resultatet blev i hvert fald, at danskerne under hele krigen var fordelt på et meget stort antal enheder uden nogen indbyrdes forbindelse, og at forsøget på at opretholde en rent national dansk enhed strengt taget var begrænset til infanteribataillonen »Frikorps Danmark«s første 3–4 måneder.

I det store og hele var altså den danske frivilliges trivsel og skæbne såvel i den direkte kampindsats som under den forskelligartede tjeneste bag fronten og i garnisonerne stærkt afhængig af samværet og samarbejdet med de tyske våbenbrødre.

Direktiver, udgået fra den øverste SS-ledelse og håndhævet af korps- og divisionschefer, pålagde den enkelte tyske SS-mand at udvise korrekthed og høflighed samt takt i nationale spørgsmål over for de frivillige af ikke-tysk nationalitet.

I det store og hele blev disse direktiver respekteret. Men det må dog indrømmes, at en og anden tysker lejlighedsvis kunne lægge en individuel holdning for dagen, der – uden at overtræde direktiverne – røbede tilstedeværelsen af en latent tysk-national selvfølelse, der var så overdimensioneret, at den hindrede en rimelig balance i det følelsesmæssige nationale gensidighedsforhold mellem danskere og tyskere.

Denne kollektive nationale selvvurdering, der viste sig at være et generelt fænomen inden for Våben-SS, havde i sin opståen en vis berettigelse som katalysator for den nationale rejsning og energiudfoldelse, der var nødvendig, hvis det åg, fjenderne fra den første verdenskrig havde lagt over de mishandlede tyske folkegrupper, skulle kunne afkastes. Den var ligeledes en vigtig forudsætning for den »élan«, »Schwung« eller angrebslyst, der udmærkede de tyske tropper, så længe der var mulighed for et heldigt udfald af offensive kamphandlinger. Men i forholdet til de frivillige fra de germanske broderfolk gjorde den mere skade end gavn.

Efterhånden gik det op for de i forvejen militært skolede danske frivillige, at der var et misforhold mellem de tyske føreres nationale og militære selvfølelse og deres rent faglige dygtighed. Ganske vist var Våben-SS før krigen et korps af professionelle soldater med en inden for begrænsede felter usædvanlig fin standard. Men officersuddannelsen var blevet hæmmet af mangelen på højt kvalificerede lærerkræfter og af savnet af den belæring, der beror på det taktiske samarbejde mellem de forenede våbenarter. Og den ulyksalige tendens til under krigen at puste Våben-SS op til en større og større organisation medførte, at størstedelen af de nye enheder fik et improviseret, militags-

tigt præg. Det kunne ikke være anderledes, når man betænker, at kun fire infanteriregimenter plus fire selvstændige batailloner i sommeren 1939 dannede grundstammen for de 38 divisioner, hvoraf det egentlige Våben-SS bestod i det sidste krigsår, og at der i løbet af de 5–6 år, krigen varede, blev optaget ca. 1 million mand i dets afdelinger.

Der kunne nævnes ikke så få eksempler på mangelfuld faglig kunnen selv hos faste SS-officerer af linien. Det var betegnende for den alt for ensidige dyrkelse af angrebet, at der fandtes tyske SS-kompagnichefer, der var rykket i felten med deres kompagni uden at have indøvet nogen form for forsvarskamp, et tegn på, at der må have hersket en noget naiv opfattelse af de militære realiteter.

Når SS-divisionerne alligevel i det store og hele kunne løse de dem stillede kampopgaver så godt, som de gjorde, skyldtes det foruden de i det foregående omtalte begunstigelser især fremragende tapperhed og en urokkelig sejrsvilje. Baggrunden for den gode kampånd var den enkelte SS-mands forståelse af, hvad krigens udfald indebar – positivt såvel som negativt. I hans opfattelse var krig noget, der lå hinsides godt og ondt, et naturligt og til tider nødvendigt led i de menneskelige samfunds udvikling. Han var overbevist om, at det samfundssystem, hvoraf han var et led, var værd at kæmpe for, og han forstod, at det var nødvendigt, at han satte livet på spil for at sikre det tyske og på videre sigt det vesteuropæiske folkefællesskab en bedre fremtid end den, der var udsigt til, såfremt de hadefulde europafjendtlige magter med uforstående europæeres hjælp fik gennemført deres planer om at sætte Europa ud af spil som magtfaktor ved at tilintetgøre den eneste politiske bevægelse, der var i stand til at sikre det en stærk og rig fremtid. Derfor var han ikke bange for at dø. Og når det kom så vidt, at soldaterdøden var ham sikker, gik han den i møde med værdighed og med stolthed over at give sit liv som offer i en god sags tjeneste.

Når Våben-SS kunne lægge en bemærkelsesværdig militær styrke og formåen for dagen, beroede det altså først og fremmest på kraftkilder af åndelig og sjælelig art. Det var et spørgsmål om mentalitet, erkendelse, korpsånd og karakteregenskaber. De kropslige kvaliteter og træningen var i den ekspansive periode efter krigsudbruddet ikke mere fremragende end ved så mange andre formationer i og uden for Tyskland, og at hemmeligheden ved SS-troppers kampduelighed overvejende skulle ligge en mekanisk indeksereret disciplin, ville forekomme de indviede at være en absurd påstand. Disciplinen var god; men den byggede på frivillig og forstående medleven, og den tog ikke den mekaniske indlæring i sin tjeneste i mere udstrakt grad, end man gør det ved soldateruddannelse overalt i verden.

De åndelige militære fortrin kunne dog naturligvis ikke helt opveje følgerne af, at førerkorpset – bortset fra nogle få undtagelser – manglede den langvarige, grundige og alsidige militære skoling, som var det normale i de moderne hære, der ikke som den tyske krigsmagt var tvunget ind i en alt

for forceret genoprustning. Og af disse følger var den værste den, at tabene ved de mere vanskelige kamphandlinger, hvori Våben-SS var engageret, gennemgående var unødvendigt store.

I almindelighed faldt det ikke den ganske unge danske frivillige, der mødte helt uden militær ballast hjemmefra, let at gennemskue manglerne ved den feltmæssige føring, og derfor følte den typiske tyske SS-selvovervurdering i disse tilfælde heller ikke altid som den urimelighed, den var. De, der havde modtaget hele deres grunduddannelse inden for Våben-SS, og som efter nogen tids mere eller mindre tilfældige og oftest ensidige fronterfaring havde gennemgået en underofficers- eller junkerskole, blev forholdsvis let accepteret af tyskerne som »rigtige« SS-er og fuldlødige repræsentanter for deres grad og tjenestealder ud fra den antagelse, at de havde modtaget den eneste form for militær uddannelse og opdragelse, der duede.

Derimod var forholdene ofte vanskelige for den ældre befalingsmand, der havde mange års solid hjemlig uddannelse og erfaring bag sig, men som ikke havde givet sig ind under uddannelsessystemet i Våben-SS. Nu viste det sig, at det netop var solid og alsidig taktisk kunnen og uddannelsesfinesser, der var brug for. Men forsøgte en befalingsmand af denne kategori at gøre sig gældende gennem sin notoriske overlegenhed eller at docere noget, der var nyt og uprøvet inden for Våben-SS, så mødte han som oftest mistillid og afvisning. Ingen udlænding skulle tro, at han kunne lære SS-erne noget. Denne indstilling havde også til følge, at man så vidt muligt undgik at stille en tysk SS-fører – med undtagelse af purunge løjtnanter – under en udenlandsk officers kommando, selv om denne sidste havde en høj anciennitet. På den måde fik de ældre udenlandske officerer sjældent de chancer, de – ikke mindst for Våben-SS's egen skyld – burde have haft. Der var i virkeligheden hårdt brug for dem. Men man forstod kun i ringe grad at udnytte deres muligheder.

I de tilfælde, hvor tyskere og danskere kunne mødes på nogenlunde lige vilkår – det være sig tjenstligt eller privat – gik det som regel let med at komme på en fortrolig fod med hinanden, og i de situationer, hvor det gjaldt liv eller død, var tyskerne de bedste kammerater, man kunne ønske sig.

I fremmedland optrådte de tyske SS-mænd over for de regulære militære modstandere på en måde, som også den danske frivillige følte naturlig og rigtig. Forholdet til den del af civilbefolkningen (og det var den langt overvejende part), der forholdt sig fredeligt, dvs. som ikke optrådte folkeretsstridigt, var gennemgående særdeles godt og antog ofte – ikke mindst i Rusland – ligefrem hjertelige former. Der var således bortset fra forsvindende få undtagelsestilfælde ikke tale om, at der udvistes unødvendig råhed, hverken i kampzonen eller bag denne. Og hvad sadisme angår, så lærte vore frivillige den udelukkende at kende som en ret udbredt latent tilbøjelighed hos mange sovjet-russiske folkeslag. Den af pacifister så ivrigt lancerede påstand, at langvarig deltagelse i krig virker forrående på soldaterne, viste sig

at være en skrøne. Den, der ikke havde de nedarvede anlæg derfor i sig, blev det heller ikke. SS-mændene – tyske såvel som danske – var gennemgående normale pæne unge mennesker, da de drog i krig, og det vedblev de at være.

Ud fra det synspunkt, at den kamp, hvortil de her omtalte krigsfrivillige meldte sig, uvilkårlig fik en sikrere og rigere fremtid for vort hidtil splittede og selvødelæggende Vesteuropa som sin målsætning, vil det – også nationalt – have en vis interesse at fastslå det omtrentlige antal af unge danske mænd, der følte denne europæiske kaldelse, og som var offervillige nok til at drage konsekvenserne deraf.

De nu tilgængelige dokumentariske kilder, sikkert overleverede tjenstlige opgivelser og officielle angivelser fra det såkaldte »retsopgør« bringer hver for sig kun partielle udsnit af den danske krigsdeltagelses omfang. Sammenholdt giver de imidlertid mulighed for en beregning af et antal, der med en mindre usikkerhedsmargen må anses for at være tilstrækkelig virkelighedsnær.

Det er en selvfølge, at der her kun er tale om tjeneste i de regulære militære korps, altså ikke hjemlige vagtkorps, organisation Todt, Zeitfreiwilligenkorps, Schalburgkorps m.m., selv om medlemskab juridisk faldt ind under begrebet »tysk krigstjeneste«, blot fordi disse organisationer var nødtørftigt bevæbnede. Desuden må der skelnes mellem tilmelding til krigstjeneste og krigsdeltagelse. Der var nemlig adskillige (deriblandt mindst 3 officerer), der tilmeldte sig, men som ikke opnåede at blive antaget. Hvor stor denne gruppe var, vides ikke. Vi ved kun, at der den 13.6.40 ved en af de sessioner, der af Våben-SS blev afholdt i Danmark, af 200 tilmeldte kun blev antaget 85.³ Senere blev kvalitetskravene nedsat.

Det tal, vi søger at nå frem til, omfatter derfor ikke samtlige tilmeldte, men kun dem, der faktisk tiltrådte tjenesten. Deriblandt var i øvrigt et ukendt antal kvinder (sygeplejersker), dog mindst 60. Hvor intet andet er bemærket, omfatter angivelserne også folk, der på et eller andet tidspunkt har betegnet sig som værende tysksindede.

De vigtigste af kilderne giver følgende resultat.

For perioden 9.4.–31.8.1940 haves kun ufuldstændige angivelser. 1. hold (220 md.) afgik allerede den 6.5.40 til Tyskland. Hele tilgangen skønnes at have ligget på ca 500. Mange blev atter hjemsendt, inden krigen med Rusland brød ud.²

1.9.40–31.12.41: Gennem hvervekontoret for SS i København blev der indkaldt 2555 md. Men heri er ikke indbefattet a) Folk til den tyske Værnemagt eller b) hvervede blandt danske i Tyskland.³ Der er god overensstemmelse med ovennævnte tal og de mange hjemsendte eller døde, sammenholdt med en 2 uger senere styrkeliste fra Kommandoamt SS, opgivende 2399 danske statsborgere i tjeneste i Våben-SS.

1.1.42–30.6.43: SS-hvervekontoret i København angiver at have formidlet en tilgang af 2100 md.³ Men for resten af tiden, nemlig fra 1.7.43 til maj 45 foreligger ingen tilgangslister herfra.

Derimod afgav kontorets chef i foråret 1943 en erklæring til en af de tjenestældste danske officerer i Våben-SS gående ud på, at totaltilgangen gennem hvervekontoret i København af danske statsborgere indtil april 1943 var på ca. 5400 mand. Dette tal må forudsættes at omfatte tilgangen lige fra maj 1940.⁵

Over for status pr. 1.5.43: 5400 har man status pr. 30.6.43: 500 + 2555 + 2100 = 5155. For at komme til den samlede tilgang må disse to tal dog forhøjes på grund af a) og b).

Danske justitsmyndigheder har opgivet, at der blandt ofrene for det såkaldte »retsopgør« efter kapitulationen i 1945 var 564, der havde været krigsfrivillige soldater i hæren, luftvåbnet, krigsmarinen eller luftværnsartilleriet.⁴ Men til dette tal må lægges et antal døde, emigranter og andre uopdagede. Med 130–140 som skøn når man op på ca. 700 i alt. Af disse 700 a) skønnes 300–350 at måtte bidrage til en forhøjelse af de to ovenanførte tal.

Det samlede antal tysklandsarbejdere, der har ladet sig hverve som frivillige soldater i Tyskland, anslås til ca. 1000,⁴ og det er lavt regnet. Af disse skønnes 450–500 yderligere at måtte øge de samme to ovenanførte tal, der derefter kommer op på ca. 6150 henhv. ca. 6000. Disse to tal kan danne basis for en beregning af resterende tilmeldinger indtil maj 1945.

Under »retsopgøret« har en jurist i forbindelse med en sociologisk undersøgelse udspurgt 650 af de krigsfrivillige soldater om tidspunktet for deres tilmelding. Det viste sig da, at ikke mindre end 28,3 % af dem havde tilmeldt sig efter april 1943.⁴ Selv om vi regner med, at de 650 er repræsentative for samtlige overlevende i denne henseende, så er procenten dog ikke holdbar, når de døde skal medregnes, eftersom disse må være forholdsvis stærkere repræsenteret iblandt dem, der tilgik i 1. periode (indtil maj 43). Men i modsat retning trækker det forhold, at der var en hel del kontrakter af to års varighed, der gjorde sig gældende blandt 1. periodes frivillige. En procentværdi et sted mellem 16 og 20 må derfor skønnes at ligge virkeligheden ret nær.

16 % af 6000 er 960. I alt = 6960 som minimum.

20 % af 6550 er 1230. I alt = 7380 som maksimum.

Som kontrol kan man forsøge, om der ad anden vej kan fremkomme et tal af samme størrelsesorden.

Vi går ud fra antallet af afsagte domme i medfør af § 10, stk. 1 i det berygtede straffelovstillæg af 1.6.1945, men kun for så vidt angår medlemmer af de egentlige soldaterkorps. Hertil lægger vi så det antal krigsfrivillige, der af forskellige grunde ikke indgår i ovennævnte kategori.

Domme over egentlige soldater	ca. 3300
Faldne danskere ved Vaaben-SS før marts 1945 ^{6, 8}	3090
Faldne danskere ved Vaaben-SS marts 1945 og senere	800 (skøn)
Savnede danskere ved Vaaben-SS i alt	400 -

Døde efter hjemsendelse, emigranter, uopdagede og ikke-dømte under 18 år ved Vaaben-SS	200	-
Langtidskrigsfanger	15	-
Døde, savnede, emigranter, uopdagede fra Værnemagten	135	-
Sygeplejersker	60	
	I alt ca. 8000	

Overensstemmelsen med det ovenfor beregnede maximumsantal er således ganske god.

Den 3.5.1945 blev alt arkivmateriale ved Våben-SS's Erstatningskommando Danmark tilintetgjort. Forinden gav chefen, kaptajn Fechner, en i samme anledning tilforordnet dansk SS-løjtnant og jurist den oplysning, at ca. 9000 danske statsborgere under krigen havde meldt sig frivilligt til fronttjeneste.⁷

Under forudsætning af, at nævnte tal holder stik, skulle differencen kunne forklares ved en for lav ansættelse af procentværdien 20 og/eller af de i øvrigt skønnede talværdier, f. eks. antal frivillige soldater blandt tysklandsarbejderne (1000) eller savnede (400).

Der foreligger nogle få opgørelser over andelen af frivillige, der har angivet at være tysksindede (en erfaringsmæssigt ofte ustabil indstilling, der i øvrigt ikke gjorde sig bemærkbar i samkvemmet med andre frivillige fra Danmark). Denne andel, der var ret betydelig i de allerførste kontingenter i 1940, nåede et nyt klimaks i 1943, hvorefter tilgangen fra det tysksindede mindretal synes at være næsten udtømt. Opgivelser fra domfældte efter kapitulationen (27 %) bør ikke anses for fuldt troværdige, da mange i den truende situation regnede med, at det ville virke som en formildende omstændighed at foregive tilhørsforhold til det tysksindede mindretal. En SS-styrkeliste af 15.1.1942⁸ angav 23 % folketyskere blandt de danske frivillige, en SS-tabsliste fra Kommandoamt-SS i marts 1945 angav 22,3 %. Da det tysksindede islet blandt de frivillige i Værnemagten var forholdsvis lille, må andelen som helhed skønnes at have ligget på ca. 20 %.

Tabene – faldne og døde som direkte følge af krigshandlinger og krigsfangenskab – ligger på ca. 4240. Det vil sige, at ca. 53 % (eller ca. 47 % hvis 9000 lægges til grund) har ofret deres liv i sagens tjeneste, en overordentlig høj procent, der vidner om vilkårenes hårdhed og den personlige tapperhed. Til sammenligning: I krigen 1864 faldt (døde) kun 3078 på dansk side.⁹

III Med division Wiking i Ukraine 1941

Den 6. maj 1940 passerede en transport omfattende 220 unge fortrinsvis nordslesvigere landegrænsen med Hamburg-Langenhorn som foreløbigt mål. Det var det første hold frivillige til militær uddannelse, som Våben-SS havde hvervet i Danmark. Et fast hvervekontor blev dog først oprettet den 1.9.40 (Nebenstelle Nordsee i København). Forinden havde der været afholdt nogle sessioner – dog uden forudgående hvervekampagne. Antallet af tilmeldinger til disse kendes ikke. Men det kan nævnes, at der på sessionen normalt blev kasseret mere end halvdelen af de tilmeldte. Det samlede antal, der blev antaget før den 1.9.40, er heller ikke kendt. Men allerede i juni dominerede de dansk-sindede.² DNSAP var foreløbig ret modvilligt indstillet over for hvervningen, fordi partiet mente at ville få god brug for sine tilhængere på »hjemmefronten«. Mange havde været i K. U.^{1, 2}

De første hold frivillige blev ret hurtigt sendt videre til Klagenfurt i Kärnten, hvor en bataillon af Standarte Nordland herefter blev uddannelsesenhed for de danske og norske frivillige, der kom til infanteriet. Dog var der mange, der forinden aftjente en prøvetid ved en halvmilitær SS-afdeling i Sennheim i Elsass.¹

Bestemmelserne for de vilkår, disse frivillige underkastede sig, var i begyndelsen improviserede og utilstrækkelige. Følgen af denne uklarhed – blandt andet med hensyn til hvervningsperiodens længde – blev, at adskillige atter lod sig hjemsende inden årets udløb. Først i begyndelsen af 1941 kom der nye og bedre forsorgsbestemmelser.¹ Af danske linieofficerer blev de tre første optaget i Våben-SS allerede i 1940.*

Nebenstelle Nordsee skelnede i sine lister mellem frivillige fra det tyske mindretal (Folketyskere) og frivillige uden for dette. Af sidstnævnte var der i maj 1941 500–600 (heraf 26 befalingsmænd) i tjeneste i Våben-SS. Tilstrømningen var således godt i gang, inden den tysk-russiske krig brød ud.²

I september 1940 udgik der en befaling om oprettelsen af en 5. SS-division med deltagelse af danske, norske og nederlandske frivillige. De ikke-ty-

* Den ene af disse var kaptajnløjtnant C. F. Schalburg. Da man i en angiveligt historisk afhandling af 1970 har anført, at han »undveg fra den danske hær under en tjenesterejse til Belgien«, skal det i sandhedens interesse meddeles, at S. ikke havde nogen tjenesterejse til Belgien, og at han ikke undveg; men at han på normal vis søgte om og fik bevilget tilladelse til at træde u. f. nr. samt til at rejse til udlandet. Når han i 1940 rejste til Belgien, var det for at besøge sine der bosatte forældre.³

Kort 1 og 2 bagest i bogen.

ske deltagere kom dog senere til at omfatte ikke mindre end 9 europæiske nationer. Den 9.11.40 blev generalmajor Felix Steiner, hidtil chef for SS-reg. »Deutschland« og tidligere rigsværnsofficer samt veteran fra I. Verdenskrig, udnævnt til at lede den nye motoriserede divisions opstilling og uddannelse med standkvarter i München. Men først den 3.12.40 blev de nye divisionsenheder samlet under fælles kommando. Den 21.12.40 fik divisionen sit senere så frygtede og respekterede navn, »Wiking«. Af regulære militære enheder tilgik det gamle SS-reg. »Germania« og en artilleriafdeling fra division »Reich«. Foruden I. Batl./Nordland i Klagenfurt oprettedes i november samme regiments II. og III. Batl. i Wien, medens Reg. Westland opstilledes i München. De øvrige afdelinger og mangfoldige hjælpeinstitutioner lå spredt over det meste af riget.³

Der forestod nu et yderst krævende arbejde af enhver fra øverst til nederst for at få gjort hele den store komplicerede mot-division til et krigsbrugbart instrument inden den påfølgende sommer. Da det omfattende organisatoriske forarbejde for alvor satte ind i oktober-november 1940, havde de nye frivillige – hvad enten de var tyskere eller udlændinge – ingen nævneværdig markuddannelse bag sig. Bortset fra indre tjeneste af forskellig art var hovedvægten lagt på enkeltmandskasernegårdsuddannelse. Og især i våbenbetjening var der opnået betydelige færdigheder. Det var en ulempe, at de frivillige indfandt sig holdvis lidt efter lidt, således at en metodisk fremadskridende kampuddannelse i endeligt formerede delinger og kompagnier alene af den grund først kunne komme i gang, da den efterfølgende vinter var ved at være overstået.¹

Som chef for det nye regiment, Nordland, tiltrådte oberst Fritz v. Scholz, og som chef for Art. reg. 5 oberst H. O. Gille, begge tidligere linieofficerer og i alle måder velegnede til det krævende hverv. Den danske kaptajn C. F. von Schalburg indtrådte i divisionsstaben efter at have gennemgået et kort kursus på den ene af Våben-SS' to officersskoler.

Med udgangen af marts var kaserneuddannelsen i de forskellige specialiteter så vidt afsluttet, at en videregående kampuddannelse i terrænet kunne indledes. Til det formål blev divisionens enheder forlagt til et 8 ugers ophold på troppeøvelsespladsen Heuberg i Württemberg. Under de meget krævende øvelser og fægtningsskydninger blev de frivillige smedet sammen i et ubrydelig fællesskab med deres enheder og deres befalingsmænd. De følte sig som soldater til fingerspidserne og vidste, hvad de skulle kæmpe for. De rigstyske kammerater, der havde Hitler-Jugend og Arbejdstjenesten bag sig, og som ikke havde sprogvanskeligheder, faldt det lettere at indordne sig og at tilegne sig grunduddannelsens færdigheder, end det gjorde for de udefra kommende. Danskerne havde ry for egensindighed og kritisk sans, og de var meget følsomme over for uretfærdigheder. Der blev ofte klaget over, at de var formløse i deres optræden og påklædning.³

Under øvelserne i Heuberg levede befalingsmænd og mandskab op til de

mere og mere skærpede krav på en sådan måde, at divisionen ved de afsluttende inspiceringer blev betegnet som fuldt ud krigsbrugbar. Man prøvede nu at optræde i motoriserede enheder, høstede sine erfaringer og fik afhjulpet de mangler, der afslørede.¹

Inden afrejsen, hvis endelige mål var ukendt, fik divisionen besøg af rigsminister Heinrich Himmler, der underholdt sig med flere af de udenlandske frivillige.¹

Flertallet af divisionens afdelinger var organisations-, førings- og mand-skabsmæssigt begyndt på bar bund i løbet af september 1940. Når det tages i betragtning, at man ved krigens begyndelse regnede med mindst 1 års intensiv uddannelse, før et ikke-motoriseret infanterikompagni kunne betragtes som forsvarligt (omend ikke elitemæssigt) uddannet, må der være lagt et overordentlig energisk og dygtigt arbejde for dagen af officerer og under-officerer ved disse enheder, når man efter 7–8 måneders effektiv uddannelse vurderede dem som krigsduelige efter daværende tysk målestok. Dermed være ikke sagt, at uddannelsesstandarden var fuldkommen.

Divisionen var nu fuldtallig og blev med sine 9000–10000 køretøjer indladet på jernbane. Hertil krævedes 56 jernbanetog à 60 waggoner. Turen gennem det genforenede Sudeterland i Bøhmen blev en uforglemmelig oplevelse for de unge frivillige uanset nationalitet. Langs hele den 60 km lange rute og på alle stationer havde endeløse rækker af begejstrede sudetertyskere taget opstilling for at tiljuble de unge krigere og overøse dem med blomster, cigaretter og lækkerier. Det var det herligste forårsvejr, og transporten forløb meget langsomt, fordi jernbanenettet var stærkt belastet.¹

I Schlesien afsluttedes transporten, og divisionen gik i privatkvarter i egnen nord for Breslau. Også her blev SS-mændene tiljuble og fejret af befolkningen, der ikke lagde skjul på sin stolthed over sine soldater. Opholdet her varede et par uger. Vognparken, våben og udrustning fik sig et grundigt eftersyn. Der blev givet undervisning i Genfer- og Haagerkonventionen, i forhold i fjendeland og i den politiske udvikling. Lidt praktisk uddannelse blev der også tid til, men kun inden for mindre led.¹

Den 18.6.41 blev der befalet krigsmæssig afmarch i divisionens egne køretøjer. Rigsgrænsen blev overskredet og videre gik det i østlig retning ad dårlige veje gennem triste og underudviklede områder. I løbet af tre døgn nåede man beredskabsrummet sydøst for Lublin, ca. 60 km fra demarkationslinien til den russiske besættelseszone. Det sidste stykke vej blev tilbagelagt i mørke og uden tændte lygter. Det var den første mot-march af så lang varighed, og et par alvorlige autouheld viste, at chaufførerne endnu ikke var tilstrækkeligt øvede og trænede til at kunne opfylde de stillede krav.³

I beredskabsområdet blev køretøjer og skyts anbragt sløret mod indsende fra luften, og ved dagslys måtte ingen uden nødvendighed bevæge sig i åbent terræn. Selv om det ikke blev officielt tilkendegivet, var nu ingen i tvivl om, at der var en overhængende fare for et snarligt udbrud af fjendt-

ligheder mellem den tyske Østhær og den lige overfor opmarcherede Røde Hær.¹

Før dagry den 22.6. hørte »Wikingerne« det tyske artilleris ildåbning i det fjerne. Men i øvrigt deltog divisionen ikke i de første dages angreb på de russiske grænsestillinger.

Dens styrke var da 19377 mand, heraf 1564 udlændinge, fortrinsvis menige ved infanteriets kæmpende dele. 216 var danske (ud over dem i erstatningsafdelinger, kursus o. lign.).¹

De unge frivillige, der deltog i historiens næststørste militære opmarch kendte naturligvis – bortset fra det for Tyskland så skæbnesvangre kup mod den jugoslaviske regering – så godt som intet til den forudgående årsagsammenhæng. Fra russisk side har man været tilbageholdende med afsløringer af styrkeopgørelser og strategiske planer fra den tid, hvorimod et betydeligt tysk arkivmateriale er gjort tilgængeligt. På den anden side har den af sejrherremagterne og deres medløbere gennemførte hårdhændede indoktrinering berøvet den historiske forskning en del af dens vurderingsgrundlag. I de senere år er det dog trods alt lykkedes at få publiceret ikke så få uvildige forskningsresultater, der har kastet et nyt lys over forholdene dengang. Man kan således roligt aflive den sejlivede skrøne om, at krigsudvidelseslyst har motiveret den tyske ledelse til med Østhæren at overfalde en sagesløs Sovjetunions talmæssigt underlegne Vesthær.

Virkeligheden var en helt anden. Og forståelsen heraf er af betydning ikke blot for den tidligere frontkæmper, men også for omgivelsernes og eftertidens syn på hans rolle i det store opgør.

Den 22.6.1941 stod en tysk hær på 3,05 mill. mand i beredskab bag fronten mellem Østersøen og Sortehavet, idet den 11. Armé efter aftale var sendt til Rumænien for at hindre, at dette lands 14 meget ringe divisioner hurtigt blev nedkæmpet. Heroverfor stod en russisk hærstyrke på ca. 4,7 mill. mand, der ifølge feltmarskal v. Mansteins bedømmelse var formeret såvel til forsvar af grænsebefæstningerne og den bagvedliggende Stalinlinie som til hurtige offensive fremstød med store letbevægelige, til dels mekaniserede enheder. Den tyske Østhær rådede kun over 1600 fly (foruden transportfly), russerne over mindst 5000. Også i henseende til antal kampvogne var den russiske overlegenhed meget udtalt. Der var naturligvis talrige divisioner andetsteds i det russiske magtområde.⁴

Når man tager den tyske kvantitative svaghed og den kortvarige rustningsperiode i betragtning, kunne man forledes til den antagelse, at Hitlers beslutning om at slå først måtte bero på en letsindig tilbøjelighed til at spille hazard med det tyske Riges i forvejen ret anspændte forsvarsinstrument. Det er imidlertid en antagelse, der ikke holder stik.

Vi vil her citere den tidligere generalstabschef, generaloberst Halders bedømmelse, netop fordi han rent almenmenneskeligt var så vidt forskellig

fra Hitler, at samarbejdet led under mangel på gensidig forståelse og enhver antydning af sympati.

»Det faldt Hitler meget svært at beslutte sig til at angribe Rusland. Advarslerne fra hans militære rådgivere beskæftigede ham. . . På den anden side stod hans faste og ikke ubegrundede overbevisning om, at Rusland rustede sig til angreb på Tyskland. Vi ved i dag fra gode kilder, at han deri havde ret. Tidspunktet for angrebet ville Rusland naturligvis vælge således, at det ramte Tyskland i en så ugunstig situation som muligt.«⁶

Også forskningsresultater af nyeste dato kommer til samme resultat. Således Erich Helmdach (Oberst og efterretningschef), der i »Überfall?« (Neckargemünd, 1975) på grundlag af et omfattende materiale karakteriserer det tyske angreb som en nødvendig præventivaktion, der stødte ind i russiske offensivforberedelser, der var beregnet afsluttet hen på sommeren.¹²

I virkeligheden var det dog dengang ikke afgørende, om den opmarcherede russiske hær kunne forventes at ville få ordre til fremmarch. Selv om den i tilfælde af tysk passivitet var forblevet stående med »gevær ved fod«, så ville selve dens tilstedeværelse ved at binde den tyske hovedstyrke og de dertil nødvendige ressourcer have forhindret den tyske ledelse i nogensinde at kunne afværge en invasion fra vest.

Hitler befandt sig altså – som så ofte før – i en tvangssituation, der kun kunne være undgået, hvis den den 28.9.1939 reviderede ikke-angrebstraktat af 23.8. s. å. havde indeholdt bestemmelser om etablering på begge sider af den foreløbige grænse af meget brede zoner, der kun måtte rumme svage bevogtningsstyrker og rent defensive anlæg. Som situationen nu havde udviklet sig, måtte Hitler som den kvantitativt svagere part søge at gøre de få tyske aktiver gældende, nemlig den overlegne føring og de forenede våbenarters duelige i angreb og bevægelseskrig, i et forsøg på – inden Rusland med sine umådelige ressourcer blev for stærkt – at bryde dets militære magt.

Tilbage bliver så det ikke uvigtige spørgsmål om fordelingen af ansvaret for, at der i foråret 1941 på begge sider af demarkationslinien var opstået en situation, hvis spænding gjorde et krigerisk sammenstød så godt som uudgæligt.

Efter afslutningen af de to parters krig med Polen begyndte to modsatte rettede tendenser at gøre sig gældende. Tyskerne sendte flere og flere tropper vestpå, medens russerne uophørlig sendte forstærkninger til de annekterede vestlige grænseområder. Men deri var der i begyndelsen intet foruroligende.

Men i juni det følgende år blev tilliden til, at Ruslands traditionelle imperialistiske magtstræb omsider var stillet tilfreds, alvorligt rystet ved, at det ikke blot annekterede de tre baltiske stater, men også – under brud på traktaten af 23.8. og 28.9.1939 – besatte og beholdt det sydvestlige Litauen, der var tilsikret Tyskland som indflydelseszone. Og inden månedens udgang

havde Rusland tillige overskredet sin interessezone i Rumænien ved – trods tysk protest – at annektere Nord-Bukovina foruden Bessarabien.¹¹

På baggrund heraf virkede efterretningstjenestens indberetninger om stadig øgede og unødvendigt store russiske troppekonzentrationer over for Østpreussen, Polen og Rumænien i løbet af sommeren og efteråret stærkt foruroligende, uden at Hitler dog foranledigede modsat rettede troppeforskydninger som modvægt.

Hvad der yderligere øgede mistilliden til Ruslands hensigter, var Kominterns fortsatte, meget generende undermineringsarbejde i riget og i mange af de besatte områder. Det var et af de forhold, Tyskland ankede over i krigserklæringen af 22.6.41. Ganske vist havde Rusland ingen udtrykkelige forpligtelser i så henseende. Men det var i modstrid med meningen med tilnærmelsespolitikken og med ånden i de to grundlæggende traktater. På den anden side gjorde Tyskland ikke officielt brug af artikel V, der anviste brugen af venskabelig konsultation i tilfælde af problemer af enhver art.¹¹

Et forsøg i november på at bedre forholdet til Rusland ved at foreslå det optaget som 4. medlem af Tremagtspagten sammen med Rumænien resulterede i en katastrofal forværring som følge af, at Rusland som betingelse bl. a. krævede, at Bulgarien skulle indgå i en alliance med Rusland, og at Tyrkiet skulle tvinges til at afgive militære baser ved de to stræder til Rusland om fornødent ved hjælp af militær indskriden af Tyskland og Italien. Desuden ønskede det forhandling om udvidelse af dets interessesfære til Ungarn, Jugoslavien, Grækenland og de danske gennemsejlingsfarvande.¹¹

En opfyldelse af disse krav ville sandsynligvis føre til krig i Sydøsteuropa og dermed en trussel mod Tysklands sikkerhed og økonomiske interesser i dette område, hvor det netop måtte undgås, at England fik et påskud til – som under den I. Verdenskrig – at etablere en ny front. Kravene var derfor uantagelige for Tyskland og blev opfattet som et ønske om at svække Tyskland militært på et tidspunkt, hvor det befandt sig i en krig på liv og død.¹¹

Hitler mente nu at måtte regne med en fortsat forværring af det gensidige forhold og imødeså muligheden for, at det kunne ende med en åben konfliktsituation. For at forebygge, at Værnemagten i så fald skulle stå uforberedt, blev de gængse generalstabsplaner for den måde, hvorpå et eventuelt felttog i øst skulle føres i sit indledende stadium, beordret ombearbejdet og blev den 18.12.1940 udsendt som Førerdirektiv nr. 21. Planen, der fik dæknavnet »Barbarossa«, var ikke nogen ordre til at angribe, men en hypotetisk forholdsordre til brug i en muligt intrædende fremtidig situation, en ganske normal militær forsigtighedsforholdsregel.¹¹

Den 3.2.1941 rapporterede den tyske efterretningstjeneste, at der tæt øst for demarkationslinien stod opmarcheret op imod 150 russiske divisioner foruden store luft- og panserstyrker. Over for dette frygtindgydende opbud stod nogle få tyske sikringsregimenter i spredt opstilling. To måneder senere var Tysklands egentlige offensivstyrker endnu ikke ankommet til dette område.⁷

1.3.41 meddelte det tyske udenrigsministerium russerne, at de britiske planer om at ramme Tyskland via Grækenland måtte imødegås ved gennemmarch af tyske tropper gennem Bulgarien (billiget af dette land, der netop var blevet medlem af Tremagtpagten) med løfte om tilbagetrækning, så snart truslen var ophørt.¹¹ Efter at Jugoslavien den 25.3. havde tilsluttet sig Tremagtpagten, blev regeringen og rigsforstanderen den 27.3. sat ud af spil af tysk fjendtlige kræfter ved et udefra støttet voldeligt kup. Der var derved fremkaldt en for Tyskland meget farlig situation.⁵

Fra den 25.3. ville der være så stærke tyske troppekonzentrationer i øst, at russiske medlemmer af territorialkommissionerne skulle være ude af grænsesområderne senest fra denne dato (OKW's krav af 13.3.41).¹¹

Den 1.4. 1941 tog Hitler den endelige beslutning om at ville åbne fjendtlighederne mod Rusland.¹⁰

4.4. Rusland meddeler, at det vil indgå en venskabstraktat med Jugoslavien. Tyskland beklager tidspunktet.¹¹

Den 6.4 går Tyskland til angreb mod Jugoslavien og de britisk-græske styrker på Balkan. Rusland udtrykker sin beklagelse.¹¹ 18.4 Konstruktivt samarbejde og enighed i den fælles handelskommission.¹¹

Alle hidtil kendte officielle kilder synes at tilkendegive, at udbruddet af fjendtligheder i juni 1941 kom Stalins ønsker meget på tværs. Men de udelukker ikke, at han havde forberedt sig på at udløse en militær aktion på et senere for Rusland mere gunstigt tidspunkt.

Ligesom flertallet af de motoriserede eller mekaniserede divisioner blev også division Wiking holdt tilbage de første dage efter krigstilstandens indtræden, medens infanteriet brød gennem de russiske stillinger. Dog blev reg. Germania trukket frem til rensning af et allerede erobret område vest for Luck. Herfra blev det dog atter trukket tilbage, da hele divisionen den 29.6.41 brød op for over Cholm – Zamosz – Lemberg at deltage i angrebet mod Tarnopol til støtte for 17' Armé. Reg. Westland var avantgarde. Den 2.7 drejede en batl. af Nordland + 1 batteri + opklaringsafdelingen af mod nord som venstre sidedækning for at sikre mod et truende panserangreb. Under det påfølgende sammenstød blev ikke mindre end 48 fjendtlige kampvogne og ca. 100 køretøjer ødelagt. Samme dag blev Westlands chef skudt ned bagfra af nogle russere, der var blevet tilbage efter fortroppens passage uden at være blev afvæbnet.³

Den 3.7. blev Tarnopol erobret af bjergjægere og Reg. Germania, medens det med panserjægere og artilleri forstærkede Reg. Nordland fra Zloczow stødte frem mod nord, indtil det fik forbindelse med den kæmpende 9. Panserdivisions bagspids. Opdelt i 3 kampgrupper lå det i kamp det meste af eftermiddagen. Fjenden led betydelige tab, herunder 3 ubeskadigede kampvogne. Forfølgelsen fortsattes i aftentimerne. Blandt regimentets faldne var chefen for 7. Komp. Dagen derpå tog Divisionsstaben ophold i Tarnopol.³

»Wikingerne« havde nu fået deres ilddåb i Russerkrigen. De havde løst

de stillede opgaver, og den måde, hvorpå de havde kæmpet, skærpede forventningerne til, hvad de kunne præstere i den kommende indsats. Men samtidig havde de erfaret, at de stod over for en ofte sejt kæmpende og veludrustet modstander. Den russiske hensynsløshed var allerede nu blevet røbet for dem i al sin gru. Under indmarchen i Lemberg havde nogle af divisionens medlemmer lejlighed til med egne øjne at se, hvorledes kommunisterne – inden byen blev opgivet – havde ladet tusinder af ukrainere og jøder af-live i GPU-fængslet, og i Tarnopols gader lå der overalt myrdede civilister.⁸

Den 5.7. satte XIV. Panserkorps, hvem divisionen var underlagt, et angreb an for i bred front at tilkæmpe sig overgange over floden Zbrutsch, Wiking sydligst. Dagen derpå tog v. Hadelns I/Westland ved et overraskende kup overgangen ved Husyatin. Men den 7.7. gik store kolonner frem til modangreb, hvilket dog ikke kunne forhindre, at hele regimentet førtes over floden og derefter fortsatte fremrykningen i østlig retning. Over for Germania var fjenden flygtet tilbage over floden ved Satanow (22 km nord for Husyatin) og havde sprængt broen efter sig. Men ved en hurtig aktion blev fortroppen sat over floden ved hjælp af pionerdelingens gummibåde. Fjenden blev kastet ud af byen, men satte sig atter til modværge i stillinger få hundrede meter østligere. Regiment Nordland blev straks ført frem til flodens vestbred. Den 7.7. lå hele Reg. Germania + 1 artilleriafdeling i en brohovedstilling, hvorfra det angreb og kastede fjenden. Motoriseret forfølgning blev standset. Næste morgen var fjenden væk. Det blev nu den forstærkede opklaringsafdeling, der skulle genoptage forfølgningen, tæt fulgt af kampgruppe v. Scholz. Efter en ret hård eftermiddagskamp nåede divisionen Proskurow (100 km ø. f. Tarnopol). Der blev nu en hvilepause på to dage, idet et uvejr med voldsom regn umuliggjorde mot-march på de dårlige veje. Dette indtraf samtidig med, at det russiske grænseforsvar over hele fronten var væltet over ende.⁹

XIV' Korps blev nu ført bag fronten mod nordøst til Shitomir, hvor det forstærkede Nordland som Kampgruppe v. Scholz blev afgivet til sikring af III. Panserkorps udsatte Nordflanke. Kampgruppen stødte frem ad vejen mod Kiew. Først efter flere dages forløb stødte man på større fjendtlige styrker og udførte et morderisk ildoverfald på en tætpakket, usikret marchkolonne på vej mod syd over Radomysl. Kort efter blev regimentet angrebet af en langt overlegen styrke, der dog afvistes under store tab.⁹

Resten af divisionen var sammen med XIV. Korps over Shitomir afmarcheret mod sydøst og nåede den 16.7. i glødende hede og under angreb af russiske luftstyrker med de forreste dele Skwira. Fremmarchen fortsattes i østlig retning under stigende russisk modstand. Atter forvandlede regn vejene til morads. Germania, der hidtil havde været forrest, formerede sig til forsvar og gravede sig ned samtidig med, at Westland blev trukket frem. Den 19. og 20.7. fik de to regimenter en længe tiltrængt belæring om, hvad det vil

*Ukrainske bønder flokkes tillidsfuldt om russisktalende Schalburg.
Wiking 1941.*

sige at ligge i hårde forsvarskampe. Dertil kom, at styrken var isoleret. Efter at angrebene var afvist, blev de genoptaget med fornyet styrke den 21. og 22.7.

Brændpunktet lå om Taratschtscha, der lå under svær artilleriild. De sidste reserver måtte sættes ind, men samtidig nærmede III. Panserkorps sig området. Divisionen gav derpå befaling til, at den sydligste kampgruppe (II/W, III/G, II/AR 5 m. m.) under Westlands chef, den folketyske tidligere rumænske officer, Phleps, kaldet Stoltz, skulle gå over til angreb, så snart egne panserstyrker havde indfundet sig. I løbet af aftentimerne trængte kampgruppen fjenden noget tilbage og erobrede et batteri. Den 23.7. fortsattes angrebet. Nordland begyndte nu så småt at indfinde sig og blev straks indsat øst for angrebsgruppen. Den 24.7. trak fjenden sig tilbage over hele divisionens front efterladende ca. 2000 fanger og meget materiel. Floden Ross var nu overskredet. Kampene ved Taratschtscha dannede indledningen til den store omringning ved Uman. Under den forløbne uges hårde kampe havde divisionen af faldne mistet 10 officerer, 12 underofficerer og 70 menige.⁸

Division Wiking blev den 29.7. udskilt fra XIV. Panserkorps og underlagt III. Panserkorps. Dog blev Westland forlagt mod syd for at være reserve for Pansergruppe v. Kleist under indkredsningen ved Uman. Resten af divisio-

nen sluttede op i en 100 km lang marchkolonne efter 13. Panserdiv. og 60. Inf. div. (mot). Marchmål: Kremenschuk og Dnjepopetrowsk ved Dnjepr, hvor de derværende overgange skulle spærres for flygtende russere. Marchen blev i nogen grad sinket af regn og broslagning. Den 3.8. trak Wiking ud mod øst for at danne venstre sidesikring for resten af korpset.⁶

Den 5.8. nåede divisionens forspids efter mørkets frembrud sit marchmål Kamenka med ordre til at fortsætte næste morgen til Tschigirin. Noget længere bagud gik en lille kampgruppe Gille til ro i Smela, efter at den var blevet udsat for stærk artilleriild fra Tscherkassy. Ved dag gry indledte 1 à 2 russiske divisioner et overraskende angreb mod styrken i Smela. Divisionsgeneralen med sin nærmeste del af staben blev forhindret i at køre frem til Kamenka og måtte vende tilbage til Smela efter, at stabschefen var blevet dræbt. Hele affæren så ret truende ud, men bedredes, da en af de russiske regimentschefer meldte sig i Smela som overløber og røbede den russiske indkredsningssplan. Artilleriet og de tunge infanterivåben i Smela kom nu i stilling, der blev rekvireret stuka-hjælp, og I/Germania fik kæmpet vejen til Kamenka fri. Kampgruppe v. Scholz nærmede sig vestfra og kastede russerne tilbage til Tscherkassy. Situationen var atter under kontrol. Senere på dagen trængte andre fjendtlige styrker frem til marchvejen helt tilbage ved Korsun. Tschigirin blev taget den 7.8. af A.A.5 efter en kort kamp. Og dagen efter tog II/Germania Nowogeorgiewsk tæt vest for Dnjepr.³

Det afgivne forstærkede Reg. Westland var med front mod vest blevet indsat i det tynde spærreforsvar bag de to russiske armeer ved Uman. Her oplevede man uophørligt gentagne tætte masseangreb ført med hensynsløs fanatisme. Der blev taget i alt 103000 fanger, 317 kampvogne og 850 kanoner. En del af Westland måtte sendes til Korsun for at standse den russiske undsætning.

Næppe havde divisionen nået Dnjepr, før to russiske krigsskibe forsøgte at undslippe mod syd. De blev begge sænket af artilleriet. Senere end beregnet nåede de afdelinger frem, der skulle afløse divisionen ved Dnjepr og frigøre den til fremstød mod sydøst. Den 21.8. standsedes fordækningen, III/Nordl., ved Kamenskoje, hvor en fjendtlig division var ved at blive færet over floden. Først den 25.8., da Germania var nået frem, var hele byen taget og renset for fjender. 2000 mand og 12 kanoner måtte den vigende division efterlade. Men hovedmassen slap over.⁸

Imedens var Westland ved at nærme sig den store industriby Dnjepopetrowsk vestfra samtidig med, at 13. Panserdiv. nærmede sig den fra nordvest. Efter foregående kampe med en russisk bagdækning trængte regimentet den 26.8. ind i byens sydlige del og blev nu atter underlagt sin egen division, hvis hovedstyrke efter byens erobring holdt til tæt vest for denne.

Den store jernbanebro, der førte over til forstaden Kamenka, var blevet sprængt og kunne ikke foreløbig retableres. Men dele af 13. Panserdiv. var på en erobret pontonbro ført over floden og havde sat sig fast i et broho-

ved, hvor de blev afløst af andre enheder. Natten til den 1.9. førtes Reg. Nordland over floden til forstærkning af brohovedstillingen. Fjenden havde nu skaffet sig stor artilleristisk overlegenhed og gunstig observation til selve overgangsstedet og den vestlige bred bl. a. fra en ø ude i flodløbet, hvilket tyskerne først opdagede efter nogen tids forløb. Passagen var derfor meget besværlig og tabgivende og kunne praktisk taget kun foregå om natten.³

Som det viste sig senere, blev dette brohoved ikke anvendt til det afgørende udfald for operationernes fortsættelse øst for Dnjepr. Men da det bandt meget store russiske troppestyrker, især af artilleri og infanteri, blev der tilagt det stor betydning.³

Indtil den 8.9. lå Nordlands folk i stadig kamp for at afværge de ustandselige russiske angreb. Hver nat måtte sønderskudte dækninger og skyttegrave udbedres, og telefonledninger repareres. Forsyningerne var utilstrækkelige, og evakueringen af sårede besværlig. Men brohovedet skulle udvides i dybden. Og det blev det også efterhånden trods de ugunstige forhold og den begrænsede hjælp, eget artilleri kunne yde ovre fra den anden side af Dnjepopetrowsk. Der var ikke tale om nogle få store angreb, men om mange småangreb i løbet af hver enkelt dag, hvorved fjenden langsomt blev drevet tilbage fra den ene stilling til den næste. Uden regimentschefens utrættelige indsats og uden en høj kampmoral hos hver eneste mand havde Nordland næppe kunnet holde stand. Men det kostede også store lidelser og ofre. Alene af I. Batl. blev 124 døde kammerater begravet på heltekirkegården i Dnjepopetrowsk. Det var dog intet imod, hvad fjenden mistede af faldne.¹

For at berøve fjenden de bedste observationsmuligheder blev der iværksat et større angreb mod nordvest. Det skulle gøre brohovedet i Kamenka bredere. Den 6.-7.9. overførtes det meste af divisionen Wiking på færger og gummibåde. Den 8.9. kl. 6 lå angrebsstyrkerne (Germania og Westland) parat, dybt nedgravet bag 60. Inf. div.s stillinger. Men først skulle eget artilleri i virksomhed. Endnu kl. 13 vedvarede artilleriilden med uformindsket styrke, og generalen besluttede at aflyse angrebet. Men en halv time senere flovede ilden pludselig af på en måde, der tydede på, at eget artilleri nu endelig havde vundet ildoverlegenhed, og der blev straks beordret angrebsfrembrud kl. 14. Efter en times angreb meldte begge angrebsregimenterne om hurtig fremgang. Kl. 18 var angrebsmålet nået. Egne tab var overraskende små. Der blev taget ca. 5000 fanger og et stort bytte af krigsmateriel. Efter dette nederlag fortsatte de russiske angreb mod de to divisioner i Kamenka, men uden fanatisme.³

Oppe ved Krementschuk var der dannet et andet stort brohoved. Ud fra dette opererede Pansergruppe v. Kleist både gennem sin deltagelse i det store indkredsningsslag ved Kiew og gennem sit derpå følgende fremstød øst for Dnjepr. I dette sidstes første fase deltog en kampgruppe fra div. Wiking under chefen for Westland. Gruppen, der bestod af 15./N, A.A.5, III/W., Pi. batl. 5, II/Art. R. 5 og Pak. afd. 5, blev den 23.9. underlagt 13. Pz.-div.

S.-mg-gruppe fra Wiking forbereder angreb i Ukraine 1941.

og havde som endeligt angrebsmål Podgorodnoje (9 km n-ø f. Kamenka), der blev taget den 28.9., hvorefter resten af div. Wiking brød ud fra brohovedet.

Det havde været 6 enerverende dage for kampgruppen. En del af styrken var blevet sendt mod vest for at tage kampen op med fra Dnjepr flygtende kolonner og forsprængte troppedele. Især om natten opstod mange farlige situationer, der krævede ånds nærværelse og fantasi.³

Den 1.10. indledte Pansergruppe v. Kleist sin næste store manøvre ved at gå over floden Samara. Planen var øst for Dnjepr at nå frem til det Asovske Hav og afskære de to russiske armeer, der vest for Melitopol spærrede vejen for den med rumænere forstærkede 11. Armee. Wiking havde da KST i Novomoskovsk ved Samara.⁹

Divisionen skulle sikre pansergruppens østflanke, og den blev straks sendt mod s-ø til Woltschja og derefter mod syd, idet floden dannede østgrænsen for dens operationsområde, hvis dybde svingede mellem 50 og 175 km. Russiske enheder flygtede østpå, angreb eller blev omringet og nedkæmpet. Den 9.10. nåede divisionen frem til Rasdory. Dagen efter fuldbyrdedes den fjendtlige sydhærs undergang.⁹

Pansergruppen svingede nu mod øst, og divisionen, der den 10.10. udgik af III. Korps og blev underlagt XIV. .Korps, fik den vigtige opgave under fremmarchen at dække den åbne nordlige flanke. Det betød overvågning og kampopgaver i en front, der i flanken svingede mellem 100 og 140 km. I

hovedsagen bevægede divisionen sig nu i tre marchgrupper langs med jernbanen fra Melitopol til industribyen Stalino (nu Donetsk). Herunder havde man et større sammenstød med fjenden ved Wolnowacha. Derpå kom efterårsregnen med påfølgende slamperiode, hvorunder alle bevægelser i køretøjer blev lammet. Forsyningerne udeblev, og stemningen blev dårlig. De små seje steppeheste viste sig at være det bedste trækmiddel. Med stort besvær nåede man frem til floden Kalmius, n-ø for Mariupol. Den 17.10 lykkedes et fremstød på 30 km til et nyt flodafsnit. Men så lå divisionen atter fast uden benzin. Forsyningslinierne var blevet for lange, og trænet savnede bæltetkøretøjer.⁹

Den 23.10. var der samlet benzin nok til en mindre kampgruppe, der skulle støde frem til flodafsnittet Krynka-Mius. Det var herunder Nordlands opgave at tage byen Amvrosiewka. Kaptajn Schalburg, der var ordonnans-officer ved divisionen, lettede regimentet opgaven ved forinden på egen hånd at foretage et dristigt opklaringsstog mod angrebsmålet. Med en russisk militærkappe skødesløst slængt over uniformen lod han sig på en traktor køre ind mod byen, indtil han stødte på en russisk postering. Under foregivende af at være en højtstående russisk general overfusede han folkene på flydende russisk, anklagede dem for pligtforsømmelse og eksaminerede dem om alt, hvad de vidste om situationen. Efter at have set sig grundigt om i stillingerne, der holdtes besat af to batailloner og 1 artilleriafdeling, kørte han uhindret tilbage, hvor han kom fra.⁹

Den 28.10. tog I/Nordland byen med kun små tab. II. Batl. fortsatte mod øst og nåede Krynka, afventede artilleriets stillingsskifte og fortsatte derefter til Kolpakowka. Samme aften nåede Westland Uspenskaja, det senere udladningssted for divisionens jernbaneforbindelse.⁹

På månedens sidste dag fløj russerne tre store luftangreb mod Wikings område. Dagen efter var de der igen, men blev fordrevet af egne flyvere. Samme dag sluttede divisionen op bag Mius med Germania sydligst om Gustavfelde, Westland i midten om Uspenskaja og Nordland nordligst ved Godalajewka, hvor der var dannet et lille brohoved. Her traf man forberedelser til endnu et fremstød, denne gang mod et så fjernt mål som linien Schachty-Rostow. Overkommandoen ønskede det, trods den fremrykkede årstid, trods de uforsvarligt forlængede forsyningslinier, trods troppernes udmattelse og trods den blottede nordlige flanke. Vejret var ganske vist atter blevet tørt. Men det skulle ikke blive af lang varighed. 2 ugers krise – den første alvorlige – forestod.⁹

Den 5.11. indledes angrebet med, at XIV Korps' to panserdivisioner bryder frem fra brohovedet efterfulgt af Wiking, der skal sikre den nordlige flanke syd for Diakowo. Bagud til venstre for Wiking en bjergdivision med begrænset mål. Da 16. Panserdiv. er rullet hen over de russiske stillinger, dukker forsvarets infanteri atter op og yder kraftig modstand mod Wikings infanteri. I/Germania får hjælp fra nogle kampvogne af 14. Panserdiv. og får

henimod aften kæmpet fremmarchvejen mod øst fri. Næste morgen rykker kampgruppe Stoltz frem og tager vejen til Astachowo i besiddelse. Kampgruppe Nordland sættes ind nordligere. Ud for dens venstre fløj er der 40 km tomrum. Panserværnet her udsættes for en ubehagelig overraskelse, idet deres 3,7 cm kanoner viser sig at være virkningsløse over for nogle russiske kampvogne af ny model, T.34. En anden overraskelse får derimod et gunstigt forløb. Et kosakregiment er uhindret nået helt frem til en artilleristilling, som den pludselig angriber i attacke. Afstanden er dog for stor til, at de sabelsvingende kosakker kan nå ind på livet af artilleristerne. Et par maskingeværer og nogle kanoner når at komme til skud. Angriberne bliver formelig mejet ned. Over 300 af dem må bøde med livet for førerens dumdristighed. En del overgiver sig. Kun nogle få undslipper.³

Den 7.11. melder Germania, der er sydligst, om god fremgang. Men der er ved at danne sig »huller« i fronten. Westland har ladet sig drage mere mod syd end beregnet for at hjælpe 16. Panserdiv. med at bekæmpe tilbageblevne russiske modstandsreder. I/Westland bliver derfor udskilt og underlagt Kampgruppe Nordland, sammen med hvilken den dagen efter tager virksom del i bjergjægerens erobring af Djakowo.¹³

Der indtræder nu meget hård frost. Køretøjernes kølervædske fryser. For første gang udsættes divisionen for »Stalinorgler« (serieraketskyts). Samtidig forstærkes den fjendtlige modstand. Fjenden synes at have tilført denne del af fronten operative reserver. Også korpsets to panserdivisioner indretter sig til forsvar og forsøger at grave sig ned i den frose jord. Mellem dem gaber et stort mellemrum, som dele af Westland og Germania forsøger at lukke.¹

Kampgruppe Nordland har over 20 km åben nordlig flanke at dække. Længst fremme mod øst er II. Batl. gået i stilling ved Astakowo. I. og III. Batl. sikrer området Liebental-Grünfeld, der har været beboet af tyske kolonister siden Katarina den II.s tid. Den 17.11. blusser kampene voldsomt op, og det varer ved. II. Batl. er mest udsat og kommer snart til at mangle ammunition. Regimentschefen kommer til og sender regimentsreserven – 15. komp. – til forstærkning. De russiske angreb udstrækkes hurtigt til resten af kampgruppen. Overmagten er uhyre. Op til 5 tætte angrebsbølger sender kommissærerne i ilden. Så snart den ene er mejet ned, beordres den næste frem. Tabene er kolossale, fordi formationerne er alt for massive. I det store og hele holdes stillingerne, og kampmoralen er usvækket trods de yderst ugunstige forhold og store lidelser. Modsat russerne er SS-mændene endnu ikke ikklædt med vinterudrustning, skønt temperaturen er faldet til mellem 20 og 30° frost. De første tilfælde af forfrysninger indfinder sig.¹

Den 20.11., samme dag som LAH (Førerens livgarde) og 13. Panserdiv. erobrer Rostow ved Don, forsøger russerne at sætte et panserangreb ind mellem II/Westland og III/Germania. Det mislykkes. Senere må Rostow

Under et skyttekompagnis angreb i Ukraine. Wiking 1941.

atter opgives, fordi ustandselige russiske angreb mod III. Korps' nordlige flanke gør stillingen for risikabel.¹

Oppe ved kampgruppe Nordland optræder nu de nye T. 34 i masse. Til alt held følger det russiske infanteri ikke tilstrækkelig hurtigt efter kampvognene, når disse er brudt gennem HKL, og bliver derfor afvist. Men situationen er kritisk. Tabene er efterhånden vokset faretruende, og forsyningerne kommer ikke igennem. II/Germania og et panserregiment må skyndsomst indsættes her for at forhindre et gennembrud.¹

Pansergruppens chef har forlængst opgivet at nå det oprindelige angrebsmål. Og da de forskellige divisioner ikke er placeret i egnede forsvarsafsnit, befales det hele trukket tilbage i første etape bag floden Tusloff, i næste og endelige etape til en forsvarsstilling bag floden Mius.¹

Natten mellem 21.11. og 22.11. foregår tilbagetrækningen af hovedstyrkerne, medens dog III/Nordland med et pionerkompagni og panserjægere med tjekkiske 5 cm kanoner forbliver på et højdedrag som bagdækning hele den 22.11. Samtidig dækker I/Vestland og opklaringsafdelingen nordflanken. Om morgenen den 23.11. finder fjenden de hidtidige stillinger forladt. Men inden hans kolonner kan sætte sig i bevægelse, bliver de splittet af et stort Stuka-angreb. Forfølgelsen kommer derfor først i gang ved middagstid.³

Bagdækningen har i mellemtiden indtaget en ny spærrestilling foran Tusloff-afsnittet. Om eftermiddagen udvikles den i voldsomme nærkampe med en indtrængende panserstyrke fulgt af store infanteristyrker. Tabene er store, men stillingerne holdes, og bagdækningen skaffer derved korpset tid til at indrette sig i Tusloff-afsnittet. De nordligere og sydlige bagsikringer løser deres opgave med betydelig mindre tab. Da III/Nordland endelig om aftenen når i sikkerhed bag egne linier, er dens styrke kun på kompagnistørrelse.³

Situationen er nu atter stabiliseret. Men tabene har været betydelige. Det viser sig dog, at en del af de folk, der er meldt savnet under tilbagetrækningen, i løbet af den følgende ugestid har været i stand til at slå sig igennem i smågrupper. Hvad man derimod ikke har håb om at gense, er de mange køretøjer, skyts og andet materiel, som er blevet efterladt, enten fordi man har manglet benzin eller, fordi hjulene efter først at være sunket ned i pløre senere er frosset fast.¹

Tusloff-afsnittet var ikke egnet som varig forsvarslinie. Forløbet var for bugtet og for skævt i forhold til den samlede front. Arbejdsstyrker var derfor allerede gået i gang med at forberede en vinterstilling bag den noget vestligere beliggende flod Mius. Division Wikings nye afsnit gik fra Krynkas udløb i Mius til Godalejevka-Bischlerowa, hvor en ny slovakisk division var sat ind. Westland fik det sydligste afsnit, Nordland var i midten og nordligst Germania, i hvis afsnit der var et svagt sted bag en dybt indskåret flodsløjfe ved Russkoje-Berestowo. Divisionens kommandostation i Kalinowo bag Krynka.³

Natten 1.–2.12. gennemførtes forlægningen til Mius-afsnittet, uden at det lykkedes fjenden at gribe forstyrrende ind. Divisionen var opdelt i 5 kampgrupper, hvoraf den ene dækkede 16. Panserdivisions løsgørelse. Hver kampgruppe efterlod en forstærket deling med motorvogne som bagsikring indtil kl. 2 nat.⁹

Det var gennemgående 20° frost. Den fortsatte udbygning af den nye stilling kunne derfor kun ske ved hjælp af pionerernes sprængmidler. For at afhjælpe savnet af vinterbeklædning, lavede man af russiske gasmaskebeholdere små trækulsovne til brug for de mænd, der stod på post. Til opvarmning af dækningsrum lavede man ovne af tomme benzindunke. Først ved juletid ankom vinterbeklædningen.⁸

Regiment Nordlands hårde afværgekamp og den over 100 km lange vel gennemførte tilbagetrækning havde på den ene side styrket selvtilliden og korpsånden, men på den anden side medført så store tab, at det blev bestemt, at III. Batl. skulle nyopstilles i hjemlandet, efter at næsten alt resterende personel var blevet overført til I. og II. Batl. Det samme skete med mandskabet fra 15. og 17. komp.⁸

I månedens første halvdel gjorde fjenden adskillige forsøg på at bryde igennem HKL ved det udsatte sted i Germanias afsnit. Men hver gang blev Iwan kastet tilbage eller standset af artilleriets spærreild. Også over for I/Nordland forsøgte han et par gange at finde et svagt punkt. Men der var ikke noget at gøre. Mius-stillingen lod sig ikke mere røkke.⁸

IV Frikorps Danmark

Oprettelse og uddannelse

Der forekom ikke at være noget egentligt behov for en billigelse af Frikorpsets oprettelse fra den danske regerings side, eftersom det ikke skulle oprettes og heller ikke fungere på dansk højhedsområde. Man kan endog med en vis ret hævde, at det var en sag, der ikke direkte vedkom danske myndigheder. Derimod var hvervningen og tilmeldingen af danske statsborgere til krigstjeneste på aksemagternes side et officielt dansk anliggende, og – som allerede nævnt – var den sag formelt og retligt bragt i orden, inden Frikorpset – efter det første hold frivilliges afrejse fra Danmark den 19.7. 1941 – i praksis blev formeret som en militær enhed.

Indtil Frikorpset kunne blive en realitet, skulle der fra den oprettende tyske myndigheds side gives tilsagn om vilkårene for korpsets og den enkelte frivilliges forhold. Til det formål begav den vordende chef, oberstløjtnant Kryssing, sig den 7.7.41 til Berlin til forhandling med Våben-SS's hvervningsschef.

Hvad de økonomiske, forsorgsmæssige og tjenstlige vilkår angik, var der ikke noget stort forhandlingsspillerum, eftersom Våben-SS i forvejen havde faste, delvis afprøvede bestemmelser herfor. Oberstløjtnant Kryssing opnåede dog tilsagn om, at Frikorpset skulle

- formeres som en national dansk og partipolitisk neutral enhed,
- føre Dannebrog som sin fane,
- have danske befalingsmænd og dansk som kommandosprog og
- kun indsættes i kampen mod kommunistiske modstandere og som en sluttet selvstændig bataillon.

Derimod kunne et ønske om, at korpset skulle ikklædes danske uniformer, ikke imødekommes, fordi de havde for stor lighed med de russiske. At der senerehen opstod en del større eller mindre tvivlsspørgsmål, som ikke i alle tilfælde fandt en hurtig og tilfredsstillende løsning, viser, at der på forhånd burde være truffet bindende skriftlig aftale om mange flere enkeltheder end de her nævnte.

Hvor mange aspiranter, der er blevet afvist på sessionerne, har man ikke tal på. Men den 19.7. 1941 mødte de til Frikorpset i første omgang udtagne 500–600 mand på Ryvangens Kaserne i København.

Kort 4 og 5 bagest i bogen.

Oberstløjtnant Kryssing indledte med at holde en tale, hvori han bl. a. takkede den danske regering for dens imødekommenhed og den tyske, fordi den havde muliggjort, at danske mænd ikke behøvede at sidde dådløse hjemme under Europas skæbnekamp mod kommunismen. Han understregede, at Frikorpset skulle ud at kæmpe for en sag, der også var Danmarks. Til stede var repræsentanter for det danske Krigsministerium, for Udenrigsministeriet samt for tyske militære og civile myndigheder.

En kreds af velyndere havde skænket Frikorpset en dannebrogsgfane, der nu blev udfoldet for første gang. Og med et tysk musikkorps i spidsen, efterfulgt af fanebæreren og officererne i danske uniformer, afmarcherede de 500–600 frivillige til Hellerup Jernbanestation, hvor styrken blev indladet i et jernbanetog.

Da transporten var til ende, viste det sig, at bestemmelsesstedet var Hamburg, nøjere betegnet SS-regiment Germanias kaserne i Langenhorn, der lå i den yderste nordlige udkant af storbyen.

Ved udladningen blev de frivillige modtaget af repræsentanter for Hæren, Våben-SS, Partiet, det danske generalkonsulat og dagspressen. Også her stod et musikkorps parat til at ledsage kolonnen det sidste stykke vej til kasernen.

Straks efter ankomsten blev Frikorpset formeret som en infanteribataillon på en stab og fire skyttekompagnier. Det blev forstærket med ca. 100 mand danske frivillige, der kort tid forinden havde påbegyndt en rekrutuddannelse på kasernen sammen med nogle flamske frivillige, der nu var forflyttet.

Kasernen var ret ny, rummelig og velindrettet. Hvert kompagni indkvarteredes i sin egen toetagers blok. Staben havde sæde i den pompøse hovedbygning, der desuden rummede forskellige fælleslokaler. Desuden fandtes der på området en del andre bygninger, såsom stalde, garager, infirmeri, tandklinik og boliger for underofficersfamilier. Forplejningen var veltillavet, velsmagende og tilstrækkelig. Der blev jævnlig udleveret cigaretter, bonbons og lign.

Efterhånden tilgik der nye frivillige hjemmefra. Den 10.8. ankom således et kontingent på ca. 300 mand, hvoriblandt flere reserveofficerer. Det forekom også, at faste officerer, der søgte optagelse i korpset, blev afvist, fordi de ikke kunne akcepteres som SS-folk.

Ca. 40 % af mandskabet var i forvejen uddannet militært. Men blandt disse var der en hel del fra andre våbenarter end infanteriet samt ca. 30 mand, der havde gennemgået en kortvarig uddannelse som finlandsfrivillige.

Ved besættelsen af posterne som delingsførere rejste der sig visse vanskeligheder. Ganske vist var der ved hvert kompagni 2 à 3 officerer foruden chefen. Men det viste sig, at adskillige officerer ikke havde fuld infanteristisk uddannelse og derfor først med tiden kunne påregnes at blive fuldt brugbare. Noget lignende gjorde sig gældende for underofficersposterne. Man

måtte til dels klare sig med gruppeførere, der var uddannet ved fremmede våbenarter eller ved marinen og – i ikke så få tilfælde – med udvalgte underførere fra D. N. S. A. P.s såkaldte stormafdelinger uden nogensomhelst militær uddannelse.

Som det kunne ventes, medførte disse forhold en del ulemper for mandskabets militære opdragelse og uddannelse, selv om der af alle parter blev lagt god vilje for dagen. Ulemperne gjorde sig dog kun gældende i form af forsinkelser.

Ved nogle af kompagnierne fandtes der ikke blandt underofficererne brugbare emner til besættelse af posterne som skydelærere og kommandounderofficer, en alvorlig mangel, der især var følelig for den pågældende kompagnichef.

Der var tilforordnet hvert kompagni samt staben en tysk SS-løjtnant som hjælper. Ingen af dem var krigserfaren, og deres militære kunnen syntes kun at svare til en nyudnævnt dansk kornets (sergents) standpunkt eller dårligt nok det.

Da der ikke fandtes noget egentligt øvelsesterræn i tilslutning til kasernen, foregik det meste af udendørsuddannelsen på kasernens rummelige gårdspladser. Våben og materiel, der var fabriksnyt, tilgik de første dage af august.

Uddannelsen blev tilrettelagt efter et 6 ugers program for enkeltmandsuddannelse i erstatningshæren. Planer for uddannelse i taktiske enheder blev der foreløbig ikke talt om, lige så lidt som det blev bekendtgjort for uddannelseslederne – dvs. kompagnicheferne – hvornår man havde tænkt sig, at frikorpset skulle være færdiguddannet og klar til frontindsats.

I mangel af gymnastiksal blev der i stor udstrækning dyrket feltgymnastik på kasernens forhindringsbaner. Der blev lejlighed til at skyde nogle få skarpskydninger med karabin på en lille primitiv skydebane et par km fra kasernen. Endelig blev marchtræningen påbegyndt og nåede op på ca. 25 km. Til undervisning disponerede hvert kompagni over en foredragssal og et lokale med terrainbord.

Det viste sig, at nogle ganske få af folkene havde fortiet, at de ikke havde blank straffeattest (hvad dog mange værnepligtige i Danmark heller ikke havde). Efterhånden som noget sådant blev opdaget, blev de pågældende atter hjemsendt eller – efter ønske – overført til civilt arbejde. En krigsretssag i anledning af en legemsbeskadigelse, der ved et uheld fik dødelig udgang, blev gennemført på en i juridisk henseende mindst lige så betryggende måde, som det ville have været tilfældet ved militæret i Danmark.

Erfarne officerers indtryk af mandskabets kvalitet på begyndelsestrinet gik ud på, at den med hensyn til udholdenhed, fysisk modstandsdygtighed og tilpasningsevne stod på højde med de bedste kompagnier i dansk infanteri, og at den med hensyn til disciplin, tjenstlig iver, opfattelsesevne samt stemning og god tone lå en del højere. Erfaringer fra fronten senere viste, at kampånden var særdeles god.

Frikorps Danmarks Fanevagt. Langenhorn Kaserne, august 1941.

Noget af det første, de frivillige lærte, var at synge marchsange. Da der som bekendt var en næsten total mangel på gode danske marchsange, lå det lige for at indøve nogle af de mange fortræffelige tyske sange, og dem lærte de da også hurtigt at sætte pris på, selv om de aldrig lærte at synge dem så godt som deres tyske kampfæller.

Den 25.7. kl. 1 nat blev der slået luftalarm for første gang. Alt var vel forberedt. I hver bygnings kælder var der indrettet sovepladser til hele styrken. I ro og orden begav alle sig straks derved i den anordnede påklædning medførende et par tæpper hver. To mand blev dog udstillet som brandvagter i tagetagen, hvor der var anbragt ildslukningsmidler. Nogle dage senere blev alle bygninger sprøjtemalet udvendigt i maskeringsmønstre.

En ugestid senere blev der fra britisk side iværksat et omfattende natligt luftangreb med spræng- og brandbomber direkte mod kaserneetablissemnet. Der faldt en del brandbomber inden for dette. Men de blev hurtigt uskadeliggjort. Den påfølgende formiddag eksploderede en sprængbombe med forsinket antændelse i sit krater på en af kasernepladserne uden at anrette skade. Hverken ved denne eller andre lignende lejligheder kom nogen af kasernens beboere noget til.

Den 5.8. var der edsaflæggelse. Ordlyden var følgende:

»Jeg sværger ved Gud den hellige ed, at jeg i kampen mod Bolchevismen vil yde den tyske Værnemagts øverstbefalende ubetinget lydighed, og at jeg som tapper soldat til enhver tid vil være rede til at sætte mit liv ind for denne ed.« Eden blev aflagt samlet og påfulgtes af en forbidefilering for chefen og en SS-general fra Führungshauptamt. Højtidelighederne blev filmet og nogle dage senere vist i den tyske ugerévy.

Ikke længe efter, at det i Hamburg var rygtedes, at et korps af danske krigsfrivillige var kommet til byen, søgte fremtrædende medlemmer af den danske koloni kontakt med Frikorpset. Der blev arrangeret en række selskabelige sammenkomster, hvorunder officerer fra Frikorpset blev modtaget hos landsmænd, bosiddende i Hamburg. Det blev herunder fremhævet, at Frikorpsets ankomst havde udløst en følelse af befrielse og stolthed, fordi mange af de derværende danskere havde følt sig trykket over, at der ikke fra dansk side havde været gjort en indsats i det store opgør, der skulle sikre Europa en bedre fremtid. For mandskabet blev der arrangeret underholdning i kasernens største sal, hvor blandt andet en kendt dansk klavervirtuos og en dansk operasanger, begge fra Hamburg, medvirkede.

Endnu inden udgangen af august var korpset blevet så talstærkt, at man måtte oprette et 5. kompagni, der betegnedes Depotkompagniet (senere Erstatningskompagniet).

Da der intet øvelsesterrain var i nærheden af kasernen i Langenhorn, kunne uddannelsen til en kampklar bataillon ikke nå ud over et ganske elementært begyndelsesstadium. Det kom derfor ikke som nogen overraskelse, at Frikorpset den 15.9.1941 måtte forlade Hamburg.

De frivillige havde haft en god tid i Langenhorn. De materielle forhold havde været gode, uddannelsesforholdene nogenlunde gode og kammeratskabet og stemningen udmærket. Storbyens nærhed havde været en stor attraktion. Alle havde haft lejlighed til at bese den smukke by og prøve nogle af dens mangeartede adspredelser. Forlægningen foregik pr. jernbane i tre transporter. Turen gik over Wittenberge-Berlin-Frankfurt a. O.-Posen og endte i Treskau ved floden Warthe. Hver mand havde fået udleveret marchforplejning, og under standsninger på de større banegårde stiftede vore frivillige bekendtskab med den fortræffeligt organiserede velfærdstjeneste, der traktede med kaffe, the, æblemost og varm suppe.

Indkvarteringsforholdene i Treskau var akceptable omend en del ringere end i Langenhorn. En tidligere åndssvageanstalts bygningskompleks var blevet indrettet til kaserne. Hvert kompagni havde sin egen bygning. Der var et rummeligt officerskasino og en række officersvillaer. Hele komplekset lå åbent ud til det omgivende landskab. Som umiddelbare naboer til kaserne var der en herregårdsbygning tilhørende en tysk adelsslægt, en kirke i barokstil og et tidligere kloster, der lejlighedsvis brugtes til indkvartering.

Efter at lokaliteterne var bragt i brugbar stand, fortsattes uddannelsen med særlig vægt på skyttetjeneste, gruppens kampforhold og skarpskydning. Det sidste foregik på nogle af britiske krigsfanger anlagte skydebaner på en større troppeøvelsesplads på den modsatte side af floden, en halv snes kilometer borte.

Ikke længe efter specialiseredes uddannelse og organisation. Der udleveredes lette granatkastere, panserværnsgeværer og maskinpistoler til skyttekompagnierne, ligesom 4. kompagni blev formeret som tungt kompagni, foreløbig med tunge maskingeværdelinger og 8 cm morterer. Egnen var tyndt befolket. Det var derfor ikke vanskeligt at finde uopdyrket og afvekslende terræn til uddannelse i fægtning og felttjeneste.

Da bataillonschefen som artilleriofficer ikke mente at kunne tilrettelægge den videregående uddannelse samtidig med, at næstkommanderende var sendt på kursus, anmodede han om, at der måtte blive tilkommanderet tysk hjælpepersonale af tilpas kompetence. Dette gav i oktober måned anledning til en øget invasion af tyske befalingsmænd. De indgik i en tysk uddannelsesstab, eller de blev sat til at bestride specielle faglige poster. Samtidig blev der givet tilsagn om, at Frikorpset, så snart det var muligt, skulle omorganiseres til en motoriseret bataillon.

Den tyske uddannelsesstabs leder rapporterede direkte til Führungshauptamt i Berlin uden om bataillonschefen, og han krævede og opnåede at blive foresat for kompagnicheferne, selv om disse var ældre i tjenesten end han selv. Kompagnierne beholdt som hidtil en instruktionsofficer, der dog på det efterhånden ret fremskredne stade nærmest var overflødig i hvert fald ved skyttekompagnierne og i mange retninger var mere nydende end ydende. Den nye uddannelsesstab lagde en ikke ringe energi for dagen. Den fik frie

tøjler og kunne skalte og valte, som den fandt forgodt. Som man kunne vente, gav ordningen anledning til gnidninger.

Man kan ikke sige, at de uddannelsesmetoder og de taktiske principper, der doceredes, var væsensforskellige fra dem, man var vant til fra den danske hær. Men kompagnichefernes selvstændighed blev antastet på en uheldig måde. Påvisning af fejl ved uddannelsesstabens belæringer besvaredes med personlige chikanerier, og dens egen kritik udartede ofte til taktløsheder.

Officerskorpset samlede normalt to aftener om ugen til gennemgang af uddannelsesdirektiver, af taktiske bestemmelser og af befalingsteknik.

Nogen metodisk politisk opdragelse blev hverken befalingsmænd eller mandskab udsat for, skønt der lejlighedsvis blev fremsat ønsker herom fra dansk side. Man fik indtryk af, at de tilkommanderede tyskere kun havde tid og lyst til at beskæftige sig med de rent militære opgaver, og at de hverken besad evner eller skoling til at optræde som politisk-ideologiske pædagoger. Danske befalingsmænd har muligvis på eget initiativ forsøgt at påvirke de undergivne til den bedst mulige forståelse af nationalsocialismens ideer og deres værdi ved skabelsen af det kommende Europa. Men i det store og hele ligesom lå det i luften, at den af Adolf Hitler docerede målsætning og livsanskuelse var en europæisk nødvendighed af indlysende rigtighed, som alle frivillige måtte forudsættes at være indforstået med. Derfor – og tillige fordi kompagnierne ikke blev forsynet med egentligt politisk-ideologisk lærestof – følte ingen sig fra tysk side underkastet propagandamæssigt pres endsige hjernevask i smag med de metoder, der er blevet almindelige i de sørgelige rester af Vesteuropa, der er blevet til overs efter den ulykkelige udgang, krigen fik.

Skønt et imponerende stort apparat var sat i gang til lejlighedsvis adspredelse og opmuntring for de tyske soldater såvel bag den kæmpende front som ved hjemmehæren, så kom dette ikke Frikorpset til gode i denne periode, hvad grunden så end har været. Kun på fridage lå byen Posen inden for rækkevidde. På grund af sin størrelse, sit store tyske og tysk-baltiske befolkningselement, sit livlige forretnings- og restaurantliv og sine teatre og biografer frembød byen et attraktivt mål for en udflugt.

Indtil udgangen af 1941 fremtrådte de nu krigsstærke kompagnier som almindelige infanterienheder med dertil hørende hestetrukne køretøjer. Men samtidig var motoriseringen under forberedelse. Dette gav sig især udtryk i bataillonsstabens organisation. Den var midlertidig svulmet op til en størrelse af ca. 100 mand, og dens virksomhed var efterhånden stærkt differentieret. Den fik sine motorordnanser, sin forbindelsesdeling, der ved starten var rent tysk, men efterhånden fordanskedes mere og mere. Den vigtige motorafdeling lededes af en tysk specialist og indbefattede bl. a. værkstedsdeling og køreskole. Den havde det tekniske tilsyn med bataillonens stadig voksende vognpark. I november oprettedes en infanteri-pionerdeling på 30

mand under en dansk løjtnant. Den sendtes til uddannelse på pionerskolen i Dresden.

I november foreslog uddannelsesstabens leder Frikorpsets chef, at tysk af rent praktiske grunde skulle erstatte dansk som kommando- og tjenestesprog. Forslaget blev omgående tiltrådt. Omtrent samtidig billigede chefen et forslag om, at de tyske befalingsmænd indtrådte i de for korpset som bataillon normerede befalingsmandsposter. Kun en enkelt af dem besad lidt krigserfaring.

Nu var der i forvejen adskillige overtallige danske officerer ved korpset. De blev efterhånden sendt væk til skoler, kursus m. m. Så meget mere effektivt virkede det øgede tyske islæt, uden at Frikorpset dog af den grund mistede sit præg af at være dansk. At nogle af de tyske befalingsmænd ikke egnede sig til at samarbejde med udlændinge, forhindrede ikke, at forholdet senere, da enhver kom på sin naturlige plads i den kæmpende bataillon, blev fuldt ud tilfredsstillende. Ingen danskere mærkede således noget til, at det forventedes, at de skulle føle sig som en slags tyskere. Det viste sig derimod, at de tyskere, der blev hængende i Frikorpset, efterhånden fandt stor interesse for danskheden og kom til at føle solidaritet med deres danske kammerater og med Frikorpset som sådant.

5. kompagni – Erstatningskompagniet – var efterhånden med sine omtrent 300 mand svulmet op til en næsten uhåndterlig enhed, der organisatorisk og uddannelsesmæssigt egentlig ikke havde nogen naturlig tilknytning til det øvrige Frikorps. Den 18.12.41 udgik det helt af Frikorpset og afrejste med tog over Breslau – Wien til Graz i Steiermark, hvor det sammen med andre vesteuropæiske og finske frivillige indgik i den nylig opstillede »Ersatzbataillon der Legionen« og blev indkvarteret på en stor moderne indrettet kaserne i smukke bjærgrige omgivelser tæt uden for byen.

Efter de indgribende ændringer i de interne forhold i november og december fulgte et par rolige vintermåneder, hvor uddannelsen gjorde gode fremskridt, inden nye omvæltninger fandt sted. Allerede længe forinden havde chefen afvist et forslag om, at lederen af D. N. S. A. P. skulle have lejlighed til at besøge Frikorpset og holde tale til mandskabet. Denne afvisning fremkaldte stor misfornøjelse hos en ganske lille klike af fremtrædende partifanatikere, der gjorde tjeneste som menige og underofficerer i Frikorpset. De forsøgte direkte og ad omveje at undergrave chefens i forvejen svage stilling, fordi de ønskede at etablere en nærmere kontakt mellem Frikorpset og deres parti.

Hvorom alting er, så blev chefens uvilje mod at kæde partipolitik sammen med Frikorpsets militære mission udlagt og viderebragt til højeste sted som et udslag af en indstilling, der var uforenlig med Nationalsocialismen og en hindring for opdragelsen til den rette kampånd. Disse beskyldninger var aldeles grundløse, men førte alligevel til, at Führungshauptamt

med urette desavouerede chefen i et par retssager på en måde, der svækkede hans muligheder for at føre fast kommando, og derefter fortsatte ham til en tysk SS-afdeling den 23.2.42. Samtidig med chefen afgik korpsets næstkommanderende, en kompagnichef og flere andre af lavere grader til tjeneste andetsteds. Men allerede den 13.2. havde en SS-general foreslået, at SS-major C. F. v. Schalburg fra division Wiking skulle afløse oberstløjtnant Kryssing. Og det samme foreslog en anden SS-general den 22.2. efter et inspektionsbesøg ved Frikorpset.

I begyndelsen af marts overtog major v. Schalburg kommandoen over Frikorps Danmark. Schalburg havde efter nogle måneder som frivillig under den finske vinterkrig i 1939–40 meldt sig til Våben-SS allerede i efteråret 1940 og senere deltaget i sommerfelttoget 1941 i Ukraine som ordonnans-officer i division Wikings stab. Han kom nu lige fra Mius-stillingen, hvor han havde ført en bataillon i de sidste vinter måneder. Faderen var dansk, moderen russisk. Han var født i Rusland, hvorfra hans familie var blevet fordrevet af de bolchevikiske magthavere. Som fremtrædende aktivt medlem af D. N. S. A. P. løb han ingen risiko for chikanerier fra partifanatikeres side. Hans grundige fredsuddannelse som dansk linieofficer gav ham en solid ballast og selvtillid. Og som fronterfaren soldat og god bekendt af talrige tyske SS-officerer var han på forhånd accepteret fra tysk side. Alt i alt tiltrådte han med gode forudsætninger for at kunne bestride sin nye chefpost tilfredsstillende.

Bortset fra lederen af den tyske uddannelsesstab, der nu blev opløst, fjernede Schalburg ingen af de tilkommanderede tyske befalingsmænd. Til gengæld forstærkede han det danske element ved at foranledige, at en del af de danske officerer, der var blevet forflyttet til skoler m. m., kom tilbage til Frikorpset. I marts-april blev uddannelsen drevet meget intensivt. Der blev lagt vægt på en moderne mørkeuddannelse. Endvidere blev der afholdt fægtningsskydninger, deraf en i bataillonsstyrke med panserværn mod bevægelige mål. Officersuddannelsen fortsattes, idet der under chefens ledelse blev afholdt et par større planspil bygget over situationer fra sommerfelttoget i Ukraine.

Samtidig med at motoriseringen gennemførtes, var også Frikorpsets organisation blevet ændret. Ifølge Führungshauptamts opgørelse forrettede den 15.1.1942 1164 danske frivillige tjeneste i Frikorps Danmark. Heri var dog erstatningskompagniet i Graz medregnet. Organisationsændringerne medførte, at hvert skyttekompagni fik en 4. tung deling med 2 × 2 s. mg. og 2 mellemtunge (8 cm) morterer. Disse tunge våben blev overført fra 4. kompagni, der som erstatning fik 2 delinger à 2 l. I. G., 1 panserværnsdeling med 3 pak (5 cm) samt infanteripionerdelingen.

Sent om aftenen den 4.5.42 tilgik der chefen telefonisk ordre fra Berlin om at gøre Frikorpset klar til afmarch og indsats i løbet af to dage, dog at motorkøretøjerne med dertil hørende personel (÷ motorordnanserne)

Kasernevagten afløses. Frik. Danmark. Treskau 1942.

foreløbig skulle efterlades i Treskau. En protest under henvisning til, at der endnu var enkelte ting at rette ved uddannelsen, hjalp ikke.

Så fulgte to hektisk travle dage med ordredgivelser, udlevering, pakning, eftersyn, vaccination og meget andet. Naturligvis blev det ikke fortalt mandskabet, hvad forberedelserne gik ud på. Men ingen var i tvivl om, hvad der forestod, og der var næppe nogen, der ikke glædede sig til den længe ventede dyst med fjenden, og som ikke følte sig sikker på at kunne hævde sig under frontens hårde vilkår.

Frontindsats 1942

Allerede klokken 2 om morgenen den 7. maj lød de tilsynshavendes fløjter overalt på gangene i kompagnibygningerne. Søvntrukne efter kun tre timers nattehvile tumlede mændene ud af sengene. Dagen forinden havde de fleste deltaget i en anstrengende, men vellykket feltøvelse og om aftenen kompagnivis i kammeratskabsfester med bål, sange og masser af the med rom. Var der nu igen tale om en af disse alarmeringsprøver? Men nej, det stemte jo ikke overens med, at samtlige befalingsmænd allerede var til stede fuldt påklædte. Så kom ordren om, at alle skulle være marchklar med skarp ammunition inden kl. 0600, og da der til slut blev udleveret marchforplejning for tre døgn, var ingen i tvivl om, at det endelige opbrud fra Treskau var

I. G. fra 4^e/F. D. i stilling, januar 1943.

umiddelbart forestående, og at målet var et eller andet afsnit på den uhyre lange østfront.

Naturligvis var de omfattende forberedelser tilendebragt til den befalede tid, og henimod kl. 6 stod kompagnierne opstillet på alarmpladsen, hvor luften svirrede af kommandoråb, klarmeldinger og raslen af våben, patronbælter og udrustning. Stilheden sænkede sig derefter over pladsen, medens man afventede betailionschefens ankomst. Endelig kom major v. Schalburgs vogn til syne, og langsomt kørte han stående i chefsvognen hele fronten af, medens han tavs hilste sit kampberedte korps. Så steg han ud og holdt en kort tale, i hvilken han mindede enhver om, hvorfor han stod her i dag. I den kommende tid ville verden få at se, hvorledes danske soldater kæmper og dør, sagde Schalburg. Og for at det hele ikke skulle virke for alvorligt, udlovede han en dusør til den frikorpsmand, der som første plantede Dannebrog i Kreml.

Derefter blev korpset beordret i køretøjerne, hvorpå de lange vognkolonner satte sig i bevægelse ad landevejen mod Posen, hvor korpset blev indladet i jernbanetog, medens vognparken kørte tilbage til Treskau.

Efter et døgn's jernbanekørsel afbrudt af en række kortvarige stop rullede toget ind på de militære sidespor ved flyvepladsen Heiligenbeil i nærheden af Königsberg i Østpreussen. Først nu fik alle at vide, at Frikorpset skulle flyves

ind i en stor »lomme« ved Demjansk (S-Ø f. Ilmensøen), hvor 8 tyske divisioner havde været indesluttet det meste af vinteren.

Halvdelen af Frikorpset blev straks indladet i transportmaskiner af typen Ju. 52 og fløjet afsted, medens resten fulgte efter den følgende dag, efter at havde overnattet i luftvåbenets kaserne. Transporten overvågedes af Messerschmidt-jagere. Flyvningen foregik i ganske lav højde. To russiske jagere gik til angreb, og det lykkedes dem at beskadige en transportmaskine, men ikke værre, end at den kunne flyve videre og lande i god behold. Den ene af de russiske jagere blev straks skudt ned, den anden jaget på flugt.¹

Efter landingen i Demjansk blev kompagnierne sendt i kvarter i 4 landsbyer langs Pola floden. Foruden Frikorps Danmark var nu 6 divisioner – deriblandt SS-div. Totenkopf under SS-general Eicke – med i alt ca. 80.000 mand indesluttet i den såkaldte »Festung Demjansk«. General greve Brockdorff-Ahlefeldt havde overkommandoen. »Lommens« dybde i nord-syd og øst-vest var 50 km henholdsvis 70 km. Den frontlinie, de seks divisioner skulle fastholde, var ca. 300 km lang.¹

Den 21. april var det ganske vist som afslutning på et stort anlagt tysk angreb såvel fra vest som fra øst, lykkedes at etablere en ganske tynd vejforbindelse mellem Demjansk-styrkerne og det vest derfor liggende frontafsnit. Men denne forbindelse var endnu så spinkel og farlig at benytte, at den ikke kunne anvendes som forsyningslinie. Det var tanken, at denne landforbindelse – der forløb over Biakowo og Watschelewchina – snarest muligt skulle udvides og forstærkes.¹

Den første ugestid kom de nye danske frontkæmpere ikke i berøring med fjenden. I det tildelte afsnit var der roligt. Natlige opklaringspatruljer gav ikke noget positivt resultat, finkæmning af en skov heller ikke. I øvrigt forstærkedes de anviste stillinger.² Alligevel led korpset her sit første tab. En krigserfaren oversergent, kaldet Marokko-Jensen, gik på egen hånd ud i et farligt område og blev dræbt ved at træde på en mine.³

Den 20.5. blev Frikorpset alarmeret, efter at det var lykkedes nogle russere sydfra at overskære vejen Omnytschino-Biakowo. I løbet af dagen gik 1. og 2. komp. i stilling sydvest for Biakowo. 3. og 4. komp. fulgte senere efter. Samme dags aften fik Frikorpset sin ilddåb. De anviste stillinger lå i det sumpede og skovrige område mellem ovennævnte vejstrækning og den sydligere liggende Robja å, hvor det ikke var muligt at skaffe sig dækning ved at grave sig ned, fordi grundvandet kom frem i et par spadestiks dybde. Myggen var en frygtelig plage. Et myggenet var det vigtigste våben. Når Frikorpset – skønt oprøvet – blev sat ind netop her i den nylig erobrede meget vigtige smalle forbindelsesstreng, som russerne ganske givet forsat ville forsøge at gennembryde, så kunne det kun opfattes som en meget fin tillids-erklæring.³

Stillingerne lå med front mod Robja å, dvs. mod ssv. Venstre fløj – en del af 3. komp. – lå tæt vest for en vej, der fra Biakowo førte mod sydvest.

Major C. F. Schalburg og løjtnant Just Nielsen foran 1./F.D.1942.

Mellem denne vej og åen, var en del. fra T-div. i stilling. 1. komp. (Per Sørensen) og 2. komp. (Boy Hansen) (til venstre derfor) havde indtaget deres pladser kl. 18. Allerede kl. 19 angreb fjenden med 1 à 2 kompagnier. Men dette angreb blev let afvist og med ringe tab, idet kun 1. komp. havde to sårede. For at bøde lidt på fiaskoen, belagde russerne derefter området med granatkasterild, men det blev en endnu større fiasko. Ilden lå alt for kort, og der var en mængde blindgængere.²

Sent om eftermiddagen den følgende dag blev 2. og det meste af 3. komp. trukket ud af stillingerne for under bataillonschefens ledelse at finkæmme skovene mellem landevejen og Robja å, hvor man vidste, at en del russere mere eller mindre isoleret havde sat sig fast. Først kl. 4 næste morgen var den ubehagelige aktion i den sumpede, nattemørke skov afsluttet. Resultatet var over 20 medbragte fanger og op imod 100 dræbte russere mod kun fem letsårede af egen styrke.³

Et par timer efter at 2. komp. den 22.5. morgen atter havde indtaget sine stillinger over for Robja å, brød en voldsom artilleriild – derunder raketgranater fra de såkaldte stalin-orgler – løs over hele afsnittet. I ly heraf lykkedes det under et angreb en enkelt russisk gruppe at trænge igennem ved 1. kompagnis højre fløj. Et hurtigt iværksat modstød gjorde det dog af med

gruppen, og allerede i de sene morgentimer ebbede angrebet ud. Nattens og morgenens kampe havde kostet 1. komp. de første svære tab, 24 døde og sårede, deriblandt en delingsfører, oversergent Oksen, faldet under opklaring med en patrulje.

Selv om det var lykkedes at hindre et russisk gennembrud til landevejen, så var der stadig russiske småstyrker, der holdt til i skovene syd for denne. Det kunne blive ret ubehageligt. Og derfor gik chefen for 3. komp., kapt. P. N. Jacobsen, med sin hovedstyrke i gang med endnu en rensning af dette område tidligt om morgenen den følgende dag. Denne gang stødte kompagniet på en regulær skovstilling, der blev forsvaret af 100–150 mand med maskingeværer. Ordren til angreb kom omgående. Efter hård kamp trak russerne sig tilbage uden dog at kunne frigøre sig fra de forfølgende danskere. Ud på eftermiddagen, da kampene havde varet i omtrent 7 timer, trak resten af den fjendtlige styrke sig tilbage fra den sidste stilling dækket af granatkasterild. På det tidspunkt var 3. kompagnis ammunitionsbeholdning næsten opbrugt. Kompagniet meldte sig tilbage med 14 fanger og efterlod henved 100 faldne russere i skovene. Det fine resultat havde sin pris: 3 faldne og 6 sårede. Den ene faldne blev ramt i underlivet af et dum-dum projektil og døde den 24.5. Det var løjtnant Nordholm, der således blev Frikorps Danmarks første faldne officer. Den 23.5. gik hele F. D. i stilling som vist på skitse 4; dog med pi-del. yderst på højre fløj. Om natten den 23.5. faldt pi-delingsens fører, løjtnant N. V. Falgaard, under rekognoscering ved Robja å.³

I de følgende dage meldte flere af de undslupne russere sig i erkendelse af deres håbløse situation. Mange af dem gik ind på at lade sig anvende som »arbejdsvillige« ved de dele af afdelingerne, der virkede bag de kæmpende tropper. En af dem – Pjotr – fik endog lov til at indtræde i en gruppe af 3. komp., med hvilken han med stor iver deltog i kampen. Han overgik senere til »Regiment Danmark« og blev sidst set under dette regiments afsluttende kampe i Berlin i april-maj 1945.¹

Der fulgte nu et par forholdsvis rolige dage. Men selv om russerne ikke angreb, så var frikorpsset dog jævnlig udsat for artilleriild. Opklaringen fortsattes naturligvis fra begge sider. 1. kp. opsnappede 1 off. og 20 mand på patrulje. Og om natten blev man desuden forstyrret af nogle små natbom-bemaskiner, der nedkastede deres bomber på må og få uden at gøre nævneværdig skade. Om dagen var mange af folkene i gang med den i dette terræn meget besværlige forsyningstjeneste. Og desuden blev der overalt arbejdet ihærdigt på at udbedre og forstærke kampstillingerne så godt, det nu lod sig gøre i et terræn med så høj en grundvandstand.²

Natten mellem den 26. og 27. maj kom en opklaringspatrulje tilbage med en melding, der gav et nøjagtigt billede af de stillinger, russerne havde anlagt og udbygget over for 1. og 3. kompagnis front. Det drejede sig om en slags brohoved, idet de fjendtlige stillinger nord for Sutoki var skudt frem til nordbredden af Robja å. Da man regnede med, at fjenden snart ville gøre

et energisk forsøg på at overskære forsyningsvejen til Demjansk, besluttede man sig til at komme ham i forkøbet ved at udsende en stærk stødtrop, der skulle tilintetgøre det lille, men stærkt udbyggede brohoved. Til denne opgave udvalgte 1. kompagni 2. deling under kommando af løjtnant Just Nielsen. Om aftenen den 27.5. blev delingen instrueret, hvorefter den gjorde sig klar. Der blev udleveret ekstra håndgranater og svært sprængmateriel.¹

Ved midnatstid bryder stødtroppen op og bevæger sig næsten lydløst i enkeltkolonne gennem den mørke skov. Efter de første 400 m må folkene forsigtigt mave sig frem gennem den våde sump. Et heldigt udfald afhænger af, om stødtroppen når uopdaget ind på livet af posterne ved bunkerstillingerne. Kort før målet er stødtroppen lige ved at løbe ind i en tilbagevendende russisk patrulje. Længe ligger de alle med tilbageholdt åndedræt og ved ikke, om de er opdaget eller ej. Heldet synes at stå dem bi. Stødtroppen deler sig nu i to hold, venstre hold under delingsføreren, højre hold under sergent Kern, hvert med sine mål. Så arbejder de sig videre frem, indtil de kun er en snes meter fra de forreste poster. Der høres ikke en lyd. Delingsføreren gør en håndgranat klar og kaster den. Det er det aftalte signal for begge hold. Granaten lander præcist i skyttehullet hos den forreste post – og detonerer. Braget, der flænger nattens stilhed, efterfølges af en infernalsk larm. Hele stødtroppen springer op og styrer sig over de fjendtlige stillinger og bunkers. Rungende hurraråb blander sig med maskingeværernes smeldende byger og de voldsomme detonationer fra de strækladninger, der lynhurtigt er blevet anbragt ved de opgivne mål, bunkers, granatkastere osv. Enkelte overlevende russere søger at redde sig ved flugt ned til flodbredden, men ingen undslipper. I løbet af få sekunder er det hele tilsyneladende overstået, og opgaven løst. Ikke en eneste mand af stødtropperne er kommet noget til. Løjtnant Just Nielsen er allerede begyndt at give ordre om tilbagemarchen, da et hidtil uobserveret maskingevær fra den modsatte bred af Robja å åbner ilden og tvinger alle til at søge dækning bag de rygende rester af de russiske bunkers. Samtidig begynder der at falde granatkasterild over delingen. Ulykkeligvis træffer den første maskingeværbyge løjtnant Just Nielsen, der bliver dræbt på stedet, ruller ned ad skrænten til åen og går til bunds med det samme. Der er intet andet at gøre for løjtnantens hold end straks at trække sig tilbage til skovkanten. Sergentens hold ligger mere udsat. Folkene må forsøge springvis at nå over til den skjærmende skov. Men det sker ikke uden tab af 4 letsårede og en hårdtsåret. Alle sårede bringes dog med tilbage til kompagniet.¹

Stødtroppen høstede anerkendelse for den dygtighed, hvormed den havde løst den vanskelige opgave. Deltagerne blev dekoreret med jernkorset af II. kl., og den faldne løjtnant hædredes med omtale i »Ehrenblatt des deutschen Heeres«.

Frikorpsets stillinger lå 1200–1400 m fra Robja å på det sted, hvor russerne havde indrettet det omtalte brohoved. De højere foresatte ønskede nu,

at frikorpsets stillinger skulle skydes helt frem til åens nordlige bred, skønt en placering her ville være meget udsat. Det hertil nødvendige angreb på de nu genetablerede brohovedstillinger forberedtes af Frikorpsets chef, major Schalburg, den 1.6. Angrebsstyrken bestod af højre stødtrop (en del. og en s. mg. gr. af 2. komp.) og en venstre stødtrop (1 del. og 1 s. mg-gr. af 1. komp.) Desuden deltog pionerdelingen. Ildforberedelse og ildstøtte påvilede 4. komp.s 1. I. G.er samt noget artilleri. Men samvirket med dette sidste synes ikke at have fungeret tilfredsstillende. Stødtroppen skulle dækkes i den udvendige flanke af de tunge maskingeværgrupper, og disse indtog deres stillinger den 2.6. kl. 2,00. Tre kvarter senere var stødkilerne i udgangsstilling, parat til at rulle de russiske anlæg i brohovedet op fra hver sin side.²

Efter tre minutters ildforberedelse satte stødtroppene sig i bevægelse, og der var i begyndelsen god fremgang. De første stillinger blev hurtigt erobret. Men så kom angriberne ind i en meget svær granatkaster- og artilleriild (den sidste sandsynligvis tysk der var udløst for sent). Alle blev tvunget til at søge dækning, og der opstod hurtigt følelige tab.²

Utålmodig over den indtrufne standsning i angrebet ilede Schalburg frem, samlede i hast, hvad han traf på af folk (fra dækningsgrupperne, ordonansner, forsprængte) og satte med disse 40–50 mand personlig et frontalt angreb ind midt mellem stødkilerne for at hjælpe disse frem. Herunder løb han ulykkeligvis ind i et russisk minefelt og fik derved kvæstet det ene ben. Næppe var dette sket, før en hel salve granater slog ned og dræbte Schalburg og to menige. Ved det første forsøg på at bjerge ligene løb endnu to mænd på landminer og blev dræbt øjeblikkelig. Først derefter lykkedes det at få ligene slæbt væk fra det udsatte område. Begge stødtroppene lå fortsat i meget tæt granatild. Efter at have sprængt de erobrede anlæg trak de sig ca. 100 m tilbage medbringende deres sårede og faldne og afventede nærmere ordre.³

Chefen for det tunge kompagni – kaptajn Martinsen – var på dette tidspunkt ude ved sine infanterihaubitser for at iagttage virkningen af deres ildstøtte. Da han fik melding om bataillonschefens død og om de øvrige tab, overtog han kommandoen over Frikorpset og beordrede angrebsstyrken tilbage til udgangsstillingerne.¹

Den 2. juni var en sorgens dag ved Frikorps Danmark. 32 mistede livet, ca. 100 blev såret uden at den stillede opgave blev løst. Noget tyder på, at angrebsstyrken var for lille i forhold til angrebsmålet, og især at ildunderstøttelsen burde have været så omfattende, at de russiske tunge våben syd for Robja å kunne være holdt nede.³

Den næste formiddag kørte en kortege af russiske panjevogne langsomt ind til Biakowo, hvor der var anlagt en lille soldaterkirkegård. I den forreste vogn, der var dækket af et dannebrogflag, lå liget af C. F. v. Schalburg. Kun få overværede den enkle, men højtidelige gravlæggelse den sommermorgen. SS-oberst Becker fra Totenkopf-divisionen holdt en gribende gravtale.

Derpå lagdes Schalburg i en enkeltgrav, der flankeredes af 14 grave på hver side. Heri blev de unge mænd stedt til hvile, der sammen med deres chef havde fundet døden den 2. juni 1942. C. F. v. Schalburg blev nogle dage senere med tilbagevirkende gyldighed forfremmet til SS-oberstløjtnant.³

Det var efter de få uger, Frikorpset havde været i frontindsats, erkendt ved de højere myndigheder, at korpset var en absolut pålidelig, førsteklasses kampenhed. Derfor varede det heller ikke længe, inden Frikorpset blev hidkaldt til nye vanskelige opgaver.

Som omtalt var terrænet mellem floderne Lowat og Pola – og det var jo her den stadig meget udsatte forsyningsvej til den store »lomme« om Demjansk havde sit forløb – ikke blot skovrigt, men også meget sumpet. Det gav en vis beskyttelse mod kampvognsangreb. Dog var der i en bredde af ca. 2 km langs Polas vestbred så mange steder med åbne strækninger med fast jordbund, at der var mulighed for nordfra at gennemføre et kampvognsangreb, der i så fald ville ramme landsbyen Watschelewschina, beliggende hvor forsyningsvejen efter at have passeret Biakowo svinger mod sydøst. Her lå russerne syd for landsbyen Bol. Dubowizy kun ca. 1000 m fra forsyningsvejen.

For nu at imødegå faren for, at russerne ved et pludseligt gennembrud kunne nå frem til forsyningsvejen, inden man fik tid til at sætte et modangreb ind, blev det besluttet at sætte et angreb ind på dette sted for om muligt at kaste fjenden helt tilbage til nord for Bol. Dubowizy. Aktionens dæknavn blev »Dannebrog«.³

Da patruljer havde opdaget, at man ad en smal fodsti kunne gå gennem den støttepunktsagtige russiske frontlinie nord for Biakowo uden at blive hindret, blev det bestemt, at ikke mindre end to batailloner om natten skulle snige sig igennem på dette sted og derefter gå i udgangsstilling 2 km vest for Bol. Dubowizy for i morgendæmringen at fortsætte med denne landsby som angrebsmål. Den ene af disse to batailloner blev Frikorps Danmark. Den anden skulle være fra T-divisionen.³

Den 4.6. bliver Frikorpset afløst i sine stillinger sydvest for Biakowo af en bataillon fra hæren, hvorefter resten af dagen går med eftersyn, udlevering, istandsættelser og hvile.²

Tidligt om aftenen instrueres alle om deres forhold under den forestående spændende dyst. Kamplysten synes usvækket. Da det er blevet mørkt, går det i enkeltkolonne over Biakowo mod nord ad den smalle sti. Foran Frikorpsets tre lette kompagnier går to T-kompagnier med tunge maskingeværer og ammunition læsset på muldyr. De skal sikre angrebets åbne venstre flanke. 4. komp.s I. G.er skal støtte angrebet fra stillinger nær landevejen vest for Watschlewchina, hvis dette overhovedet bliver muligt på den store afstand, medens panserværnsdelingen er afgivet til en styrke, der skal angribe frontalt, dvs. sydfra. Efter Frikorpsets lette kompagnier kommer den T-batl., der skal deltage i flankeangrebet til højre for frikorpset. Ruten er

naturligvis i forvejen afmærket af de folk, der kender den fra patruljetjenesten. Nattemarchen forløber uden uheld, når man ser bort fra, at et muldyr træder uden for stien og drukner.³

Efter en svingning mod øst har enhederne kl. 3,00 indtaget deres pladser i udgangsstillingen. 2. komp. er forrest til venstre, til højre herfor ligger 1. komp., medens 3. komp. er i 2. linie. Kort før angrebsbegyndelse kl. 4,00 belægges området med granatkasterild, der dog næsten ingen skade gør.²

Det går nu fremad. Men snart støder man i skovterræn på stærk modstand fra udbyggede bunkerstillinger. Det koster nogle tab at få bugt med dem. Angriberne har jo kun lette våben, og artilleristøtten sydfra ligger alt for langt mod øst. Det er også en ulempe, at T-bataillonen til højre hænger for langt bagud. Henimod kl. 8,00 er modstanden her dog brudt. Blandt de sårede er chefen for 3. kompagni. Han må bringes tilbage.²

Kl. 8,00 belægges de fjendtlige stillinger ved Bol. Dubowizy med ild fra tungt artilleri, og samtidig går et T-kompagni forstærket med pak og tre stykker stormskyts frem i et hurtigt gennemført angreb fra syd og tager de forreste fj. stillinger. Frikorpset fortsætter nu sin fremrykning mod landsbyen. Efter endnu en kraftig artilleriforbereelse kl. 10,30 erobres den langstrakte hårdnakkede forsvarede landsby, hvorefter Frikorpset svinger mod nord under forfølgelse af de vigende russere, der støttes af to kampvogne. Og ved 15–16-tiden har det sat sig fast bag en hovedkamplinie omtrent en halv km nord for Bol. Dubowizy. Der er taget en mængde fanger.²

Endnu samme eftermiddag forsøger russisk infanteri støttet af 3 kampvogne at tilbageerobre landsbyen. Det afvises uden besvær, hvorimod artilleribeskydning volder en del tab blandt de kun nødtørftigt dækkede forreste styrker. Den vellykkede aktion har til følge, at hele den tyske HKL mellem Pola og omtalte sumpesti flyttes indtil 1,5 km længere frem. Man kan her indrette sig i mange af de forladte russiske stillingsanlæg. Bol. Dubowizy ligger alligevel som en stærkt fremskudt og meget udsat bastion.³

Den næste morgen, den 6. juni, ved firetiden skimter mændene i de forreste skyttegrave 5 fjendtlige kampvogne på vej imod dem. Lidt efter ses det, at de følges af en bataillon infanteri. Men heldigvis forstår pansermændene ikke at operere effektivt. De udnytter ikke overraskelsen til hurtigt at komme ind på virksom skudvidde, men kører tøvende og usikkert omkring og røber sig straks kilometervidt ved planløs skydning.

På vor side er alt roligt. Ikke et skud bliver løst, medens angrebsstyrken nærmer sig. Men både artilleriets batterier og observatører og de tre stormskyts i Bol. Dubowizy står parat. De sidste er de første til at åbne ilden. To af de fjendtlige kampvogne bryder straks i brand. Så tager vort artilleri det ledsagende infanteri under behandling. De resterende tre kampvogne vender om og kører tilbage, endnu en af dem får en fuldtræffer. Kun en mindre del af den russiske bataillon når tilbage til sine udgangsstillinger.

Det gik altså ikke med et overraskelsesangreb, fordi det var så som

så med overraskelsen. Men der skal forsøges igen. Og næste gang indledes der med artilleriforbereelse, hvorefter det russiske infanteri kl. 9,00 rykker frem, denne gang ledsaget af bagvedværende kampvogne. Det hele virker igen noget planløst. Infanteriet kan ikke uden at blive splittet komme igennem vor artilleriild. Og efter en times forløb ebber angrebet ud.²

Resten af dagen forløber uden yderligere angreb. Frikorpset har klaret sig fint under den 2 døgn lange aktion, der er resulteret i gennemsnitlig 1 km fremskydning af den tyske front over et langt afsnit. Det bliver nu bestemt, at Frikorps Danmark skal afløses, for at det kan få hvilet ud. Henimod midnat er afløsningen tilendebragt, og korpset går i bivouak bag fronten.²

Fire dage varede hvilepausen. Ganske vist skulle der rengøres våben, ammunitionsbeholdning skulle fyldes op, og udrustning skulle bringes i orden. Men det hele foregik i en afslappet feriestemning. Der blev tid til at besøge kammerater i andre kompagnier, der kom pludselig en mængde post, og der blev uddelt hædersbevisninger.¹

Under hvilepausen ankom korpsets nyudnævnte chef. Det blev SS-oberstløjtnant von Lettow-Vorbeck, en nevø af den berømte tyske general, der ledede felttoget i Afrika under 1. verdenskrig. Naturligvis var det en skuffelse, at chefsposten ikke blev tildelt en dansk officer. På den anden side måtte det indrømmes, at den nye chef gennem sit vindende væsen straks gjorde sig afholdt såvel blandt mandskabet som blandt befalingsmændene.¹

Få timer efter Lettow-Vorbecks ankomst blev Frikorpset sat i alarmtilstand efter, at de tyske styrker ved et pludseligt angreb om aftenen den 10.6. var blevet kastet tilbage til syd for Bol. Dubowizy. Kort efter midnat rykkede korpset frem og gik i beredskabsstilling ved en bæk syd for Bol. Dubowizy. Ordren lød på generobring af Bol. Dubowizy. Bataillon, der forstærkedes med et svagt kompagni fra T-divisionen og 3 stormskys, havde kun sine egne tunge våben til at forberede og understøtte angrebet, idet eget artilleri var optaget af at bekæmpe fjendtlige batterier og observationsposter.²

Kl. 6,30 begyndte angrebet med 3. og 1. kompagni på hver sin side af vejen, medens 2. komp. trak længere ud til venstre for at sætte de vest for landsbyen stående styrker ud af spil. Ved 8-tiden var 3. og 1. komp. trængt ind i den sydlige del af byen. Men kampen havde været hård og tabgivende. Næsten hvert hus forsvaredes til sidste mand. Samtidig havde 2. komp. trængt fjenden vest for byen ind i nogle sumpskove mod nord. Men der var tegn på, at der netop her samledes nye reserver. Ved ti-tiden brød et modangreb løs herfra støttet af en voldsom artilleriild. 2. komp. blev atter trængt tilbage. I landsbyen gik fremrykningen i stå, og tabene voksede. Da der ikke stod nogen reserver til rådighed, skønnede bataillonschefen, at situationen var uholdbar og gav kl. 11,30 ordre til, at styrken skulle frigøre sig og gå tilbage til udgangsstillingen. Lettow-Vorbeck, der havde ledet angre-

bet umiddelbart bag skyttekompagnerne, overvågede nu også personlig kompagniernes frigørelse, men herunder blev han ramt af en russisk maskingeværsalve og udåndede i løbet af et par minutter.³

Efter denne tragiske hændelse overtog Kaptajn Martinsen atter kommandoen og ledede den videre tilbagetrækning, der gennemførtes uden, at noget materiel eller nogen sårede og faldne (med 1 undtagelse) blev ladet tilbage, en bemærkelsesværdig præstation under så kritiske forhold.¹

Om aftenen blev Frikorpset afløst af en værnemagtsenhed, hvorpå det straks fik tildelt et 1800 m bredt nyt afsnit med højre fløj 1200 m v. for vejen til Bol. Dubowizy. Det var en stærkt reduceret bataillon, der rykkede ind i de nye stillinger. 23 faldne og 60–70 sårede var dagens tab. Foruden oberstløjtnant v. Lettow-Vorbeck var to unge kompagniførere – 2.kp.s Boy Hansen og 3. kp.s Alfred Nielsen faldet. Et par dage senere udnævntes Martinsen til SS-major og fast chef for korpset.¹

Korpsets kommandostation m. m. indrettedes i nogle af de bunkers, som russerne var blevet fordrevet fra, medens 4. kompagnis I. G.-stillinger lå tæt syd for landevejen. I hovedkamplinien indsattes kun 2 skyttekompagner ad gangen i en meget tynd besættelse.³

Ikke længe efter ankomsten til den nye stilling indtraf bataillonens motorordonnanser, i alt 30 mand, der havde været undervejs siden den 5.6., da de med godstog afrejste fra Rastenburg i Østpreussen. Om morgenen den 9.6. havde de udladet i det sønderskudte Staraja Russa, hvor de indkvarteredes, for den næste dag at starte til de sidste 50 km på deres motorcykler ad veje, der dels var under artilleribeskydning, dels var så dårlige, at de krævede mere end almindelig kørekunst, hvis man ville igennem med hele lemmer og hel maskine. Ved Ramuschewo var de blevet færet over Lowat på pontonfærger, trukket af pionerstorbåde.⁵

Dagen efter ankom Frikorpsets nærtræn. Stabens radiovogn og køkkenvognene blev i nærheden af de kæmpende dele. De øvrige lastvogne dirigeres videre til en landsby længere østpå.

Resten af juni måned var præget af den daglige tjeneste til opretholdelse af beredskabet i forsvarsstillingen og af de mangeartede arbejder, der tog sigte på en stadig forbedring af mulighederne for at afslå et eventuelt angreb. Pionererne anlagde minefelter, de højtliggende dæknings- og skyttegrave forstærkedes med palisader af træstammer, pigtrådshegn udbedredes, veje anlagdes, afstande udmålte, sløringen perfektioneredes osv.⁵

Dagene prægedes af spredt artilleriild, natterne af de såkaldte »lamme ænder«s bombetogter, der hovedsagelig virkede ved ligesom de utallige myg – at ødelægge mændenes nattesøvn. Efterhånden anvendte russerne dem i så store mængder, at de af og til ved et tilfælde forårsagede tab. Således faldt en nat en fuldtræffer i en mg.-stilling, hvorved flere af folkene blev dræbt. Der blev nu indledt et samarbejde med T-divisionens luftværnsafdelings projektørhold og nogle i Demjansk stationerede natjagere. Næste nat blev de

små, langsomme bombemaskiner en efter en indfanget af projektørerne og derefter omgående pillet ned af jagermaskinerne. Da de første 10 var skudt ned, forsvandt resten fra området. Ikke desto mindre gik de små natbom-bemaskiner på vingerne igen den følgende nat. Denne gang blev 6 skudt ned. Derefter fik vi nattero. Men en uge senere indsatte russerne svære bombemaskiner, der, selv om sprængvirkningen var langt kraftigere, dog heller ikke kunne observere de enkelte mål. Alligevel var uheldet ude, idet en bombe en nat ødelagde den ene panserværnskanon og dræbte to mand af betjeningen.¹

Den 21.6.42 mistede chefen for 3. komp., C. M. Brodersen, livet som følge af letsindig omgang med en russisk håndgranat. Kaptajn H. V. Christensen overtog kompaniet.³

Halvdelen af juli måned var nu forløbet, uden at større kamphandlinger havde fundet sted. Men selv et lille led som en bataillon måtte til stadighed holde føling med den fjende, der lå nærmest, for at notere sig enhver ændring af betydning. Der foregik derfor til stadighed en livlig opklaring i ingen-mands-land. Patruljer udsendtes hver nat. Det fugtige terræn tvang dem til jævnlig at benytte nogle bestemte fodstier. Russerne fandt så på om natten at nedgrave nogle små meget følsomme miner i trækasser under disse stier. Så snart de første tab opstod på denne måde, blev man naturligvis mere forsigtig. Men til sidst fik man helt bugt med denne ubehagelige trafik, idet en af Frikorpsets opfindsomme officerer konstruerede et meget fintfø-lende apparat, ved hvis hjælp man kunne finde frem til disse miner.⁵

Til en afveksling stiftede danskerne bekendtskab med den russiske højttal-lerpropaganda, der endog et par gange viste Frikorpset den ære at fremsætte sine sædvanlige uhyre naive opfordringer på en slags dansk. Den skif-tede mellem frygtelige trusler og lokkende udsigter iblandet rædselsfuld ameri-kansk musik.¹

Om aftenen den 16.7. tilgik der Frikorpset en advarsel om, at et – længe forberedt – russisk storangreb med samme tyngdepunkt som den 10.6. var umiddelbart forestående. Korpset blev straks sat i højeste alarmtilstand. Nat-ten og næste formiddag forløb dog roligt.

Kl. 11,30 – netop som madafhenterne var i virksomhed – sønderrives luften pludselig af et brøl fra tusinder af kanoner, morterer og raketter. Straks efter formørkes luften af en kæmpedetonation, der synes at strække sig over hele den nordlige halvdel af horisonten. Det er hele det tyske minefelt, der går i luften sammen med de mange nedslag. Granaterne slår ned i så hurtig rækkefølge, at det hele virker som en eneste uafbrudt detonation. Jord, træstammer, vogne og mennesker slynges op i luften sammen med sprængstykker. Ingen i Frikorpset har hidtil oplevet et sådant inferno af ild og ødelæggelse og heller ikke haft fantasi nok til at forestille sig, hvorledes det virker.²

Efter ni kvarters forløb lægges den russiske ødelæggelsesild længere tilba-

ge. Samtlige telefonledninger er da revet over, og når det lykkes pr. radio at komme i forbindelse med naboenheder eller foresatte, har ingen noget som helst overblik over situationen eller ved, hvorledes det står til fremme i hovedkamplinien. Nu sætter sværme af lavtflyvende slagflyvere ind og beskyder alt, som endnu bevæger sig bag de tyske linier. Og som ventet vælter derefter den russiske angrebslavine frem mod den tyske front mellem Pola og Lowat understøttet af talrige kampvogne. Den forholdsvis svage besættelse – et Berliner regiment – på begge sider af vejen syd for Bol. Dubowizy og over til Pola tromles hurtigt ned af de russiske kampvogne. Kun få redder sig tilbage og optages af 28. Jægerreg. i Watschelewchina. Her ligger også det ene af Frikorpsets pak i stilling. Det når lige at uskadeliggøre en kampvogn. Men inden betjeningen får tid til at svinge kanonen, kommer den næste væltende ind fra siden og tromler kanonen ned, medens kanonererne i sidste sekund når at springe over i vejgrøften og derfra at få tilslutning til jægerne. Efter at den sidste modstand i Watschelewchina er nedkæmpet, deler angrebsstyrken sig her i to dele. Den ene fortsætter mod syd langs landevejen, men standses tilsidst af jægerregimentets hovedstyrke, der spærret vejen til det tunge artilleris stillinger. Den anden del svinger mod vest for at fortsætte angrebet på begge sider af vejen til Biakowo, altså lige ind i Frikorpsets »bløde underliv«. ³

Fremme i HKL ved 3. komp. (under Henneke) og 1. komp. (under Per Sørensen) har tabene under den 5 kvarter lange ildforberedelse været overraskende små, en følge af at folkene i de sidste uger ustandselig er blevet drevet til at grave og forstærke stillingerne. Men også her – ligesom ved naboenhederne – angriber fjenden igen og igen. Foruden store infanterimasser er der også her indsat en del kampvogne, som dog på grund af den bløde jord ikke kan komme nærmere end ca. 300 m. Herfra overdænger de så de forreste skytteanlæg med granater. Selv om alle indbrudsforsøg afvises, så forværres situationen dog time for time, fordi antallet af brugbare automatiske våben bliver mindre og mindre. For at der ikke skal opstå ammunitionsmangel, må befalingsmændene springe rundt fra skyttehul til skyttehul for at samle patroner sammen fra døde og sårede. Til sidst begynder russerne at kile sig ind mellem 3. og 1. komp., hvor mandefald har skabt et tomrum. Da der samtidig er overhængende fare for et flankangreb fra indbrudsstedet nord for Watschelewchina, beordres 1. komp. til at svinge sin højre fløj tilbage med front mod øst. 2. komp. under kapt. Bonnek sættes derefter ind syd for 1. komp. Men alligevel når den nye østvendte stilling langt fra ned til landevejen. ³

Ved 15,00-tiden er en russisk bataillon under fremmarch langs landevejen Watschelewchina-Biakowo. Den ledsages af tre kampvogne, der dog er bundet til selve vejen. Tæt syd for landevejen er 4. kompagnis 4 infanterihaubitser i stilling, men ingen pak. Kompagniet alarmeres om den truende fare af kanonerne fra Watschelewchina, der netop når tilbage til deres kom-

pagni i det øjeblik, russerne kommer til syne på ca. 500 m afstand. Kompagnichefen samler straks, hvad han kan få fat på af disponible geværskytter, og lader dem gå i stilling på begge sider af landevejen. Den svage ild, de kan præstere, er nok til at standse det russiske infanteri. Men kampvognene rykker stadig nærmere. I. G.erne står på steder, hvorfra de ikke kan gribe ind i kampen, og deres granater er desuden ikke i stand til at gennembryde de nyere kampvognes panser. Kun et mirakel synes at kunne redde situationen. Den ene pak er ude ved 3. komp., hvor den bevogter en pansergangbar tør jordstrib, den anden er ved bataillónens KST, og deres trækmidler er i brug ved ammunitionstransport. Pansernærbekæmpelsesmidler findes ikke på stedet.¹

Da to af de russiske kampvogne er kommet ind på en afstand af 300 m, sker der det uventede, at den nærmeste I. G. går i stilling midt på den åbne vej. Føreren har sammen med sine folk under opbydelse af alle kræfter fået slæbt skytset hen til vejen og op på vejbanen uden at afvente ordre. Uden dækning og uden tanke på deres egen sikkerhed arbejder de i rasende tempo på at få gjort klart til skud. Føreren står roligt ved siden af haubitzen og giver sine korrektioner. Så brager det første skud, en træffer i den forreste kampvogn, så endnu to skud i hurtig rækkefølge, begge træffere. Kampvognen standser indhyllet i røg, øjensynlig er man overrasket over den uventede modstand. I næste øjeblik sænker den næstforreste kampvogn sit kanonrør og med to skud forvandler den haubitzen på vejen til en bunke forvredent stål. Skytsføreren, sigteskytte og ladeskytte ligger dræbt ved siden af.³

Til alles overraskelse er denne episode nok til, at både de russiske kampvogne og infanteriet trækker sig et stykke tilbage og foreløbig opgiver at angribe. Den faldne skytsførers beslutsomhed, koldblodighed og tapperhed har reddet korpset fra at komme i en yderst farlig situation.³

For 4. kompagni gælder det nu om at udnytte det uventede pusterum til at forstærke den svage afværgestilling inden russerne kommer igen. De tre resterende haubitser foretager stillingsskifte. Det lykkes at fremskaffe to l. mg. til forstærkning af den tynde skyttekæde. Og da denne ligger for tæt på skytsstillingerne, foretager den et mindre fremstød, som lykkes og oven i købet bevirker, at det russiske infanteri trækker sig lidt tilbage. En time senere har man fået forbindelse med den nærmeste gruppe af den styrke, bataillonschefen har sat ind syd for 1. komp.s nye stilling. Dermed er der etableret en samlet afværgefront for Frikorpset, men den er tynd. Klokkeren 19 angriber russerne igen langs med og nord for landevejen; men denne gang mødes de af en velrettet koncentreret ild fra de tre infanterihaubitser og vender om efter en halv times forløb.³

I det store og hele forholder fjenden sig roligt i Frikorpsets afsnit natten igennem. Men ved bataillonsstaben vokser bekymringen for, hvad morgendagen kan bringe, fordi det ikke er lykkedes at få forbindelse med nogen

af de højere enheder i naboområdet. Man ved intet, øjner ingen mulighed for støtte og føler sig aldeles isoleret. Formiddagen igennem belægges 1. komp.s stillinger med kanonild fra kampvogne.²

Da et ventet angreb fra Watschelewchina udebliver den næste morgen den 18.7., bestemmer chefen sig for at forsøge at få en ordonnans igennem til naboregimentet, 28. Jæggerreg., der formodes endnu at holde stand i egnen sydøst for Watschelewchina, således at der i det mindste kan blive udvekslet situationsmeldinger. Ordonnansen, der bliver omhyggeligt udvalgt, instrueres af bataillonschefen personlig. Problemet er nu, hvorledes han skal komme over til sit bestemmelsessted. Han har ganske vist sin motorcykel, men vejen er spærret, og terrænet er sumpet. Det kan tage for lang tid, hvis han skal finde vej til fods. Hvad nu? Som dansk dragon er ordonnansen ikke i tvivl om svaret. En hest naturligvis. Han ved oven i købet, hvor der i nærheden er mulighed for at låne en hest.⁴

Få minutter senere svinger ordonnansen sig behændigt i sadlen, hvorefter han i galop slår ind på en skovvej, der fører ham ud i et område, hvor han hvert øjeblik kan risikere at støde sammen med russiske patruljer. Snart hører stien op. Det er lige så svært for hesten at komme frem, som for rytteren at finde den rigtige retning. Bedre bliver det ikke, da han kommer ind i et område, der er belagt med russisk artilleriild. Uheldet er ude. En granat slår ned tæt foran rytteren, hvis stålhelmet rammes af en granatsplint. Være er det, at også hesten rammes. Den styrter, og rytteren slynges til jorden, hvor han et øjeblik ligger halvt bedøvet. Men lemmerne er hele, og han ved, at meldingen haster. Altså videre til fods. Hvor jordbund og bevoksning gør det muligt, løber han. Men adskillige gange må han vade gennem vand, der når til knæene. Endelig når han landevejen og får kontakt med nogle af jægerregimentets folk, der viser ham vej til regimentschefens kommandostation nord for højde 33,4. Da han når denne, er det også ved at være slut med kræfterne. Han er så forpustet, at han overhovedet ikke kan gøre sig forståelig og må vente et par minutter uden for oberstens bunker, inden han mener at kunne repræsentere Frikorpset på sømmelig vis. Så bringer han sin påklædning så nogenlunde i orden, træder indenfor og afleverer sin melding tjenstligt og sprogligt korrekt til obersten, der – da han hører, hvor længe ordonnansen har været undervejs – straks lader en officer af staben skænke en cognac op til ham.⁴

Ordonnansen må nu på oberstens kort vise, hvorledes Frikorpsets styrke er fordelt, og forklare lidt om tilstanden. Derefter dikterer obersten en udførlig melding og lader til slut ordonnansen lære denne udenad i hovedtrækkene. Frikorpset anmodes om at lade meldingen gå videre til regimentets III. bataillon, som ligger lidt vest for Biakowo.⁴

Lidt efter tiltræder ordonnansen den besværlige og farlige tilbagevej. Det første stykke følger han vejen til Watschelewchina, indtil han råbes an af en løjtnant, der sammen med et par mand er gået i stilling ved et sønderskud

hus. Han får at vide, at hvis han fortsætter blot 50 m endnu, løber han lige i armene på russerne. Fra landevejen går det derefter i hurtigløb ind over markerne til den skærmende sumpskov, fulgt på vej af en byge fra et russisk maskingevær. Inde i skoven undgår han kun med nød og næppe at støde sammen med en russisk patrulje. Skjult bag høje bregner ligger han med fingeren på maskinpistolens aftrækker og ser dem gå forbi på ganske nært hold. Af og til brager eksplosionerne fra artilleri- og kampvognsgranater, der på må og få sendes ind i skoven efterladende sig splintrede træer og dybe huller i skovbunden. Træsplinter borer sig ind i kinder og hænder. Endnu en russisk patrulje dukker op, og for ikke at blive opdaget må ordonnansen ned i et hul, hvor han sidder i mudder til halsen. Endelig når han landevejen oppe ved Frikorpset og står et øjeblik senere foran chefen. Meldingen sendes straks videre med en motorordonnans, der skal forsøge at finde jægerregimentets III. Batl.⁴

Samme aften ankommer et kompagni fra 30. I. D. til forstærkning af Frikorpsets stilling. Det indsættes mellem 2. komp. og landevejen.²

Stillingerne må nu udholde en times artilleribeskydning. Men derefter ankommer Jægerbataillon III og går i beredskabsstilling bag Frikorpset. Det er meningen, at denne bataillon skal angribe den følgende morgen. Der indledes straks samarbejde.³

Efter en kort ildforberedelse af Frikorpsets infanterihaubitser og jægerbataillonens granatkastere går jægerbataillonens til angreb om morgenen den 19.7. Men russerne har allerede fået lagt minefeller ud, og disse forårsager frygtelige tab for jægerne. Tre gange angriber de forgæves. Antallet af sårede, døde og døende hober sig op uden for Frikorpsets og jægerbataillonens fælles forbindingsplads. Ved middagstid bliver angrebet mod Watschelewchina indstillet. Og om eftermiddagen forsøger russerne at rende Frikorpsets 1. komp.s stillinger over ende. Men nogle få stukaer får ødelagt så mange af russernes kampvogne og infanteriskyts, at angrebet mister sin kraft og let afvises.³

De store artillerimasser, som russerne stadig har i stilling i disse områder, begynder atter at dænge vore stillinger til den 20.7. om morgenen. Det varer ved, indtil vore Stuka-eskadriller i tre bølger har været på besøg. Og kl. 19 udsættes 1. komp. for et kombineret panser- og infanteriangreb. Kompagnichefen har instrueret sine folk om først at åbne ild, når fjenden er inde på 30 m afstand. Ingen af angriberne overlever.²

Om aftenen og i de første nattetimer træffes der endelig forberedelser til et tilstrækkeligt kraftigt modangreb med Watschelewchina som endeligt mål. Resterne af jægerbataillon III skal atter i ilden. Dertil kommer endnu to batl.r af Jægerregiment 38, et vejbygningskompagni, 3 stykker stormskyts, et batteri raketskyts foruden ildstøtte fra tungt artilleri.³

Den 21.7. indledes angrebet med, at Frikorpsets pionerdeling og en jægerdeling forsøger at nedkæmpe et russisk støttepunkt et stykke nord for lande-

vejen. Det lykkes dog ikke, og hovedangrebet må indledes uden, at denne trussel i venstre flanke er fjernet.

Egen artilleriild ligger dog godt, og jægerregimentets angreb har god fremgang. Samtidig angriber de dele af Regiment 28, der ligger sydøst for byen, skyde deres kamplinie et stykke mod nord. Katastrofen er endelig afværget, og ved ti-tiden mødes de to jægerregimenter i Watschelewchina og kan endda Vejen til Demjansk er atter fri. Det har kostet store tab. Men russerne er heller ikke sluppet billigt fra deres forsøg på at skære »lommen« over i to dele.³

De følgende dage var præget af tiltagende træthed hos russerne. Ganske vist forsøgte de tre dage i træk at tilbageerobre Watschelewchina, men der var hverken energi eller angrebslyst, og det kostede kun minimale tab at tilbagevise angrebene.²

Den 24.7. tilgik der Frik. D. en takkeskrivelse fra chefen for Jæger-reg. 28, hvori han viderebragte divisionschefens anerkendelse af, at kampenes heldige afslutning kun var blevet muliggjort ved hjælp af Frikorpsets urokkelige udholdenhed og pligtopfyldelse.

Den 25.7. var der fuldkommen ro over det meste af afsnittet. Det var blevet bestemt, at Frikorpset skulle afløses af 28. Jægerregiment, og om aftenen indtraf de første enheder. De tre skyttekompagnier var de første, der blev afløst, og det kan nok være, at jægerne blev forbavsede, da de så, med hvor lille en styrke stillingerne var blevet holdt under de langvarige og hårde kampe. I løbet af natten marcherede kompagnierne til den lille landsby Moklokowo, hvor de trætte og udhungrede krigere blev underbragt i nogle solide bunkers, bygget af pionertropper. Natten mellem den 26. og 27. juli blev også det tunge kompagni afløst.²

I Moklokowo blev Frikorpset holdt i beredskab som afsnitsreserve. Det betød, at der blev tid til pleje af våben, uniformer, udrustning og ikke mindst af de frivilliges efterhånden noget forsømt kroppe.²

Den 4.8. kom der befaling om, at Frikorpset skulle forlægges fra Demjansk-ke-delen. Og den 5.8. afmarcherede korpset til en landsby lidt syd for Staraja Russa.²

Samtidig tilgik en dagsbefaling af 1.8.1942 fra »Demjansk-Fæstningen« kommanderende general:

»Siden den 8.5.1942 har Frikorps Danmark været i indsats i »Fæstningen Demjansk«.

I troskab mod Jeres ed til Føreren og i mindet om jeres første chef, SS-oberstløjtnant von Schalburgs heldedød har I, officerer, underofficerer og menige i Frikorpset, stedse givet beviser på største tapperhed og offervilje samt tegn på forbilledlig hårdførhed og udholdenhed.

Kammeraterne fra Hæren og Vaaben-SS er stolte over at kæmpe skulder ved skulder sammen med Jer i trofast våbenbroderskab.

Jeg takker Jer for Jeres troskab og tapperhed.«

tg. Greve Brockdorff
General af Infanteriet.

*Kaptajn Per Sørensen
i København 1942.*

Det var med en følelse af vemod blandet med stolthed, at de danske soldater forlod det stykke af Østfronten, som de i næsten 3 måneder med held havde været med til at forsvare, og hvis jord var vædet med blodet af så mange faldne kammerater.

Frikorps Danmark havde igennem en hård og krævende kampindsats hævdet sig på en måde, der havde skabt respekt både om korpset selv og om Danmarks navn. Hver eneste af de bortdragne frikorpsfolk kunne nu betragte sig selv som et levende bevis på, at den militære kampånd og værneviljen endnu ikke var helt udryddet i det danske folk.

Da Frikorpset under udmarchen passerede Biakowo, aflagde chefen med sin adjutant besøg på den lille feltkirkegård for med en tavs hilsen at tage afsked med Frikorpsets faldne, der var stedt til hvile her under den lange række af hvide birkekors.¹

Det måtte erkendes, at Frikorpset som selvstændig kampenhed nu var blevet for lille. Styrken har ved udmarchen af »kedlen« næppe været på mere end 300–400 mand. Tabene androg efter de forløbne sommermåneder 126 faldne og omtrent 700 sårede. Af disse sidste var mange dog vendt tilbage efter endt helbredelse. Der var nu behov for tilførsel af forstærkninger fra erstatningskompagniet, for reorganisering og for videreuddannelse.¹

Efter et par hviledage kom der den 9.8. befaling om indladning i transporttog. Ved midnat var indladningen tilendebragt. Men først den følgende dag kl. 14 satte toget sig i bevægelse og kørte derefter over Pleskau

Frikorps Danmark under march over Rådhuspladsen i København 1942.

(Pskow) og Riga til Mitau, hvor styrken blev indkvarteret på en kaserne. Her blev Frikorpset liggende i ca. 4 uger. Det hed sig, at det skyldtes karantæne. Men samtidig gik der rygter om en forestående orlov i Danmark. Hvorom alting er, så gik tiden hovedsagelig med at bringe korpset i form både hvad angik påklædning, udrustning, militær anstand og eksercermæssige formelle færdigheder. Endelig en dag blev det bekendtgjort, at Rigsføreren for SS havde bevilget korpset 4 ugers orlov med samlet rejse til København.¹

Den 7.9. rullede toget fra Mitau til Posen, hvor ca. 400 letsårede rekonvalenscenter stødte til. Stor var gensynsglæden mellem de mange kammerater, der ikke havde set hinanden længe. Videre gik turen til Warnemünde, hvor en ekstrapærge sejlede hele styrken til Gedser.¹

Da det lange transporttog rullede ind på godsbanegården i København, havde en tusindtallig skare af venner og pårørende indfundet sig for at tage imod de hjemvendte krigere. Korpset trådte an på pladsen foran banegården, hvor der var rejst en udsmykket talerstol, hvorfra der blev holdt velkomst- og mindetaler på såvel dansk som tysk. Da chefen havde takket, formeredes marchkolonne, og under overholdelse af forbilledlig marchdisciplin marcherede korpset over Rådhuspladsen, Kongens Nytorv og ad Bredgade til Kastellet, hvor der blev trådt af, således at enhver kunne rejse til sit hjemsted.¹

2. Frontindsats 1942–43

Den 13. oktober 1942 samledes Frikorps Danmark atter i København for at genoptage sin gerning efter den store fællesorlov.

Ved ankomsten 4 uger tidligere og under den påfølgende march gennem den indre by havde de frivillige ikke kunnet klage over manglende opmærksomhed fra befolkningens side, og at dømme efter mange menneskers glade vinken og opmuntrende tilråb kunne man godt tro på muligheden for en voksende velvilje over for Frikorpset inden for ikke helt uanselige dele af den danske befolkning. Men da de fire uger var gået, fik mange indtryk af, at forholdene stemningsmæssigt snarere havde udviklet sig i den modsatte retning.

Hvilke grunde der nu end har været til dette omslag, så står det fast, at visse – vistnok fortrinsvis kommunistisk påvirkede – kredse for at svække Frikorpsets popularitet omgående havde sat en ondskabsfuld mistænkeliggørelse- og bagvaskelseskampagne i gang.

De samme kredse har efter krigen forsøgt at gøre det utroligt nedrige rets- og løftebrud, man begik over for alle de krigsfrivillige acceptabelt for befolkningen ved at fremstille de enkelte frikorpsfolks optræden under fællesorloven som strafværdig. Dette postulat har dog os bekendt aldrig fået sin bekræftelse gennem restlig tiltale.

Indrømmet, at ganske enkelte frikorpsfolk på egen hånd kan have optrådt uforsigtigt udfordrende. Men det står jo slet ikke i noget rimeligt forhold til hetzens omfang og indhold. Og – i øvrigt – hvorledes ville man kunne fordømme kollektivt på grundlag af et fåtals afvigelser?

Når lejlighedsvis den politisk snæversynede københavnske gennemsnitsborger konfronteredes med den mere idealistiske og med livets og dødens realiteter fortrolige frikorpsmand, så kunne det selvsagt være umuligt at slå bro over meningsafvigelserne i gensidig forståelse. Derfra er der blandt jævne mennesker ikke noget langt spring til grovheder og ærekrænkelser. Men i hvilken udstrækning dette er forekommet, derom foreligger der ikke konkrete og pålidelige oplysninger.

Selvfølgeligt ville det være forkasteligt, hvis frikorpsfolk har udnyttet deres tjenstlige særstilling til skade for almindelige civile borgeres interesser. Om dette overhovedet er sket, turde være tvivlsomt. Derimod foreligger der oplysninger om, at nogle frikorpsfolk i ungdommeligt overmod og selvfølelse engang har smidt nogle såkaldte »swingpjatter« ud af et danselokale, en ret harmløs affære, der lige så vel kunne have fundet sted under almindelige fredsforhold. Og selv om en sådan mindre forstyrrelse af den borgerlige orden ikke kan godkendes, mon så ikke mange, der har kendt denne i ydre og adfærd lidet mandige og lidet forbilledlige type, dog vil kunne forstå den hærdede frontsoldats mangel på overbærenhed.

Inden afmarchen til banegården fandt der en afskedsparade sted på en artillerikaserne. Den danske hærs øverstbefalende var til stede ved denne som officiel repræsentant for den danske regering, og som sådan skridtede han sammen med de øvrige tilstedeværende notabiliteter fronten af, en gestus, der af de frivillige med rette blev opfattet som en fornyet bekræftelse af, at Frikorpsets indsats skete i fuld forståelse med den lovlige danske regering.

Med et tysk musikkorps i spidsen marcherede Frikorpset derefter til Københavns Hovedbanegård, hvor et transporttog ventede. Kort efter rullede toget vestpå. Atter drog korpset ud til krigen og for manges vedkommende til et sidste hvilested i det fremmede.

I Mitau i Letland blev Frikorpset atter udladet, idet dog rekonvalescenskompagniet forinden blev udskilt og sendt til Treskau ved Posen.

I Mitau gik man straks i gang med en intensiv vinteruddannelse. Temperaturen faldt her betydeligt allerede i begyndelsen af november. Manglende våben og udrustning tilgik.

Kompagniet i Treskau blev sidst i november forlagt til Bobruisk, hvorefter det med kaptajn K. I. Hansen som chef fungerede som Frikorpsets erstatningskompagni.

Søndag den 11. november blev Frikorpset indladet i jernbane. Turen gik over Vilna og Minsk til Bobruisk, hvor korpset lå i kvarter i en halv snes dage. Efter de afsluttende organisationsændringer og eftersyn kunne korpset meldes klar til indsats. Den samlede krigsmæssige styrke var nu på ca.

Frikorps Danmarks afskedsparade på Artillerivej Kaserne 1942. Den danske Hærs øverstbefalende (i midten) skridter fronten af.

1100 mand, deriblandt nogle nye rekrutter. Efter endnu et par dages jernbanetransport fandt den endelige udladning sted den 5.12.42 i byen Newel. Korpset blev straks sendt i kvarter i et par landsbyer en halv snes kilometer nordøst for byen og underlagt 1. SS Brigade. Et par dage senere blev to af kompagnierne sendt frem til bevogtningsopgaver ved fronten langs Lowat-floden.³

Længere nordpå var russerne efter en offensiv, der var indledet den 19.11.42, trængt over Lowat-floden nord og syd for byen Weliki Luki. Denne by, der blev hårdnakket forsvaret af et forstærket regiment, var totalt afskåret og rummede flere tusinde sårede. Et fremstød til byens undsætning nåede ikke helt frem, og kun et par hundrede mand af besætningen lykkedes det at slå sig igennem til egne linier.³

På det sted, hvor Frikorpset var blevet sat ind, bøjede fronten skarpt af mod vest for derefter at bøje mod nord langs jernbanen Newel-Weliki Luki. Hele det uregelmæssige og derfor langstrakte frontafsnit var kun besat i en række støttepunkter. Frostene var allerede nu meget hård. Isen på de mange søer og vandløb var derfor frosset til, således at russiske skipatrujer forholdsvis let kunne trænge ind gennem hullerne i den tyndt besatte front.³

Omkring den 10.12. blev hele Frikorpset sendt ind i det smalle frontfremspring syd for Balasdyn-flodens østligste løb. De tre skyttekompagnier forstærkedes med infanterihaubitser. Afstandene mellem kompagnierne var meget store. Der patruljeredes til stadighed mellem kompagniernes støttepunkter. Kampvirksomheden var her yderst ringe, da de russiske patruljer var meget forsigtige. Der tilgik nu Frikorpset en del ski, men de færreste var begejstrede for at benytte dem. På østsiden af Lowat holdt Frik. D. et mindre brohoved besat, men efter 4–5 dages forløb foregik der en del omgrupperinger. Alle korpsets enheder blev nu samlet vest for Lowat-floden og blev i 3–4 dage holdt som reserve for 1. SS-Brigade ved roden af frontfremspringet. Omkring den 19.12. blev Frikorpset så beordret til at overtage et afsnit langs Balasdyn-floden, med front mod nord og nordøst. Frontbredde ca. 5 km.³

1. komp. lå længst til venstre med venstre fløj støttet til landsbyen Kondratowo. Herefter fulgte pionerdelingen forstærket med en deling af armekorpsets reserve og endnu længere mod øst 3. komp. med sin venstre fløj støttet til landsbyen Medwekowo. 2. komp. blev holdt i reserve i Juchnowo. Her var også 4. komp., hvis I. G.-er og morterer var opstillet til ildstøtte for de forreste enheder under kompagniets egen ledelse, medens de 3 Pak var fordelt. Frikorpsets KST lå i Bobrikowo. Til højre for korpset lå en lettisk enhed.³

I dagene før jul var alle i livlig aktivitet. Oppe ved Weliki Luki var kampene endnu ikke afsluttet, og russerne angreb derfor uafsladelig på forskellige steder for at hindre tyskerne i at frigøre forstærkninger, der kunne deltage i undsætningen. Et angreb mod Frikorpsets nye afsnit kunne ventes nårsomhelst. Og når det kom, måtte hver mand kende sin plads og sin opgave.³

Juleaftensdag lå der en egen dyster stemning over det hele. Den traditionelle ekstraforplejning var uddelt, ligeledes juleposten fra Danmark og med denne en del pakker fra danske kvinders velfærdsorganisationer. Så godt det lod sig gøre, hyggede det post- og patruljefri mandskab sig i huse og bunkers og forsøgte om aftenen at skabe lidt julestemning med tændte lys og improviseret julepynt.¹

Sent om aftenen kom så overraskelsen. Bataillonschefen havde sammen med sin adjutant været på besøg ved alle kompagnierne for at ønske »Glædelig Jul«, og en time efter tilbagekomsten begyndte telefonerne at kime. Kl. 23 havde store russiske infanteristyrker angrebet efter en kort, men voldsom artilleriforberedelse. Tyngdepunktet lå på 1. kompagnis venstre fløj ud for Kondratowo.¹

Da man af erfaring vidste, at russerne gerne angreb juleaften, hvor de regnede med, at de tyske soldater på grund af julefestligheder var mindre årvågne end ellers, havde man indskærpet alle poster og patruljer, at de i denne nat skulle være særlig vagtsomme. Alligevel gik det galt ude ved en maskingeværpost, hvor de to mænd blev overrasket af en russisk forpa-

trulje. Da de – alt for sent – forsøgte at sætte sig til modværge, blev den ene af dem straks skudt, medens den anden – efter at være blevet taget til fange – blev skudt, da han under tilbageføringen tog flugten. Øst for Kondratowo havde en lille fremskudt styrke af 1. kompagni sat sig fast øst for floden. Russerne angreb i brede bølger med hinanden under armen, en risikabel taktik over for maskingeværid. Men denne gang lykkedes det. Den fremskudte styrke måtte trække sig tilbage over floden for ikke at blive afskåret, og lidt efter strømmede russerne i store skarer efter og satte sig fast i de forreste huse i landsbyen. I den kriseagtige situation, hvori 1. kompagni befandt sig, lod kompagnichefen, Per Sørensen, sig ikke et eneste øjeblik tøjlerne glide af hænde. Hurtigt fik han opbygget en ny modstandslinie i den sydligste husgruppe.³

Det tunge kompagni havde endnu ikke fået forberedt faste spærreildsbælter, der automatisk kunne udløses. Men det havde en observationspost i en overdækket bunker i Kondratowo. De to mænd, der sad her, ledede nu, så godt de kunne i nattens mulm og mørke, kompagniets ild. Men til sidst trængte russerne helt frem til bunkeren, sprang op på dens tag og forsøgte med håndgranater at uskadeliggøre observatørerne. Heldigvis var telefonforbindelsen endnu intakt, og koldblodigt anførte observatørerne det tunge kompagnis ild lagt over deres egen standplads. Det fik virkelig russerne til at trække sig væk fra det udsatte sted. Bunkeren holdt. Og lidt efter kom der ordre om, at observatørerne skulle ødelægge telefonen og forsøge at slå sig igennem til 1. komp., hvilket lykkedes i ly af mørket og forvirringen.³

Det viste sig nu, at russerne efter deres vellykkede natlige indbrud i landsbyen indlagde en kamppause, antagelig for at afvente dagens frembrud til en fortsættelse af angrebet til jernbanelinien. Bataillonschefen greb nu ind og beordrede B. Worsøe-Larsens 2. komp. sat i march til Kondratowo. Syd for landsbyen optog kompagniet forbindelse med chefen for 1. komp. og blev sat ind i situationen. Uden at tøve gik 2. komp. til angreb mod Kondratowo understøttet af det tunge kompagnis ild og af flankerende ild fra 1. komp. Det lynhurtige angreb overraskede russerne fuldstændigt. Over hals og hoved flygtede de ud af Kondratowo efterladende sig et stort antal sårede og faldne samt mange våben.³

Ikke så snart var det blevet lyst næste formiddag, før folkene blev sat i gang med at udbedre stillingerne og gennemsøge kampområdet for at opspore forsprængte russere. 2. komp. fik kl. 11 optaget forbindelse med naboenheden til venstre, 21. Lwf-div. Og da det viste sig, at det nærmeste område var for svagt besat, blev det ordnet således, at 2. komp. besatte HKL fra nordkanten af Kondratowo og helt over til jernbanelinien, en strækning på ca. 1600 m. Da derefter bataillonen stod uden reserve, blev der opstillet en improviseret reservedeling sat sammen af tilfældige folk, der til nød kunne undværes i deres normale enhed.³

Da fronten oppe mod nord blev yderligere fortyndet, måtte Frikorp-

set kort før nytår atter forskyde sine stillinger mod nord. Først blev 3. komp. trukket ud og marcherede bag de øvrige kompagnier, hvorefter det med tilslutning til 2. komp.s venstre fløj gik i stilling på begge sider af jernbanelinien. Derefter var det pionerdelingens tur. Den fik tildelt et 700 m bredt afsnit langs jernbanedæmningen, og de sidste 1600 m langs denne blev tildelt 1. komp. Bataillonskommandostationen indrettedes ved en bakke lidt syd for landsbyen Moschino. Længere fremme lå en fremskudt KST, hvorfra hele fronten kunne overses. Her var også det tunge kompagni. Bortset fra nogen artilleribeskydning forløb nytåret roligt.³

Det meste af januar gik med stadig udbygning og forstærkning af stillingerne samt med patruljetjeneste foran og i den tyndt besatte kamplinie. Omtrent midt for 3. komp.s afsnit lå der et meget dominerende russisk besat højdedrag – 166 – der observationsmæssigt var meget generende. Det blev bestemt, at dette støttepunkt skulle angribes en af de første dage i februar.¹

Imidlertid skete der det, at russerne omkring den 1.2. kom danskerne i forkøbet ved at ansætte et stort natligt angreb med 1. kompagnis afsnit som angrebsmål. Angrebet kom overraskende og medførte et indbrud i stillingen. Det kom til nogle kritiske timer for 1. kompagni. Men med støtte af en i hast sammenskrabet deling lykkedes det kompagniet at kaste russerne tilbage, inden morgenen kom.¹

Nogle dage senere gjorde korpset et forsøg på at sætte det russiske støttepunkt ud af spil ved at sønderskyde stillingerne i direkte skud fra infanterihaubitser og pak, der i ly af mørket var bragt ud i de forreste linier. Det lykkedes dog ikke på denne måde at gøre støttepunktet uanvendeligt.

Nu og da indtraf der forstærkning via erstatningskompagniet i Bobruisk. Således tilgik der den 28.1. et hold på 6 mand. Vi hører, hvad den ældste, seniorsergent Bøwig, beretter om dette sit første møde med frontlivet.

»Efter 14 dages togrejse – fra København – kom vi med en af vore egne motorvogne ud til Frikorpset. Her skiltes vi, og jeg kom i første omgang til 3. kp., der sendte mig ud til et støttepunkt ved navn »Drossel«. Kommandanten her var Jørgen Jørgensen fra Taarnborg ved Korsør. Støttepunktet var med sin besætning på 18 mand en hel lille fæstning på en mindre høj, omgivet af pigtrådshegn og »spanske ryttere«, og uden om igen var der lagt landminer. Stillingen var armeret med et stykke skyts og maskingeværer, så det så jo godt ud.

Loftshøjden i det overdækkede rum, hvor den skæggede kommandant sad ved et lille telefonbord, var kun 1,5 m, så jeg måtte jo krumme mine omtrent 2 m sammen, da jeg meldte mig. Jeg ankom ren, nybarberet, ulasteligt uniformeret og uden »Partisaner« (dvs. lus), men det varede ikke mange dage, før jeg lignede de andre. Næstkommanderende viste mig til rette, udpegede, hvor de andre stillinger lå, og hvor russerne havde deres »stier«, når de var ude at rekonoscere. Jeg blev dog ikke længe ved 3. kp. Hjemme havde jeg været ved artilleriet, så jeg blev forsat til 4. kp.

Det viste sig, at 4. kp. havde fået tildelt 4 russerkanoner, og jeg blev nu skytsfører ved den ene. Det blev en dejlig tid. Vi boede i et russisk bjælkehus, hvor der var både ovn og køkkengrej. Beboerne var evakueret, men vi fandt hurtigt, hvor de havde deres kartoffelkule. Da det frøs 30 grader, måtte vi sprænge hul i den med håndgranater. Russerne havde taget alle deres husdyr med sig. Men problemet med at skaffe frisk kød blev løst, da en mand meldte, at en herreløs hest løb om i landsbyen. Vi fangede den, og så måtte jeg som slagter klare resten. Derefter havde vi kød i 4 uger. I huset boede vi 10 mand, hvoraf der – foruden radiomanden – altid var en hjemme, og han sørgede for at save brænde, hente vand, koge kartofler o. a., så at alt var parat, til vi kom tilbage fra kanonstillingen, der lå ca. 500 m fra huset. Samtidig skulle den hjemmegående koge undertøjet, så vi på den måde kunne holde »Partisanerne« nede. Væggetøjet var dog mere generende; hele huset var fuldt af dem. De sidste 8 dage boede vi i selvbyggede bunker, da russerne hver dag forsøgte at få ram på huset med deres granater. Det lykkedes dem nu ikke, medens vi havde flere fuldtræffere under den daglige skud-duel. Så kom den sidste dag inden den natlige afløsning, og vi sendte Iwan det ene lag efter det andet som en sidste hilsen fra Frikorps Danmark. «

Endelig den 25.2. bestemte man sig til at rette et tilintetgørende slag mod det 500–600 m foran 3. komp.s HKL beliggende yderst generende støttepunkt. En med pionerer forstærket stødtrop fra 3. komp. gik frem til angreb tidligt om morgenen under kraftig ildstøtte fra det tunge kompagni og fra de fleste af skyttekompagniernes granatkastere (morterer). Til trods for, at der opstod en del tab under fremrykningen, lykkedes det ret hurtigt at trænge ind i de russiske stillinger, hvis besætning til dels tog flugten, til dels blev taget til fange. Støttepunktet viste sig at være en hel labyrint af gange, underjordiske bunkers, stærkt beskyttede observationssteder og stillinger for granatkastere og maskingeværer. Efter at det medfølgende sprængningskommando havde ødelagt alle anlæg, trak styrken sig tilbage til korpsets stillinger medførende fanger og bytte hvoriblandt et par eksemplarer af det nye fremragende gode tyske maskingevær model 42, som danskerne kun kendte af omtale. Russerne forsøgte ikke senere at genopbygge støttepunktet.³

I marts måned faldt der atter ro over denne del af fronten. En del afdelinger blev trukket helt ud af fronten for at blive reorganiseret eller for at deltage i nyopstillinger. Blandt disse var også Frikorps Danmark, der siden den 14.2. havde været ført af major P. N. Jacobsen.¹ Den 24.3.43 blev afsnittet overgivet til 1. SS-Brigade. Korpset samledes derefter i to landsbyer tæt bag fronten, hvorefter det i mot.-march begav sig til Isotscha, hvor det blev indladet i et jernbanetog.¹

Under det nu overståede vinterfelttog havde frikorpset mistet ca. 50 faldne, der næsten alle var stedt til hvile på en lille smukt indrettet soldaterkirkegård i landsbyen Spas Balasdyn. Det var betydeligt færre end under sommerfelt-

Frikorps Danmark afgår til fronten, maj 1942.

toget i 1942. Til gengæld havde strabadserne i den russiske vinter været hårde.¹

Over Tauggen kørte korpset til troppeøvelsespladsen Grafenwöhr i Bayern, hvor styrken blev indkvarteret under kaserneagtige forhold. Ankomst her den 31.3.1943.

Den 5.5.1943 blev Frikorps Danmark formelt opløst ved en kort parade for dagen efter at genopstå som Pansergrenader-regiment Danmark. Frikorpsets personel dannede stampersonalet i dette regiment, hvori Frikorpsets fane, dets traditioner og dets gode korpssånd førtes videre.

V Division Wiking 1942–45

Ved begyndelsen af året 1942 var Division Wiking næppe egnet til at gennemføre offensive operationer af samme størrelsesorden som dem i det foregående år. Den havde ganske vist erhvervet sig værdifuld krigserfaring. Men dette kunne ikke opveje følgerne af en reduceret styrke, en udslidt vognpark og de ikke ubetydelige tab af våben og udrustning. Derimod var divisionen fuldt ud i stand til at hævde sig i den stationære forsvarskamp, overkommandoen foreløbig havde indstillet sig på. Hele vinteren og foråret fastholdt den sine stillinger bag Miusfloden uden større besvær. Moralen og kampånden var usvækket.

Allerede i januar tilgik der et nyopstillet stormskytzbatteri (mekaniserede og pansrede panserværnskanoner 7,5 cm), hvis tilknytning til divisionen dog kun blev af kort varighed. Større betydning fik III.Batl./Nordlands tilbagevenden omkring 1. febr., nu som en rent finsk bataillon omend under tysk chef. Nyuddannede rekrutter til de øvrige afdelinger tilgik i løbet af vinteren.

Medens der på den sydligste del af Østfronten var forholdsvis roligt vinteren igennem, så virkede et dybt og bredt russisk gennembrud omkring Isjum sidst i januar så faretruende for armeen langs Mius, at III. Panserkorps i hast måtte forskydes mod nord for at dæmme op for videre udbredelse af indbrudsstedet. Midt i februar var det russiske pres her vokset så meget, at også Wiking måtte afgive en kampgruppe til forstærkning. Det blev I./Germania med et batteri feltartilleri og det nye stormskytzbatteri. Denne kampgruppe blev hovedkulds sat ind i kampen og led svære tab.¹

Den danske kaptajn Schalburg overtog midlertidig kommandoen i et bataillonsafsnit ved Mius, hvorefter han i marts blev forsat til Frikorps Danmark og udnævnt til major.

Da den værste vinterkulde var overstået i april, øgedes travlheden inden for alle dele af divisionen. Løbende tilgik der nye motorkøretøjer og alskens udrustning og forsyninger. Organisationsændringer, befalet af hærledelsen, skulle indøves. Bataillonernes tunge maskingeværer blev herefter tildelt skyttekompagnierne, og i stedet fik bataillonen et tungt kompagni med 8 cm morterer, 7,5 cm infanterihaubitser (I.G.), 5 cm panserværnskanoner (Pak) samt en inf.-pionerdeling, altså en betydelig ildkraft, omend det senere viste sig, at også 5 cm kanonerne havde utilstrækkelig gennemslagskraft over for de nyeste kampvogne. Mange nye officerer tilgik divisionen, deriblandt ad-

---

Kort 1, 2 og 3 bagest i bogen.

skillige danske. Divisionsgeneralen udtalte, at han gerne så endnu flere danske officerer ved sin division, men – betonedede han – kun sådanne, der kunne leve op til det også i SS anerkendte forbillede: den gamle preussiske officers-type.

En dansk officer noterede sig, at der på den tid var knap 100 danske ved hver af Nordlands og Germanias batailloner (III/N naturligvis undtaget) foruden en del ved divisionens øvrige enheder.

Den mest kærkomne forstærkning var uden tvivl en helt ny komplet panserafdeling, uddannet ved hæren i løbet af vinteren, helt igennem tysk personel, 2 lette kompagnier med 12 panser III (5 cm kan.), 1 tungt kompagni med 16 P.IV (7,5 cm kan. lange og korte), 2 chefskampvogne, stabskomp. med opklaringsdel. (små P.I), rekognosceringsdel., pionerd., luftværnsdel. samt en meget fint udstyret værkstedsafdeling.

Da fjenden ikke var særlig nærgående, blev der tid til at tænke på uddannelse og opdragelse. Der blev jævnlig arrangeret kursus og foredrag. En dansk major ledede således et pionerkursus. Panserafdelingen holdt kursus for infanteriets befalingsmænd. Nye panserværnskanoner blev demonstreret. Det viste sig at være 7,62 cm russiske luftværnskanoner, der var erobret i så store mængder, at det havde kunnet betale sig at indbygge dem i selv-kørende lavetter.

Westland blev organiseret som et let regiment på 2 batailloner, der skulle transporteres i åbne folkevogne.

Bortset fra hovedkampfeltet var civilbefolkningen blevet boende i divisionens område. Jorden var umådelig frugtbar. Men store strækninger lå uopdyrkede hen som tør og trist steppe. De nærmeste større lokaliteter var egentlig kæmpelandsbyer, dækkende et mægtigt areal og med indtil 20.000 indbyggere, men uden bymæssige indretninger, helt igennem primitive og aldeles skønhedsforladte. Levestandarden meget lav efter vesteuropæisk målestok; hygiejnen ligeså, utøj i så godt som alle huse. Til trods for, at indkvarteringen var meget tæt, var forholdet til civilbefolkningen upåklageligt.

Da fronten her var rolig, blev der ikke fra det tyske luftvåbens side gjort forsøg på at etablere luftherredømme. Og da Wikings luftværnsafdeling ikke virkede særlig afskrækkende, så man ofte russiske flyvere stryge ind over divisionens bagland i et hurtigt raid. Og det kunne blive mindst lige så farligt for de civile russere som for de tyske soldater. Som for eksempel en dag ved middagstid i Amwrojewka, hvor en pludselig frembrusende russisk jager på må og få sendte nogle byer fra sit maskingevær ned blandt den store vrimmel af lave ensartede småhuse, hvorpå den atter forsvandt ud over steppen, inden nogen nåede at komme til skud. Resultatet af overfaldet – der var uden militær betydning og derfor hensynsløst over for de mange civile beboere – blev, at 2 russere blev dræbt, medens ingen tysk soldat kom noget til.

Sommerfelttoget, der tog retning mod Rostow ved Don og Kaukasien, startede først i sidste halvdel af juli. Alligevel var divisionens fornyede mo-

torisering ikke bragt til afslutning. Følgen blev, at kun en del af styrken kunne deltage i det hurtigt forløbende felttog fra dettes begyndelse.

Den 13.7. blev der slået alarm ved angrebsstyrkerne. Men efter et par dages ventetid i marchformationer blev de atter sendt i kvarter med ordre til at være klar til hurtig opbrud. Egentlig tjeneste derfor ikke til at gennemføre. Ude i de små landsbyer var de ukrainske piger glade for, at SS-mændene nu fik tid tilovers. Nogle steder blev der endog arrangeret bal om aftenen på den brede landsbygades faste, tørre lerbelægning. De fleste piger syntes at føle sig bærede over at være genstand for de fremmede soldaters opmærksomhed. Men gennemgående gik alt forholdsvis sømmeligt til.

Den 20.7., inden det begyndte at lysne, blev angrebsstyrken igen alarmeret, og efter 50 km rejsemarch mod syd sås det blikstille Asovske Hav glimte i morgensolens stråler.

I løbet af dagen indtog alle enheder, der skulle deltage i angrebet, deres udgangsstillinger. For Wikings vedkommende drejede det sig om en forreste kampgruppe ført af major Dieckmann: I/Germania, Panserafd. 5, III/Art. reg. 5, 1 tungt batteri, 1 pionerkp. og et flakbatt. samt en efterfølgende kampgruppe ført af Nordlands chef, oberst v. Scholz. Heri indgik I og II/N m.m.

Tidligt næste morgen bryder hærenheder på tre steder gennem den nærmeste russiske forsvarsring og skaffer sig derved adgang til opmarchrummet foran angrebsmålet, Rostov. Modstanden er svag til trods for, at stillingen er stærkt udbygget og beskyttet af en dyb pansergrav. Da Kampgruppe Dieckmann med infanteriet forrest og med marchkolonnefrontbredde kører gennem stillingen er den allerede ryddet for miner, og pansergravens sider er sprængt så flade, at selv hjulkøretøjer kan passere. Der er ca. 5 km til nærmeste naboenheder, i syd et bjergjægerkorps, mod nordøst 13. Panserdiv., der sammen med Wiking er underlagt general Kirchners 57. Panserkorps.

Kampgruppen følger en markvej gennem den øde, kun pletvis opdyrkede steppe. Så langt øjet rækker, ses ikke et hus, ikke et træ, knap nok en busk. Ved middagstid er det glødende varmt. Var der mon nogen, der glemte at fylde feltflasken op i morges? De kørende kolonner er indhyllet i en støvsky, der bliver tættere og ubehageligere, jo længere tilbage, man er placeret. Medens de uhindret kører videre, mødes de af en modgående strøm af russiske overløbere. Tyske flyvere har i de foregående dage nedkastet store mængder af små sedler, såkaldte legitimationskort; teksten trykt på tysk på den ene og på russisk på den modsatte side, tilsikrende ihændeleveren god behandling, hvis han løber over. Virkningen er forbløffende. Våbenløse forlader de deres stillinger uden kamp og kommer i hundredvis angrebsskollenen i møde, henrykt svingende hver sit legitimationskort. De dirigeres straks uden undersøgelse videre tilbage langs marchvejen. Nogle få bliver dog tilbage for at hjælpe til med at rydde hindringer og udjævne pansergrave.

Russiske krigsfanger klar til afmarch under Wikings angreb mod Rostov 1942.

Wikings artilleri forcerer kaukasisk flod ad vadested.

Efter overnatning på åben mark, støder forreste kampgruppe på 2. forsvarsring og kommer i kamp. Noget af artilleriet går i stilling og skyder sig ind. Styrkbombere (Stukas) kommer til og styrter hvinende ned over målene. Det hele varer ikke længe, så går nogle af Wikings kampvogne frem sammen med pionerer. Modstanden er hurtigt brudt. Det er panserafdelingens ilddåb med et tab på to letsårede. Efter at det er gået så hurtigt og let, bliver man dristigere og lader undertiden infanterister bestige kampvognene under fremmarchen. Det giver større sikkerhed over for de dresserede minehunde. Om aftenen standser kampgruppen på et højdedrag nordvest for Rostow, hvorfra man kan se ind over byen og iagttage ildglimtene fra 13. Panserdivisions fremrykning mod byens nordlige udkant. To af Reg.G's kompagnier er standset foran en stærk stilling. Den 23.7. ved daggry indleder Kampgruppe Dieckmann det endelige angreb mod byens 3. forsvarsring. Der viser sig at være tre forsvarslinier med tilhørende pansergrave. Allerede kl. 7 rømmer fjenden sin første linie. Et par timer senere har man optaget tæt følgning med den næste forsvarslinie, hvorfra der ventes hård modstand. Nabostyrkerne til højre hænger langt bagud og er endnu ikke brudt gennem 1. linie. Da melder en opklaringsflyver, at den sydvestlige del af 2. forsvarslinie synes at være ubesat over for højre naboenhed. Major Dieckmann tager herefter en dristig beslutning. Uden at bekymre sig om de fjendtlige styrker lige overfor, lader han i hast 2 skyttekompagnier bestige de nærmeste lastvogne og kampvogne, hidkalder to batterier og nogle pionerer og kører med hele styrken åbenlyst for fjenden mod sydvest, indtil han når det ubesatte afsnit af 2. forsvarslinie. En solid træbro over pansergraven er her intakt, hele kommandoen kører over og tager opstilling i de russiske skyttegrave.

Omtrent samtidig er Kampgruppe v. Scholz fulgt efter gennem hullet i 1. forsvarsring, hvorefter den angriber de tilbageblevne russere i ryggen.

Ved middagstid trækker Dieckmann resten af sin kampgruppe til sig, hvorefter han indleder angrebet mod den inderste forsvarslinie, der her løber langs byens yderste huse. Russerne synes at blive overrasket og yder kun svag modstand. Wikings kampvogne kører tæt på pansergraven. Dækket af ilden fra deres kanoner og maskingeværer stormer et skyttekompagni over graven efterfulgt af pionerer, der efter en halv times arbejde har tilvejebragt en nødtørfert overgang. Kl. ca. 15 rykker de første kampvogne og infanterigrupper ind i forstadskvartererne. Panserafdelingen fortsætter gennem byens stille gader, hvis beboere alle afventer kampens ophør i overdækkede jordhuler uden for husene. Hist og her må der ryddes en mindre gadespærring. Men da forspidsen når byens modsatte udkant, er der spærret for al gennemmarch af pansergrav og barrikader. Afdelingen kører derfor tilbage igen og går i kvarter tæt uden for byen. Artilleriafdelingen har imedens fået observation mod den brede Don-floddal. Broerne er tæt pakket med flygtende kolonner, medens andre russiske soldater er ved at stage sig over floden på sværme af småbåde og flåder.

I løbet af et par timer falder der ro over landskabet. Men længere vestpå tæt ved Dons udløb i havet er hærenheder endnu den følgende morgen i kamp med en afskåret russisk styrke.

Wikings andel i Rostows erobring har kostet divisionen et tab på kun 3 døde og 11 sårede.

Medens andre tropper den 25.–27.7. gik over Don og erobrede den syd for hovedbroen beliggende by, Bataisk, gjorde de disponible dele af Wiking sig klar til fremrykning gennem den nordkaukasiske slette. Under artilleriføreren H. Gilles kommando blev der opstillet en kampgruppe bestående af I og II/N., I/G., Panserafd. 5, 3 artilleriafdelinger, pak, flak og pionerer, atter inddelt i 3 marchgrupper à 1 inf.batl. m. m., hvoraf forreste (på skift) var stærkest med bl. a. ½ panserafd., hvis fører havde egen flyverforbindelsesofficer og desuden arbejdede snævert sammen med en artilleriafdeling.

Den 28.7. om morgenen marcherede kampgruppens forreste dele gennem Rostows hæslige gader, senere gennem det kamprægede Bataisk og videre mod sydøst, hvorefter Wiking kun havde sig selv at stole på i en uvis situation. Henimod aften stødte panserkampgruppen sammen med russisk kavaleri. Efter en kort kamp indrettede man sig for natten i pindsvinestillinger.

I det tidligste morgengry begyndte maskingeværerne atter at smelde. Men kl. 9 veg fjenden for I/N's angreb, således at fremmarchen kunne fortsættes. Kl. 13 atter en halv times kamp. Trods småforsinkelserne nåede man dog 35 km frem den dag. Næste dag forløb på lignende måde. Men den 31.7. beordredes standsning i ventestilling, fordi naboenhederne hang for langt bagud. Det ville uvægerlig gå ud over forsyningsstjenesten. Flyverne meldte, at Wikings kampgruppe lå som en fremskudt kile i en kæmpemæssig bølge af tilbagegående russiske hære.

Efter at have afslået et større natligt angreb fortsatte kampgruppen den 1.8. mod syd med den stærkt forsvarede by, Bjelaja Glina, som mål. Medens forreste marchgruppe fastholdt frontalt, tog 2. marchgruppe med artilleri- og panserstøtte byen fra vest. Der blev taget flere hundrede fanger. Blandt byttet var en hel del nye amerikanske lastvogne. Gamle skæggede kosakker i ordensprydede uniformer kom erobrerne i møde og bød dem efter gammel skik velkommen med brød og salt. Derefter på ny rastdag.

Var det hele end hidtil forløbet hurtigt og med forsvindende små tab, så betød det ikke, at hele baglandet var under kontrol. Talrige flygtede sovjetsoldater strejfede om i større eller mindre skarer og gjorde det nødvendigt at lade forsyningskolonner sikre af kampenheder, ligesom enlige motorordnanser ikke måtte begive sig på farten om natten. Netop på den tid dannede de mange uafhøstede marker med den åbne bevoksning af mandshøje guldbrunne majsplanter ideelle skjulesteder for forsprængte russiske enheder. Det skete et par gange, at de – efter at fortroppen var draget forbi – herfra åbnede ild mod efterfølgende vogne og derefter gjorde sig usynlige.

Inden afmarchen den 3.8. indtraf den fjerde infanteribataillon, II./Germania. Og før middag nåede kampgruppen efter 100 km march, hvorunder den blev udsat for et ikke tabgivende angreb af 30 fjendtlige fly, Kuban, hvor denne vandrige flod kommende fra syd i et skarpt knæk bøjer mod vest. Da stillingerne her var taget, frembød der sig et storslået og smukt syn fra den indtil 80 m høje stejle flodskrænt. Den modsatte bred var bevokset med skov og krat, og hen over trætoppene kunne man se milevidt ind i landet. Divisionsgeneralen havde nu personlig overtaget føringen og kort forinden sendt det med artilleri og kampvogne forstærkede 2/3 reg. Nordland mod den vest for flodknæet beliggende by, Krapotkin, for om muligt at tage den syd derfor liggende jernbanebro, inden den blev sprængt.

På vejen derhen kunne den udskilte Kampgruppe v. Scholz med bl. a. I. og II./N iagttage, hvorledes en strøm af jernbanetog fra Krapotkin kørte sydpå, en trafik som fristede artilleriafdelingen til at prøve sin skydefærdighed. I løbet af kort tid var 5 tog skudt i brand, og linien blokeret. Byen viste sig at være stærkt besat. Alligevel forsøgte obersten at komme igennem til broen ved at lade sine kampvogne med opsidet infanteri i galop fart rulle lige ind i byen. Men under kampene derinde, der kostede 5 faldne og 1 ødelagt kampvogn, lod russerne jernbanebroen sprænge. Da opgaven dermed var bortfaldet, blev styrken atter trukket tilbage og straks sendt efter divisionens hovedstyrke, som den indhentede den 6.8.

Hovedstyrken havde – uden at afvente udfaldet af affæren ved Krapotkin – fortsat fremmarch øst for Kuban med det nærmeste overgangssted ved byen Grigoripolinskaja som mål. Og allerede den 4.8. kl. 3 var fortroppen – 1./G – på stormbåde kastet over Kuban og havde dannet et lille brohoved på vestsiden tæt ved byen. Det fjendtlige infanteri var ikke i stand til at holde byen. Men det fjendtlige artilleri var særdeles virkningsfuldt. For styrken i brohovedet forestod der to hårde dage. Men alle angreb blev afvist, og den 5.8. inden aften blev brohovedet udvidet til at omfatte en halvcirkel på 1000 m. Den følgende nat arbejdede divisionspionerne og fik bygget en 60 m lang pontonbro, der var kraftig nok til at tage lastvogne og middeltunge kampvogne.

En dansk mg.-skytte fra I./Germ. beskriver i sin dagbod, hvorledes han oplevede overgangen over den brede Kuban-flod.¹

»Hele aftenen den 3.8. lå vi i det næsten uigennemtrængelige buskads af tjørn og slyngplanter, der som et bredt bælte strakte sig langt flodens øst-bred. Der herskede fuldkommen stilhed. Vi mindedes de hårde kampe, da vi året før var sat over Dnjepr, og hvor mange af vore kammerater var faldet, inden det lykkedes at danne et stort og solidt brohoved. Meget tydede på, at det heller ikke ville blive let denne gang. Og mange af os benyttede ventetiden til at skrive et par ord hjem til vore kære.

Så snart det blev mørkt, fik vore pionere travlt med at hugge stier gennem underskoven og bære deres stormbåde frem. Vi var alle oplært i brugen af

disse både og var derfor ikke længe om at få orienteret hver mand om plads og opgave og få pakket ammunitionen ned. Kl. 2,30 kom der ordre om, at vi skulle gøre klar til angreb. Lydløst listede vi frem til bådene, der lå i skjul kun 10 m fra bredden af den rivende flod, stormbådsføreren så sin motor efter for sidste gang, og så ventede vi spændt på, at det første dagslys skulle vise sig på himlen. Fjenden lå i stillinger i en landsby, der gik helt ned til floden skråt over for os. Hvis han var årvågen, kunne han næppe have undgået at høre vore forberedelser.

Jeg så på mit ur. Der var kun et minut igen. Angrebet skulle starte på klokkeslet, ikke noget med lyskugler eller fløjtesignal. Spaden blev stukket i livremmen, en håndgranat blev afsikret. Nu kom ordren.

Alle 10 mand løftede vi på en gang båden og i løb gik det ned til flodbredden, båden landede med et plask i vandet. Samtidig med at vi sprang i, startede motorerne på alle både og gennembrød sommernattens stilhed med et brølende spektakel. Medens båden i rasende fart pilede hen over vandoverfladen, lå jeg i forstavnen med mit mg. og lod den ene salve efter den anden bestryge flodbredden foran os.

Men også russerne var på færde. En tæt mg.-ild lå lavt hen over vandet. De tyndvæggede både kunne næsten ikke undgå at blive gennemhullet. Men den store hastighed hindrede dem i at synke, inden de var nået over. Og pludselig tørnede min båd mod land. Sammen med min hjælper sprang jeg ud af båden og kom straks i kamp. Med en håndgranat fik jeg bragt et fjendtligt mg. til tavshed, og fra samme sted kunne jeg med mit eget mg-bestryge en vej gennem landsbyen og derved dække stormbåde og forstærkninger mod det modangreb, vi kunne vente. De både, der ikke var skudt helt til vrag, var på vej tilbage. For os, der var kommet levende i land, var der kun to muligheder: at holde stillingen eller dø. Foreløbig havde jeg været heldig. Min hjælper og jeg var de eneste uskadede fra vort bådehold. Pioneren var dog ikke værre tilredt, end at han havde kunnet styre sin båd i land. Andre både havde ikke fået en eneste træffer; men vor så ud til at være ubrugelig.

De næste par timer gik med at bringe forstærkninger og ammunition over floden. Også vore egne gummibåde blev taget i brug. Ved otte-tiden foretog vi et vellykket angreb, hvorved vi fik udvidet brohovedet til midt op i byen og 300 m i bredden. Hele dagen foretog fjenden kraftige modangreb med panserstøtte. Panserværnsskyts havde vi intet af, så vi måtte bekæmpe de angribende kampvogne med benzinflasker, miner og håndgranatbundter. Om natten forsøgte russerne sig med to angreb. Men de mislykkedes begge. Spøvn var der ikke mulighed for at få. Enhver måtte være på sin post mod uventede overraskelser. Nogle steder var vi kun adskilt fra de forreste russere af en bred vej.

Næste morgen og formiddag var ret ubehagelig, da der var blevet bragt nogle godt maskerede skarpskytter oppe i træerne. De lavede jagt på

De faldne ved Wikings overgang over Kuban 1942.

os. Kompagniet havde flere faldne, deriblandt min egen hjælper, der blev ramt af et skud i panden, da han et øjeblik stak hovedet op over dækningen. Det blev derfor bestemt, at brohovedet inden aften skulle udvides til at omfatte hele landsbyen.

Det blev et let angreb. Kl. 14 begyndte det støttet af et par granatkastere og panserværnskanoner, og en time senere fandtes der ikke en eneste kampduelig modstander i byen. Fjenden havde svære tab, medens vi ikke mistede en eneste mand. Maskingeværerne sørgede for, at de fjendtlige skarpskytter i trætoppene kom hvirvlende ned gennem luften. Ethvert forsøg på at besvare vor ild blev omgående bragt til standsning. Et par kampvogne forsøgte at slippe ud af byen, men det blev forhindret af vore pak, der nåede at få ram på dem. Ved landsbyens modsatte udkant standsede angrebet, og jeg gik i stilling med frit skud over den åbne steppe.

Den 7.8. kl. 5 startede det store fremstød over Kuban efter en times artilleriforbereelse. Forrest panserafdelingen tæt fulgt af 5./N, 1 art.afd., rest II.N, I. N, 1 art.afd. Fremstødet fik nu – efter et par svinkeærinder i begyndelsen – hovedsagelig retning mod vest.

De russiske styrker var snart på hovedkulds flugt. Da man efter 13 km nåede jernbanelinien fra Krapotkin, holdt der en kilometerlang række af militære forsyningsvog, forladt og til dels i brand. Nu og da forstærkedes det uforglemmelige indtryk af benzin eller ammunitionsvogne, der sprang i luften. De tyske flyvere havde gjort deres arbejde godt. Længere fremme

ad marchvejen stod der kanoner fra russiske batterier, hvis besætninger panserafdelingen havde jaget på flugt.

Inden daggry nåede Kampgruppe Nordland den næste store flod, Laba, ved Temirgojewskaja efter et dristigt gennembrud af et improviseret spærreforsvar. En gruppe af 3. Komp. forsøgte at tage broen, endnu medens russerne var under tilbagetrækning fra byen øst for floden. Da 7 mand var nået over, blev broen sprængt bag dem. Medens alle kompagniets våben blev sat ind for at holde fjenden på afstand af de 7 kammerater i den udsatte stilling, gik kampen videre i byen, indtil den var rensset for fjender. Herunder faldt to danske frivillige, H. J. Petersen og C. Rasmussen. Nogle pionerer byggede i hast en løbebro. Ved daggry havde hele 3. Komp. sat sig fastovre på vestbredden. De 7 uforfærdede »forløbere« var reddet.

Divisionen havde dirigeret den efterfølgende Kampgruppe Germania til Petropawlowskaja – et overgangssted 12 km sydøstligere – men da broen her var sprængt, skete overgangen under svag modstand nordvest derfor i gummibåde, hvorefter byen blev erobret.

Tæt ved Temirgojewskaja var der et udmærket vadested. Men det havde russiske kommissærer spærret ved brutalt at beordre en del af egnens beboere til at forlade deres hjem medbringende bohaver og forsyninger på deres hestekøretøjer og derefter ført den lange kolonne – ikke bort fra kampområdet – men tværtimod i retning af de fremrykkende tyske tropper, hvorefter de havde efterladt den tæt opsluttede kolonne i og på begge sider af vadestedet. Hele den 8.8. holdt vognene i dobbeltkolonne uden at kunne komme hverken frem eller tilbage. Vadestedet forløb meget skråt gennem vandet, og vejen fortsatte derefter i en smal hulvej op ad en stejl med uigennemtrængeligt krat bevokset skråning, hvor de forreste vogne med forsæt var blevet omdannet til veritable vejspæringer. De udkommanderede civilister kunne meget let være kommet i dobbeltild. Man forstod dog bedre kommissærernes hensynsløshed, da det viste sig, at civilisterne slet ikke var russere, men letter, der tidligere var tvangsforflyttet fra deres hjemland.

Den 9.8. om formiddagen kørte kampgruppe v. Scholz over Laba ved Tenginskaja lidt vestligere, hvor der var en bæredygtig bro. Der blev nu formeret en kampgruppe Gille med I/N, panserafd., m. m., der fik til opgave hurtigst muligt at rykke frem til den næste flod, Bjelaja, overskride denne syd for den stærkt besatte by, Velikoje, og derefter søge mod sydøst langs floden bag om forsvaret af byen Beloretchinskaja for om muligt at bemægtige sig den derværende jernbanebro ved et kup. Marchgruppe 2: II/N og III/Art.reg.5 skulle foreløbig følge efter og sikre mod indgreb fra ryg og flanker.

Den fra Petropawlowskaja forjagede russiske styrke havde lagt sig i en ring uden om byen, men ikke længere væk, end, at man fra byens højeste beliggende huse med finskydningsgeværer og mg. kunne få ram på enhver russer, der bevægede sig i terrænet. I. Batallions danske mesterskytte, Ebbe

Sørensen, blev tilkaldt af chefen, og han kunne notere sig for et imponerende antal træffere. Dagen efter flodovergangen skulle fremrykningen fortsættes. I et samlet frembrud stormede de forreste angrebsgrupper løs på fjenden, der straks blev nedkæmpet eller flygtede. Nordøst for den nu sprængte bro holdt lange kolonner af lastbiler læsset med brobygningsmateriel og ammunition samt traktortrukne kanoner, som russerne i panik havde efterladt, da »Wikingerne« var ankommet midt om natten den 7.–8.8.1942.¹

Om aftenen var begge oberst Gillers marchgrupper kommet over floden Bjelaja ad vadesteder næsten uden at løsne et skud. Den russiske føring syntes at være ved at svigte. Der var rige muligheder for den initiativrige og dristige fører. Men samtidig krævedes der yderste årvågenhed af alle, og der måtte lægges stor vægt på sikringstjenesten. En mængde russiske soldater strejfede om bag de forreste tyske styrker – undertiden hele regimenter, der forsøgte at slå sig igennem til det nærliggende bjergområde. Man måtte hele tiden være indstillet på pludselig at befinde sig i en uventet situation.

Terrænet havde skiftet karakter. Det var ikke mere steppe. Man nærmede sig Kaukasusbjergene, og det gav sig til kende ved stedse mere kuperede terrænformer og ved hyppigere forekomst af træer, skove og buskadser.

Ved et vejsving kom panserforspidsen ud i åbent terræn, da føreren – en sydtyroler – pludselig og uventet så sig stillet over for en isoleret deling tunge russiske panserværnskanoner, der på åben mark var ved at gøre klar til skud kun 400 m fra landevejen. Ingen kunne vente at finde så tungt skyts (7,62 cm) her uden forbindelse med kavalleri eller infanteri. Men de var der altså, og kanonerne kunne med lethed gennembryde panseret på en P.III.

Her drejede det sig om hvem, der hurtigst opfattede situationen, tog en beslutning og gav den rigtige kommando. Det blev tyskeren, der var de afgørende to sekunder forud for modparten. Sprænggranaten sad, hvor den skulle. Så en til, suppleret med en byge fra radiomandens maskingevær. Og den russiske deling var skudt sønder og sammen.

Under fremstødet mod Belorechinskaja indgik i Wiking et kompagni af reg. Brandenburg, et specialregiment, der stod til rådighed til særopgaver; folkene talte russisk, kørte på russiske byttekøretøjer og var iført russiske hjelme og kapper, der midlertidig – dvs. inden det første skud blev løsnet – kunne skjule de tyske uniformsfrakker. Det lykkedes dette kompagni at skabe forvirring blandt de fjendtlige styrker ved Bjelajafloeden og den 11.8. i et kup at besætte den vigtige bro syd for Belorechinskaja, medens Kampgruppe Gille jog de fjendtlige styrker fra hinanden og tog talrige fanger. Kampgruppe Wagner (Germania m.m.) angreb frontalt og stod syd for floden samme eftermiddag. Der var nu tegn på svigtende føring og splittelse blandt fjenden her, hvor man befandt sig umiddelbart foran de vigtigste olie-felter.

Kampgruppe Wagner fortsatte straks sammen med Pz. afd. 5 til venstre langs floden Pschecha mod Kubanskaja-Apcheronskaja, medens Kampgruppe Gille fortsatte mod Twerskaja-Kabardinskaja. I den mellemliggende sektor foretog II./G rensningsaktioner den 12.8. og den 14.8. På den sidstnævnte datum havde begge kampgrupper nået deres marchmål. Kampgruppe Wagner lå lidt nord for Apcheronskaja, og Kampgruppe Gille havde taget Kabardinskaja. Her afventede de et efterfølgende jægerkorps ankomst. Fra alle sider strømmede flygtende og til dels kæmpende russiske tropper mod bjergene og især mod den vigtige vej, der fra Maikop over Chadychenskaja førte gennem bjergkæden til Tuapse ved Sortehavet. Under flugten nåede fjenden at ødelægge mange boretårne og at sætte ild til olieanlæggene, således at tykke sorte røgmasser til tider dækkede mere end den halve himmel. Alle forsøg på at tiltvinge sig adgang til divisionens to hovedmarchveje, blev afvist med store tab for fjenden. Hvor der var trægrupper ved marchvejene, kunne man være næsten sikker på, at russerne havde anbragt snigskytter iført camouflagedragter skjult oppe i trækronerne. For en sikkerheds skyld lod man derfor en mg.-byge feje gennem trækroner, der egnede sig til den slags. De russiske flyvere var ret virksomme, men gjorde dog ingen nævneværdig skade.

Den 12.8. ankom Reg. W. med sine to batailloner, og dagen derpå indfandt III./N sig i kampområdet.

Kampopgaverne i det foran liggende bjergterræn var tildelt jægerkorpset. Det ene jægerregiment havde marchveje fælles med Wiking og erobrede den 15.8. Apcheronskaja. Det andet jægerregiment kæmpede sig frem langs vejen Maikop-Chadychenskaja altså foran Wikings sikringsfront og erobrede sidstnævnte by den 16.8., hvorefter jægerne stødte på uventet hård modstand omkring Chadychenskaja Stationsby, hvor de led følelige tab.

Egne naboenheder til højre for Wiking hang noget bagud. Følgen blev, at ret store russiske styrker var vejet ud til området til højre for Marchgruppe Gilles højre flanke. En russisk kavaleridivision havde her koncentreret sig omkring byen Lineneia (ca. 10 km v. f. Tverskaja). Men den 16.8. om morgenen satte III./N sig i march mod Lineneia, blev forstærket med et panserkompagni, hvorefter finnerne med stor bravour angreb og forjog kosakkerne fra byen og dens omegn. Omtrent samtidig lå II./N i afværgekamp sydvest for Tverskaja og forhindrede ca. 1000 mand ryttere og infanterister i at få adgang til marchvejen og dermed til de utilgængelige skovbevoksede bjerge.

I den følgende uge fik kampgrupperne hver deres sikringsområde. Kampgruppe Gille havde Kabardinskaja, oliefeltet sydvest derfor og den ret udsatte nordvestflanke, Kampgruppe Wagner lå syd for Apcheronskaja helt frem til Vejen fra Maikop til Chadysenskaja, og endelig havde Westland et område sydøst for Apcheronskaja.

I denne periode var der endnu en del småkampe. Derudover må omtales

I./G's erobring af den bjergomkransede vigtige olieby Muk. Den lå nogle få km n. f. Chadysenskaja, var ret stærkt besat og let at forsvare.

1 km fra byen stod infanteriet af køretøjerne og gik frem til angreb på begge sider af vejen og langs floden ledsaget af nogle kampvogne, uden at lade sig standse af en ret tæt mg.-ild. Snart stod ikke blot olietårnene og den oliemættede jord, men også byen selv i flammer, og en kvælende røg og ulidelig varme slog angriberne i møde. Alligevel havde angrebet god fremgang i hele dalens bredde, og snart var de sidste modstandere nedkæmpet eller jaget ind i bjergene.

En af de danske deltagere i angrebet fortæller om en særegen episode, der fandt sted nogle dage efter byens erobring.¹

»Der fulgte nu nogle rolige dage, hvor vi i min gruppe havde fået anvist en sikringsopgave ved kanten af en lysning i bjergskoven. Gruppen var blevet forstærket med et tungt mg., der altid stod skudklar, og desuden havde vi lagt nogle miner ud i lysningen. Vi var så småt begyndt at slappe af, da vi ikke regnede med at blive angrebet. En eftermiddag sidst i august lå vi og tog solbad i skovkanten med kun én mand på post. Det var en dansker ved navn, Jørgensen, en glimrende soldat, allerede kendt i kompagniet for sit mod og sin snarrådighed.

Medens Jørgensen står og spejder over imod den modsatte skovkant, ser han pludselig en russisk kommissær komme gående ind over lysningen og går ud fra, at det er en overløber, eftersom der ikke er andre at se. Da russeren er kommet ind på en afstand af ca 30 m, råber Jørgensen »holdt!« på russisk. I næste øjeblik bryder der et uvejr løs. Ovre fra skovkanten kommer en hel bataillon skrigende og hujende kvinder i uniform væltende ud på den åbne lysning og stormer over mod os, alt imedens de fyrer løs med deres maskinpistoler.

Heldigvis taber Jørgensen ikke fatningen, men trykker lynsnart mg.håndtaget tilbage, og nu sprøjter den ene byge projektiler efter den anden over mod de enten forrykte eller vorkaberusede kvinder. Vi andre er imedens kommet på benene og deltager med vore lettere våben i skyderiet, alt imedens nogle af vore miner eksploderer, når de såkaldte kvindelige væsener løber på de udspændte tråde. Da der er gået et lille kvarter, har de sidste overlevende kvindelige soldater trukket sig tilbage til den skjærmende skovkant, og de har som sædvanlig ikke prøvet på at få de sårede med tilbage.

Dagen efter ankom nogle sygebærere med bærer for at bringe eventuelle overlevende på lazaret. Idet to af dem er ved at løfte en af kvinderne, der har mistet et ben, op på båret, kaster en anden lettere såret kvinde en håndgranat hen imod dem. Heldigvis ser de det tidsnok til at kunne kaste sig fladt ned. Ved eksplosionen såres kun kvinden på båret.

Divisionen indrettede sit stabskvarter i Apcheronskaja, hvor også panserafdelingen var i beredskab. Det var en landsbyagtig lokalitet, men enorm af udstrækning.

Inddelingen i de tre kamp(march)grupper blev ophævet den 23.8. Derpå overgang til sikring på stedet over ca. 80 km front tværs gennem det skovrige olieområde. Der var både kompagni- og bataillonstøttepunkter med lidt artilleri underlagt. Kørsel mellem støttepunkterne var udsat for overfald. Først omkring 1.9. var der enkelte regulære russiske småangreb. I dette terræn kunne divisionen naturligvis ikke anvendes efter sin egentlige bestemmelse og ventede nu kun at blive afløst af infanteri og bjergjægere.

De 3 uger, denne ventetid varede, formede sig som en hvileperiode, der dog ganske vist for nogle ikke var helt ufarlig. Ud over lidt lejlighedsvis guerilla kunne det ske, at en enkelt højtgående russisk flyver kastede nogle få bomber over de udstrakte lokaliteter – forudsat at der ikke var tyske jagere på vingerne. Den slags meningsløshed gik normalt kun ud over befolkningens huse. I øvrigt var der fra sted til sted stor forskel på de indfødtes indstilling til fremmede soldater. De oprindelige ægte kaukasiske stamfolk var åbenlyst venligtsindede og gæstfri i modsætning til flertallet af de importerede russiske oliearbejderfamilier, der var stærkt kommunistisk indoktrinerede.

De øvrige motoriserede divisioner havde forlængst fortsat den sejrige fremmarch mod sydøst langs bjergkædens nordside, da Wiking den 15.9. udsendte ordrer om afløsning og forlægning. Germania skulle dog endnu nogen tid forblive i sit afsnit. Dagen efter tiltrådte de første afdelinger den langvarige rejsemarch over den ret store by, Armawir ved Kuban. Her blev kampvognene indladet på jernbane for at undgå sliddet og benzinforbruget under 4 dages landevejskørsel – for ikke at tale om ubehaget for besætningerne.

Så godt som alle havde udnyttet de gode muligheder for at gøre sig livet behageligt under det lange ophold i Maikop-området. Den landskabelige skønhed var ikke ringe, og under de mange høje egetræers skygge var sommervarmen ikke generende, således som ude på den støvede steppe. Der havde været tid til at hvile ud i rigtige omend beskedne kvarterer og til at dyrke kammeratligt samvær. Og til afveksling var det slet ikke så ilde atter at omgås almindelige civile mennesker og nyde godt af den frugtbare egns produkter såsom mælk, suktermeloner, tomater, morbær, blomster, æbler og pærer.

Måske var det dog – selv om denne rekreation var fuldt ud fortjent – det sundeste for divisionen, at den nu atter kom på farten for at prøve sine kræfter, inden der indsneget sig for mange unoder og driftsforstyrrelser i dens komplicerede krigsmaskineri.

Undervejs lærte Wikingerne nye egne at kende. Livet gik omtrent sin vante gang langs marchvejen ude i det flade, lidt triste steppelandskab. Men snart dukkede de sneklædte bjergtinder frem, og under resten af turen lå Kaukasuskæden til stadighed som en langstrakt pragtfuld kulisser ude til højre.

De større byer var ligesom dem i Ukraine uskønne og forsmåede. Uden

for hovedgaderne: snavs, uorden og elendige rønner. I de mindre lokaliteter fik man et indblik i befolkningens levestandard, der på så godt som alle områder var meget lav. Boligerne var små, primitive og slet vedligeholdt, inventaret endnu ringere og sparsommere. Der syntes ikke at være råd til fornyelse, når noget rustede op eller gik itu. Jernsenge så ud til alle at stamme fra Czartiden. Bundene forlængst rustet op og erstattet af brædder. Af bekvemmeligheder var der så godt som intet. Og hygiejnen var som regel derefter. Til hvert hus hørte der et lille stykke jord, hvor familien dyrkede de produkter, der var nødvendige, for at den – med salttøndens hjælp – kunne klare sig vinteren igennem. Men man så aldrig en anlagt have uden om huset. Og kirkegårdene vidnede ligeledes om russernes totale mangel på ordens- og skønhedssans i dagliglivet samt på veneration for de afdøde pårørende. Normalt blev de afdøde begravet på et lille afsides beliggende uindhegnet og uplaneret stykke jord uden for landsbyen uden beplantning endsige blomster. En grav var blot en planløst beliggende jordforhøjning med et uforarbejdet trækors eller et brædt med hammer/segl-tegnet, ofte væltet eller stærkt hældende. Hele »anlægget« overgroet af ukrudt og med fri udsigt til en affaldsbunke.

Antagelig eksisterede der andre steder i verden folkeslag med en endnu lavere levestandard. Men SS-mændene kunne ikke lade være med at vurdere kårene for den brede befolkning her på baggrund af landets enorme naturlige rigdomme: 1½–2 m dyb muld (der aldrig behøvede gødskning), plads i overflod, oliekluder, kul, vandkraft, endeløse skove og rigeligt med mineraler lige fra guld til de sjældne metaller, der var nødvendige ved fremstilling af specialstål. Men ud fra kendskabet til eget »fagområde« vidste de også, hvorfor forsyningen med private fornødenheder var så sparsom. Selv om ressourcerne ikke udnyttedes med vesteuropæisk intensitet, så var produktionen dog alligevel af enormt omfang. Den var blot fortrinsvis kommet militæret til gode i form af lang tjenestetid, masseuddannelse og massefabrikation af kvalitetsvåben til såvel hær som luftstyrker. SS-mændenes krigserfaring havde virket som en anskuelsesundervisning i den målbevidsthed, hvormed det sovjetrussiske regime havde ladet civilbefolkningen betale med sin materielle velfærd for militært at muliggøre den russiske ekspansion og dominans over andre nationer.

På et enkelt område sporedes der dog fra myndighedernes side en vis interesse for befolkningens velfærd. Tandbehandling var organiseret på en sådan måde, at den kom de brede masser til gode. Til gengæld måtte der her gives afkald på at få tilgodeset æstetiske krav. Det viste sig på den måde, at enhver, der trængte dertil, kunne få kunstigt gebis. Man kunne ikke undgå at lægge mærke til, at temmelig mange – også yngre – havde benyttet sig deraf, simpelthen fordi de alle var lavet af rustfrit stål – oven i købet af en meget mørkegrå farve. Det virkede meget frastødende. Og det kunne godt give anledning til svære anfægtelser hos en intetanende SS-mand, når

han undtagelsesvis mødte en ung kvinde af tiltalende udseende, og hun så pludselig blottede to rækker grå ståltænder i et ellers strålende og indbydende smil.

I enhver by eller større landsby, Wikingerne passerede, prangede på en fremtrædende plads en statue af Stalin, masseproduceret i tarveligt materiale og altid væltet af soklen eller halshugget af nogle af de mange antikommunister. I byerne sås også en del nyere statuer med motiver fra sporten og det manuelle arbejde. Alle naivt-realistiske eller – om man vil – folkeligt ukunstneriske.

Den 19.9. overgik Wiking formelt til 1. Panserarmé (v. Kleist), der havde grupperet sig foran de to overgange over Kaukasus bjergkædens sydlige del, den vestlige ossetiske hærvej og den østlige grusinske hærvej, i området Naltschik – Elchotowo – Mosdok. Den stod her overfor forstærket modstand i et meget vanskeligt terræn, var under hårde kampe trængt over Terekfloden ved Mosdok, men havde ikke kræfter til at erobre det foran Kaukasusudløberne beliggende højdedrag med oliekluder ved Malgobek.

Wikings afdelinger gik, efterhånden som de indtraf, i kvarter i et område, der var beboet af to vidt forskellige folkeelementer, dels russere, der jo var trængt ind som erobrere, dels meget fremmedartede, næsten eksotisk udseende stammer med glat sort hår, muligvis efterkommere af ægte tyrkerfolk. På landsbyniveau adskilte de to elementers velstandsniveau sig ikke væsentligt fra hinanden. Men de havde hver sin leveform. Med hensyn til klædedragt, frisure (selv voksne kvinder bar håret i en lang fletning ned ad ryggen), adfærd over for fremmede, forplejning, skik og brug, ja selv »odeuren« i deres stuer virkede de »eksotiske« meget ueuropæiske og ejendommelige. De to befolkningsgrupper levede også rent topografisk i to adskilte verdener. En landsby var enten rent russisk eller rent »eksotisk«, det indbyrdes samkvem begrænset til det praktisk absolut nødvendige. Det får stå hen, om denne konsekvente »apartheit« mellem disse to racetyper var opstået spontant, eller om der var tale om en bevidst gennemført russisk befolkningspolitik.

Ikke alle bemærkelsesværdige oplevelser var af rent militær, endsige krigersk, karakter. Lad os høre, hvad en af Nordlands menige – en sønderjyde – har at berette om et lille hverv, som han blev udtaget til, inden divisionen atter blev kastet ind i kampene.³

»Der blev tildelt mig den opgave at bringe en russer, der var blevet taget til fange i nærheden af Mius-fronten, til hans hjem. Han havde tjent som chauffør ved vor afdeling i næsten 1 år og havde bedt om at blive frigivet, da vi under Kaukasusfelttoget kom i nærheden af hans hjemsted, der forinden var blevet forladt af de russiske tropper. Siden krigens begyndelse havde han ikke hørt fra sin familie. Og da jeg nu i en folkevogn kørte ham hjem, var jeg jo meget spændt på, hvorledes gensynet ville forme sig.

Vi ankom til huset og fandt, at det stadig var beboet af en del af hans

familie, deriblandt hans hustru og en lille datter. Et andet barn var død under hans fravær. Det er mig ikke muligt at beskrive den glæde, der fra begge sider kom til udtryk ved gensynet. Man må huske på, at manden blev regnet for at være forsvundet for stedse. Jeg vil aldrig kunne glemme det lille optrin, jeg blev vidne til.

Jeg blev endnu en dag hos familien, blev beværtet med vin og mad og blev i øvrigt fejret som hele den lille bys tyske ven. Thi efterretningen om begivenheden – at SS havde løsladt en modstander og bragt ham hjem til familien – spredte sig straks med vindens hast.

Stærkt bevæget tog jeg næste dag afsked med familien og vor kaukasiske ven og kørte tilbage til min afdeling«.

Ud over et sidste fremstød mod vest over byen Grosnyi til det Kaspiske Hav var det fra den fjerne overkommandos side tanken, at de tyske tropper skulle trænge gennem det brede og uhyre gennemskårne, vejfattige bjergmassiv og videre ned i Transkaukasien. I betragtning af, hvor få tropper og hvor lidt benzin og ammunition, der stod til rådighed til gennemførelsen af så vidtløftige planer, kan det ikke undre, at armeen tillagde Wikings ankomst stor betydning. Når man overhovedet kunne tillade sig at operere nede i sydøst med en så lang forbindelseslinie tæt op ad de uoverskuelige bjergegne med deres mylder af overfaldsstyrker uden nævneværdige tyske afdelinger, så skyldtes det hovedsagelig den militære hjælp, der blev ydet af de mange tyskenlige kaukasiere. Under forlægningen aflagde således Nordlands chef besøg hos en hel georgierbataillon, der havde stillet sig under tysk kommando.

Wiking fik ikke samlet sin fulde styrke, inden den af 52. Armeekorps fik ordre til at gå i aktion, til trods for, at opgaven var uhyre krævende. Det drejede sig om erobringen af det i øst-vest 30 km lange og 3 km brede højdedrag med Malgobek-oliefeltet og den syd derfor liggende 3–6 km brede dal, i hvis østlige ende den fra Mosdok udgående Grusinske Hærvej førte gennem landsbyerne Ssagopchin og Psedach og videre ind i de forreste skovklædte udløbere af Kaukasusbjergene.

Egne hærenheder havde kæmpet sig frem til vestenden af højdedraget og dalen, hvor de nu lå med front mod øst over for stærkt udbyggede, tæt besatte og energisk forsvarede stillinger. En dyb pansergrav var anlagt tværs gennem hele det ret flade og åbne dalstrøg, der overalt var under indseende fra de russisk besatte højdedrag i nord og syd.

Som angrebsmål blev i første omgang Ssagopchin udpeget. Til dette angreb rådede divisionen kun over Nordland, Panserafd. 5, 1 pionerkompagni og to artilleriafdelinger. Der kunne forventes store tab. Usædvanligt var det, at ikke blot angrebsmålet, men også angrebsterrænet var blevet befalet divisionen. Der skulle angribes på langs gennem dalen med hovedstyrken, medens en mindre styrke skulle presse på langs sydaffaldet af Malgobek-åsen, der bestod af en fortsat række af sydvendte slugter (balkas).

Den 25.9. aften indtog angrebsstyrken sine udgangsstillinger. Artilleriet tæt

ø. f. Nish Kurp (v. f. åsens sydaffald). Her var også panserafdelingen. III./N i vestenden af åsen, I./N i overgangen mellem åsens sydlige udløbere og den ret flade og overskuelige dal med opgave at trænge frem over pansergraven, II./N og 13. komp. syd for dalen i de yderste lave udløbere af Kaukasuskæden med opgave at trænge så langt frem mod øst, at de tunge infanterivåben kunne lægge flankerende ild i »balkaerne« langs Malgobek-åsens sydkant og derved hjælpe I./N frem. Pionerkompagniet under major Viffert (fra det danske ingeniørkorps) skulle indtil videre deltage i angrebet på linie med infanteriet. Det var meningen, at de to batailloner fra det dagen derpå ankommende reg.W efter Nordlands første fremstød sammen med Pz.afd. V skulle angribe gennem dalen med den 11 km østligere liggende landsby Sagopchin som endeligt angrebsmål. Uheldigvis var det ikke muligt for artilleriet at få observation og virkning mod de godt beskyttede russiske anlæg i »balkaerne«. Angrebets leder, SS-oberst v. Scholz, betegnede angrebsplanen som selvmorderisk.

Den 26. kl. 5 gik infanteriet frem efter en kort og virkningsløs artilleri-forberedelse. I./N mødte straks heftigere modstand end ventet. Ifølge fangeudtalelser havde 3 russiske batailloner ligger klar til et angreb mod Nish. Kurp, der skulle udløses kl. 5,30. Den russiske artilleriild var voldsom. En kampvogn blev allerede i udgangsstillingen ramt af en tilfældig træffer og sat ud af spil. Efter at tågen var lettet, blev I./N udsat for en så voldsom flankerende ild fra alle mulige våben oppe i »balkaerne«, at al bevægelse blev lammet, medens tabene voksede. I løbet af formiddagen var 3 af kompagnicheferne faldet eller såret. 1. og 3. komp. var næsten førerløse. Da pansergraven var nået, var det umuligt at komme længere frem.

Ved de to andre batailloner gik det bedre. III./N nåede sit første mål allerede kl. 9, og tabene var mådelige. II./N havde så god fremgang, at det tunge skyts kunne få nedslag i »balkaerne«. Overalt gravede de endnu kampduelige sig ned og afventede ordrer. En virksom flyverstøtte ville have været en stor hjælp. Men netop da angrebet forestod, var situationen ved Stalingrad og langs Sortehavskysten blevet så alvorlig, at 1. Arme måtte afgive sit flyverkorps. De betydelige fjendtlige flyverstyrker kunne derfor frit gribe ind i kampene.

Om eftermiddagen fortsattes angrebet. Panserafdelingen havde i samarbejde med pionerkompagniet skaffet sig en overgang over pansergraven i dalen kl. 10, og fortsatte efter indledende vanskeligheder og tab gennem det fjendtlige stillingssystem fulgt af II./W i hård kamp med det russiske infanteri. To panserkompagnier måtte overnatte isoleret dybt inde i det fj. HKF.

Den næste dag har Nordland kun beskeden fremgang og kan derfor ikke hindre flankerende ild mod II./W, der nu sammen med et panserjægerkompagni har forbindelse med Pz.afd.V. Om eftermiddagen ankommer resten af reg.W, der hovedkulds sendes frem i dalen, hvor I./W straks drager en voldsom og tabgivende artilleriild over sig.

Ved daggry den 28. går et panserkompagni fulgt af Westlands to batailloner til angreb mod Sagopchin. Men da tågen letter, slår en så voldsom ild infanteriet i møde, at det ikke magter at slutte op til kampvognene, der forinden har overskredet en pansergrav og de forreste skytteanlæg foran landsbyen. Panserkompagniet må selv trække sig over mod nord for ikke at lide for store tab i ilden fra de mere langtrækkende russiske pak og kampvognskanoner. Samtidig er et andet panserkompagni med et opsidet kompagni af Westland kørt norden om landsbyen for at angribe bagfra. Den fjendtlige ild tvinger imidlertid infanteristerne til at stige af, hvorefter den indbyrdes forbindelse svigter. Skønt 6 russiske og 5 engelske kampvogne bliver ødelagt, må panserkompagniet ved middagstid trække sig tilbage. Infanteristerne er ikke kommet, hovedangrebet på Sagopchin synes at udeblive, og de fjendtlige kanoner er ved at blive farlige. Ligesom henmarchen sker tilbageturen gennem en af russerne tydeligt markeret åbning i deres minebælte.

Om eftermiddagen afværger pionerbataillonen et modangreb i Westlands højre flanke, medens regimentet trækker sine styrker tilbage, hjulpet af panserafdelingen, og organiserer en HKL tværs over dalen. Det er langt de største tab, regimentet har lidt på en enkelt dag. Især artilleriilden har haft en frygtelig virkning. II. og III./N har haft nogen fremgang. Men ikke nok. Atter en nat forbliver et panserkompagni isoleret ude ingenmandsland. Kort før daggry vækkes chefen af de udstillede poster, der har hørt støj fra russiske kampvogne. Kompagniet er afskåret af en kampvognsspærring, men skyder sig igennem og er kort efter bag Westlands forreste linie.

Oberst v. Scholz bliver nu atter kampleder i dalen, og den 29. ud på eftermiddagen sætter han et angreb igang med I./N og II./W, men kun med beskeden artilleri- og panserstøtte. Angrebsstyrken bliver til sidst liggende kun 800 m fra Sagopchin. Næste dag genoptages angrebet helt uden panserstøtte og går hurtigt i stå. Pz.afd.V holder nu i beredskab i nogle »balkas«. Af oprindelig 48 kampvogne er nu kun 25 kampklar. Værkstedsdelingen arbejder under højtryk med reparationer og bjergning.

Trods divisionens protester beordres angrebet i dalen fortsat den 1.10. III./N flyttes fra Malgobek-åsen ned i dalen og angriber side om side med I./N. Stærke stødtrope med udsøgte folk, finner ved den ene, danskere, nordmænd og tyskere ved den anden bataillon, skal i ly af morgentågen bane vej ved overraskende at bryde ind i de forreste skytteanlæg. Uheldigvis letter tågen netop den dag tidligere end ellers, og planen kan ikke gennemføres. Under uhyre vanskeligheder når de forreste grupper frem til 50 m fra udkanten af Sagopchin. Men den fjendtlige ild i det åbne terræn bliver nu så stærk, at angrebsstyrken må beordres tilbage. Da de to artilleriafdelinger nu kun har en lille nødbeholdning af ammunition tilbage, må tanken om fortsatte angreb foreløbig opgives. Man går i gang med at indrette en HKL tværs over dalen ca. 3 km fra Sagopchin.

II./N, der kun havde lidt mindre tab, angreb den 3.10. langs det lave højdedrag syd for dalen, støttet af 4 kampvogne. 1½ time senere var angrebsmålet – en til støttepunkt indrettet bakke – taget under store tab for fjenden, herunder 130 fanger. Samme dag ankommer de første dele af Germanias I. og II. batl. sammen med divisionens tredie og sidste artilleriafdeling.

De to batailloner går straks igang med forberedelserne til at angribe og tage Malgobek by oppe på åsen. Foruden artilleriet skal et panserkompagni understøtte angrebet. Udgangsstillingerne indtages sidst på natten til den 5. Til venstre for Reg. G angriber et hærregiment, bagud til højre fortsætter II./N angrebene langs åsens sydlige affald.

Kl. 5,00 begynder angrebet, og der vindes hurtigt terræn. Inden mørket falder på, er Malgobek-Vest erobret, efter at en stukaeskadrille har afleveret sin bombelast. Næste formiddag er også Malgobek-Øst taget. Men da tabene ikke er helt små, og hver enkelt af de mange bakkekamme må erobres, bliver III./N underlagt Reg. G. Den 7. står bataillonen klar til kamp i Malgobek. I de kommende to uger skrider angrebet planmæssigt frem, indtil fronten her danner en langt fremspringende bue i forhold til frontens fortsættelse i dalen til landsbyen Keshem. Også II./N har fremgang. Da Malgobek er faldet, afviser bataillonen et stort modangreb støttet af canadiske kampvogne. Russerne har mistet hele det meget vigtige oliefelt, og deres reserver strømmer til. Det er tydeligt, at Kaukasusbjergene har været de kaukasiske armeers redning.

De canadiske kampvogne har kun været et enkelt eksempel på de materielle forstærkninger fra Amerika, der var muliggjort ved at krænke Persiens (Irans) neutralitet.

Ved Kampgruppe Germania indledtes den 4.10. fire glørværdige, men hårde og tabgivende uger med næsten daglige kampe, fortrinsvis vellykkede angreb.

Hvad den enkelte infanterist her måtte gennemgå, får man et indtryk af gennem nedenstående uddrag af en af en dansk frivillig ført dagbog.¹

»4 km før fronten stod vi af vognene og gjorde lidt efter holdt på en dertil egnet rastplads. Om aftenen, da vore chefer var gået frem for at udforske terrænet foran angrebsmålet, havde vi travlt med at efterse og smøre våbnene, klargøre ammunition og få instruktion om en ny panserklæbemine, som vi havde fået udleveret samme dag. Og netop da det sidste varme måltid var indtaget, og der var fyldt kaffe på feltflaskerne, kom min kompagnichef tilbage og gav os en kort oversigt over situationen. Ved midnatstid begav vi os til vore udgangsstillinger et stykke inde på åsen, og her instruerede chefen os om sin angrebsplan. Bekymrede eller sure ansigter så man ingen af, for som sædvanlig var det med største glæde, vi gik i kamp.

Kort før daggry blev mit kompagni, 2./G, lydløst trukket endnu et par hundrede meter længere frem. Bagud til højre lå 3./G, til venstre 1./G og endnu længere til venstre hele II./G. Bag os havde vi regimentets tunge

støttevåben, et par kampvogne og nogle pionerer. Alt syntes vel forberedt.

På slaget fire indledte vort tunge artilleri med 1 times forberedelsesid. Vi lå så tæt på de russiske stillinger, at vi ind imellem detonationerne kunne høre de sårede derovre råbe om hjælp. Som afslutning på artilleriforberedelsen kom et supplerende akkompagnement af vore raketbatterier, der denne gang skød med presluftgranater.

Da hele dette øredøvende spetakel holdt op, kom angrebssignalet, en lilla lyskugle, og øjeblikkelig stormede hele kompagniet mod det højdedrag, hvor russerne lå i stilling. Inden jeg havde fået tænkt mig om, var jeg i nærkamp ved et gruppeanlæg. De russere, der endnu kunne betjene deres mpi eller selvladegevær, tog kampen op, hvad enten det nu var, fordi de var fanatiske, eller fordi kommissæren lå bagved og passede på, at ingen bare løb sin vej. Men tilbage måtte de, eller overgive sig. Da det foreløbige angrebsmål var taget, kom mit kompagni til at ligge så langt fremme foran vore naboer, at vi fik flankerende mg.-ild fra begge sider. Derfor måtte vi vente, til nabokompagnerne var kommet på højde med os. Vore tab havde været ganske små.

Men nu blev på en gang vor næstkommanderende dødeligt ramt, og chefen selv såret. Det var et stort tab; men videre skulle vi, og snart var fjenden også kastet tilbage fra det næste højdedrag. Herunder faldt vor sygehjælper og to underofficerer.

Vi skulle nu over en stor dal, på hvis modsatte side russerne lå nedgravet. Men pludselig så vi en hel del kampvogne nærme sig i modangreb. Heldigvis havde vi god dækning i de erobrede skyttehuller. Derimod gik det galt for to af vore egne kampvogne. De blev skudt i brand, og kun af den ene lykkedes det de 5 mand besætning at redde sig ud. Et øjeblik efter hørte vi drønene fra en af vort tunge kompagnis pak, der i hurtig rækkefølge ødelagde 7 af de fjendtlige kampvogne. Resten forsvandt. Efterhånden havde vi erobret 6 højdedrag. Mange steder krøb russerne rædselsslagne sammen i deres dækningsgrave, når vi nåede frem. Vi kunne nu se byen Malgobek. Den var meget langstrakt, og mellem de spredte hytter og træhuse knejsede en høj betonbygning, der senere viste sig at være den kommunistiske partibygning. Den fik min deling som angrebsmål. Men inden vi kæmpede os helt frem til byen, afventede vi et stuka-angreb. Det kom først ved 18-tiden, men var som sædvanlig yderst virkningsfuldt. Hurtigt nåede vi de forreste huse i byen. Men nu begyndte der en hård kamp fra hus til hus. Hårdest blev der kæmpet om partibygningen, hvor flere kommissærer og mange politisoldater havde forskanset sig. Da de ikke ville overgive sig, gik kampen videre fra værelse til værelse. Flere af kommissærerne skød sig selv, og en kvindelig uniformeret kommissær sprang ud fra et vindue, hvorefter hun landede oven på en kæmpebetonstatue af Lenin. Der blev hun hængende med brækket ryg. Det var tydeligvis meningen, at byen skulle have været holdt. Det fremgik også af de store mængder våben, ammunition og køretøjer, der lå og flød

overalt sammen med de mange dræbte russere, og af de store antal fanger, der sad i klynger og ventede på at blive ført tilbage.

Det var mit kompagni, der havde lidt de største tab – 28 døde og ca. 80 sårede. – Derfor kom vi ikke på sikring i nattens løb, men blev indkvarteret i omtalte partibyning. Efter 2 timers våbenrensning og reparationer fik vi lejlighed til at komplettere vor udrustning. Min feltflaske var flået i stykker af en granatsplint, så den måtte erstattes af en ny. Alle geværskytterne blev nu udrustet med den eftertragtede russiske mpi med tromlemagasin. Kl. ca. 22 kom køkkenvognen.

Efter måltidet sad vi længe i mørket og talte sammen om dagens hændelser. Ingen, der ikke selv har været med, kan sætte sig ind i den stemning, der herskede blandt os overlevende efter sådan et slag, hvor vi alle har været døden nær. Der er en egen ro over os, når vi tænker på eller taler om de kammerater, der fik banesåret, samtidig med at vi føler savnet af dem meget smertefuldt. Når man tænker på de modstandere, man selv i dagens løb har bragt hinsides, føler man ikke noget triumferende, kun en nøgtern konstatering af resultatets betydning og lettelse over, at det gik godt. Der er ingen, der praler, men alle har de oplevet de mærkeligste under.

Næste morgen blev vi tidligt purret ud, da vi skulle i angreb igen. Det undrede os. Vi troede, at med Malgobeks erobring var sagen afsluttet. Men åsen strakte sig jo endnu meget længere ud mod øst, og 1 km fra byen havde russerne gravet sig ned på det næste højdedrag, hvorfra de kunne skyde ind i byen.

Det var endnu tæt tåge, da vi ved 10-tiden rykkede nærmere, og da vi i angrebsformation kom ud af tågen, lod det til at overraske fjendens forposter. De blev mejet ned, inden de nåede at slå alarm, og i løbet af et øjeblik var vi inde i de russiske forsvarsanlæg, hvor al modstand hurtigt blev slået ned. Et stort hvidt hus var det næste mål. Det blev brugt til underbringelse af flere hundrede soldater, der forgæves forsøgte at komme ud. Tilsidst strømmede de alle ud med løftede hænder. I huset var oplagret en stor mængde militært materiel, deriblandt mange af de i folkeretten forbudte eksplosive geværprojektiler.

Ved dette kortvarige angreb havde vi sikret os en usædvanlig god position med mægtig godt overblik. Vi kunne se, hvorledes vore nabokompagnier gik frem gennem majsmarkerne, og følge deres stormløb mod nogle udbyggede stillinger, dækket af et par kampvogne, og vi kunne svagt høre kammeraternes kampsang.

De dage, der fulgte, blev uafbrudte kampdage, ofte med 2–3 angreb om dagen. Hver gang vi havde erobret en bjergkam, troede vi, det var den sidste; men der var stadig en ny bagved, og atter havde russerne gravet sig ned og fået nye forstærkninger. Om nætterne gravede vi stillingsanlæg, eller stod på post ved et mg. og spejdede ud i ingenmandsland. Søvn fik vi ikke meget af. Nætterne var desuden kolde. Og tilførslen af forplejning mangelfuld.

Alkohol var det i de dage forbudt at drikke, fordi det kunne koste livet, hvis agtpågivenheden blev svækket det mindste. Derimod røg jeg enormt mange cigaretter. Overalt bredte der sig en frygtelig stank af forrådnede lig, lutter russere. Ingen – heller ikke de tilfangetagne russere – havde lyst til at røre ved dem og grave dem ned. Vore egne faldne blev alle ført tilbage og begravet på den store heltekirkegård ved pansergraven.

Terrænet var nu sådan, at kampvogne og andre kørende støttevåben ikke kunne komme frem og hjælpe det forreste infanteri. Dels var skråningerne for stejle, dels var lavningerne sumpede af jordolie. Alligevel mistede vi ikke vor slagkraft og angrebslyst, og jeg kan uden at prale påstå, at vi i de dage til trods for, at kompagniet efterhånden var kommet ned på størrelse med en deling, løste kampopgaver, som en fuldtallig almindelig bataillon af værnepligtige uden den rette politiske overbevisning hurtigt ville have ladet ligge. Ganske vist havde russerne mistet store mængder af våben og materiel; men det var udsøgte tropper, og de gjorde som regel fanatisk modstand.

Russerne benyttede sig i langt større udstrækning af finskytter end vi, og det samme var tilfældet med granatkastere. Vi havde stor respekt for begge dele, og desuden var det pålagt os ikke letsindigt at udsætte os for at blive ramt, når det ikke var nødvendigt. En morgen stod jeg i et skyttehul sammen med en dansk kammerat, medens en ganske ung tysker sad ved siden af os oppe ved sit mg. Vi var alle tre ved at indtage vort tarvelige morgenmåltid. Russerne skød ret livligt med granatkastere i nabolaget, så vi gjorde dybe knæbøjninger hver gang, der kom et nedslag. Tyskeren havde dog ikke megen lyst til at deltage i disse knæbøjninger, så længe vi spiste, til trods for at jeg havde advaret ham om den fare, han udsatte sig for. Pludselig kom der et nedslag fra en 12 cm granatkaster et par meter bag vor stilling. Den unge tysker fik halshvirvel og halspulsåre revet over og døde med det samme. Det var kun en følge af utidig dumdristighed.

En anden tidlig morgen fik jeg ordre til sammen med en landsmand og en nordmand at begive mig ud forbi 3. komp. og dække et hul i HKL ud for dette kompagnis højre fløj. Da det var tåget, var det noget vanskeligt at finde stedet. Men af løjtnant Korsgaard, der var chef for 3. kp., fik vi at vide, at vi blot skulle følge et højdedrag ud til kompagniets sidste mg-rede, hvor vi kunne få besked. Beskeden, vi fik derude, gik ud på, at vi skulle fortsætte 50 m, så ville vi finde et forladt skyttehul, som vi kunne bruge til mg-stilling; men at nærmeste nabo var reg, W., der lå ikke mindre end 500 m skråt bagud til højre. I det opståede mellemrum havde russisk infanteri gravet sig ned. Foruden vort mg skulle der være en af vore stormkanoner i en godt maskeret stilling lidt længere bagude. Efter en kort tids vandring gennem tågen blev vi enige om, at nordmanden og jeg skulle blive, hvor vi var, med mg og patronkasse, medens Jørgensen skulle gå alene videre og lede efter det forladte skyttehul. To minutter senere råbte han til mig,

at han havde fundet hullet, men at der stod en russisk kampvogn foran ham, og at jeg derfor ikke skulle komme. Da nu samtidig tågen begyndte at lette, og der ikke var nogensomhelst dækning at finde, hvor vi var, forekom det mig, at situationen krævede nærmere overvejelse, især da vi ikke havde pansernærbekæmpelsesmidler hos os. Jeg råbte derefter tilbage, at jeg ville komme alligevel. I det samme hørte jeg støj af en kampvogn, der startede, og da solen samtidig brød frem, kunne jeg se kampvognen bevæge sig hen imod mig. Jeg kunne også se hovedet på Jørgensen, der stak op af hullet ca. 15 m borte. Ud over at ærgre mig over, at jeg i en uge havde slæbt en pansermine med mig uden at få brug for den, og så netop nu havde ladet den ligge »hjemme« ved min deling, fordi jeg ikke havde regnet med oplevelser som den nu foreliggende, kunne jeg ikke finde på andet at foretage mig end at presse mig fladt ned mod jorden og håbe på, at panserfolkene ikke ville lægge mærke til mig. Kampvognen fortsatte og gjorde holdt mellem Jørgensen og mig. Så blev tårnet drejet, og kanonen og mig sænket med retning ned mod Jørgensen i hullet. Jeg regnede det for ganske givet, at jeg havde set ham for sidste gang. Da lød der et brag og et brøl fra tårnet, der drejede sig en halv omgang med hul i panseret. Det var føreren for stormkanonen, der havde hørt støjen og straks sendt stålkolossen en fuldtræffer.

Kommandanten i tårnet var naturligvis blevet dræbt. Men nu blev en luge åbnet, og ud sprang en mand med mpi, som han straks rettede mod mig. Inden han nåede at trække af, gav jeg ham en kort salve, og så var han færdig. Den næste var radiomanden, endnu med hovedtelefonen påsat. Han overgav sig straks. Det varede nu lidt, inden den sidste gav sig til kende. Måske var han dræbt. Men pludselig sprang han ud med en pistol i hånden og kravlede derefter hen mod Jørgensen, som råbte, at han skulle række hænderne i vejret. Som svar fik Jørgensen et strejfskud i kinden, som blev gengældt med en dødbringende byge fra Jørgensens mpi. En tilsyneladende håbløs situation var endt lykkeligt, takket være stormkanonbesætningens årvågenhed.

En russisk kampvogn havde anbragt sig i en fremskudt stilling i en sænkning kun 300 m foran vor stilling, og i flere timer havde den generet os. Vore pak kunne ikke få ram på den, fordi den stod i en død vinkel. Et pionerhold på en underofficer og to menige blev sendt ud til os. De skulle prøve på at få den sprængt, en vanskelig opgave. Vi fulgte spændt forløbet af manøvren. Uden at blive opdaget mavede de sig ud til den, og vi så, hvorledes der blev kastet røgbomber samtidig med, at underofficeren sprang op på kampvognen og ved hjælp af en sprængladning fik den til at eksplodere. Men så begyndte russerne bagved at skyde ind i røgskyen med alle mulige våben. I løbet af en time kom underofficeren tilbage, kun let såret. Den næste hørte vi om aftenen råbe ude i fortærrænet. To mand kravlede derud og fandt ham. Et granatsprængestykke havde revet knoglen over midt på låret. Han havde standset blodet ved hjælp af en fastsnøret livrem. Resten

af benet hang i et muskelbundet. Det første, han bad om, var en kniv. Og med et rask snit skar han det sidste stykke af benet af uden at give en lyd fra sig. Ved midnatstid, da jeg stod bag mit mg, gjorde min sidemand, en fransktalende belgier, mig opmærksom på, at noget bevægede sig forude. Vi skød en salve derud, men hørte derefter en derude råbe: »skyd ikke« på tysk. Det var den tredje pioner. Han var usåret, men noget oprevet.

Omkring den 20.10 havde vi et af de sværeste angreb. Kompagniet talte på det tidspunkt godt 50 mand. Desuden havde vi en del tilfangetagne russere, der sørgede for ammunitionstilførslen. Det var de ikke uvillige til, når de først havde mærket, at de fik en god behandling hos os. Vi var ca. 5 km øst for Malgobek, og angrebet begyndte sent om eftermiddagen. Som sædvanlig var det et højdedrag, der skulle erobres. Allerede på vej ned ad skråningen og i dalens bund blev vi stærkt beskydt, og mange blev ramt. Under den anstrengende opgang på den modsatte skråning fik vi blandt andet nedkæmpet en mg-rede, der var bygget ind under et væltet olietårn. Men nu dukkede der en mængde hidtil tavse våben op bag bakkekammen, kanoner, tunge mg og kampvogne. Deres ild var så stærk, at al videre fremgang var umulig for os. Og med vore lette våben kunne vi ikke bekæmpe dem. Det var et held, at det snart ville være mørkt, så vi blev liggende og dækkede os, så godt vi kunne. Ulykkeligtvis havde tre af kompagniets folk været så langt fremme, at de var nået op over bakkekammen, og der var de straks blev mejet ned. Om natten fik vi lidt forstærkning, og som ventet kunne vi høre, at de fjendtlige kampvogne blev trukket tilbage. Da vi om morgenen fortsatte angrebet, tog det os derfor kun et øjeblik at få det russiske infanteri nedkæmpet. De tre kammerater, vi havde mistet om aftenen, lå oppe bag kammen, ilde tilredt. Hos den ene af dem, en jyde, var hele uniformen fjernet, og hans dekorationer havde man stukket fast i huden. Ingen af dem havde støvler på, da disse var meget eftertragtede af russerne. Desuden var de lemlæstet på en yderst pervers måde, typisk russisk morskab. Vi svor hævn.

Fronten var nu kommet til at slå en bue bagud til højre for det sted, hvor vi nu lå. Og ud for vor højre fløj havde russerne ikke trukket sig tilbage. Blandt andet havde de omkring et trigonometrisk punkt bygget nogle stærke stillinger og et artilleriobservationsstade. Dem gjaldt det om at få erobret hurtigst muligt. Hertil blev der udtaget en stødtrop på 12 mand ledet af selve bataillonschefen, oberstløjtnant Dickmann. Jeg selv og en nordmand havde hver sit 1.mg. og en forsyner. De øvrige 8 mand var udrustet med mpi og håndgranater. Angrebsmålet lå kun 200–300 m borte, men i mellemrummet lå der tæt med russiske infanterister i deres skyttehuller. Vore tunge maskingeværer havde forberedt en tæt fladeild til højre og til venstre for en 20 m bred passage for at beskytte os mod beskydning i flankerne.

Et kortvarigt koncentreret ildoverfald af artilleriet gav signal til, at vi stormede gennem passagen, indrammet af maskingeværernes skarpe smelden.

Snart blev vi mødt af russernes ild, men enten skød de på må og få uden at ramme, eller også krøb de rædselsslagne sammen i deres huller. Nordmanden og jeg arbejdede fint sammen. Når jeg ikke kunne skyde, skød han, og omvendt. En skytte bag en busk havde nær haft held til at ramme mig. Men min forsyner udstødte i sidste øjeblik et advarende råb, der fik mig til at dreje mit 1.mg hen imod russeren, og faren var afværget. I næste øjeblik regnede det med håndgranater ned i det russiske støttepunkt, en terrænsænkning med overdækkede rum langs kanterne. Så var dette flotte og vellykkede angreb forbi. Vi tog lidt under 200 fanger. Og de fleste var lykkelige over at være sluppet med livet i behold, især da de konstaterede, at SS-mændene ikke var sådan nogle forfærdelige umennesker, som kommissærerne havde bildt dem ind.

Under det sidste angreb kom der et pansermodangreb, som tvang os til at trække os lidt tilbage og grave os ned for at afvente støtte. Jorden formelig drev af olie, der langsomt steg i bunden af skyttehullerne. Men det blev først for alvor uhyggeligt, da russerne med flammekastere fik olien i jordskorpen til at brænde. Da vi lå under tæt mg-ild, kunne vi ikke forlade hullerne. Til alt held drev den sorte kvælende røg over mod russerne, men ilden kom nærmere og nærmere. Det var alt andet end hyggeligt, indtil vi opdagede, at den kun kunne brænde, indtil ilten i de øverste 2 cm af jordlaget var opbrugt. Hen under aften kom der nogle af vore stormkanoner, som tog sig af de russiske kampvogne. Derefter var det en let sag at indtage fjendens stillinger.

Der var nu ikke mere nogen fare for, at fjenden med et større angreb kunne rokke ved divisionens stilling. Det var derfor meningen, at der ikke mere skulle angribes. I stedet gav vi os til at udbygge vore stillinger. Men det kunne næsten kun foregå om natten af hensyn til de fjendtlige skarp-skytter. Ellers forløb natten med 2 timer på post og 2 timers søvn. Så rigtigt udhvilet blev man heller ikke nu.

Mineudlægning foran HKL foregik altid om natten; men det var nu pionerernes sag. En nat måtte jeg dog ud med mit 1. mg. for at sikre deres arbejde. Først ved 3-tiden var de færdige. Tilbagegangen måtte foregå med yderste forsigtighed. Jeg fulgte lige i hælene på den sidste pioner, og bag mig fulgte min forsyner, en ung dansker fra København med 1 års krigserfaring. Pludselig lød der et dumpt brag bagude. Det var min kammerat, der med foden havde udløst en mine. Han lå og stønnede af smerte og mente, at han var ramt i maven. Det var han nu ikke; men et stort jernstykke havde ramt ham i sædepartiet, og han blødte så stærkt, at han døde efter at være indlagt på lazarettet.

Et par gange skete det også, at russiske snigpatuljer om natten løb på vore miner. Resultatet kunne vi så se næste morgen. Vi kunne vente besøg af dem hver nat. Derfor var det en alvorlig sag at falde i søvn, hvis man stod på post. Men vi var så overbebyrdede med tjeneste døgnet rundt, at det særlig

for de unge var næsten umuligt at holde sig vågen, når man stod og stirrede ud i natten. Vi var simpelthen for få.

I tiden op til november begyndte hærafdelinger at afløse os. En tidlig morgen drog vi afsted til Malgobek forbi de mange minder om de usædvanlig hårde kampe. Af kompagniets oprindelig 200 mand var vi kun 23 kampdygtige tilbage. I mere end 3 uger havde vi ikke haft lejlighed til at vaske os, barbere os eller børste tænder. En gang om dagen gjorde vi en grimasse med hele ansigtet, så skidtet sprang af i flager. Med de samme hænder, hvormed vi rensede våben, forbandt vi kammerater og smurte vor honningmad. Sårede var vi alle. Men vore forbindinger var snavsede og blodige. Forplejningen havde været mangelfuld, og vi havde alle været plaget af dysenteri, uden at nogen dog drømte om at søge læge. Afløsningen kom på et tørt sted. Vi var faktisk fuldstændig udkørte.

Kolde regnfulde nætter i vor lette påklædning, den daglige nerveanspændelse og den megen cigaretrykning havde også bidraget dertil. Og så var der de modbydelige lus, som jo havde en herlig tumleplads i vort svedige undertøj. Hvis man ikke kunne lade være med at kradse sig, kunne man få store vædskende sår på ben og bryst. Det var umuligt at holde sig fri af disse plageånder, så længe man kom i berøring med russiske fanger, hos hvem de vrilledes. Kort sagt, vi så frygtelige ud, da vi huløjede og udtærede holdt vort indtog i Malgobek iført vore lasede og af blod, ler og olie plettede uniformer. De få civile beboere stirrede skrækslagne på os.

Efter at have badet i divisionens kørende badeanstalt, fået nyt undertøj og uniformer og indtaget et ordentligt måltid kørte vi til Verchni-Kurp inde i bjergene, hvor vi rekreerede os under let sikringstjeneste og uddannelse af nyt mandskab indtil ca. 10.11.42.◄

Henimod månedens midte indtraf III./G. Den blev indsat til dækning af regimentets åbne venstre flanke.

For arméen stod det klart, at de forhåndenværende styrker og ammunitionsmængder var utilstrækkelige til at gennemføre en erobring af Grosnyi. Det blev dog forlangt, at Wiking skulle erobre den stærkt besatte højde 701 på Malgobekåsen. Denne krævende opgave blev pålagt III/N. Efter en række indledende mindre fremstød de foregående dage gik finnerne den 16.10 overraskende og uden artilleriforbereelse til angreb, medens I. og II./G tog nabohøjderne. Et panserkompagni gav ildstøtte, men blev mødt med ilden fra godt dækket panserværn. Efter en halv times hårde kampe nåede en lille tapper skare op til de sidste russiske stillinger. Et helt kompagni overgav sig. Næste morgen indledte fjendtlige kampvogne en serie modstød. Men finnerne blev, hvor de var, medens pak, flak og panserkanoner sørgede for, at de fleste angribende kampvogne blev liggende som vrag foran eller bag forreste linie.

Der faldt snart ro over divisionens front, til dels fordi tyngdepunktet hav-

de flyttet sig mod sydsydvest til den ossetiske hærvej, hvor III. Panserkorps med sin ene division stod vest for byen Ordshonikidse.

Wikings kampstyrke var svundet stærkt ind, og det skyldtes ikke udelukkende de hårde kampe. I oktober var der en ganske betydelig afgang af epidemisk syge. Det var fortrinsvis smitsom gulsot, der hærgede. Og sandsynligvis ville epidemierne have været lettere at holde i ave, dersom man i højere grad havde erkendt felthygiejnens betydning. At der ved de fleste kampenheder ikke var en dråbe vand at hente inden for overkommelige afstande, var slemt nok. Men værre var det, at man lod døde kreaturer og heste blive liggende utildækkede og udesinficerede i nærheden af opholdsstederne og feltkøkkenerne, indtil der var udklækket milliarder af fluer. Heller ikke nødvendigheden af at indrette latriner under selv kortvarige stationære forhold syntes at være gået op for befalingsmændene, endsiges for mandskabet.

Den 7. november var situationen på Alagir-fronten vest for Ordchonikidse efter indledende sejre blevet så truende, at det blev bestemt, at Wiking skulle afløses af en i lufttransport fra Krim tilført infanteridivision og overføres til III. Panserkorps. Af de derværende 3 divisioner var 13. Panserdiv. næsten indesluttet tæt v. for Ordchonikidse. 23. Panserdiv.s. fulde styrke var bundet ved den store Terekbue, og 2. rumænske Bjergdiv. var ikke stærk nok til at klare en vanskelig undsætningsmanøvre.

Den 10.11 ankom den første marchgruppe fra Wiking – II/N, en Art.afd. og Panserafd. 5 – til Alagir, og en kamppatrulje blev samme aften sat i march ad vejen Alagir – Gisel for at sikre, at udfaldsvejen var fri for 13. Pz.div., der efter ordre skulle bryde ud fra »lommen« omkring Gisel over et vadeded i et 1 km bredt sumpområde. Forbindelsen blev etableret, og samtlige sårede blev kørt i sikkerhed samme nat. Den følgende nat blev resten af styrken ført ud af »lommen«, men da vadededet var blokeret, måtte flere hundrede køretøjer efterlades. Den 11. ankom næste marchgruppe, nemlig I. og II/G, panserjægere og en art.afd. Men først små to uger senere var hele Wiking atter samlet. Der blev etableret en ny østlig front langs floden Fiag Don. Ved Dsuarikau var der herfra i et skarpt hjørne tilslutning til sydfronten, der stødte umiddelbart op til bjergene.

Straks efter ankomsten til Alagir blev Germania sendt frem over Fiag-Don for at oprette et brohoved øst for floden. Fjenden var i stilling 800 m vest for en større landsby. Både stillingerne og landsbyen blev hurtigt erobret. Men fra de tilgrænsende bjergskove kunne russerne få direkte skud ned i byen. Det var et alt for risikabelt opholdssted, og efter et par dages forløb trak styrken – I./G – sig tilbage til de erobrede russiske stillinger, hvor den indrettede sig til forsvar og forstærkede stillingerne mest muligt. Skønt russerne havde gravet sig ned på en afstand af kun få hundrede meter, blev det en rolig tid, blot man tog sig i agt for finskytterne. Men en dag brølede posterne pludselig alarm. I tætte bølger nærmede russerne sig, me-

dens deres kampvogne i det sumpede terræn holdt sig til landevejen. På kun 100 m afstand brød angrebet sammen. Af 14 angribende kampvogne blev de 9 skudt til vrag af en godt maskeret pak. Langs den nordligere del af floden var der også et par skærmysler. Men helt ude på venstre fløj hos 13. Pz.div. gjorde russerne i november talrige energiske forsøg på at bryde gennem fronten. Her blev II./W og Pz.afd. 5 flere gange med held indsat som modstødsreserve.

Under stort besvær fik fjenden ført tropper mod vest gennem bjergene, hvorfra de nu og da angreb sydfronten over Alagir – Chikola, der var sikret af Wikingenheder, bjergjægere og rumænske kompagnier, længere ude i nordvest af 4 kaukasiske batailloner og en georgierkampgruppe. 5.12. kom bjergjægere ved den ossetiske hærvej syd for Alagir i knibe. Nogle kanoner og Wikings pionerer rettede dagen efter situationen op. I december faldt der i det store og hele ro over III.Armékorps front bortset fra en episode ved Chikola, den 4. og 5. december, hvor de svage sikringer kastes tilbage. I hast blev den forstærkede III./N på motorvogne sendt til hjælp, hvorpå fjenden atter blev kastet ud af dalen efterladende talrige fanger.

De af afdelingerne, der lå tæt op til bjergene mod syd var hovedsagelig optaget af sikrings- og patruljetjeneste. Det var som regel ikke særlig farligt. Men terrænet var uoverskueligt og uvejsomt. Det var derfor en stor lettelse for patruljerne, at der næsten altid var indfødte stedkendte folk, der var villige til at følge med som vejvisere.

Sidst i november var der foretaget en del omgrupperinger som følge af 23. Pz.div.s overførsel til fronten s–v f. Stalingrad. Westland blev indsat n.f. Germania og Nordland mellem Westland og 13. Pz.div.

Den 14.12. overtog SS-general Steiner føringen af III. Pz.korps, medens oberst H. Gille – artilleriføreren – efterfulgte ham som midlertidig fører af div. Wiking. Få dage senere begyndte man at forberede at lade Wiking udgå af korpset. Det blev derfor nødvendigt at føre tropperne tilbage til en linie med et kortere forløb; i første etape til en linie mellem Chikola og jernbaneknudepunktet Elchotovo ved Terek.

De fleste af Wikings styrker løsgjorde sig ubemærket af fjenden den 21.12. Hvert regiment efterlod en halvdeling som bagsikring, der efter at have anbragt sprængladninger rundt omkring i de udbyggede anlæg og i øvrigt ved livlig skydning havde simuleret normal besættelse trak sig tilbage til fods et døgn senere.¹

Føreren for Reg. G.s bagsikring i det fremskudte brohoved var en dansk underofficer. Først den 27.12. fik bagspidsen atter forbindelse med divisionen ved floden Baksan nord for Naltschik. Under den anstrengende færd med diverse flodovergange havde der kun én gang været kontakt med fjendtlige patruljer. Den nødvendige forplejning havde det ikke været muligt selv at medføre. Men et møde med en havareret forplejningsvogn hjalp på situationen, og i øvrigt brugte styrken sødetabletter som betalingsmiddel hos

bønderne. I mange af de landsbyer, styrken passerede, stod de 3/4 af husene tomme. Beboerne var på flugt af angst for de efterfølgende russiske soldater. Nord for floderne Baksan og Malka (biflod i vest-øst til Terek) kunne man se kilometerlange kolonner af flygtninge med deres panjevogne.

Af reg. N. var I. og II. batl. i hast marcheret til Prochladnyi og her den 24.12 indladet i jernbane med Kalmuksteppen som mål. III. batl. blev foreløbig hos III Korps som mobil reserve. Resten af divisionen lå den 23.12. i en mellemstilling langs floden Ardon, men skilte sig derefter ud fra resten af korpset og samledes i Baksan og Malka- afsnittet, hvorfra Reg. G og luftværnsartilleri sidst på måneden afslog et russisk udbrud fra bjergene i vest. Fra Prochladnyi og Soldateska blev Pz. afd. 5 og Westland, senere de øvrige afdelinger, pr. jernbane sendt over Ssalsk ind i Kalmuksteppen. Germania, Pionerbataillon og enkelte mindre enheder benyttede dog deres motorvogne og blev undervejs indkvarteret i Georgievsk, Lablinskaja og i Ssalsk, hvor Reg. G kunne fejre nytårsaften. Inden overgangen over floden Manytsch til Kalmuksteppen blev kamptropperne udstyret med ganske udmærket vinterudrustning.¹

På Kalmuksteppen blev Wiking underlagt 57. Pz. korps., der hørte til 4. Pz. armé. Korpset bestod desuden af 17. Pz. div. og 23. Pz.div., der havde til opgave at tage stødet af fra de russiske enheder, der ville blive frigjort fra Stalingrad og egnen v.f. Det kaspiske Hav, og som forventelig ville forsøge at afskære de tyske Kaukasusstyrker fra at trække sig tilbage over Rostow.

Den første enhed fra Wiking, der kom i aktion ved det nye korps, var I./N. Efter udladning i Kuberle den 27.12 fortsatte bataillon i mot-march over Simowniki til det 22 km nordøstligere liggende Remontnaja (nær floden Sal). Her blev den angrebet af en isoleret fjendtlig styrke, som den forjog, og foretog derpå den 31.12 en afstikker i østlig retning for at hjælpe 23. Pz.div. Begge de to andre divisioner var da helt fremme på højde med Kotelnikowo (30 km fra Simowniki).⁴

De først ankommende dele af Reg. W indrettede sig straks – dvs. den 30.12.42 – til forsvar af Simowniki. Nytårsnat lod forposterne en russisk fortrop med nogle kampvogne køre ind i byen, hvor de derefter blev nedkæmpet. Næste dag angreb store infanteristyrker. De blev afvist. Samme dag blev Pz.afd. 5 udladet og indtraf den 2.1. i Simowniki, der blev udsat for angreb fra 2.–6.1. Den 7.1. gav korpset ordre til, at fronten skulle lægges tilbage til Orlowskaja-afsnittet efter en mellemstilling i Kuberle-afsnittet. Reg. G var da ankommet nogle dage forinden og var midlertidig blevet underlagt 17. Pz.div., der opererede på venstre fløj. Men den 8.1. fik en del af regimentet ordre til at angribe fjendtlige styrker, der gennem et af de mange huller i fronten var trængt helt frem til Orlowskaja. Efter at denne sag var ordnet, gik regimentet i stilling sydøst for byen.⁴

Krigen på denne nøgne, tyndt befolkede steppe i 35–40° kulde var noget helt for sig selv. De få byer og veje og de enorme afstande mellem de usle

landsbyer gav transportaksen Proletarskaja – Romanof – Orlovskaja – Kuberle – Simowniki og en hvilken som helst lokalitet, ja selv den mindste hytte en enorm betydning. Orientering uden for lokaliteternes nærmeste omegn næsten ikke mulig, og overnatning under åben himmel næsten den sikre død, dersom man ikke kunne holde sig vågen eller ikke havde kræfter og redskaber til at bygge sig en god snehytte. Sammenhængende frontforløb var der aldrig mulighed for, og man vidste derfor som regel ikke, hvor fjenden var, før man stødte sammen med ham. For at sikre sig mod ubehagelige overraskelser var det nødvendigt hele tiden at sende patruljer langt ud på steppen. En af de danske gruppeførere holdt regnskab med antallet. I løbet af den måned, de udvigende kampe varede, var han 38 gange ude på patrulje, undertiden som stående patrulje, en hel gruppe bragt 25 km ud af en kampvogn og atter afhentet efter 36 timer. Mere almindeligt var tre-mands-patruljer i motorcykler med sidevogn. Han beskrev en af disse ture:¹

»En dag kl. 9 startede jeg fra Leninski i en stor sidevognsmaskine. Vi var tre mand, en dansker, Nielsen, der kørte, en schweizer, Imme, i sidevognen med maskingeværet, og mig selv på bagsædet med mpi. Opgaven: Ud i stik østlig retning indtil vi fik føling med fjendtlige tropper. Vejret var stille og klart. Vi passerede flere små landsbyer uden resultat. Da klokken var blevet 11, havde vi kørt 70 km. Vi blev enige om at fortsætte til den næste landsby og derefter vende om. Vi kørte da et par km videre og kom til en ganske lille landsby, hvor beboerne sagde, at de ikke havde set noget til russiske soldater.

Jeg stillede mig op i udkanten af byen og undersøgte med min kikkert, om der skulle være noget at se ude i det fjerne, men det var der ikke. Imedens havde Nielsen forhandlet med en kone om køb af en gås for en æske tændstikker. Men hun havde forlangt det dobbelte. Det fik hun så, og gåsen blev pakket ned. Ligesom vi skulle til at starte, så jeg et køretøj ude på steppen på vej ind mod os. Da det kom nærmere, kunne jeg se, at det var en patrulje magen til vor, og jeg gættede på, at den var tysk. Måske kunne den give os nogle oplysninger om fjenden. Vi ventede derfor et øjeblik med at køre tilbage.

I vinterpelsdragt – for slet ikke at tale om hvide sneskjorter – var det meget svært at skelne vore egne fra fjenden. Da maskinen var højst 20 m fra mig, skulle jeg lige til at træde ud på vejen; men så lagde jeg mærke til, at de tre fyre havde russiske mpi, og at de under pelsene havde brune uniformer. Skyd! råbte jeg. Men Imme havde vanter på og var derfor ikke straks skudklar. Russerne var lige så overraskede over mødet som vi. De forsøgte at dreje af samtidig med, at de skød med deres mpi. Jeg faldt straks ned og sendte en byge mod dem, Nielsen trak sin pistol, og vi fik ram på de to af russerne. Deres maskine kørte ind i noget buskads, hvorpå den sidste overgav sig. Det var jo en ganske god fangst, vi kunne vende hjem med.

Deres sidevognsmaskine tog vi også med os. Den havde de taget hos 6. Arme ved Stalingrad«.

De civile indfødte, kalmukkerne, var jo af mongolsk afstamning. Og de var normalt tyskerne venligt stemt. Det reddede sandsynligvis livet for en af danskerne. Han glemte sin korts taske med flere værdifulde ting i en landsby, hvor hans deling havde overnattet. Og om eftermiddagen fik han tilladelse til alene og kun udrustet med pistol og kompas at køre 40 km tilbage for at hente den. Da landsbyer hyppigt skiftede »besiddere«, lod han sin motorcykle blive stående et stykke fra byen og gav sig til at observere, uden at han dog kunne få øje på russiske soldater. Derimod så han to kalmukkvinder forlade udkanten og nærme sig det sted, hvor han stod. De genkendte ham og advarede ham mod at gå nærmere, da der nu var russiske soldater i landsbyen. Der var ikke andet at gøre end at vende om med uforrettet sag. Men da han atter ville starte, viste det sig umuligt at få motoren i gang. Da derefter en russisk patrulje kørte ud ad den vej, han var kommet ad, og ydermere fandt hans motorcykle, måtte han gå ind over den øde steppe og prøve på at finde tilbage uden at benytte vejene. Af frygt for at falde i russernes hænder turde han ikke gå i hus for at overnatte. Den første nat tilbragte han derfor i en halmstak, hvori han borede et dybt hul. Den næste dag blev det snevejr, og det var meget udmattende at vade gennem knæhøj sne. Orienteringen gik hurtigt tabt trods kompasset. For at få kræfter til at fortsætte og for at få varme i kroppen søgte han tilflugt i et ensomt beliggende hus. Beboerne gav ham varm mad og fortalte, at der på den nærliggende vej jævnlig var trafik af russisk militær. Lægge sig til at sove turde han ikke. Hvis en kommunistisk kommissær havde opdaget, at de indfødte havde hjulpet ham, havde de måttet regne med at få nakkeskuddet. Han fortsatte derfor snarest muligt, men følte sig styrket af måltidet og varmen. Resten af dagen og hele næste nat vadede han gennem sneen uden at finde en tysk besat landsby. Smeltet sne var sivet ned inden for støvlerne og havde gennemblødt sokkerne. Fødderne var blevet iskolde og smertede for hvert skridt. Forfrysninger var på vej; at holde hvil udendørs ville betyde amputation af begge ben, selv om livet blev reddet. Kun med den yderste viljeanspændelse formåede han at fortsætte og bekæmpe trangene til at give efter for træthed, smerter og sult. Men han følte det, som om han stod med 1½ ben i graven. Næste dag ved 10-tiden kom han til en større lokalitet. Hans kræfter var da udtømt. Men han kunne se, at nogle folk bar SS-mændenes særlige camouflagedragt. Det var reg. Westland.

Så snart han var bragt i hus og havde fået en ordentlig slurk vodka, blev støvlerne skåret af de opsvulmede ben, der derefter i over to timer blev behandlet efter bedste kalmuk-metode. Fra at være blå-sort fik de tilsidst deres naturlige farve tilbage. En amputation var undgået. Efter 14 timers søvn kunne han vende tilbage til sin afdeling, der allerede havde afskrevet ham.

Hvis en afdeling – russisk eller tysk – ikke var kommet i kvarter, inden mørket faldt på, så var der ikke andet at gøre end at prøve på at erobre den nærmeste lokalitet i en fart, hvis den var belagt af fjendtlige styrker. Den 11.1. om aftenen blev I./G udsat for et sådant angreb. Bataillonnen var gået til ro i en by, hvis udkanter var indrettet til forsvar, og der var udstillet poster. En lyskugle afsørede pludselig et russisk infanteriangreb over bred front. De i forvejen indstillede maskingeværer anrettede et frygteligt blodbad på de som sædvanlig alt for tætte linier af angribende russere. Kun på et sted kludrede posterne ved betjeningen af de nye maskingeværer af model 1942, således at en del russere nåede ind i byen. De blev dog atter nedkæmpet. Blandt de mange fanger var også bataillonschefen, der erklærede, at han aldrig ville have givet ordre til at angribe byen, hvis han havde vidst, at den var besat af Våben-SS.¹

Som ved andre lejligheder viste fangerne sig at være i besiddelse af penge og privatgenstande, røvet fra tyske soldater, der havde overgivet sig ved Stalingrad. Selv tapperhedsdekorationer viste sig i modstrid med al velanstændighed at være et yndet plyndringsobjekt.¹

Den 12.1 lå en del af Reg. W i den vestlige del af Orlovskaja og en del af Reg. G i den østlige del. Da artilleriets observatører meldte om optræk til et russisk angreb, begav regimentschefen for W sig ud til et observationsstade i byens udkant for personlig at overbevise sig om meldingens rigtighed. Et øjeblik efter var han dræbt, ramt af projektiler fra en fjendtlig finskynes riffel. Angrebet blev afvist. Men Westland ville hævne drabet på sin afholdte chef. Inden aften blev byen forsætlig rømmet og derpå besat af en større russisk styrke. Men efter mørkets frembrud spærrede Germanias kompagnier alle udgangsveje fra byen, medens Westland gjorde klar til et lydløst overfald. De få russiske vagtposter blev slået ned uden større larm. Og så kom turen til de fuldkomne overraskede russere i byen. Der var ikke tid til at tage ret mange fanger. Der blev gjort rent bord. Mange tusinde russere måtte lade livet, og de få, der nåede at flygte ud af byen, blev modtaget af Germanias maskingeværer.¹ Den 15.1. blev Orlovskaja-afsnittet rømmet. Men det foregik altsammen efter tysk tidstabel. Forinden havde III./N sluttet sig til divisionen og hjalp den 14.1. I./N med at generobre en by, man forinden havde måttet rømme.⁴

Wiking var nu alene om at holde en stilling nordøsten om Proletarskaja og med begge fløje støttet til Manytsch. Reg. W i midten, Reg. N til venstre og Reg. G. til højre. Af de to andre divisioner sikrede 17. Pz.div. vejen til Ssalsk mod angreb fra syd, medens 23. Pz. div. var ved at trække sig over Manytsch-dæmningen for senere at følge flodens venstre bred.⁴

Inden den nye front blev stabiliseret, havde I./G den 14.1. måttet ile dele af 23. Pz.div. til hjælp sydøst for Romanof. Et overlegent russisk angreb var forestående. I./G kom i stilling i sidste øjeblik og fik afslået angrebet støttet af den anden divisions raketskyts.¹

Under de mange afværgekampe i de nye stillinger var det vigtigt, at forsyningslinien og tilbagegangsvejen over Ssalsk ikke blev afbrudt fra syd. Og inden stillingerne blev rømmet, blev Pionerbatl. 5 og II./N sendt over dæmningen for at tage imod et russisk angreb øst for Ssalsk.⁴

Inden Proletarskaja blev rømmet, erobrede II./G en større landsby, Kalmysk, En russisk talende dansker, der betjente divisionens feltaflytningsapparat, hørte, hvorledes russiske feltradioer samme aften, byen var erobret af Wikingstyrker, pralende indberettede om byens besættelse efter en stor sejr over den frygtede division Wiking.¹

Dagen efter Kalmysks erobring kom der radiomelding om, at chefen for reg. G sammen med ca. 60 mand i en isoleret beliggende landsby blev angrebet af en langt overlegen russisk styrke. Hjælp af infanteri og en panserstyrke ønskedes omgående. 18 kampvogne og to kompagnier af reg. G. blev straks sat i march under stadig radioforbindelse med den hårdt trængte regimentsstab, der dog til sidst meddelte, at den måtte sprænge alle køretøjer og derefter kæmpe sig fri og komme undsætningen i møde. En lille kilometer fra den nu af fjenden besatte by mødte undsætningen regimentschefen med 40 mand. Ca. 20 mand var blevet i byen, enten døde eller hårdt sårede. Det varede ikke længe, inden byen var taget tilbage. Herunder mistede fjenden adskillige kampvogne, et par hundrede heste, kanoner og andre våben. De efterladte hårdtsårede var som ventet blevet dræbt af russerne ved nakkeskud.¹

Den 20.1. blev de sidste styrker trukket over dæmningen over den brede Manytsch-floddal, og dagen efter sikrede Reg. G mod russisk overgang samme steds, medens Reg. W lå i afværgekamp s.f. Ssalsk, Reg. N ø.f. samme. Dermed var den egentlige Kalmuksteppe rømmet.

Første del af den stillede vanskelige opgave var nu løst, og det kunne uden overdrivelse hævdes, at division Wiking havde båret hovedbyrden. Derudover havde man muliggjort redningen af en hel del værnemagtsoldater, der havde trodsset kapitalutationsordren og var brudt ud af indkredsningen om Stalingrad, og af mange tusinde rumænske soldater, der i stedet for at hindre indkredsningen var løbet deres vej, og som russerne vurderede så lavt, at de ikke engang gad tage dem til fange.⁴

Natten til den 22.1. blev Ssalsk-linien rømmet. Næste dag standsede I./N de efterfølgende russere ved byen Gigant (18 km v. for Ssalsk), medens I./W og III./N indrettede sig til forsvar om Zelina (45 km v. f. Ssalsk) og andre enheder som f. eks. Reg. G. fik et endnu fjernere marchmål. Kulden var nu enorm, helt oppe på 42°. Dieselmotorerne måtte holdes i gang hele døgnet. Blev de først kolde, kunne de ikke startes igen.⁴

Omkring Zelina lod russerne tre angrebsbølger forbløde den 23.1. om eftermiddagen. Og om natten trak forsvarerne sig tilbage til Jegorlykskaja, hvor hovedmassen af Pz.afd. 5, II./W, II./N og to pionerkompagnier var i stilling. Russerne gjorde en enorm anstrengelse for at tage byen. Ud på

natten rullede 6 T 34-kampvogne ind i byen og gjorde holdt på markedspladsen, sikret af infanterister, og endnu flere russiske kampvogne gjorde holdt tæt foran byens udkant. Wikings styrker forholdt sig roligt, men forbedrede et ildoverfald med egne kampvogne og pak. Ved dag gry blev alle fjendtlige kampvogne ødelagt. Da russerne erkendte, at de ikke kunne tage Jegorlykskaja, forsøgte de at omgå den, men blev standset af Reg. G.⁴

Først den 26.1. blev Jegorlykskaja rømmet, og herunder blev der optaget kontakt med de styrker, der var under tilbagetrækning fra Terek-fronten. Den 30.1. rømmede Reg. N Metschetinskaja. I løbet af de to første dage i februar blev den sidste division fra Sydøst-Kaukasien sluset ind bag korpsets frontbue syd om Don-overgangene, en forholdsvis stabil front, men dog kun besat i støttepunkter.⁴

Under frontforskydningen fra Kagalnikafsnittet til en linie syd om Nowo Bataisk den 2.-3. februar lykkes det en stærk motoriseret russisk styrke at trænge gennem et hul i fronten og fordrive et kompagni af I./G fra byen Bolchewisk. Men byen skal helst næste dag være på tyske hænder. Bataillon, der ligger yderst på korpsets noget åbne højre fløj, får i løbet af natten tilsagn om hjælp fra naboen til højre, 11.Pz.div. Kl. 7 næste morgen ruller angrebsstyrken ind mod byen uden artilleriforberedelse, nabodivisionens kampvogne, der er udstyret med flammekastere, forrest. Overraskelsen lykkedes. Kun ganske få skud blev løsnet, inden kampvognene var inde i byen og sendte deres ildstråler ind mellem husrækkerne. For infanteristerne blev der ingen kamp. Alt var afgjort i løbet af et øjeblik. Nogle få russere flygtede ud på den snedækkede steppe. Hele byen stod i flammer, ikke blot hvert eneste hus, men også de mange køretøjer, og det varede ikke længe, inden tank- og ammunitionsvogne begyndte at eksplodere. Så snart der var kommet lidt orden i den hærgede by, sendte bataillonchefen en dansk sergent ud på patrulje i omegnen for at få fastslået, hvad der var blevet af de fjendtlige soldater, der var flygtet ud af byen. Patruljen, der var på 5 mand, fandt en del russere liggende døde i sneen. De var bukket under for kulde og anstrengelser i forbindelse med brandsår. Nogle kilometer fra byen fik patruljen lejlighed til skjult i sneen at lave et ildoverfald på en forbipasserende kosak-patrulje på 15 mand. 4 fanger, deriblandt 1 officer, og 5 heste blev taget med tilbage. Resten enten flygtede eller blev dræbt.¹

I den sidste spærrestilling foran overgangene over Don var der heftige angreb på Wiking den 4.2. Panserafdelingen måtte gentagne gange gribe ind. Den 5.2. om aftenen samledes størstedelen af divisionen på vejen ind til Bataisk og satte sig i march uden unødvendig støj og uden brug af lys under nogen form. På et vist kritisk punkt af marchvejen lå der russiske tropper kun 500 m fra vejen. Alle stod af og gik til fods ved siden af vognene med rifler og mpi skudklar, medens kampvogne holdt som sidesikringer ud for vejen. Da det blev lyst, viste vejen sig at være tæt pakket med køretøjer. Men ingen fjendtlig flyver angreb dette indbydende mål. Ikke alle kom over

Don den dag. Men den 7.2. om morgenen kunne de sidste fra Wiking gå i kvarter i Rostow. Chefen for 57. Panserkorps tog i en ovenud rosende dagsbefaling afsked med Div. Wiking.¹

Felttogets udvikling andetsteds medførte, at tanken om at bevare Rostow på tyske hænder hurtigt blev opgivet. I den uge, de fleste fra divisionen lå i kvarter i byen, var de vidner til, hvorledes magasiner med beholdninger af umådelig stor værdi enten blev ødelagt eller overgivet til civilbefolkningens plyndring. Turen gik nu i retning af Stalino. Undervejs var Reg. G. indkvarteret i sit gamle område fra vinteren 1941/42, bl. a. i Uspenskaja og Amwrosiewka, hvor der blev lejlighed til at besøge gamle ukrainske kvarterværter.¹

Efter at divisionens forreste dele havde passeret storbyen Stalino, indløb der alarmerende efterretninger om situationen nordpå bag Donez-fronten og ordre til at ændre marchrute og udskille fjertrænet.¹

En pludselig opstået krise foranledigede arméen til at give divisionen ordre til at fortsætte til Krasnoarmaiskoje, hvortil den stærke russiske Pansergruppe Popoff var nået efter et gennembrud ved Isjum ved Donez og påfølgende fremrykning mod syd i ryggen på arméen. Divisionens opgave var ufortøvet at standse og fastholde de længst fremskudte dele af pansergruppen. Et heldigt udfald heraf var en væsentlig forudsætning for at kunne afværge en indkredsning af hele den tyske sydhær bag Donez. At Wiking ikke alene kunne kaste Pansergruppe Popoff tilbage over Donez var indlysende i betragtning af, at styrken bestod af 3 panserkorps. Situationen var yderst faretruende.¹

Med Nordland forrest nærmede divisionen sig den 10.2. Selidowka, da den for modgående mødte lange kolonner af flygtende soldater fra den »tapre« italienske hær. Ikke desto mindre var der ikke en russisk soldat at se, da man lidt efter rykkede ind i byen. Uden at sidde af nåede fortroppen et dominerende højdeparti, hvorfra man kunne iagttage en fjendtlig panserkolonne, der fra Krasnoarmaiskoje marcherede mod syd ad vejen til stationsbyen Gubin. Et hurtigt ildoverfald af artilleriet fik de fjendtlige kampvogne til at standse; samtidig blev III/N dirigeret til Gubin, hvor den nåede at sætte sig fast lige før russernes ankomst. Dermed var der skabt en basis for at manøvrere de efterfølgende afdelinger ud til positioner, hvorfra også de andre mod øst og vest førende udfaldsveje fra byen kunne spærres.⁴

Næste morgen havde Nordland etableret et fast spærreforsvar syd for Krasnoarmaiskoje, pionerbataillonnen havde placeret sig ved jernbanelinie og biveje sydvest for byen, Westland var fra Selidowka kørt mod nord medtagende en artilleriafdeling og med ordre til at sætte sig fast omkring Rownyj øst for Krasnoarmaiskoje, og Germania- ligeledes med en artilleriafdeling – skulle i en omgående bevægelse nærme sig byen Grischino og spærre det derværende vejkryds. Opklaringsafdelingen skulle sikre divisionen mod indgreb i dens vestflanke. En let og en tung artilleriafdeling samt flakafdelingen dan-

nede tyngdepunktet i artilleriildkampen under artilleriførerens ledelse. Heri indgik også Nordlands tunge infanteriskyts.⁴

Gentagne forsøg fra fjendens side på med kampvogne at trænge ind i Gubin mislykkedes. På samme måde gik det ham i Rownyj, hvor Reg.W. fra fanger fik værdifulde oplysninger om styrkeforholdene ved det panserkorps, Wiking stod overfor.⁴

Reg. G. foretog sin omgående bevægelse ved dagslys, men nærmede sig til fods byen bagfra efter mørkets frembrud. Poster så man ingen af. Det blev en fuldstændig overrumpling med få og kortvarige kamphandlinger. Over 1000 fanger blev ført væk. Da russernes forsyningslinie til Pansergruppe Popoffs sydlige del gik gennem Grischino, behøvede man blot at stå parat ved landevejen resten af natten og hale chaufførerne ud af førerhuset, hver gang en lastbil med forsyninger ankom. Det blev til ca. 300 foruden de mange, der blev overtaget i byen selv.¹

Da regimentets soldater efter dagry tog byen i øjesyn, blev de vidne til uhyggelige rædsler, der havde fundet sted, da russerne kort forinden havde overrasket de derværende etapesoldater, O.T.-arbejdere og kvindelige værne-magtsassistenter (kontordamer og telefonistinder). Bortset fra to, hvem det var lykkedes at finde et skjulested, var alle blevet ikke blot myrdet, endside skudt i ærlig kamp, men tillige lemlæstet på den mest barbariske og perverse måde. Ifølge politiets undersøgelsesrapport var en snes unge tyske piger blevet fundet i et sovelokale kvalt eller med overskåret hals og i skændet tilstand. I en kælder lå ikke mindre end 60 mishandlede lig af civile ukrainere. Det siger sig selv, at kampene efter tildragelserne i Grischino blev ført med ubønhørlig hårdhed fra begge sider. Men det blev værre endnu.⁴

En 5–6 km vestligere lå Grischino Stationsby, hvor russiske tropper ikke hidtil havde været. Men 1½ døgn efter Grischinos erobring ankom en udmattet soldat ovre fra stationsbyen og meldte, at en russisk afdeling med kampvogne pludselig var trængt ind i byen, hærgende på det grusomste. Og da der hverken var pak eller regulære kamptropper i byen, havde man ikke kunnet sætte sig til modværge.¹

I løbet af et øjeblik var en undsætningsstyrke bestående af en halv snes Tiger-kampvogne, pak og infanteri formeret og sendt afsted. En dansk gruppefører, der deltog i aktionen, gav følgende rystende beskrivelse af de indtryk, han modtog.¹

»Da vi i rasende fart ankom til stationsbyen, var fjenden travlt optaget af plyndring og udskejelser. Kun få af deres kampvogne nåede at sætte sig til modværge. Efter højst et kvarters kamp var vi herrer i byen og havde nu lejlighed til at betragte de dyriskheder, russerne havde udført. Det var for os helt ufatteligt, at den slags kunne begås af regulære soldater.

På banegården holdt et med Røde Kors afmærket lazarettog, hvis lokomotiv var ødelagt. Toget var fyldt med hårdtsårede, der skulle evakueres. De var alle blevet myrdet. Nakkeskud eller halsen skåret over. De fleste

af de ca. 10 medfølgende sygeplejersker var korsfæstet med bajonetter, der havde spiddet dem til væggene; andre havde fået brysterne skåret af efter at være blevet voldtaget. Døde var de alle.

Men der ventede os endnu værre overraskelser. Der var i byen blevet indrettet et interimistisk lazaret. Fra et vindue på 1. sal var de sengeliggende sårede blevet kastet ud. Da vi ankom, lå de ulykkelige mennesker i en stor bunke på jorden næsten upåklædte i 30° kulde. Der var ca. 100. De, af dem, der endnu var i live efter de udståede pinsler, lå og ventede på en frygtelig aflivning, idet russerne havde overhældt bunken med benzin. Vi nåede lige at forhindre, at der blev sat ild dertil, og at russerne fik lejlighed til at nyde deres »festblus«.

Det skal tilføjes, at det ikke var den Røde Hærs bundfald, der optrådte, men eliteafdelinger med udsøgt mandskab.«

Det næste punkt på programmet var erobringen af Krasnoarmeiskoje. Foruden dele af Reg. G havde Reg. W, Reg. N og PZ.afd. 5 andel heri. Ved et koncentrisk angreb blev byen afskåret og erobret efter hård kamp. Kun en lille del af de deri forsamlede betydelige fjendtlige styrker undslap. 80 ødelagte russiske kampvogne foruden meget andet materiel blev efterladt i byen.⁴

Endnu et par dage forløb med forgæves russiske udbrudsforsøg og »raids« af wikingstyrker til fjendtligt besatte småbyer. Men indsnøringen af Popoffs pansergruppe var nu komplet, og 1. Panserarmés modangreb kunne for alvor begynde.¹

Under forfølgelsen gik vejen for Wikings vedkommende mod nord over Ssamarafloden med Barwenkowa som hovedretning. Herunder blev II./W overraskende angrebet af en fjendtlig panserafdeling ikke langt fra Bogdanowka og led ret betydelige tab.⁴

Nowo Aleksandrowka ved Ssamara var stærkt besat, og det blev nødvendigt for Wiking at gå til angreb. Reg. G angreb frontalt, men skulle fra en bakkekam ned over en nøgen sneklædt skrånning, hvor de forreste delinger blev liggende udsat for en yderst virkningsfuld afværgeild på 500 m afstand. Først da et vestenom over floden ansat flankenangreb af Reg. N og Pz.afd. 5 begyndte at virke 1 time senere, kunne Reg. G fortsætte og gennemføre indbruddet i byens sydlige udkant. Under nærkampe blev fjenden drevet mod øst ud af byen efterladende talrige faldne og ca. 40 ødelagte kampvogne. Februar måned var nu til ende. Reg. G fik en rastdag i byen, medens andre af afdelingerne fortsatte forfølgningen i retning af Donezfloden. Det varede dog kun to dage, før Reg. G. atter kom i alvorlig kamp. Under jagten på forsprængte, men derfor ikke altid uanselige russiske troppeenheder nærmede regimentet sig en by med jernbanestation, Akankelovka, der formodedes kun at være svagt besat. Ordren lød på, at byen skulle tages i rullende angreb, altså uden at stå af køretøjerne. Men få hundrede meter fra udkanten opdagede man fra den forreste let pansrede vogn en halv snes

tunge russiske kampvogne inde i byen og i øvrigt stærk besættelse, hvorefter hele angrebsstyrken i hast vendte om. Næste dag blev byen atter angrebet, men planmæssigt og vel forberedt. De fjendtlige kampvogne flygtede, men efter at byen var taget, vendte de overraskende tilbage og beredte den længst fremskudte deling en krank skæbne. Af 27 mand blev 23 dræbt.¹

Endnu en ugestid var der forskellige mindre rensningsaktioner mod småstyrker, der holdt til i områder, hvor der endnu ikke var tyske tropper. Disse småstyrker var ikke blot en fare for ubeskyttede forsyningsvogne. De optrådte også som rene røverbander over for civilbefolkningen, der led ikke blot under plyndring, men også blev udsat for drab på mænd, bortførelse af unge piger, massevoldtægt på kvinder i alle aldre og afbrænding af boliger. Der var derfor intet mærkeligt i, at der mange steder dannede en lokal russisk/ukrainsk milits, der ivrigt deltog i tyskernes partisanjagter.¹

Hen imod månedens midte var der et sidste angreb på en regulær troppestyrke. Angrebsmålet var en smal, men 2–3 km lang landsby, Ssredny, tæt ved Donez højre bred mellem byerne Isjum og Slawjansk. Byen var let at forsvare, fordi der fra den modsatte venstre flodbred var glimrende muligheder for ildstøtte fra artilleri og tungt infanteriskyts. Der blev også ydet hård modstand, men forgæves. Og da broforbindelsen under kampen blev ødelagt, tog Wikings afdelinger et stort bytte og talrige fanger.¹

Der kom nu en 4–5 forholdsvis rolige uger med indretning af stillinger langs Donez, daglige afløsninger og brug af velfærdforanstaltninger bag fronten, derunder tandbehandling, vaccinationer, aflusning og badning.¹

Sammen med andre divisioner havde Wiking vundet en stor sejr. Dens andel havde været af afgørende betydning. Hele fronten var nu atter stabiliseret. Divisionen havde vist, at dens kampånd og effektivitet var ubrudt. Men det havde kostet store tab. 1 oberstløjtnant – Polewacz – og 4 majorer – Friherre, Dr. v. Hadeln, Steinert, Reichel og Krocza – var faldet siden årets begyndelse.⁴

Den 16.4.43 blev Wiking lidt efter lidt afløst af andre troppeenheder og lagt i hvilekvarter bag fronten som reserve. Det var den første totale hvileperiode efter næsten 2 års uafbrudt frontindsats. Der forestod nu indgribende organisations- og personelændringer. Fra Klagenfurt og andre erstatningsenheder tilgik nyt mandskab. Westland fik tilføjet sit musikkorps. Westland, Nordland, Panserafd. 5 og adskillige batailloner fik nye chefer. Men Reg. Nordland skiltes helt ud fra divisionen for at danne grundstammen for Regiment Norge og delvis for Regiment Danmark i det III. SS-Panserkorps, der under General Felix Steiners ledelse skulle opstilles i hjemlandet. Og da den to-årige kontraktids afslutning nærmede sig, blev III/N opløst, hvorefter de finske frivillige blev overført til Finland, hvor de efter en måneds orlov indtrådte i den finske hær.

Der var i tidens løb tilgået Wiking 1407 frivillige finner. Deraf faldt de 255 ved fronten.

Erobret russisk kampvogn (T. 34). Wiking i Ukraine 1943.

I dagene den 5.–11.5 samledes Reg. Nordlands overførte personel i en lejr ved Gravenwöhr troppeøvelsespladsen. Den 12.5.43 afsluttede dette regiment sin glorværdige eksistens ved en sidste appel i General Steiners nærværelse, hvorefter alle fik en velfortjent orlov.

Generalmajor Herbert Gille blev divisionens nye chef, kendt som en dygtig artilleriofficer og fra det sidste års felttog fortrolig med føringen af en division. Der var nu kun to regimenter infanteri tilbage. Heraf havde Westland kun to batailloner. Men denne mangel blev snart udlignet, idet en bataillon fra den Estniske Legion blev overført til Wiking under betegnelsen »Freiwilligen-Btl. NARWA« (fra marts 1944: »III/Westland«). Næsten alle denne bataillons officerer var tidligere faste officerer fra Estland med en grundig fredsuddannelse bag sig.

Regiment Nordlands afgang medførte, at antallet af danske ved divisionen indtil nov. 1944 blev stærkt reduceret. Fra den efterfølgende tid haves kun kendskab til 1 styrkeopgørelse med angivelse af nationale tilhørsforhold. Den var fra august 1943. Der var 177 danske (heri ikke medregnet et ukendt antal folketyskere med dansk statsborgerskab) ved Wiking, eksklusive erstatningsafdelinger.

Da den mislykkede offensiv til afskæring af den fremspringende frontbue ved Kursk begyndte den 5.7.43, stod Wiking nordvest for Slawjansk ved Donez som Arméreserve. Men samme dag blev divisionen forlagt til egnen vest for Charkow. Sammen med 17. Pz.div. indgik den i 24. Pz.korps.¹

Divisionen blev ikke indsat i Kurskslaget og heller ikke mod russernes forgæves forsøg på at bryde igennem til Charkov. Men både denne by og Bjelgorod lærte folkene ved selvsyn at kende under de mange rokeringer bag fronten.¹

Den 16.7. blev korpset i iltempo sendt sydpå til egnen bag Donez ved Isjum – Slawjansk. Fjenden havde her overraskende angrebet og slået den infanteridivision, der i sin tid havde afløst Wiking ved Ssrednyj, og lå nu med store styrker i et 2 km dybt brohoved vest for floden. En kampgruppe med Reg. G, pionerer, panserstyrke og noget artilleri blev sendt forud med ordre til straks at angribe de fjendtlige brohovedstillinger v.f. Ssrednyj.¹

Efter ankomst til Losoveja om aftenen blev nattemørket udnyttet til at nærme sig fjenden og de endnu kæmpende dele af den division, der var blevet kastet tilbage. Efter et stuka-angreb i morgendæmringen blev de nærmeste stillinger hurtigt taget i storm og med kun ubetydelige tab. Efter 1 time var også selve landsbyen erobret. Men de sidste 800 m til flodbredden gav ikke mulighed for dækning og lå under direkte ild fra begge sider af floden. En dansk gruppefører oplevede angrebets næste fase således.¹

»En lyskugle med violette stjerner gav signalet, hvorefter vi under udnyttelse af enhver dækningsmulighed arbejdede os frem gennem den morderiske artilleriild til 60–70 m fra de fjendtlige stillinger. Håndgranater blev afsikret og nye magasiner sat i vore mpi. Jeg lå kun nogle få meter fra min kompagnichef. Så lød hans ordre, der blev gentaget ned gennem hele kompagniet: »Klar til storm!« og derefter: »Fremad!« I samme øjeblik, vi stormede frem og kastede vore håndgranater, begyndte fra den modsatte flodbred alle tænkelige automatiske våben at hamre løs på os med en regn af projektiler. Jeg selv blev ramt både i lår og skinneben og styrtede om. Min mg-skytte var ramt i brystet, og en anden af mine folk var dræbt af hovedskud. Det var min kompagnichef, premierløjtnant Korsgaard, også. Han var en af de mest lovende danske officerer i Våben-SS. For første gang oplevede jeg at høre kommandoen: »Stands angrebet og bliv liggende!« Det var umuligt at komme gennem den ild. De fleste i kompagniet var sårede eller faldne, og vi lå i en frygtelig udsat stilling. Nu kom der ordre om, at enhver skulle forsøge at arbejde sig tilbage til den beskyttende udgangsstilling. De hårdt sårede ville blive afhentet, når mørket faldt på. Men da vi meget let kunne risikere et modangreb, lagde jeg min mpi parat for at sælge mit liv så dyrt som muligt og i hvert fald ikke falde levende i de menneskedyrs hænder. Mine støvler og benklæder var fulde af blod. Det store spørgsmål var nu, om jeg ville forbløde. Knoglerne var knust flere steder; men jeg havde mærkeligt nok følelse i tærne, og det virkede beroligende.

Det var meget farligt at ligge her. Da jeg bevægede den ene arm, kom der en mg-byge og slog i jorden lige foran mig. Men hen på formiddagen blev der mere roligt, og mine sår var holdt op med at bløde. Til gengæld var smerterne blevet ganske ulidelige, og jeg led meget under tørst på grund

af det store blodtab og den ubarmhjerterigt brændende sol. Det var ikke første gang, jeg var blevet såret, men situationen denne gang forekom mig så håbløs, at jeg ikke regnede med at slippe levende fra det. Bange for at dø var jeg ikke i det øjeblik, og jeg blev enig med mig selv om, at jeg hellere ville dø nu end fortsætte livet med amputerede ben.

Pludselig var der en, der bagved råbte mit navn. Da jeg forsigtigt drejede hovedet, så jeg, at det var løjtnant Barte. Han var sammen med to mand blevet fremme for om muligt at hjælpe de sårede og havde bragt et mg i stilling i et granathul et par hundrede meter længere tilbage. Derfra var han kravlet frem til mig, men da jeg var næsten hjælpeløs, måtte de være to mand for at kunne trække mig tilbage. Inden Barte kom tilbage med endnu en mand, havde jeg med uhyre besvær fået drejet kroppen, så jeg lå med hovedet den rigtige vej. Det havde taget det meste af en time og var meget smertefuldt.

Jeg fik nu en livrem om hvert håndled, og idet mine to kammerater kravlede baglæns, trak de mig langsomt og forsigtigt hen ad jorden i små tempi. Det var en frygtelig tur; men langt om længe nåede vi hen til deres granathul. Jeg blev liggende oppe ved kanten, hvor jeg efter at være frisket op med en slurk kaffe og en cigaret skulle afvente mørkets frembrud.

Alt tegnede sig nu noget lysere for mig, da jeg pludselig hørte en susen og et brag, medens jeg blev overdænget med jord. Det var en fuldræffer fra en tung granatkaster lige i hullet, hvor mine redningsmænd lå. Den ene, en ung nordmand, havde fået det ene ben revet af. Blodet stod ud i en tyk stråle. Han så på mig og sagde blot: »Det er forbi«. Så var han færdig. Den anden, en ung mand fra Hamburg, sagde til mig: »Du har været heldig. Jeg har maven og brystkassen fuld af granatsplinter. Jeg har kun 5 minutter igen. Hils min mor og sig, at jeg faldt for mit land«. Så var hans alt for korte liv til ende. Min ven Barte var af lufttrykket slynget op af hullet. Han lå med et åbent sår i brystet. Jeg nåede lige at trykke hans hånd, så døde han med en hilsen til sine kære derhjemme på læben.

Jeg begyndte nu at arbejde mig videre tilbage alene; min mpi havde jeg ladet ligge ved granathullet, men alligevel gik det uendelig langsomt i små ryk på 10–15 cm, da blodtabet havde udmattet mig. Kl. 17 var jeg kun 200 m fra vore stillinger, men så kunne jeg heller ikke mere, så nu tog jeg min signalfløjtte frem og fløjtede, indtil der kom en mand kravlende ud til mig. Han lovede at skaffe en bære. Men i stedet kom han ½ time senere tilbage med en kampvogn. Forsigtigt blev jeg læsset op bag på stålkolossen og af sted gik det til nærmeste forbindingsplads, hvor jeg kom under kyn- dig behandling. Samme aften aflagde jeg mundtlig beretning til min nye chef om forholdene derude, hvorfra jeg kom. De næste fem måneder tilbragte jeg på lazaretter og i rekreation. Lægerne reddede begge mine ben fra at blive amputeret, omend det kun var med nød og næppe, og jeg fik min fulde førlighed og frontduelighed tilbage.

Da resten af divisionen var indtruffet, blev der lagt en forsvarsring uden om brohovedet. Næste morgen indledte russerne dagens aktioner med at lade 7 kampvogne rulle forbi Ssrednj, hvor et panserkompagni stod parat. I et ildoverfald bagfra blev alle 7 kampvogne ødelagt. Men dette var kun en beskeden forløber. Ud på eftermiddagen brød et russisk masseopbud på ca. 100 kampvogne ind i Batl. Narwas stillinger længst ude på højre fløj, hvor der udspandt sig voldsomme og blodige nærkampe. Til trods for, at ikke en eneste ester veg sin plads, og talrige kampvogne blev gjort ukampdygtige, lykkedes det et mindre antal af kampvognene at bryde igennem og nærme sig artilleristillingerne. Der var dog ikke flere, end at artilleristerne kunne nå at få dem alle ødelagt i direkte skud med kanonerne. Det skaffede et par ugers ro.⁵

Det blev længere mod sydøst, det gik løs næste gang, nemlig ved Slawjansk, hvor russerne opnåede et 10 km dybt og 12 km bredt indbrud. Fra alle retninger ilede tyske reserver til. Fra Wiking ankom den 3.8. Reg. Germania forstærket med panserafdelingen og var samme dag med til at kaste fjenden tilbage. Men allerede næste dag havde russerne fået koncentreret en så tæt ildbeskyttelse, at det var umuligt at fortsætte forfølgelsen til Donez. Styrken blev den følgende nat atter trukket væk og sendt tilbage mod nordvest.⁵

Nord for Charkow var fjenden brudt igennem. Wiking blev atter alarmet, men måtte vente et par dage, da to fra Miusfronten hidkaldte SS divisioner benyttede vejene gennem Wikings område. Den 10–12.8. ankom divisionen til sit marchmål nordvest for Charkow, hvor det stødte sammen med en fjendtlig angriber ved Kryssino og Olchany. Der udviklede sig en række panserfægtninger, der faldt ud til Wikings fordel.⁵

Det skaffede ro til den 22.8., da hærgruppen beordrede Charkow rømmet. Dagen efter prøvede fjenden forgæves at bryde igennem ved Reg. Westland. Den 28.8. blev divisionens østlige fløj angrebet. Det kostede fjenden ca. 100 fanger og 8 kampvogne. Angrebsmålet her var adgangen til banelinien Charkow–Poltawa. Og den 31.8. kom Iwan igen – langt stærkere end første gang. I løbet af den 1. og 2.9. var sagen i orden, efter at næsten 30 russiske kampvogne var efterladt brændende eller ubevægelige.⁵

Helhedssituationen og de ulige styrkeforhold på sydfronten talte nu tydeligt for en snarlig tilbagetrækning bag Dnjepr. Wiking trak sig i god orden tilbage til en stilling over Walki. Fjenden fulgte tøvende efter. Men inden han var klar til et nyt storangreb, var Wiking veget ud mod vest over Poltawa til en stilling mellem Chorol og Lubny. Her kom det den 19.9 til kamp med store infanteri- og panserstyrker, stærkt understøttet fra luften. I tre dage angreb russerne med største hensynsløshed. Men Wikingerne holdt stand, og den 27.9. kunne divisionen forholdsvis uforstyrret sætte over Dnjepr ved Tscherkassy.⁵

I næsten 7 uger havde divisionen været udsat for store anstrængelser og et meget hårdt psykisk pres. Den havde klaret sig godt. Men det, alle så hen til med forventning, var en rolig periode under stabile forhold bag en fast front langs vestsiden af Dnjepr. Stor var derfor skuffelsen hos de udmattede tropper, da det viste sig, at der stort set ikke var udført forarbejder til stillinger på den anden side af floden, at der ikke var bygget tilstrækkelig mange nødovergange, at der ikke var sikkerhedsbesætninger til optagelse af de tilbagegående styrker, men at tværtimod fjendtlige styrker flere steder allerede havde sat sig fast i brohoveder vest for Dnjepr. I betragtning af troppernes tilstand og hærgruppens ressourcer var forsvaret af Dnjepr-linien i virkeligheden dømt til at bryde sammen allerede inden, de tyske tropper havde sat foden på vestbredden.⁵

Der var en oplagt anledning for russerne til indsættelse af faldskærms- og luftlandetropper. Nær Tsjerkassy havde en mindre styrke sat sig fast. Den blev den 25.9. uskadeliggjort af de første overførte dele af Wiking. Men flere andre steder i 8. Armés område var der af større fremsendte russiske troppestykker indrettet stærke brohoveder, som det ikke siden lykkedes at trykke ind. Disse styrker havde i forvejen kunnet vælge den korteste vej til deres overgangssteder samtidig med, at de tyske kampenheder – der ikke var talstærke nok til at danne en sammenhængende front – var bundet i en henholdende kamp, der gav dem mindre bevægelsesfrihed.⁵

Medens Wikings pansergrenaderer, pionerer m. fl. gav sig til at indrette sig til forsvar langs floden nordvest for Tsjerkassy, blev I./G afgivet til III/Pz.korps som korpsreserve. Nord for Kanew havde fjenden indrettet sig til forsvar af et brohoved, som korpsets infanteridivision og 3. Pz.div. forgæves havde forsøgt at løbe over ende. Den 2.10. blev sidstnævnte division beordret til at gøre et nyt forsøg, og for at forbedre chancerne for et heldigt udfald blev divisionen forstærket med en kampgruppe af I./G. Til denne kampgruppe kunne der ikke afses mere end 34 mand; men da de var fra Wiking, regnede man med, at de, trods alt hvad de havde været igennem, var i besiddelse af større kampvilje, end der kunne forventes at være i 8. armés almindelige hærafdelinger, der på det tidspunkt var aldeles udslidte og modløse. I løbet af 1 time tog kampgruppen sit første angrebsmål i storm. Men nabogrupperne hang for stærkt bagud. Og det fjendtlige panserværn var så stærkt, at allerede 6 af 14 kampvogne var sat ud af spil. Kampgruppen holdt isoleret sin stilling resten af dagen, men havde store tab under et stærkt fjendtligt modangreb. Kun 11 mand var kampduelige, da gruppen om aftenen blev trukket tilbage. Kun 1/4 af brohovedet blev fravristet fjenden.⁵

I Wikings afsnit lå der ved floden Rossawas udmunding i Dnjepr en ø, der var besat af fjenden. Da alt tydede på, at øen skulle benyttes som et springbrædt for en overgang til vestbredden, blev der natten mellem den 7. og 8.10. iværksat en landgang dertil med efterfølgende angreb. Den 10.10.

var øen erobret. Westland bar hovedbyrden med det sørgelige resultat, at regimentets chef, oberstløjtnant A. Dieckmann, en af divisionens dygtigste førere, faldt.⁵

I november tilgik der Wiking en værdifuld forstærkning: den såkaldte Stormbrigade Wallonien. De ca. 2000 frivillige fransktalende begiere var formeret i et stærkt motoriseret blandet kommando. Chefen var en af den belgiske hærs mest lovende unge linieofficerer. Og der var i det fortræffelige menneskemateriale en stærk islæt fra de øverste samfundslag.

Inden udgangen af januar 1944 kom det ventede russiske storangreb. Den 27.1. fik Wiking melding om, at russiske divisioner fra Kremenchuk-bro-hovedet over Smela var nået frem til divisionens bageste dele. Og inden aften stod det klart, at et tilsvarende fremstød nordfra var ved at lykkes. Dette var optakten til dannelsen af den såkaldte Tcherkassy-kedel. Divisionens pionerskole, felterstatningsbataillon og alarmkompagnier fra forsynings-tjenesten dannede straks en kampfront mod vest over Olschana, hvor der blev kæmpet hårdt indtil den 5.2. Så først blev denne divisionens bagfront trukket tættere ind til hovedstyrkerne. Forinden var indkredsningen blevet anerkendt som en regulær »kedel« med en den 31.1. udnævnt fælles kommandant, general Stemmermann.¹

Hvis de indesluttede styrker på dette tidspunkt havde opgivet at fastholde den sidste rest af Dnjeprfronten og sat sig i bevægelse mod vest, havde det sandsynligvis været en let sag for dem at slå sig igennem og slutte sig til de øvrige styrker uden at lide urimeligt store menneskelige og materielle tab. Men den tyske overkommando forbød de to armékorps at opgive den smule Dnjepr-front, der var tilbage. Følgen blev, at fjenden nåede at forstærke sin indkredsning ganske betydeligt. Som et led i den afkortning af frontlængden, der herefter fandt sted, blev vestfronten forstærket, hvorefter Germania den 11.2. med sin I. Batl. om natten efter en omgående bevægelse erobrede landsbyen Schanderowka, der skulle anvendes som basis for de kommende dages operationer.¹

Forlængst havde hærgruppen indledt forberedelser til undsætning af de indesluttede divisioner. Vestfra skulle III. Panserkorps angribe med 4 panserdivisioner. Men her greb overkommandoen ind på uheldig måde ved at forlange, at korpset skulle udføre to opgaver på samme tid. Efter indledende sejre kørte angrebene fast. Og 8. armé måtte den 15.2. telegrafere til general Stemmermann, at hans styrker måtte bryde igennem ved egen kraft og forenes med III. Panserkorps.¹

Imidlertid måtte tropperne i kedlen koncentreres med et forestående udbrud for øje. Til sidst var 54000 mand trængt sammen inden for et rum, der kun var 7 km på den ene og 8 km på den anden led. De få veje var fyldt med køretøjer, der blev lette ofre for russiske flyveres angreb. Kun de kraftigste motorvogne og de ganske lette hestekøretøjer kunne komme fri af de bundløse vejes ælte.¹

Naturligvis blev alle i »kedlen« udsat for lokkende opfordringer til overgivelse fra fjendens side. Flyveblade med »Passersedler« og løfter om begunstigelser for overløbere og god pleje af sårede virkede for groft på baggrund af tidligere erfaringer og prellede virkningsløst af på »Wikingerne«. Som ventet lod den lille forræderiske klike af forvirrede tyske officerer i russisk fangenskab også høre fra sig med opfordringer til at gå ind på russernes betingelser. Deres naive aktion blev mødt med foragt, og det sidste russiske ultimatum blev afvist den 8.2.¹

Den 16.2. greb generalfeldmarskal v. Manstein ind og gav general Stemmermann den endelige tilladelse til at bryde ud. Som mål angaves Lissjanka, vest for floden Gnilai-Tikitsch. Men i et telegram fra 8. Armé var også Dshurshenzy, nordøst herfor angivet som mål i III. Panserkorps besiddelse. Dette viste sig ikke at være tilfældet. Her sad russerne. Og denne fejltagelse gav anledning til fejlpositioner og store tab, der kunne være undgået.¹

Inden den endelige tilladelse forelå, var alt forberedt til udbruddet. Den 16.2. om morgenen havde alle indtaget deres udgangsstillinger: 112. Div. nordligst, 72. Div. i midten og Wiking sydligst mellem Schanderowka og Nowo Buda. Nordflanken blev dækket af 88. Div., den østlige front af 57. Div. Omkring 4000 sårede var samlet i Schanderowka. De skulle medtages trods den store belastning dette betød for den vanskelige opgave. Af Wikings sårede var 140 anbragt på lejer i nogle store lastvogne med transportkæder, resten blev transporteret i små russiske panjevogne. Intet tungt materiel og kun meget lidt skyts kunne medtages under udbruddet. Man var i hovedsagen henvist til at klare sig med håndvåben og nærkampmidler. Uden tap- perhed og udholdenhed var der intet håb. Der var kun to muligheder: Gen- nembrud eller død.¹

Det hele skulle først sætte sig i bevægelse efter mørkets frembrud den 16.2. Men i løbet af dagen brød en stærk russisk panserkile fra nordøst ind i »kedlen«. Øst for Schanderowka blev kampen med dem taget op af nogle få af Wikings kampvogne. Ved at de ofrede sig i en helt modig kamp mod en flerdobbelt overmagt, blev krisen overvundet, således at alt kunne gennemføres som planlagt.¹

1 time før midnat rykkede Wikings fordækning – Opklaringsafdelingen – af sted, forstærket med 2 lette batterier. Fjendens forreste sikringer blev hurtigt ryddet af vejen og en senere stærkt besat stilling taget i løbet af få minutter, men ikke uden store tab. Kl. 4,30 lå man i udgangsstilling til et angreb mod et stærkt besat bakkeparti syd for Dshurchenzy. Angrebet heri- mod kunne ikke føres igennem. Da det nu var blevet lyst, blev de efter- følgende styrker dirigeret mod sydvest, indtil de nåede den sidste hindring, Gnilai Tikitsch.¹

Sydligere dækkede Germania flanken og forhindrede fjendtlige panser- styrker i at spalte »kedlen« op i to dele. Her blev ca. 20 russiske kamp- vogne tilintetgjort, fortrinsvis i blodige nærkampe. Panserafdelingen startede

fra Schanderowka, fik forsinkelse ved en bro og måtte lade de sidste hjulkøretøjer blive tilbage, da ingen af dem kunne klare terrænvanskelighederne. Dshurchenzy og omegn var ikke blot stærkt besat. Men herfra udgik fjendtlige panserfremstød i sydlig retning. Det ene af disse stødte ind i Wikings kolonne med de sårede. Det var især de store larvefodskøretøjer, der gik ud over. Men en af lægerne lykkedes det dog at bringe en hel del af de sårede på de små hestekøretøjer i sikkerhed. Og de sidste af Wikings kampvogne måtte opgives, da de stod over for en åben flade behersket af en uigennemtrængelig pak-spærring. Men hovedmassen af panserafdelingens personel slog sig igennem i mindre grupper og mødtes samme dags aften i Lissjanka.¹

Også 72. Div. blev standset foran Dshurchenzy og søgte mod floden efter Wiking. Da de først ankomne stod ved bredden af den trods kulden ikke tilfrosne Gnilai Tikitsch, var der hverken bro eller spang at se. Flere og flere kom til og sluttede op ved østbredden i store massive mål for flankerende russisk ild fra begge sider. Med den reddende vestbred på kun 30 m afstand blev mange grebet af panik, idet de som en sidste fortvivlet udvej kastede sig ud i den iskolde, rivende strøm for at kæmpe sig over til friheden. Men selv om 30 m kun forekom dem at være en kort strækning, så krævedes der dog en vis kraft og svømmefærdighed, som ikke alle disse udmattede soldater var i besiddelse af. Tunge støvler og en tung vandsugende uniform trak mange ned i dybet.¹

Da general Gille kom til, satte han forskellige foranstaltninger i gang. Et stort larvefodskøretøj kørte ud i floden for at kunne danne understøttelse for en nødbro. Men strømmen tog den tunge motorvogn med sig. Derefter blev der dannet en kæde tværs over floden af skiftevis en svømmer og en ikke-svømmer. Flere gange bristede kæden, og atter var der nogle, der druknede. Under alt dette lykkedes det 4 russiske kampvogne at gå i stilling på en bakkekam kun få hundrede meter fra et med ventende masser fyldt overgangssted. Virkningen af granaterne og maskingeværbyggerne var frygtelig. To mand meldte sig frivilligt til i sneskjorter at snige sig på nært hold af kampvognene for at gøre dem ukampdygtige med »Panzerfaust«. Det lykkedes. Overgangen kunne fortsættes. Men de to frivillige vendte ikke tilbage.¹

Ved Lissjanka, hvor hovedmassen af Div. Wiking kom over, blev der i løbet af dagen bygget et par spinkle nødbroer. Det kom de senere ankomne til gode, deriblandt 57. og 88. Div., der gennemførte arrieregardekampene og tilbagegangen med meget små tab. Hvad ingen på dette sted vidste, var, at der et par km længere nordpå var både en bro og en spang, sikret af granaderer fra L.A.H.¹

Stormbrigade Wallonien søgte tilflugt i en skov. Her afventede den mørkets frembrud den 17.2. sammen med andre soldater. Der var i alt 3000. Kl. 17,30 var det blevet så mørkt, at de uden for skoven ventende russiske pansermænd ikke længere kunne iagttage bevægelser i terrænet, og den

lange kolonne begav sig ubemærket af fjenden på vej og var et øjeblik senere i sikkerhed bag L.A.H.s forreste sikringer. Disse Wallonere medbragte liget af deres få dage forinden faldne chef, Lippert. De havde ikke kunnet tænke sig, at det skulle falde i russernes hænder.¹

Af den indesluttede styrke blev 34000 mand bragt i sikkerhed. Selve udbrudsoperationernes tab var således på ca. 20.000 mand, dels faldne og druknede, dels tilfangetagne sårede eller usårede, af hvilke – som ventet – kun en forsvindende lille brøkdelen overlevede fangenskabet. Blandt de faldne var general Stemmermann. Efter nogle dage i hvilekvarterer bag fronten blev Wiking den 25.2. i jernbanetransport forlagt til Polen, hvorefter de udenlandske frivillige fik tilstået orlov.¹

Midt i marts blev det bestemt, at Wiking skulle forstærke garnisonen i Kowel, et jernbane- og vejknudepunkt i den sydvestlige udkant af Pripjetsumpene. Divisionen var på dette tidspunkt kun udstyret med lette håndvåben. Nogle af dens afdelinger var under genopstilling. Den 16.3. begyndte jernbanetransporten af Germania og Westland. Men 35 km vest for Kowel kom det forreste tog under beskydning og måtte standse. Russiske tropper var i færd med at omringe byen.⁵

Efter 4 dages ventetid ankom en infanteridivision, den nyopstillede III/ Germania med pansrede mandskabsvogne samt et stormskyttsbatteri, hvorefter regulære undsætningsangreb kunne sættes i gang. Den 29.3. kom yderligere forstærkning i form af et kompagni fra Wikings Panserregiment, der var under nyopstilling. Det tilførte angrebet fremdrift. I løbet af 20 timer havde kompagniet med 30 opsidde infanterister fra hæren gennembrudt flere stærke fjendtlige stillinger og kunne derefter melde sig til kommandanten i Kowel. Efter stærke, men forgæves russiske modangreb, blev angrebstropperne endelig forstærket med et par regulært udrustede divisioner, hvorefter fjenden blev kastet tilbage over bred front, og Kowel befriet den 5.4.⁵

Først derefter blev Div. Wiking som helhed trukket tilbage for at blive reorganiseret. Det foregik på troppeøvelsespladser i Polen og Böhmen. Dog forblev II/Pz.Regt. 5 og III/G som reserve vest for Kowel, hvor de med stor hæder deltog i de sejrige afværgeskampe den 6.–9.7. Alene panserafdeling tilintetgjort her ca. 100 fjendtlige kampvogne.¹

Hvad der ikke lykkedes for russerne den 6.–9.7 – nemlig at komme over Bug – det lykkedes dem den 22.7. ved Cholm. Pansergruppe Mühlenkamp var på det tidspunkt atter blevet underlagt Wiking og som den første af divisionens enheder i hast sendt til Bialystok for at bidrage til en stabilisering af de kaotiske forhold, havde sammen med Germania kampberøring den 16.7. og forenedes med divisionens hovedstyrke den 18.7. ved floden Lesna.¹

Efter at det med en panserafdeling og en artilleriafdeling forstærkede Westland den 25.7. og 26.7. havde afslået stærke russiske angreb mod Czeremcha fik divisionen ordre til at trække sig tilbage over Bug, som blev overskredet den 2.8. ved Slezany. Mellem Wengrow og Warschau stødte de

forreste dele af en russisk panserarmé mod nord og havde nået Radzymin (10 km nordøst for Warschau). Sammen med to andre panserdivisioner fik Wiking den 5.8. ordre til at afskære og tilintetgøre de nævnte fremskudte fjendtlige styrker, hvilket lykkedes.¹

Den 10.8. blev den netop ankomne SS-div. Totenkopf slået sammen med Div. Wiking til et nyoprettet IV. SS-Panserkorps med H. Gille som kommanderende general. Chef for Wiking blev oberst Mühlkamp, hidtil chef for panserregimentet. De to divisioner gik derefter i gang med at indrette en forsvarsfront over vinklen mellem Weichsel og Bugs tilløb ved Modlin.¹

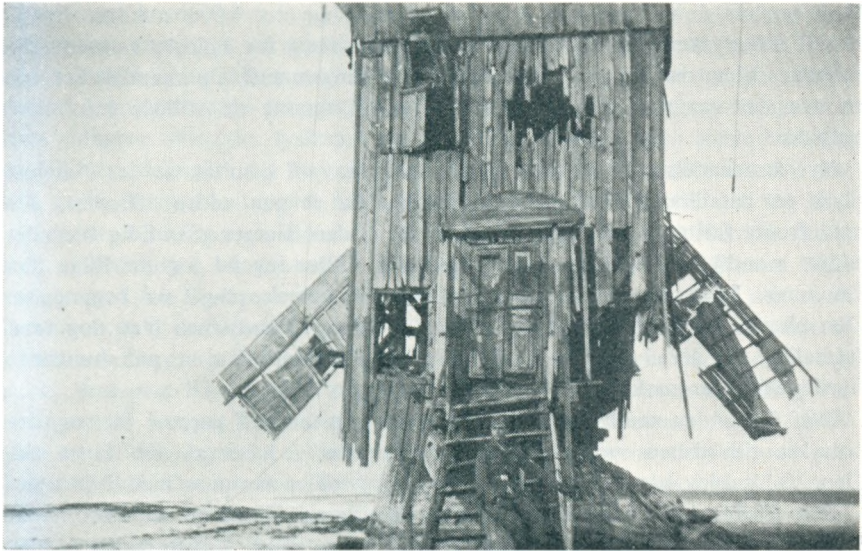
Medens kampene henimod månedens slutning lidt efter lidt ebbede ud, uden at Warschau var faldet eller omgæet, blussede de atter op i Wikings afsnit den 31.8. Hvis overvældende indsættelse af slag- og bombeflyvere, artilleri og panserstyrker hjalp det russiske infanteri til terrængevinster, så viste det sig til gengæld at være en forholdsvis let sag ved raske modstød at kaste det tilbage igen. Efter et afslået angreb blev 24 fjendtlige kampvogne – deriblandt flere af typen Sherman – liggende foran Westlands HKL.¹

Men nord for Bug gik det mindre godt. Her brød fjenden igennem og rykkede frem mod den del af Narew, der ved Serock løb sammen med Bug. Og den 14.9. gik Warschaus forstad øst for Weichsel, Praga, tabt. Som følge heraf måtte nu Wikings og Div. T's fløje trækkes længere tilbage mod vest. Derefter faldt der ro over Wikings afsnit samtidig med, at Warschaus garnison bekæmpede opstanden i den indre by.¹

Wiking fik ny chef. Det blev oberst Karl Ullrich, oprindelig pionerofficer. Han tiltrådte lige akkurat tidsnok til at opleve en flere timer varende russisk artilleribeskydning den 10.10. som indledning til det 3. Warschau-slag.¹

Det nye storangreb havde længe været ventet af general Gille. Da angrebet ifølge et opsnappet telegram kunne ventes den 9.10. morgen, bestemte Gille sig til at lade sit artilleri komme angrebet i forkøbet ved natten forinden at knuse angrebsforberedelserne ved at lægge koncentreret ild over alle erkendte kommandostationer, skytsopstillinger og infanteristiske udgangsstillinger. Resultatet blev, at det ventede angreb blev udskudt til den følgende dag. Klokkeslettet herfor blev imidlertid også opfanget af radiolyttetjenesten. På ny kom IV. Panserkorps artilleriforebyggelsesild angrebet i forkøbet, denne gang hæmmet af ammunitionsmangel, men dog kraftig nok til atter at forårsage angrebet udskudt.¹

Den 12.10. kom det russiske angreb omsider i gang efter en kolossal indsats af artilleri. Tyngdepunktet lå i III./Westlands afsnit. Det gik hårdt ud over bataillon. Et lokalt indbrud kunne ikke udlignes, da der ikke fandtes nogen reserver. Men det havde kostet angriberen så store tab, at han ikke kunne trænge dybere ind i HKF. For at udfylde et svagt sted i fronten måtte der indsættes en »Alarmbataillon Wiking« bestående af hastigt sammenkaldte folk fra trænet, forsyningsenheder og flak-afdelingen. Denne improviserede og aldeles utilstrækkeligt bevæbnede afdeling lå i hård kamp i 3 dage, ind-

Møllen ved Akankelovka efter pansermødstød mod en deling af Germania. Ukraine 1943.

til den blev afløst af II./G., der den 18.10. blev trukket tilbage til en forbedret stilling i 2. linie. Her endte for Wiking det 3. Warschau-slag, uden at det var lykkedes fjenden at bryde igennem. Det gode resultat måtte for en stor del tilskrives den omstændighed, at divisionen efterhånden havde lært, at dens talmæssige underlegenhed måtte udlignes ved et støttepunktforsvar af kombinerede våben med omhyggelig terrænuudnyttelse i forbindelse med bevægelige pansrede støtte- og modstødsgrupper.¹

Sidst i november 1944 tilgik der divisionen to nyopstillede grenaderbatailloner, I/Regt. 24 Danmark og I/Regt. 23 Norge. Stampersonellet til dem kom fra Division Nordland. Deres nyopstilling forløb parallelt, og det havde oprindeligt været meningen, at de efter endt uddannelse atter skulle tilslutte sig deres respektive stamregimenter, der i mellemtiden var forlagt fra Estland til Kurland.²

Den 20.6.44 afrejste stampersonellet til I/Danmark – nogle få unge løjtnanter og underofficerer – fra Narva. Og efter planen skulle bataillonen være færdigopstillet og fuldt uddannet den 15.10. Det skulle – hvis der blev udfoldet stor energi – til nød kunne accepteres under krigsforhold. Men uheldigvis blev adskillige uger spildt, inden man kunne komme i gang. Men nogle få dage efter at Heinrich Himmler – som en konsekvens af attentatforsøget den 20.7. – var blevet chef for hjemmehæren, begyndte der endelig at ske noget. Befalingsmændene blev sat i march til Troppøvelsesplads

Hammerstein i Vestpreussen for der at modtage ca. 1500 menige, hvori blandt folketyskere fra Sydøsteuropa og mandskab fra opløste værnemagtsenheder. Men da der stadig manglede befalingsmænd, og mandskabet for en stor del var uanvendeligt til eliteinfanteri, kunne de stillede krav ikke opfyldes.⁶

Nye henvendelser til SS-overkommandoen gav til resultat, at der i august tilgik en bataillonschef og 4 kompagnichefer, et par andre officerer, alle med fronterfaring, samt nogle nyudnævnte underofficerer. Samtidig blev det ældre mandskab udskiftet med unge fra Hitler-Jugend og frivillige fra Danmark. Først nu kunne en planmæssig uddannelse tage sin begyndelse. Den blev til gengæld gennemført med stor energi. Bataillonen blev dog først fuldtallig, da der i løbet af september tilgik yderligere et par hundrede frivillige fra Danmark.⁶

Den 5.11. blev resultatet af uddannelsen inspiceret af general Steiner, der udtrykte tilfredshed med, hvad der var opnået i løbet af den korte tid. Den 20.11. blev bataillonen sat i march til Modlin sammen med I./Norge.⁶

Den 30.11.–1.12. afløste de to nye batailloner Westland i dettes afsnit i forreste linie, hvor de blev liggende indtil den 24.12. I dette tidsrum blev I./D kun udsat for et enkelt regulært angreb, der dog blev afvist. Derimod blev den hyppigt udsat for en meget ubehagelig beskydning med artilleri- og mortergranater, der især i begyndelsen forårsagede betydelige tab af døde og sårede. En af grundene hertil var den meget stramme ammunitionsøkonomi, der ikke tillod det tunge skyts at gøre gengæld. En anden grund var den ringe beskyttelse, stillingens anlæg ydede. De var oprindelig udført af organisation og virkede temmelig gammeldags.⁶

Bataillonens organisation, bevæbning og kampmåde fulgte de nye principper, der også blev indført ved Div. Nordland. Hvert af de tre lette kompagnier havde foruden kompagnitroppen med bl. a. finskytter en tung deling med morterer og 4 tunge mg. samt 2 støddelinger med hver to dækningsgrupper og to stormgrupper. I det tunge kompagni var der bl. a. panser-værnskanoner.

Denne nye organisation betød en tiltrængt forøgelse af infanteriets ildkraft. Men samtidig stillede den uhyre krav til ammunitionsforsyningen. Og disse krav blev langt fra opfyldt, hverken ved Modlin eller senere. I betragtning af, at et kompagni kunne have indtil 20 af det meget hurtigt skydende mg. 42 i gang, var det alene af geværpatroner uhyre mængder, det drejede sig om.

Juleaften indløb der fra Førerhovedkvarteret befaling til IV. SS-Panserkorps om forlægning af de to SS-divisioner i jernbanetransport til rummet nordvest for Budapest. Afløsning og indladning blev afviklet gnidningsløst og ubemærket de følgende dage, og til den fastsatte termin – 1.1.1945. – var de to divisioner (indbefattet bataillonerne I./D og I./N) klar til at rykke i kamp.¹

Forlængst havde ledende politiske og militære kredse i Rumænien og Ungarn mistet troen på en sejrrig udgang af krigen og – for at redde hvad reddes kunne – indledt samarbejde med fjenden. Rumænske troppeenheder blev af kommunisterne tvunget til at deltage i den Røde Hærs kamp mod deres tidligere allierede, tyskerne og ungarene. Blandt disse sidste var der en del hærafdelinger, der lod sig overtale til at løbe over til russerne, medens andre kæmpede tappert mod den røde stormflod lige til, det var slut.

Tropperne i Ungarn var for få til at holde den næsten 1000 km brede front. Ved midten af december 1944 var russerne gået over Donau både syd og nord for Budapest. Og ved nytår beherskede de området i den store Donaubue (n.f. Budapest) frem til Vertes-bjergene. Sydligere var de nået til Stuhlweissenburg og Plattensee. Den tyske hærledelse lagde med rette vægt på, at Budapest ikke faldt i russernes hænder, selv om byen foreløbig var omringet. Af tropper befandt der sig i byen og den nærmeste omegn 25000 tyske og 45000 ungarske soldater, der længe havde forsvaret byen mod russiske stormløb. Det var dem, Divisionerne Wiking og Totenkopf sammen med andre divisioner skulle undsætte ved atter at skaffe forbindelse mod vest.¹

Efter udladning på jernbanestrækningen Raab–Komarom, tæt syd for Donau, gik de først ankomne dele af de to divisioner til angreb med »Totenkopf« nordligst allerede den 1.1.45 om aftenen. Ved midnat blev den fjendtlige HKL gennembrudt ved et overraskende angreb, og kl. 4 næste morgen var det foreløbige angrebsmål, byen Angostian, erobret. Wikings angrebsstyrke bestod af panserregimentets II' afd. samt Germania. I 1. angrebsmål blev ca. 1000 fangne tyskere og ungarene befriet. Da angrebet senere gik videre gennem bjergene, viste det sig, at det angrebsterræn, der var blevet anvist, ikke egnede sig for panserdivisioner. Kampvognene kunne kun komme frem på vejene, og de var alle spærret og forsvaret af talrige panserværnskanoner. I aftagende tempo kæmpede man sig videre frem mod det vigtige vejknudepunkt, Bicske.¹ I./Danmark deltog i disse dages fremstød gennem bjergene og havde relativt få tab, sammenlignet med den mere passive indsats i stillingerne ved Modlin. Efter to forsøg på at overvinde den seje fjendtlige modstand i linien Bicske-Zsambek den 8.1., måtte det første forsøg på at trænge igennem til Budapest opgives. De to divisioner havde i den uge, fremmarchen havde varet, lidt et tab på næsten 3000 faldne og sårede.¹

Wiking blev nu afløst og forlagt nordpå til egnen om Estergom (Gran) ved Donau. Den 10.1.45 gik divisionen til angreb med retning mod Budapest. Terrænet var her meget velegnet, fjenden var overrasket, angrebet skred rask frem. Kl. 1 kom der ordre fra armeen om, at angrebet skulle indstilles. Divisionen protesterede og fik armeen overtalt til foreløbig at tilbagekalde ordren, der kom fra højere sted. Om aftenen kunne man fortsætte. Næste dag gik det også godt. Russerne veg stadig tilbage efterladende talrige fanger og et stort bytte. Den 12.1. om aftenen var man kun 21 km fra Budapest, hvis kirketårne »Wikingerne« nu kunne se. Ingen var i tvivl om, at und-

sætningen denne gang ville lykkes. Sejrsberuste angreb de med lige så meget élan som forhen. Midt i forventningens glæde indtraf så det ufattelige. Angrebet blev atter beordret afblæst, og denne gang var ordren endelig. Divisionens og korpsets indvendinger blev afvist. Ordren kom fra Førerhovedkvarteret. Men ingen forstod meningen med den.⁷

I tiden 14.–18.1. blev Wiking sammen med tre andre panserdivisioner forlagt til området vest for Stuhlweissenburg, hvor de gik i udgangsstilling til et angreb mod Budapest fra sydsydvest. Planen var Førerens. De 4 divisioner var nogenlunde kampkræftige, men forberedelserne gav fjenden tid til at træffe sine modforholdsregler. I de to første angrebsdage blev der opnået et gennembrud af 65 km dybde. Medens naboen til venstre, 1. Panserdiv., tog Stuhlweissenburg, stødte Wiking den 23.1. helt frem til Donau ved Adony. Men så var det slut med fremmarchen. Forbindelsen til naboenhederne svigtede, tabene gjorde sig bemærkede, modstanden blev stærkere og stærkere. Ligesom ved tidligere lejligheder blev »Wikerne« her vidne til russiske soldaters sadistiske grusomheder over for sårede tyskere og ungarere. Den 29.1. var fjenden blevet så overlegen – bl. a. efter tilførsel af et panserkorps med 180 kampvogne – at han kunne gå over til angreb. Wiking havde da kun 14 kampvogne tilbage. Det 3. undsætningsforsøg måtte anses for opgivet. Den 1.2. trak Wiking sig tilbage fra Donau.⁸

Under stadige – til dels hårde – kampe trak Wiking sig sammen med de øvrige divisioner langsomt tilbage syd om Velence-søen og derefter nord om Platten-søen. Den 13.2. kapitulerede de indesluttede styrker i Budapest. Knap 800 mand lykkedes det at slå sig igennem til de tyske linier. Den kommunistisk-slaviske magtovertagelse i Ungarn var fuldført.⁸

Stuhlweissenburg blev først opgivet den 22.3. Wiking holdt den eneste forbindelse til byen og trak sig derefter snævert uden om nordspidsen af Platten-søen. Hele Sydøstfronten kom derefter i skred. Wiking benyttede vejen Veszprem–Tabolca og blev her forfulgt af en fjendtlig motoriseret styrke, mod hvilken divisionen den 24.–26.3. måtte tage front. Opklaringsafdelingen, der endnu havde bevaret en vis respektindgydende kampkraft og bevægelighed, dækkede de øvrige styrkers løsgørelse og tilbagetrækning mod nordvest til overgangen over Raab ved Vasvar, som blev nået den 30.3.⁸

I/Danmark deltog i meget hårde kampe ved Velence-søen og led her store tab. Blandt andet faldt bataillonens chef, major im Masche, og alle 4 kompagnichefer. Der var efterhånden, medregnet erstatningsmandskab, tilgået bataillon ca. 1200 mand. Heraf var ca. 350 fra Danmark, og der må regnes med, at de fleste af disse enten er faldet eller er omkommet i russisk fangenskab. I marts tilgik Kampgruppe Schweizer, en lille inf.batl., med ungt uprøvet mandskab fra erstatningsafdelinger i Graz og Feldbach, der mange i 1945 tilmeldte danskere og nogle få danske underofficerer. Gruppen var i kamp 24.–26.3. og omkring 1.4. ved Raab. Tabene var store.⁸

Efter overgangen over Raab blev Fürstenfeld på den vestlige side af rigs-

grænsen angivet som forsamlingspunkt. Ankommet til dette område skulle en forud fastlagt stilling besættes og fastholdes. Men til nogle dele af denne nåede russerne at komme først. De måtte altså angribes og kastes tilbage igen. Og at de blev det, er et vidnesbyrd om, hvad disciplinen i en afdeling betyder, når så godt som alle andre forudsætninger for et heldigt udfald svigter. Fjenden ville selvfølgelig gerne høste den triumf at gøre det helt af med den berømmelige Div. Wiking og satte derfor gang på gang rasende angreb ind mod de afgørende punkter. Men det lykkedes ikke. Wiking var trods mangel på næsten alt endnu kampduelig og fast i ledelsens hånd. Endnu så sent som i april tilgik der erstatningsmandskab og nogle motor-køretøjer, og der blev drevet intensiv uddannelse. Forhåbningerne var ganske vist kun små; men man ville være forberedt på alle eventualiteter. Natten 7.-8.5. blev alt forberedt til løsgørelse fra fjenden og samlet mot. transport over Graz til pasvejen ved Hohe Tauern. Den 13.5.45 overskred divisionen planmæssigt floden Enns og var dermed på den amerikanske side af demarkationslinien. Fangenskabets og for de tyske kammerater hungerterrens tid var begyndt. Div. Wiking var gået over i historien med et eftermæle, som en hvilken som helst militær enhed i Vesteuropa kunne være tjent med.⁷

VI Regiment Danmark (Division Nordland) 1943

Opstilling og Uddannelse.

Partisanbekæmpelse i Kroatien.

I dagene 5.–11. maj 1943 blev regiment Nordland fra den navnkundige division Wiking forlagt fra Ukraine til lejren Auerbach ved Gravenwöhr, hvorefter alt personellet fik en velfortjent orlov. Regimentet blev omdannet til panser-grenader-div. Nordland fra den 15.5.1943 at regne med den hidtidige regimentsschef, Fritz v. Scholz, som chef. Sammen med brigaden Nederland og division Wiking (der dog aldrig tilsluttede sig) og forskellige korpsenheder dannede div. Nordland de faste bestanddele af det formelt den 6.4.43, reelt den 2.5.43 under SS-generalløjtnant Felix Steiners kommando nyopstillede III. (germ.) SS-panserkorps.

Af egentlige kamptropper skulle der under div. Nordland opstilles følgende: Reg. Danmark (nr. 24), Reg. Norge (nr. 23), Panserafd. 11, Panseropklaringsafd. 11, Pionerbatl. 11, Artillerireg. 11, Telegrafbatl. 11, Luftværnsafd. 11. Organisering og uddannelse af et så kompliceret foretagende som et armékorps kunne naturligvis ikke gennemføres fra den ene dag til den anden. Hele sommerhalvåret måtte påregnes at ville medgå dertil. Det nye korps kaldtes et panserkorps. Tildelingen af egentlige kampvognstyrker var dog yderst beskedene. Men hele korpset var motoriseret, omend ikke fra starten.

Den 6.5.43 opstod de første spirer til det nye panser-grenaderreg. Danmark som en videreførelse af Frikorps Danmark. Men Frikorps Danmarks afvikling vedblev at bestå indtil den 20.5.43. De gamle prøvede frikorpskæmpere havde i mellemtiden været hjemme på orlov. Foruden disse ca. 900 mand kom der ca. 240 fra erstatningskompagniet i Bobruisk og et lignende antal danske fra det tidligere reg. Nordland.

Oprindeligt stod det ikke de danske frivillige klart, hvad opløsningen af de nationale legioner og nyopstillingen indebar. Nok var det indlysende, at en lille isoleret infanterienhed som Frikorpset blev udsat for at lide uforholdsmæssigt store tab, dels fordi den ikke samarbejdede med sine egne faste støttevåben, dels fordi de idelig skiftende overordnede kommandomyndigheder ikke anvendte en fremmed enhed så skånsomt, som de ville have anvendt en af deres egne enheder. Men derfor behøvede man jo ikke at splitte de nationale elementer mere end nødvendigt. Og det var netop det, man gjorde.

Hovedparten af danskerne i III.Pz.korps, men ikke alle, kom naturligvis til reg. Danmark. Der var på dette tidspunkt danske SS-frivillige nok

til at fylde dette regiments rammer op med lutter dansk personel – og mere til. Men i stedet valgte man fra tysk side at lave selv de mindste enheder blandede. Muligvis ønskede man at etablere et storgermansk fællesskab, hvor ikke blot kommandosproget, men også omgangssproget nødvendigvis måtte blive tysk. Men det kan også tænkes, at den tyske militære selvvurdering endnu stak så dybt, at man var bange for at få lutter fremmede officerer ved et og samme regiment, en helt urimelig motivering.

I reg. Danmark var halvdelen danskere, lidt under halvdelen var folketyskere fra Sydøsteuropa, især fra Rumænien. Resten var rigstyskere, altså forholdsvis få; men til gengæld sad de fleste af dem på betydningsfulde poster. Således blev der til posten som regimentschef udpeget en tysker, oberstløjtnant grev v. Westphalen, hvilket vakte dyb skuffelse blandt danskerne, i hvis rækker man med lethed havde kunnet finde et halvt dusin med afgjort bedre kvalifikationer. Af de tre bataillonschefer var i begyndelsen de to danske. Men da den ene af disse snart foretrak at tage ophold i Danmark, blev den ledige chefpost besat med en tysker. Af de 16 kompagnichefer var de 8 danskere og de 8 tyskere. Derudover var der ca. 18 danske officerer ved regimentet. Ifølge en styrkeliste for divisionen i maj var der ved denne af danskere 33 officerer, 162 underofficerer og 1191 menige. I de følgende måneder tilgik der divisionen ca. 400 danskere fra erstatningsbataillonerne i Østrig.

Blandt korpsets nationale kontingenter syntes danskerne at være dem, der havde de største nationale ambitioner. Det var også danskerne, der mest åbent kritiserede den nye organisation. Samtlige foresatte og stabschefer fra regiment og opefter beklagede sig over alt det besvær, de havde med danskerne i sommeren 1943. Utilfredsheden og klagerne fra danskerne motiveredes med, at de forudsætninger, hvorunder de i sin tid havde meldt sig til tjeneste ved Frikorps Danmark, var bristet, idet de var overført til en nationalt blandet enhed med fremmede chefer.

Regiment Danmarks organisation

ved opstillingen i maj 1943 på Gravenwöhr Troppeøvelsesplads i Bayern.
SS-Pansergrenadereg. nr. 24.

Regimentschef med stab og stabskomp.

I. Batl. I/24

Chef med stab (adj., o.o, mot.-off., læge, regnskfør., skriver, ord.)

1., 2. og 3. komp. (skyttekompagnier)

4. komp. (tungt komp.)

II. Batl. II/24

Chef med stab

5., 6. og 7., komp. (skyttekompagnier)

8. komp. (tungt komp.)

III. Batl. III/24

Chef med stab

9., 10. og 11. komp. (skyttekompagnier)

12. komp. (tungt komp.)

13. komp. (inf.-skyts)

14. komp. (maskinkanoner)

15. komp. (mot. cykl.)

16. komp. (inf.-pionerer)

Opstillingen af 14. og 15. komp. lod dog vente på sig. 16. komp. opstilledes først i Auerbach-lejren i vestkanten af øvelsespladsen, men videreuddannedes fra medio august 1943 i Beneschau i Böhmen.

Nogle af de menige rejste spørgsmålet om en mulig hjemsendelse. Men da noget sådant harmonerede meget dårligt med de tyske interesser, iværksatte man fra tysk side nogle beroligelsesaktioner. For det første bad man nogle ældre danske officerer om at overtale de utilfredse til at falde til føje. Dernæst udstedte korpset en befaling, ifølge hvilken tyske befalingsmænd skulle lære enten dansk, norsk eller hollandsk. Endelig henvendte man sig til rigets øverste myndigheder og bad disse om at overtale de danske myndigheder til under en eller anden form at tilkendegive over for de frivillige, at de burde fortsætte deres tjeneste også under de ændrede forhold.

Sidstnævnte henvendelse resulterede i, at general Steiner i juli måned gennem det tyske udenrigsministerium sendte en indbydelse til den danske gesandt i Berlin, minister O. Mohr om at aflægge besøg ved korpset. Indbydelsen blev akcepteret. Og besøget, der var billigt af den danske udenrigsminister, fandt sted et par dage senere. Den første dag blev der givet en middag til ære for gesandten. Den fandt sted ved korpsets stab på slottet Plassenburg ved Kulmbach. Gesandten havde herunder på sin ene side general Steiner, på den anden side den ældste danske officer ved regiment Danmark. Ifølge sidstnævntes udtalelse blev gesandten allerede under middagen gjort bekendt med enkelthederne i den kontrovers, der var opstået som følge af Frikorpsets overgang til et regiment.¹

Den følgende dag kørte generalen med gesandten og de øvrige ledsagere til Gravenwöhr-lejren. Regimentets danske frivillige var trukket ud af deres kompagnier og samlet i 4 hold, der var opstillet i hver sin kompagnigade. Under sin rundgang i lejren besøgte minister Mohr hvert af de 4 hold, talte til folkene og spurgte dem ud enkeltvis, ligesom flere af folkene stillede spørgsmål til ministeren. Lad os høre, hvad en tilstedeværende dansk officer rapporterer herom:²

»I sagen »Minister Mohr« kan jeg under vidneansvar udtale følgende: Jeg ledsagede selv i egenskab af fungerende regimentsadjutant minister Mohr ved hans rundgang til mandskabet, som han besøgte kompagnivis. Mange spurgte ministeren, om det ikke var muligt at blive hjemsendt bl. a. fordi ud-

viklingen i Danmark havde sat både dem selv og deres familier i et skævt lys og i nogen grad ændret de forudsætninger, hvorunder de i sin tid havde meldt sig.²

Ministerens svar var: »Nu har I meldt jer til kampen mod vor fælles fjende, kommunismen, og allerede kæmpet tappert sammen med vor forbundsfælle Tyskland, og I gavner vort fælles fædreland ved fortsat at kæmpe videre til den endelige sejr«. Således forstod de frivillige den danske regerings repræsentants udtalelse, og således blev det videreført til dem, der ikke havde været til stede. Naturligvis har hverken folkenes spørgsmål og beklagelser eller ministerens udtalelser været ordret de samme ved alle fire hold. Men ordlyden i ovenstående rapport dækker opfattelsen af udtalelsernes mening hos de tilstedeværende, der har haft lejlighed til at læse rapporten.²

Det er ikke udelukket, at ministerens besøg har afholdt nogle frivillige fra at indsende ansøgning om hjemsendelse, og det er ikke usandsynligt, at de tyske myndigheder måtte se sig tvunget til at imødekomme sådanne ansøgninger. Når dette anføres her, så er det, fordi det kan sættes i relation til en bestemmelse i den famøse tillægslov til straffeloven af 1.6.45, ifølge hvilken det kunne medføre straffrihed, dersom den tiltalte havde bragt sin »lovovertrædelse« til ophør senest omkring den 29.8.1943.

I et brev af 1.10.1968 bekræfter minister Mohr, at formålet med besøget blandt andet var, at han skulle forhøre sig om, hvorvidt de frivillige havde klager af fremføre, men hævder, at ikke en eneste fremførte klage over noget som helst. Hertil er at sige, at minister Mohr på tidspunktet for brevet affattelse var 80 år gammel, således at det vil være forståeligt, om enkelthederne ikke har stået helt præcist prentet i erindringerne. Endvidere hævder ministeren, at han i sine udtalelser afholdt sig fra enhver opfordring og fra enhver politisk vurdering af frikorpsset.³

Først da orlovsperiode og indledende organisationsarbejde var ved at være overstået, begyndte der at komme gang i uddannelsen. I betragtning af, at reg. Danmark var indkasereret i udkanten af en kæmpemæssig troppeøvelsesplads, burde der være opnået hurtige og særdeles gode resultater af uddannelsen. Men det blev uheldigvis ikke tilfældet. Der var flere grunde dertil. For det første kom den effektive uddannelsesperiode og opholdet i Gravenwöhr mod forventning ikke til at strække sig længere end til slutningen af august. For det andet manglede kompagnierne uddannede skydelærere. For det tredje varede det for længe, inden uddannelsen af specialister og teknisk personel på specialkursus kunne finde sted, og for det fjerde stod de mange i SS uddannede befalingsmænd ret usikre over for terrænuddannelse især med henblik på det taktiske samarbejde inden for de forskellige mere eller mindre komplicerede led. Man kan ikke undre sig over, at forholdene i sidstnævnte henseende var utilfredsstillende. Fra de nye SS-kaserne rundt om i riget var der nemlig ikke umiddelbar adgang til egentligt øvelsesterræn. Det

man kunne øve på de grusbelagte kasernegårde var begrænset til det rent eksercermæssige. Skulle man øve noget i brugbart terræn, måtte man ofre tid på lange hen- og tilbagemarcher. Resultatet var, at uddannelsen blev for ensidig. Befalingsmændene manglede føringsmæssig og pædagogisk rutine, når det drejede sig om uddannelse i terrænet.

De få erfarne danske officerer ved regimentet skulle jo nok have været i stand til at bøde på disse mangler, hvis de havde kunnet skaffe sig gehør. Men det var der ikke mulighed for. Den tyske regimentschef havde et fortrin frem for eventuelle danske emner. Han var – som tidligere adjutant hos den nuværende korpsgeneral – en dygtig militær administrator. Til gengæld var han meget ubehjælpelig som fører i marken. Dertil kom, at han blandede sig i kompagniernes uddannelsesforhold på en måde, der gjorde mere skade end gavn. Og hvad der var værst: han krævede og gennemførte, at tiden i Gravenwöhr så godt som udelukkende blev brugt til enkeltmandsuddannelse. Resultatet var usikkerhed og alt for store tab ved de første kamphandlinger både i Kroatien og i Ingermanland.¹

Som følge af Italiens begyndende frafald blev partisanvirksomheden i Jugoslavien så generende, at det blev nødvendigt at sende flere tyske tropper dertil. Da man regnede med, at partisanbekæmpelse og bevogtningstjeneste kunne gå hånd i hånd med fortsat uddannelse og organisationsopbygning, blev III. SS-Panserkorps i løbet af de sidste dage i august forlagt til Kroatien, hvor det blev splittet op i talrige små enheder og spredt ud over meget store områder under dårlige og usikre trafikforhold.

Beredskabet og sikringstjenesten betød et føleligt afbræk i uddannelsen. Og nogle af korpsets enheder blev indviklet i kampe, der medførte mærkbare tab af personel. Som helhed betragtet var forlægningen til Kroatien på det daværende stadium af uddannelsen en foranstaltning med uheldige følger.

Division Nordland blev straks sendt ud til et stærkt partisaninficeret område sydøst for hovedstaden Zagreb (Agram), der var sæde for korpsets stab. De vordende panserafdelinger holdt til langs jernbanen Zagreb–Karlstadt (Karlovac). Enkelte lettere pansrede køretøjer »arvede« de fra italienerne. Brigaden »Nederland« lå nordligst, en stormskyttsafdeling under dansk chef lå helt oppe i Steiermark, altså på tysk rigsområde.

På de fleste af de steder, hvor sikringsenhederne blev stationeret, var der enten enheder af den kroatiske hær, med hvem de samarbejdede, eller italienske enheder, hvis disciplin var ved at gå i opløsning. Som følge deraf kunne SS-erne overtage de forstærkningsanlæg, vagttårne, pigtrådshegn og vejspæringer, der var anlagt i forvejen. Et militært politisk korps, Ustachaerne, blev fortrinsvis brugt til jernbanebevogtning. Befolkningen i de områder, der ikke var behersket af kommunisterne, var gennemgående venligtsindede over for tyskerne og i særdeleshed over for Våben-SS. Derimod var italienerne så ilde lidt, at der mange steder blev afholdt glædesdemonstrationer, da det

den 9.9.43 blev bekendtgjort, at de italienske tropper som følge af kapitulationen ville forlade landet.

De kommunistiske partisaner indlod sig i begyndelsen ikke på større aktioner. Men de bandt store styrker, fordi de kunne dukke op hvorsomhelst og nårsomhelst og atter hurtigt forsvinde i vanskeligt tilgængelige egne. Næsten hver nat blev der foretaget sprængninger af jernbanespor. Den fredelige befolkning på landet blev behandlet hensynsløst af sine egne landsmænd, hvad enten disse hørte til den ene eller den anden af de stridende parter. Hvis partisaner åbnede ild fra en landsby, og en antikommunistisk styrke rykkede ud for at angribe, endte det som regel med, at ethvert spor af partisanerne var udslettet, når de andre var nået frem. For at forhindre gentagelser, begik man så den dumhed at afbrænde landsbyen. Og da bønderne dermed var afskåret fra deres ernæringsgrundlag, havde de næsten ikke andre muligheder end at drage op i bjergene og melde sig til tjeneste ved en partisanafdeling. På den måde blev tilgangen sikret og suppleredes desuden af tvangsindrullering. Ved den italienske kapitulation sikrede kommunisterne sig store beholdninger af materiel og våben, bl. a. artilleri.

Division Nordlands Styrkeliste pr. 15.9.1943:

257 officerer, 1581 uoff., 10380 mg. Heraf havde reg. Danmark: 61 officerer, 328 uoff. 2775 mg.

Som et kuriosum kan nævnes, at der på samme tid var 42 svenskere i divisionen.

Regiment Danmark tog stabskvarter i byen Petrinja. Her var også III. Batl. Hele I. Batl. blev sendt til Glina (50 km ssø for Zagreb). Øst for Sisak (45 km sø f. Zagreb) lå II. Batl., der dog til stadighed havde et af sine kompagnier stationeret i en ret isoleret bjergby Hrastovica (5 km syd for Petrinja), ligesom III. Batl. efter tur havde et kompagni i Gora (6 km sv f. Petrinja).¹

Glina var ganske vist kun en stor landsby på 2000–3000 indbyggere. Men den var yderste tyske forpost mod syd og havde en vigtig beliggenhed i trafikmæssig henseende. Kommunisterne var derfor meget opsat på at erobre stedet, og da forsøgene herpå hidtil var mislykkedes, havde de prøvet på ved trusler at få den overladt godvilligt. Et af de danske kompagnier i Glina førte omhyggeligt dagbog. Vi vil gennem uddrag af denne søge at give et indtryk af, hvad der foregik.⁴

Vejen fra Petrinja er den eneste forbindelse, vi kan benytte for at komme til Glina. Jo længere man kommer i sydvestlig retning, desto flere spor af krigen støder man på – afbrændte huse, ødelagte broer osv. Med mellemrum passerer vi en af vore poster i betondækning. Af og til møder vi en kroatisk soldat, der har deltaget i partisanbekæmpelse. Da vi når byen, ser vi straks, at husene bærer tydelige spor af beskydning. Befolkningen synes veltilfreds med at være »besat«. Enhver soldat i tysk uniform bliver mødt med en venlig og munter hilsen. Byen er omgivet af en halvkreds af bjerge, hvor

store – os i tal langt overlegne – partisanstyrker har forskanset sig. Øst for byen løber der en flod. I øvrigt har de kroatiske soldater gravet skytte- og dækningsgrave i en ring uden om byen, og de udbedrer stadig anlæggene.

To dage efter ankomsten gør fjenden sig for første gang bemærket ved midt om natten at lægge stærk mg.-ild over selve byen. Dagen efter er de vagtfri dele af bataillonens af borgmesteren og rådet indbudt til velkomstfest, meget vellykket, 100 cigaretter pr. mand og stor tilfredshed med vor nærværelse, fordi vor sikring af byen er perfekt modsat den tidligere kroatiske. Næste dag alarm fra en post langt fra byen. Partisaner angriber. 1 forstærket deling sendes derud og jager fjenden væk. Ingen tab, men en bro er blevet ødelagt. Næste dag atter angreb mod en isoleret post ved vejen til Petrinja. Vore første tab: 3 faldne og 1 såret.

Den 14.9. er der påny kampet et stykke nord for byen. Partisanerne jages tilbage til bjergene, efter at vore flyvere har grebet ind. Ingen tab. Om natten angribes selve byen, men forgæves. Man vil nu bortsprænge de til dels betonstøbte anlæg, som partisanerne benytter i et bestemt afsnit. Den 16.9. rykker 1. komp. ud og angriber, hvorefter kroatiske soldater sprænger anlæggene, dækket af 1. komp.

22.9. Vi er nu omringet og afskåret fra forbindelse (også telefonisk) med Petrinja. Det varer dog kun til næste dag.

26.9. En partisanafdeling sender os et forslag om, at der skal udveksles fanger. To af vore officerer kører i bil med hvidt parlamentærflag over til kommunisterne og modtages med smæderåb af en yderst broget uniformeret skare, 3 tilfangetagne kroatiske officerer tages med tilbage foruden tre partisaner, der i Glina overtager nogle fangne kommunister, hvoriblandt et kvindeligt væsen.

28.9. En mængde bønder med husdyr på flugt for kommunisterne har søgt tilflugt her i byen. De er til stor ulejlighed, og det er ikke noget godt sted for dem.

2.10. Det herværende kroatiske militær skal nu indsættes et andet sted. Nogle dage senere får vi besøg af en trup udsendt af »Kraft durch Freude«. Nogle gange har der også været filmforevisning.

21.10. En i dag arrangeret bataillonsøvelse, hvorunder angriberen trænger et godt stykke ind i byen, anstifter den frygteligste forvirring og ophidselse blandt befolkningen, der ikke i forvejen er blevet advaret. Ved øvelsens slutning høres pludselig kanonade fra den anden ende af byen. Her er det alvor. Et af vore kompagnier er et par km uden for byen blevet angrebet og har forlangt ildunderstøttelse.

23.10. Tidlig morgen alarm. En landsby adskillige km nord for os er blevet besat af partisaner i nattens løb. Bataillonens skal kaste dem tilbage. Tilbage i Glina er der kun 65 mand uden tunge støttedevåben. Situationen farlig. Partisanerne har et godt efterretningsvæsen og vil snart være klar over vor svage stilling. Alle disponible folk bliver samlet, bevæbnet og forberedt.

Fra byens højeste tårn holdes fjendens stillinger under skarp observation. Henimod aften vender bataillonnen tilbage. Partisanerne er overalt jaget tilbage til bjergene. Vore tab 1 falden, der næste dag begravnes under stor deltagelse fra befolkningens side. Rørende at se dem alvorlige og generte lægge deres kranse og blomsterbuketter.

29.10. Den første gruppe gifte danskere rejser i dag på orlov til Graz for der at mødes med deres ægtefæller (arrangeret af Heinrich Himmler).

1.11. Kroaterne fejrer Allehelgensdag og smykker også de tyske grave. Vi har generalsbesøg. Lille øvelse med efterfølgende kritik. Derefter festmiddag og senere planspil.

6.11. På en ellers rolig eftermiddag stikker kommunisterne to bondehuse i nærheden af byen i brand. En gruppe sendes ud for at fordrive dem. Det koster desværre en falden og en såret. Den faldne – en dansker – begravnes næste dag. Kompagnichefen holder tale ved graven. Under æressalut sænkes kisten i jorden indsvøbt i et dannebrogslag.

17.11. Atter i dag ildoverfald på en konvoj på vejen til Petrinja. 1 død og ni sårede.

19.11. Henimod aften bombarderes Glina. De fjendtlige styrker i omegnen er blevet betydeligt forstærket i den senere tid. Den følgende eftermiddag på ny artilleriild over byen. Kl. 22 intensiveres ilden og samtidig hamrer mg.-ild mod os fra næsten alle sider. Fjenden har lagt sig i en tæt ring om byen. Ifølge meldinger fra vore agenter drejer det sig om mindst 5000 mand, vel udrustet med alle slags tunge våben. Vi har knap 300 mand ude i stillingerne og desuden 150 mand i reserve i byen. De fleste er danskere, og vi ved, at de viger ikke.

21.11. Kort efter midnat forsøger angriberne støttet af en heftig granatild at tage byen med storm. Det er så mørket, at man ikke kan se længere frem for sig end ca. 10 m. Men når de stormende fyrer i blinde, så kan forsvarerne da i det mindste sigte efter mundingsglimtene. På 40–50 m hører man nogle af de angribende på tysk råbe: »overgiv jer!«. En dansker brøler tilbage: »Ja, vi er rede, kom blot nærmere«. Partisanerne springer op og modtages af en ildorkan. Angrebet er afslået. Ovre ved sygehuset, der ligger i byens udkant, hamrer granaterne mod murene. Men de er støbt af solid jernbeton og holder. Geværprojektilerne smælder i tusindtal ind gennem vindues- og døråbningerne. Der er kun syge og sårede i huset. Forsvarerne ligger uden om. Det er 3. komp., der har dette afsnit. Også her bryder angrebet til sidst sammen. Nogle steder kæmpes der endnu ved dagry. 1. komp.s skytter ligger ca. 150 m fra deres »kaserne«, en ungdomsanstalt. Men i løbet af formiddagen hører al kampvirksomhed op. Foran byen ligger der ca. 200 faldne kommunister. Som ved et mirakel er vi sluppet med to sårede. Resten af dagen har vi tralvt med at udbedre stillingerne og uddele ammunition og forplejning. Vi er klar over, at mere vil følge efter.

Bataillonschefen giver ordre til, at en deling af 1. komp. skal rykke ud ad

landevejen og sætte sig i besiddelse af og fastholde en vigtig vejbro. Om eftermiddagen kommer et par mand tilbage fra den udsendte deling og melder, at den er omringet af tidobbelt overmagt af italienske kommunister. En herfra udsendt patrulje afvises. Efter mørkets frembrud slår delingen sig igennem og kommer tilbage efterladende 3 døde og 8 savnede.

23.11. Om eftermiddagen angriber partisanerne igen. Det er især »kaserne«, det gælder. Murene slår revner, alle vinduer er knust, en del af taget styrter sammen. Beholdninger og arkiver fjernes. Fjenden trænger ind i sygehuset. En halv time senere er han kastet ud igen. Nu dukker tre fjendtlige kampvogne op. Den ene trænger ad landevejen ind i byen for straks at blive ødelagt af to fuldtræffere fra vore panserværnskanoner. Også den næste får en træffer, der gør den ude af stand til at køre, hvorefter den tredje skyndsomst tager flugten. Flere huse i byen brænder, ramt af granatnedslag.

Vi har rekvireret forstærkning og især mere ammunition. Vejen er ikke farbar. Men noget er kastet ned til os med faldskærm.

24.11. Endnu ingen forstærkning. Vi hører, at obersten skal have været undervejs med en bataillon i et par dage. Hvor i alverden bliver han dog af? Vore tab er relativt små. Men mange huse ligger i ruiner. Ved middagstid ebber kampene ud. Men artilleribeskydningen fortsætter. Et par stukaflyvere hamrer løs på partisanernes stillinger. Om natten igen granater over byen og over vore stillinger, derefter infanteristormangreb. Det lykkes to hollandske SS-folk at undslippe over til os fra fangenskab hos kommunisterne, som havde stillet dem over for valget enten at få skåret struben over, eller også at hjælpe til med ammunitionstransport og andet groft arbejde. De bekræftede, at de ca. 7000 partisaner, vi har kæmpet med, har lidt frygtelige tab de sidste dage.

25.11. Vore agenter melder, at kommunisternes hovedstyrke er på march sydpå. Almindelig jubel. Vi er byens helte. Borgerne kommer ud af kældrene og besigtiger skaderne. En bonde kommer kørende ind til byen med en vogn fuld af gæs og høns til os, andre kommer med store stege og fade med vin. Distriktets ustachachef lykønsker os og sender et fad vin og et bjerg af kager. Vi ser vore flyvere følge efter de marcherende partisaner for at give dem en hilsen med på vejen i form af bomber. Og så endelig, da det hele er vel overstået, kommer vor oberst med undsætningsstyrken, som allerede næste morgen marcherer retur til Petrinja og Gora. 1. komp. sender en patrulje til Precopa for at bjerge ligene af nogle af vore folk. De finder dem helt afklædt og fulde af bajonetstik. Ansigterne ophovnede efter slag. En beboer fortæller, at de, efter at de var fanget, blev beordret til at klæde sig af. En underofficer nægtede dette, greb i stedet to håndgranater i sin lomme, bragte dem til detonation og dræbte derved ikke blot sig selv, men også de omkringstående kammerater og partisaner. Der går rygter om, at vi skal sendes til en anden front.

Et forkommando for et kosakregiment, der skal afløse os, ankommer den 29.11.

Vi erfarer, hvad der er sket med 5. komp. i Hrastovica, medens Glina blev belejret. Om eftermiddagen den 22.11. var regimentschefen rykket ud med 5–6 kompagnier af II. og III. Batl. for at jage partisaner i regimentets område. Ikke længe efter indløb der telefonisk nødråb fra det isolerede 5. komp. i Hrastovica til regimentets næstkommanderende i Petrinja. Kompagniet var omringet af langt overlegne fjendtlige styrker og måtte have hjælp. Næstkommanderende, der kun havde et uundværligt sikringskompagni i Petrinja fik telefonforbindelse med obersten, der med sin betydelige styrke var mindre end 4 km fra Hrastovica, og forklarede ham situationens alvor. Da det gjaldt om at handle hurtigt, sendte næstkommanderende desuden 2 kosakeskadroner, der blev stillet til rådighed, af sted til Hrastovica. De blev imidlertid standset af partisaner $\frac{1}{2}$ km fra målet. Heller ikke regimentschefen nåede rettidigt at undsætte 5. komp. Han gjorde end ikke noget forsøg derpå, men tilbragte både den 23., 24. og 25. nov. med at strejfe om mere eller mindre formålsløst, medens til sidst 5. komp. bukkede under for overmagten og blev næsten totalt udsløjet. Da afgangsløbet var forlængst var faldet, trængte en styrke af regimentet, støttet af artilleri og pak ind i Hrastovica. Endnu lå ligene af vore folk rundt omkring med udstukne øjne og ører og næser skåret af. Kun et par mand undslap. De berettede blandt andet, at kommunisterne i jagten på antikommunister havde opdaget, at den lokale postmester havde gemt sig i en skorsten, hvorefter de havde tændt ild under ham og stegt ham levende.

Flere overløbere har meldt sig til os, deriblandt en ung mand med en ret høj officersgrad. Han taler godt tysk og fortæller, at de røde daglig blev erindret om, at de ville blive torteret på det frygteligste af os, dersom de overgav sig. Det havde han som den oplyste mand, han var, ikke troet på. Han var simpelthen blevet indfanget af partisaner i Dalmatiens bjerge og sendt med fly til Rusland for at deltage i et 3 måneders officerskursus. Han fortæller også, at det var blevet befalet, at Glina *skulle* erobres – koste hvad det ville.

Den 29.11. bliver vore sidste faldne begravet. I de små tre måneder, vi har ligget i Glina, har bataillonens tab været 41 faldne, 2 savnede og 38 sårede. Af de faldne var 16 danske. Ca. 1000 mand kosakker ankommer, de yngste 16 år, de ældste 60. To timer efter deres ankomst må alle værts-huse og barer melde al alkohol udsolgt.

30.11. Lidt spredt artilleriild over området. Kosakkerne er allerede ude på deres første væbnede aktion. De afbrænder et par små landsbyer, der har tjent som tilholdssted for partisaner.

1.12.43. Afmarch fra Glina. Borgmesteren lader om morgenen en udråber gå gennem gaderne råbende: »I dag forlader en bataillon af regiment Dan-

Morterstilling under fremstød til Dalmatiens kyst. II./Reg. Danmark september 1943.

mark Glina, vore tapre og heltedige forsvarere«. Kl. 12 holder 50 last-automobiler parat, sikret af pansrede køretøjer. Samtlige borgere danner spalier langs opmarch- og udfaldsruten. Dannebrog vajer over bataillonsstabsens standplads. Der holdes taler og tages hjertelig afsked med både omfavnelser, tårer og kys på kinderne. Endnu kl. 15 er vi ikke begyndt at køre, så mange gaver er der, som skal afleveres. Endelig begynder de første vogne at rulle ud af byen hen over de blomster, der bliver kastet over kolonnen.

Over Gora, hvor vi får forbindelse med III. Batl., når vi Petrinja, hvor alt er i opbruddets tegn.

Et par dage senere begynder indladningen i jernbanetog.

Den 7.12.43. passerer regimentet i jernbanetransport Kroatiens grænse for nordgående. Bestemmelsessted: Østfronten ved Oranienbaum i Ingermanland syd for den finske bugt.⁴

Også III. SS-panserkorps øvrige afdelinger forlod i disse dage Kroatien. Korpsstaben var allerede afrejst den 27.11. Rejsen, der varede godt 1 uge, gik for de fleste transporters vedkommende over Graz – Prag – Dresden – Posen – Thorn – Tilsit – Riga – Narva – Wolosowo eller Kotli.

VII Danske flyvere på vingerne

Da mulighederne for en indsats mod truslen fra Bolchevismen og den russiske imperialism var blevet legaliseret, meldte også danske militærflyvere sig til denne kamp. Det skal bemærkes, at der allerede under den første finske vinterkrig var frivillige danske flyvere i den finske værnemagt. Et ønske om denne gang atter at komme til den finske front viste sig dog uigennemførligt. Finnerne ønskede det ikke, og det var da helt naturligt, at man henvendte sig til det tyske luftvåben. Anmodningerne om optagelse blev ret hurtigt imødekommet. Og i eftersommeren 1941 blev det første hold bestående af 2 kaptajner, 1 kaptajnløjtnant, 5 løjtnanter og 1 sergent indkaldt til møde i »Fliegerhorst Prenzlau« ca. 200 km syd for byen Stettin. Deres tjenestested blev her det såkaldte »Reichüberprüfungstelle Prenzlau«, en prøveanstalt for luftvåbnets flyvende personel. Her blev alle udefra kommende flyvere gennemprøvet, såvel lægeligt som flyveteknisk. Som følge heraf var de 9 danskere ikke de eneste udlændinge. Der var hele enheder fra de stater, der deltog i krigen på aksemagternes side, såsom Rumænien, Kroatien m.fl. og Japan; ja selv Kina, var repræsenteret.¹

Efter endt prøvetid fortsattes sammest med supplerende uddannelse, hvorefter de pågældende kunne gå videre til luftvåbnets specialskole for jager-, bomber-, styrbomber-, opklarings- eller slagflyveruddannelse på lige fod med de tyske piloter. Prenzlau var tillige centret for forsknings- og udviklingsopgaver.¹

I tiden omkring den 1. oktober, da 3 af danskerne allerede var forsat til jagerskoler, tilgik der pludselig fra ministeriet ordre om, at al videre uddannelse af de danske frivillige skulle ophøre. Da der efter 5–6 ugers forløb ikke var givet nogen nærmere forklaring, henvendte den ældste af de danske officerer sig til luftfartsministeriets personelafdeling for at få en forhandling om sagen. Det viste sig da, at man i sin tid havde sat sig ud over en førerbefaling, der bestemte, at frivillige fra de germanske lande skulle tildeles Våben-SS. De danske flyvere var med andre ord antaget under falske forudsætninger. Imidlertid blev der udstedt en hjemsendelsesordre. Efter fælles aftale mødtes de hjemsendte under afrejsen i Berlin. En protestskrivelse blev affattet og stilet til rigsmarskal Göring personlig.¹

Håbet om rigsmarskallens positive indskriden blev ikke skuffet. Efter få dages ophold i København kom der meddelelse om, at sagen var ordnet, og at der ville blive sendt en transportmaskine til Kastrup for at hente de genantagne. Desværre blev det samtidig tilkendegivet, at tre af danskerne ik-

ke var fundet egnet til at fortsætte uddannelsen samt, at der – hvad der skuffede mange – ikke kunne optages flere frivillige danskere i luftvåbnet. Uddannelsen blev herefter fortsat med fuld intensitet på de hidtidige tjenestesteder.¹

Det endte med, at den ene af de antagne valgte styrtbombningen som speciale, medens de øvrige valgte jagervåbnet, en ikke uventet demonstration af dette våbens popularitet.

Det er beklageligt, at den rent militære indsats i 2. Verdenskrig blev skæmmet af overlagte overtrædelser af folkeretten eller af europæisk krigs uskrevne love i hidtil uset udstrækning og på en måde, der tilsigtede påførte civilbefolkningen umådelige tab af menneskeliv og frygtelige lidelser ud over ødelæggelse af privatejendom og kulturværdier. Da det ikke mindst var luftvåbnene, der blev anvendt som redskab hertil, kunne der være grund til at imødegå en eventuel mistanke om, at vore danske flyvere, der deltog i krigen på Aksemagternes side, skulle have begået krigsforbrydelser af den art. Vidnesbyrd herom foreligger ikke, og det ville man heller ikke på forhånd have kunnet forvente. Da imidlertid den gængse opfattelse af disse beklagelige forhold er blevet fordrejet til gunst for de magtgrupper, der – med rette eller urette – har ment at have en interesse i det tyske Riges ødelæggelse, vil vi her i korthed gøre rede for de i denne sammenhæng relevante fakta.

Straks efter at Storbritannien havde erklæret Tyskland krig, gav begge de to landes regeringschefer luftvåbnene ordre til at begrænse deres aktioner til kun at omfatte militære mål. Denne gensidige hensyntagen til civilbefolkningens liv og ejendom blev da også overholdt indtil den 11.5.1940.² Hvad var der da sket? Jo, dagen forinden var Storbritanniens regeringschef blevet afløst af den mere krigslystne Winston Churchill, hvis regering straks besluttede at indlede den uindskrænkede luftkrig (unrestricted bombing). I de påfølgende 4 uger fløj Royal Air Force 29 angreb mod åbne byer ved Rhinen og ved Ruhr. Bombedøden blandt den tyske civilbefolkning var dermed indledt. Fra tysk side reagerede man foreløbig ikke herpå med gengældelse. Og det kan ubestrideligt fastslås, at det var Storbritannien, der tog det skæbnesvangre skridt, som det første land – ikke ved uheld eller ved fejltagelse, men efter ordre – at udvide bombekrigen til civilbefolkningen. Dette er også senere officielt indrømmet af briterne.³ og ⁴

Men hvad med tyske flyveres bomber over Warschau og Rotterdam? Skete det ikke længe forinden eller omtrent samtidig? Jo, ganske rigtigt. Og da nu propagandaen hårdnakket og vedholdende har omtalt disse to krigshandlinger som særlig barbariske, hensynsløse og folkeretsstridige, så må vi gøre opmærksom på, at en sådan karakteristik er helt og holdent uberettiget. I begge tilfælde var der tale om regulære angreb med landtropper på militært forsvarede byer. Luftvåbnets deltagelse heri svarede ganske til artilleriets, og det var helt i overensstemmelse med folkeretten. I tilfældet Rotterdam blev den angrebsstyrken lovede luftunderstøttelse i øvrigt aflyst i sidste øje-

blik. Men af tekniske årsager nåede meddelelsen herom ikke ud til alle de tilflyvende maskiner.

Først 4 måneder efter briternes åbning af luftkrigen mod civile mål begyndte tyskerne at give igen med samme mønt. Forinden var der sket det, at nogle få tyske bombemaskiner, der havde fået opgivet rent militære mål, natten 24.–25.8.1940 under tilbageflyvning uden at have fået lejlighed til at angribe deres mål udløste deres bomber inden landingen (således som de af sikkerhedsgrunde skulle gøre det). Uheldigvis og uden at besætningen var klar over det, faldt bomberne over London. Det var en forholdsvis lille affære af tydeligt tilfældig karakter, og man må altid regne med, at noget sådant kan ske. Men den britiske regering benyttede omgående hændelsen til at iværksætte en serie massive storangreb på Berlin. Den tyske OKW gav derpå den 4.9. luftvåbnet ordre til at indstille bekæmpelsen af RAF's forsvarssystem og påbegynde natbombardementer af London.² og⁴

Den nu indtrådte udvidelse og skærpelse af luftkrigen fra begge sider aktualiserede de ifølge sædvaneret og Genferkonventionen af 1929 gældende bestemmelser om militær gengældelse. Begge parter overtrådte reglen om, at gengældelsesforanstaltninger skulle stå i et rimeligt forhold til den uret og de skader, der var begået. For tyskernes vedkommende skete det ved det store angreb mod centret for den britiske motorindustri, Coventry. Til gengæld havde briterne med hensyn til systematisk ødelæggelse af byer udlignet allerede i april 1942, og hvad de derefter præsterede, antog så uhyrlige dimensioner og former, at gengældelsesprincippet tydeligvis ikke spillede nogen som helst rolle for dem.⁴

Da den britiske regering ikke var tilfreds med virkningen af den uindskrænkede luftkrig, vedtog den at følge den såkaldte »Lindemann-plan«. Det skete den 31.3.1942. Planen gik ud på en massiv ødelæggelse af alle de større byers tættest befolkede kvarterer og massedrab på den tyske arbejderbefolkning. Denne fra europæisk-ridderlige traditioner så stærkt afvigende måde at føre krig på var planlagt og anbefalet af Winston Churchills personlige rådgiver, professor F. A. Lindemann, en emigreret tidligere tysk statsborger af ikke-europæisk afstamning.²

Chefen for luftbomberflåden, Harris, modtog ved sin tiltræden følgende hemmelige befaling: »Det er blevet bestemt, at hovedmålet for Deres angreb fra nu af skal være den fjendtlige civilbefolkning og frem for alt arbejdernes moral«. I en aktnotits bemærkede chefen for RAF: »Jeg håber det står Dem klart, at angrebsmålene skal være beboelseskvartererne og ikke f. eks. havneanlæg eller fabrikker, selv om disse omtales særskilt i følgeskrivelsen. Hvis dette endnu ikke er forstået, må det gøres klart for enhver«. Den praktiske gennemførelse af terrorkrigen var naturligvis kun gennemførlig med USA's hjælp. På Casablanca-konferencen i januar 1943 vedtog Roosevelt og Churchill en skærpelse af den i Lindemann-planen nedlagte tendens.² Alligevel gav bombeterroren ikke helt det tilsigtede resultat. Den knækkede ikke

det tyske folks moral, men skabte en forbitrelse, der fik befolkningen til at bide tænderne sammen til fortsatte anstrengelser. Dette viser produktionsstatistikken i tørre tal. Det var derimod transportsektorens sammenbrud henimod slutningen, der fik afgørende betydning.⁴

Efter dette lille overblik vender vi tilbage til det, der er os overleveret om vore seks resterende danske flyvere. De kom alle til frontindsats i overensstemmelse med deres ønsker. Af de fem jagerflyvere faldt den første, tidligere marineflyver, løjtnant W. R. Fabian, under jagerkampe i Østfrontens midterafsnit i maj 1942. Hans maskine rantes af en flak-fuldtræffer. Den 5.6. s.a. faldt kaptajnløjtnant E. Thorup i området syd for Leningrad. Også hans maskine blev ramt af en flakgranat. Han havde som jagerflyver deltaget i den første finske vinterkrig. Endvidere blev kaptajn K. E. Ravnskov dræbt under en nødlanding i Krakow den 18.9. s.a.¹

De øvrige tre flyvere overlevede krigen i god behold. Af disse blev dog den ene, løjtnant O. Terp, efter indsats som jagerflyver på Østfronten så alvorligt såret, at han ikke kunne gå på vingerne under resten af krigen. Til gengæld gjorde han efter krigsafslutningen – som dansk politisk flygtning – tjeneste i USA's luftvåben og fortsatte derefter sin karriere i det nye tyske Luftwaffe, efter at dette var blevet genoprettet.

Som et eksempel på frontflyverens dagligliv skal vi citere en dag af vor stukaflavers logbog.¹

Dagen er taget fra tiden før starten af den tyske sommeroffensiv mod Kursk-buen i begyndelsen af juli 1943. De ved denne lejlighed stillede opgaver til stukaeskadrillerne var af taktisk art: militære mål i og umiddelbart bag fronten. Luftfartøjets type: Ju 88.

Dato	Klokkeslet	Fly-base	Berøring	Mål m. v.
5.7.43	03,09–04,26	Orel	tungt flak	fj. udgangsstill. ved M.
–	06,19–07,38	–	let og tungt flak	batterier ved P.
–	09,56–11,06	–	let og tungt flak	batterier ved P.
–	13,05–14,36	–	tungt flak og angreb af 25 fj. jagere	panserudgangsstill. ved S.

Der blev på denne dag fløjet endnu et angreb, men vor flyvers maskine blev ved ovennævnte jagerangreb så ilde tilredt, at den måtte udgå. Erstatningsmaskine var ikke til rådighed, da gruppens styrke var skrumpet ind til 14 maskiner mod en normalstyrke på 36 maskiner.

En Ju 88 havde en normal bombelast på 4 stk. 500 kg og 28 stk. 50 kg bomber. Anflyvning af målet skete i 4000–4500 m højde i tæt kileformation. Kort før målet formeredes enkeltrække. Efterhånden som målet nås, lægges

flyene enkeltvis i lodret dyk. I 1000 m højde udløses bomberne, hvorefter flyet tages ud af dykket og i et venstresving lægges på modsat kurs. Herunder observation af egen træfning.

Den sidste af jagerflyverne valgte at komme til feltmarskal Rommels tyske Afrikakorps, dog først efter en kortere tids indsats på Østfronten. I et interview fortæller han en korrespondent om nogle af sine oplevelser og indtryk fra felttoget i Nordafrika. Hertil ankom han i sommeren 1942, altså mere end 1 år efter italienernes første fiasko og Rommels ankomst med et lille, men effektivt tysk hjælpekorps. Det var på den tid, hvor Rommel for anden gang havde ført italienerne og sit eget lille korps et godt stykke vej ind i selve Egypten, hvor fæstningen Tobruk blev erobret, men hvor man også led under savnet af forsyninger som følge af italienske marineofficereers skændige forræderi.⁵

»Trods alle anstrengelser, strabadser og afsavn, som ørkenkrigen var forbundet med, havde soldaterlivet i Afrika ved hele det fremmedartede miljø og de ofte overraskende og uberegnelige former, hvorunder de militære begivenheder udspillede, sin egen charme, der måske fik sit afgørende præg derved, at man helt og holdent var henvist til at klare sig selv i alle forhold. Det vældige rum og dets misforhold til de små styrker, de uvante klimatiske forhold og ikke mindst tilførselsvanskelighederne over de endeløse ørkenveje gjorde hver enkelt opererende enhed til et næsten selvstændigt foretagende, hvis trivsel og levevilkår og hele skæbne afhang af førernes evne til at klare vanskeligheder, der mange gange syntes næsten uoverstigelige. Således blev ørkenlivet til en afvekslende og spændende kamp ikke alene med fjenden, men også med tusinde praktiske vanskeligheder.

Krigen udspillede så godt som udelukkende i de øde ørkenstrækninger langs Afrikas nordkyst, hvor det rødgule sand så langt øje rækker, dækker den let bølgende overflade. Hist og her brydes ensformigheden af lave højdedrag, stenede og vanskeligt fremkommelige, eller af kløfter, der i vintertiden efter de sjældne, men heftige regnskyl forvandles til rivende elve. I sådanne kløfter finder man en smule vegetation med enkelte palmer.

I juli og august udspillede de afgørende begivenheder. Efter en dristig offensiv lå feltmarskal Rommels styrker kun 100 km fra Aleksandria. Men alt for mange af de vigtigste opgaver måtte overlades til italienere. Da de britiske forstærkninger og modforholdsregler var afsluttet, endte det med, at fem italienske divisioner løb deres vej. I en sidste kraftanstrengelse angreb Rommel igen den 30.8. og gennembrød de britiske stillinger. Men efter en uges forgæves venten på benzin måtte han give ordre til det endelige tilbagetog.

Ved el'Alamein lå de forreste linier, og vor jagerflyveplads lå ikke mange minutters flyvning fra de britiske stillinger. Da der kun var få kilometer til kysten, havde vi indrettet vor lejr ved skrænterne ud til Middelhavet og således ladet kystbilledet bryde ørkenens ensformighed. Trods mangelen på

materialer – og især træ – blev den bygget og indrettet efter alle kunstens regler. Messeteltet blev udstyret med en bar og relativt komfortable møbler. Der blev endog bygget en veritabel pejs. Et kærkomment byggemateriale var de nedskudte bombemaskiner, hvis stålrør og plader blev udnyttet med stor opfindsomhed. Et brusebad savnedes heller ikke. En benzinpumpe og en elmotor fra et flyvrag udgjorde vandværket. Saltvand var der rigeligt af, men det ferske vand var en kostbar vare, der ofte måtte hentes ved brønde mere end 100 km borte. Brakvand kunne godt anvendes til madlavning. Men det var ikke opmuntrende hver dag at skulle drikke kaffe og te, der smagte af salt. Også kosten var ensformig. Knækbrød og konserves var hovedbestanddelene. Men trods de primitive levevilkår befandt vi os storartet, og når mørket faldt på, kørte vi ofte på visit hos naboenheder og tilbragte et par hyggelige timer i kammeratligt samvær. Og havde man været så heldig at kunne gå på jagt og skyde et par gazeller, blev der foranstaltet festmåltid. Sådanne kammeratskabsaftener gav fornyet vilje og modstandskraft til at tage de mange strabadser, som dagene kunne byde på. Vor lod var det evige beredskab, altid klar til start på et vist antal minutter. Endnu medens sydens tætte mørke hvilede over ørkenen, tørnede vi ud, indtog vor sparsomme morgenkost og rullede så ad de elendige sandveje til flyvepladsen. Kulden var generende i morgentimerne, og derfor trak vi i alt det kluns, vi havde. En fåreskindspels var en eftertragtet genstand. Men snart efter, at solen var stået op, begyndte varmen at melde sig, hvorefter man afførte sig det ene klædningsstykke efter det andet, indtil man ved middagstid foretrak kun at være iført et par shorts. Om aftenen skete det samme, blot i omvendt orden. Værre end varmen og de store bratte temperatursvingninger var sandfyngningen, der kunne være ubehagelig til daglig, fordi det fine sand trængte ind overalt. Men når det satte i med storm, stod himmel og jord i ét. Al flyvning ophørte. Den hede og tørre luft var fyldt med rødgult støv, så man ikke kunne se en hånd for sig. Døsende og gispende lå man på en feltseng. De tre dage, en sådan storm gerne varede, var lange at komme igennem. Over Ægypten fløj vi i lang tid hovedsagelig opklaring og rekognoscering. Briterne var ikke interesseret i luftkamp, så længe de forberedte deres mod-offensiv. I stor højde strøg vi – et par maskiner sammen – ind over Aleksandria og det frugtbare delta, langs nildalen til Kairo og tilbage gennem den sydlige ørken, hvor vi tit observerede små opklaringspatruljer. Dag for dag fulgte vi fjendens opmarchbevægelser.

En skønne dag var briternes forberedelser til ende, og angrebene begyndte. Den ene formation af bombemaskiner efter den anden tordnede ind over vore stillinger, lejre og især flyvepladser og hældte deres last ned. Ikke engang om natten var vi fri for dem. Ved siden af hver maskine havde vi en åben dækningskrav, hvor vi lå tæt sammen og så, hvorledes rækken af eksplosioner kom nærmere. Ville bomberne springe vor grav over? Jo, i næste se-

kund var de forbi og rejste vældige søjler af sand og sten. Så snart angrebet var ovre, kimedede alarmtelefonerne.

Alle farer til maskinerne, og medens piloterne spænder sig fast, starter mekanikerne motorerne. Få minutter efter alarmen stryger en sværm af jagere hen over den glødende sandflade, medens luftstrømmen fra propellerne indhyller pladsen i en sky af sand. Radioen melder de fjendtlige styrker, og snart dukker de op som små prikker i det fjerne. Kampen begynder.

Det var en anstrengende tid under den britiske offensiv, mangen dag med indtil 7 luftkampe og næsten altid mod stærkt overlegne bombeformationer beskyttet af jagere på alle sider. Det gik hidsigt til. Mange pillede vi ned, og ofte fejrede vi selv »fødselsdag« om aftenen for en eller anden kammerat, der var sluppet godt fra en nedskydning og havde bjerget sig i faldskærm. Ikke sjældent oplevede man den uhyggelige fornemmelse, når det »kvalder i kartonen«, og fjendens granater river huller i maskinens planer og krop. Men når man er midt i et angreb, der synes at skulle lykkes, bryder man ikke gerne af, før modstanderen er nedkæmpet. I kampens spænding »presser man citronen til det sidste« – blot endnu et par sekunder – og modstanderen må falde.

Efter sådan en luftkamp nødlandede jeg på en flyveplads. Motoren var skudt i stykker. Jeg troede, at situationen lige var klar. Men så fulgte et bombeangreb på pladsen endnu inden, jeg havde kunnet komme fri af maskinen, der stod frit ude på banen og blev taget som mål af en halv snes styrtbombere. Jeg sad fastspændt i sædet, medens vældige eksplosioner rystede maskinen og indhyllede alt i en sandsky. Det forekom som en evighed, inden den sidste bombe var faldet, og alt blev stille. Maskinen var selvfølgelig gennemhullet. Jeg selv var sluppet fra den nederdrægtigt ubehagelige oplevelse uden den mindste rift.

Hvis anstrengelserne under stillingskrigen var betydelige, så var de dog for meget lidt at regne i sammenligning med de krav, der blev stillet til soldaterne under bevægelseskrigen i ørkenen, da vi måtte vige for den vældige overmagt. Stadig på vandring levede vi som rigtige ørkenens sønner, sov under åben himmel og lavede mad over et bål af et par tørre pinde.

Under et tilbagetog viser det sig, hvad ens soldater er værd. Der stilles de største krav til udholdenhed, mod og tilpasningsevne. De kørende kolonner blev uafsladelig angrebet fra luften med bomber og maskingeværer. Så gjaldt det om i et spring at komme ud af vognen og søge dækning, hvis der var nogen, medens en maskinkanon blev bragt i stilling.

Vi piloter fløj fra skiftende flyvepladser angreb mod fjendens fremrykkende kolonner, efterladende en række brændende og sønderskudte køretøjer langs vejene. Chauffører og automekanikere fuldbragte vidundere. Alle vore køretøjer bragte de mere eller mindre velbeholdne de tusinde af kilo-

metre gennem ørkenen trods mangel på reservedele og reparationsværksteder.

Under et sådant tilbagetog udvikler sig det stærkeste kammeratskab. Alle deler de samme kår, officerer og mandskab, piloter og mekanikere, alle er underkastet samme skæbne. Omkring et bål deler man ligeligt den proviant, der er for hånden, og sover tæt sammen under en maskines plan eller telt-dug for at holde varmen i den kolde ørkennat.

Når man selv går i spidsen for sine folk overalt, hvor det kniber, er de også parat til at tage de største vanskeligheder og farer med godt humør. Og når vi efter et par dages forløb har slået os igennem i småkolonner og derefter atter finder sammen, hersker der almindelig gensynsglæde. Så kan det ske, at en undervejs har kapret et fad vin, en anden noget konserver, og en tredie har måske skudt en omstrefjende herreløs kamel. I så fald går det meste af kamelen gennem kødmaskinen og forvandles til hundreder af lækre hakkebøffer, der nydt i det fri under ørkenhimlens pragtfulde stjerne-tæppe udgør et sandt festmåltid, selv om kartoflerne mangler.

Trods fjendens vældige overlegenhed, der i langt højere grad skyldtes forræderiet, der sendte næsten alle forstærkninger og forsyninger ned på bunden af Middelhavet, end den skyldtes den italienske hærs ringe feltmæssige brug-barhed, lykkedes det ikke at forstyrre det planmæssige rolige tilbagetog til Tunis. Var det end ofte i sidste øjeblik, lykkedes det os altid at få hver mand og hvert køretøj igennem, inden fjendtlige panserstyrker afskar forbindelse bagud.

I september fratrådte Rommel kommandoen og blev indlagt på et sanatorium i Tyskland. Efter amerikanernes landing i Marokko og Middelhavets afspærring var der ikke mere at gøre for resterne af det tyske Afrikakorps, der overgav sig den 10.5.43. Forinden var jeg blevet forsat til Italien, hvor jeg på Sicilien blev let såret. Efter raskmelding kom jeg til Balkanlandene, hvor jeg blandt andet fik til opgave at planlægge og organisere anlæg af flyvepladser«.

VIII Regiment Danmark (Division Nordland) 1944

Den danske indsats ved III SS-Panserkorps i Ingermanland, Estland og Letland.

Nordligst på den del af Østfronten, der lå syd for Den finske Bugt, stod 18. arme under generaloberst Lindemann. Fronten forløb her fra Ilimensøen til den finske bugt, nogle få km sydvest for Leningrad. Foruden bevogtningen af den lange og meget udsatte kyststrækning var der på bugtens sydside en regulær forsvarsfront på ca. 70 km længde, Oranienbaum-fronten, opstået som en »lomme«, man havde ladet russerne beholde, da de ved Østfelttogets begyndelse blev drevet tilbage til Leningrad. Øst for »lommen« var en kyststrækning på lidt under 20 km på tyske hænder. Denne Oranienbaum-front havde hidtil været anset for en rolig front. Og i konsekvens heraf var den blevet stærkt forsømt. Ved begyndelsen af vinteren 1943–44 måtte man imidlertid erkende, at russernes militære stilling i hele Leningrad-området var blevet så betydeligt forbedret, at situationen var ved at blive faretruende. Dette var grunden til forlægnen af III. SS-Panserkorps fra Kroatien til Oranienbaum-fronten, hvor det blev underlagt 18. Armé.

Som den første enhed ankom korpsstaben, der efter udladning i Wolosowo den 5.12.43 begyndte at indrette sig i en 10 km nordligere beliggende tidligere russisk flyverlejr, hvor den skulle afløse et hærarmékorps stab. I løbet af de følgende dage ankom div. Nordland, dog med undtagelse af panserafdelingen.¹

Når afløsningen er tilendebragt, skal Oranienbaum-fronten holdes af korpsset selv samt 9. og 10. Lwf.div. General Steiner bestemmer sig for at lade sine egne enheder overtage den vestlige del af fronten, medens luftvåbendivisionerne får resten. Han disponerer her ud fra den erkendelse, at de sidstnævnte divisioner – trods SS-afdelingernes dårlige uddannelsesvilkår og utilstrækkelige udrustning – er de mindst modstandsdygtige, og at et russisk gennembrud i det vestlige afsnit med retning mod Narva–Jamburg ville udsætte alle 18. Armés nordlige divisioner for en katastrofe.¹

Den 12.12. kl. 24 havde div. Nordlands 2 infanteriregimenter overtaget hvert sit afsnit af hovedkampfeltet. Den 13.12. overtog korpsset ansvaret for forsvaret af hele fronten. Reg. Norges afsnit lå i frontens midte. Til venstre herfor var Reg. Danmark, der havde to batailloner til forsvar af HKL: III. Batl. til venstre med ca. 4 km frontbredde, I. Batl. til højre med ca. 7

Kort 6, 7 og 8 bagest i bogen.

km frontbredde i meget ujævnt forløb. Regiments KST var indrettet i »bunkere« (blokhuse og overdækkede rum) tæt ved skillelinien og ikke langt fra den nordlige udkant af nogle store skove, der dækkede det meste af området bag de to batailloner. II. Batl. lå i beredskab meget langt tilbage i Kerbukowo. Et tungt haubitsbatteri under dansk chef var i stilling et par km syd for I. Batl.s KST. Et andet batteri under dansk chef – ligeledes af Art.reg. 11 – var i stilling nord for Reg. Danmarks KST. 16. komp. overtog minefelter m.m. fra 10. Lwf.div. Men arbejdet gik noget trægt, fordi man ikke havde det normale antal køretøjer. Regimentschefen disponerede over 3 7,5 cm pak; særdeles effektive våben. En af piecerne stod ved en vejgaffel i Globizy i I. Batl.s HKF. De øvrige tunge våben jævnt fordelt over hele afsnittet. Bataillonerne langt fra på fuld styrke. II. Batl. talte således den 29.12: 12 off., 57 uoff. og 435 mg.² og ³

Reg. Danmarks nabo til venstre var foreløbig en kampgruppe af SS-politidiv. Men ved årets slutning ankom Brig. Nederland fra Kroatien og afløste politisoldaterne, hvis artilleriafdeling dog indtil videre blev i stillingerne, da Nederland endnu ikke var i besiddelse af artilleri og tunge infanterivåben.²og³

Panseraf. 11 ankom ligeledes henimod årets slutning. Og først nu modtog den sine kampvogne, af hvilke de fleste kun kunne bruges stationært. Egentlig var vognene frasorteret på grund af fabriktionsfejl. Pak og stormskyts til Nordlands og Nederlands panserjægerafdelinger leveredes først nu, efter at afdelingerne var ankommet til fronten. Sidstnævnte afdeling, der havde dansk chef, måtte oven i købet deltage i partisanjagt i baglandet, indtil den kunne anvendes efter sin egentlige bestemmelse. Et udrustningsmæssigt lyspunkt var A.A.11, Nordlands Opklaringsafdeling, en virkelig eliteafdeling med meget stor ildkraft og stærkt panserværn.⁴

Midt i december fik korpset overdraget ansvaret for kystforsvaret af den stærkt indskårne strækning fra »kedlen« til et godt stykke vest for Narowaflodens udløb. Til rådighed stod en broget samling marine-, erstatnings-, sanitets- og etapeenheder med en lige så broget bevæbning, hvoriblandt svært skyts. Kystkampgruppens styrke der svingede mellem 6000 og 9000 mand, blev sat under kommando af en dansk artilleriofficer, der dog først ankom den 27.12. Adjudanten, tidligere dansk generalstabsofficer, havde indtil da ledet de forberedende arbejder.¹

Ingermanland hed den landsdel, de danske frivillige nu stiftede bekendtskab med. Terrænet var let bølget uden større højdeforskel. Skove var der rigeligt af, ofte sumpskove, da dræningen var mangelfuld. Kun en mindre del af jorden var under kultur. Der var langt mellem landsbyerne, men der var dog en del enligt liggende gårde uden for disse. Befolkningen var ligesom esterne fortrinsvis af finsk afstamning, men forlængst tvangsruddificeret; ikke så fattig og sølle som i visse andre egne af Rusland. Og som en ganske speciel pynt i landskabet fandtes der hist og her såvel i som uden for »lom-

men« kejser- og rigmandsslotte fra czartiden. Landskabet var overalt snedækket; men kulden var foreløbig meget moderat, med tøjvej ind imellem. Vejene som ventet få og dårlige.

Stillingerne, som reg. Danmark overtog, var mangelfuldt udbygget. Luftvåbenets folk havde tænkt mere på bekvemmelige og sikre opholdsrum end på gode kampanlæg. Langs HKL løb der en gennemgående skyttegrav, der ikke var dybere end, at man måtte gå krumbøjet for at være dækket. Den russiske HKL lå ganske vist de fleste steder ca. 1 km borte. Men russerne havde ugenert kunnet indrette fremskudte, vel maskerede standpladser for finskytter undertiden kun et par hundrede meter fra den tyske HKL. Overalt gik man i gang med forstærkningsarbejder. Kampvirksomhed var der næsten ikke noget af. Dog kunne man ikke undgå at lægge mærke til de hyppige indskydninger, som det efterhånden talstærke russiske artilleri gennemførte mod markante mål i baglandet, især efter nytår.³

En mindre kampepisode ved reg. Danmark fik et beklagelsesværdigt forløb. Et par russiske betonstøbte anlæg lå ubehageligt nær ved regimentets stillinger. Og regimentschefen beordrede, at en mindre stødtrop skulle rykke frem og sprænge dem. Han instruerede personlig føreren, en ung dansk officersaspirant. Ganske mod sædvane lod regimentet artilleriet forberede fremstødet, hvilket jo alarmerede russerne. Til gengæld varede det alt for længe, inden artilleristøtten blev udløst, da der blev brug for den under selve foretagendet. Russerne lod blot stødtroppen rykke frem, hvorefter de afskar den og ødelagde den, inden den havde fået løst sin opgave.³

Da man nærmede sig januar måneds midte, var de højere kommandomyndigheder klar over, at et russisk storangreb på denne del af Østfronten var nært forestående. Det var også givet, at et stort anlæg udbrud fra Oranienbaum-lommen ville finde sted, eftersom der hver nat overførtes store styrker dertil ad søvejen.¹

Den 14.1.44 ved dag gry afsløres det, hvor det forestående angreb skal indledes. 10. og 9. Lwf.div.s stillinger, deres bagland og især skillelinien mellem dem belægges med en trommeild af højeste intensitet. Ilden udgår ikke blot fra 2. russ. Stødmåns eget artilleri, men også fra svære skibskanoner på fæstningen Kronstadt og på 3 store krigsskibe i bugten. Virkningen er frygtelig. Store betonanlæg knuses eller væltes, terrænet pløjes op, og alt er et virvar af ødelagt materiel og lemlæstede menneskekroppe. I løbet af kort tid ligner skovene afmejede marker i kæmpeformat. Samtlige telefonledninger er afbrudt. De overlevende i angrebets tyngdepunkt er enten lammede eller våbenløse. Alle lettere sårede søger tilbage. Slagflyvere griber ind, efter at artilleriilden er lagt tilbage, og beskyder de få forsvarere, der åbner ild mod det fremrykkende russiske infanteri.⁴

To af div. Nordlands pionerkompagnier var forinden lånt ud til de to luftvåben-divisioner og befandt sig den 14.1. bag skillelinien i færd med at etablere træspæringer. Da det russiske angreb allerede den første dag nåede 5 km

frem, varede det ikke længe, inden SS-pionererne kom i kamp. Uden at tøve havde de på egen hånd iværksat det første modangreb mod det russiske indbrud, og efter 2 km fremrykning blev de indviklet i hårde nærkampe. Først ud på eftermiddagen, da de var ved at blive omgået i begge flanker, måtte de trække sig længere tilbage til en til forsvar indrettet lokalitet, foran hvilken en hel fjendtlig bataillon forblødte. Heller ikke den følgende dag veg pionererne. Men samme dag blev et nyt russisk storangreb syd for Leningrad indledt. De to storangrebs akser havde skæringspunkt netop, hvor SS-pionererne havde brudt den første angrebsbølge. Ovre ved div. Nordlands front mærkedes intet til storangrebet. Kun i de højere stabe vidste man noget om den begyndende katastrofe.⁴

Den første afdeling, der sendes til kampområdet, er A.A. 11. Allerede henimod middagstid er opklaringsafdelingen ved sit mål, Djatlezy i 10. Lwf-div.s afsnit, i hvis vestligste del enkelte kampdygtige grupper endnu hævder sig. Afdelingen opretter hurtigt en spærrelinie, der skal sikre Nordlands højre flanke mod overraskelser. Efter at have afvist en række fremstød holder afdelingen sin stilling i dette område til den 21.1.⁴

I. Batl. af reg. 23 Norge ligger som korpsreserve 10 km bag fronten. Også den kastes ind i flanken på det russiske angreb. Ved middagstid den 14.1. afgår bataillonen i mot.-march til egnen vest for Robscha. Op ad dagen kommer der et af artilleriregimentets batterier med dansk chef. Det underlægges bataillonen og yder virksom ildunderstøttelse i de kommende dage. Efter mørkets frembrud trækker I./Norge sig 1 km tilbage i sydvestlig retning og den 17.1. til en stilling over Djatlezy–Witino, som fastholdes til den 21.1. Alle angreb er blevet afvist, men tabene har været store.⁵

Den 19.1. mødes de to koncentriske russiske angrebsskiler. De tre nordligste tyske divisioner er dermed gået tabt. Dele af 10. Lwfdiv. kæmper endnu. Chefen, generalmajor v. Wedel, får den 17.1. telefonisk forbindelse med den danske chef for det nærmeste tunge haubitsbatteri i reg. Danmarks afsnit og kræver, at de 15 cm haubitser øjeblikkelig skal svinge 100 grader og lægge ild over en truende fjendtlig panseransamling. Opgaven ligger på grænsen af det teknisk mulige. Men i løbet af kun 20 min. er skytset skudklar, og beregningerne tilendebragt. Kun medvind gør, at granaterne kan nå så langt. Uden observatør ligger allerede det første lag, som det skal. Lidt efter meddeles det pr. telefon, at kampvognene har fjernet sig.⁶

Ved resten af Oranienbaum-fronten holder fjenden sig stadig i ro. Den 21.1. afløses I./Danmark af II. Batl. og indsættes til forstærkning af den spærrelinie, der er dannet af de to pionerkompagnier, I./Norge og A.A. 11. Sidstnævnte afløses i Djatlezy af I./Danmark og forskydes mod syd for sammen med pionererne og en hærdivision at bygge en stærk front op øst for Witino. Denne by ligger ved hovedlandevejen Leningrad–Jamburg (Kingisepp)–Narva, og en russisk fremtrængning ad denne vigtige trafikforbindelse vil true III. SS-Panserkorps' manøvfrihed.²

Den 22., 23. og 24. januar raser der svære kampe langs den improviserede front over Kapyloschka–Djatlezy–Witino. En bataillon fra Nederland kommer til og stiver fronten af. Intetsteds kommer russerne igennem. Hårdt går det ud over I./Danmark, der er blevet forstærket med 10. komp. fra III. Batl. og med 1 panserværnskanon, der dog ikke formår at stille meget op mod det store antal angribende kampvogne. Imedens fortsætter de fjendtlige troppemasser deres fremrykning i sydlig retning. Hovedlandevejen overskrides, og A.A. 11 må atter forskydes mod syd for at imødegå en russisk omklamring.⁸

Den 25.1. er I./Danmarks kræfter ved at ebbe ud. Tabene – især på gr. af artilleriild, »stalinorgler« og kampvogne – har været meget store. To af kompagnicheferne samt bataillonschefen er faldet. Der er så få kampduelige folk tilbage, at man ikke længere kan holde stand over for de gentagne massive angreb. Indbrud truer fra tre sider, da kaptajn Per Sørensen – endnu for 2½ år siden adjutant ved en Viborg-bataillon – overtager føringen og beordrer løsgørelse og tilbagetrækning til Witino. Tabene vokser yderligere, inden man når så langt. I samarbejde med »Nederlænderne« genoptages kampen.⁹

Helhedssituationen er nu således, at general Steiner indstiller sig på, at hele korpset snart må trække sig tilbage til den kortere frontlinie bag Narowafloeden. En del tros er allerede sendt tilbage. Samme dag rykker A.A. 11 gennem Gubanizy for at imødegå et russisk forsøg på at afskære hovedkræfternes tilbagemarch. Næste morgen – den 26.1. – er hele afdelingen klar til at modtage det ventede angreb. Støjen fra store mængder kørende russiske kampvogne er hørt i nattens løb. Ved dag gry bryder de frem. Der er flere end ventet. Fra et enkelt sted kan man tælle 61. Efter formiddagens kamp ligger 48 russiske kampvogne sønderskudt i angrebsfeltet. Resten trækker sig tilbage. A.A. 11 bliver i sine stillinger. Også den nærmeste nabo, en kampgruppe af hæren, holder sine stillinger i Wolosowo, hvortil der stadig ankommer tog. Tilbagevendende orlovsfolk fra disse indlemmes straks i A.A. 11. Også den følgende dag angribes Gubanizy–Wolosowo. Men angrebene slås eftertrykkeligt tilbage.

A.A. 11's kanonvogne sikrer bagtroppenes løsgørelse efter mørkets frembrud.⁴

Det er nu for alvor hovedlandevejens uhindrede anvendelse, det gælder. Den følgende dag har korpset nemlig udgivet ordre om, at hele styrken, indbefattet de sørgelige rester af Lwf.-div. 10, skal marchere tilbage over Jamburg – Narva. Det er 12 dage siden, det russiske gennembrud skete. I al den tid har korpsets styrker fastholdt den oprindelige stilling uden at vise tegn på nervøsitet eller panik, medens nogle ganske få af dets afdelinger har sikret korpsets sårbare højre flanke, uden at det er udartet til hovedkulds flugt med deraf følgende tab af kampduelighed. Alt i alt en bemærkelsesværdig præstation. Forholdene har nu skiftet karakter. En tilbagetrækning

En dansk krigsreporters bedrift (udsnit af hans filmoptagelse). Pioner med flammekaster dødeligt ramt fra modstandsreden, hvorfra i næste nu 3 russere »ryges ud« af reporterens håndgranater. Hærgruppe Nord i 1943.

med store styrker under klimatiske og topografiske forhold som disse og med fjenden lige i hælene er en yderst vanskelig sag. Tilmed er afdelingerne så godt som uskoledede i løsgørelsesteknik og udvigende kamp.

Den 27.1. trækker »Danmark« og »Norge« sig uhindret ud af deres HKF. Medens III./Danmark efter forgæves at have ventet på transportkøretøjer i ét stræk marcherer 40 km tilbage mod sv., indtager II./Danmark og Norge en mellemstilling langs vejen Kerbukowo–Kirowa–Begunizy. Pionererne har travlt med at minere veje og foretage sprængninger.² og³

Om morgenen den 28.1. påbegynder brigaden Nederland og Kystkampgruppen deres tilbagetrækning. Kystbatterierne må naturligvis sprænges, for så vidt de ligger øst for Narova-flodens udløb. Foruden den store bro ved Jamburg er der kun en mindre – nemlig ved Keikino – der kan benyttes ved overgangen over floden Luga. Kystkampgruppen har rettidigt sendt en norsk pionerofficer derhen for at lade broen forstærke og opstille luftværn.¹

III./Danmark er imedens ankommet til Kerstowo, hvor den indretter sig i en optagestilling. Regimentet tager kommandostation i Opolje ved hovedlandevejen, medens II. Batl. indretter sig til forsvar nordøst herfor. De efterhånden stærkt indskrumpede enheder fra korpsets nordøstlige flankesik-

ring – I./Danmark, I./Norge, de to pionerkompagnier, rester af 10. Lwf.div. samt A.A. 11 – får nu forbindelse med Div. Nordlands øvrige afdelinger og kæmper i tilslutning til disse.³

Af Div. Nordlands artilleri er nogle batterier gået i stilling omkring Osa-kowa ved hovedlandevejen, hvorfra de udnytter deres ildkraft til det yderste for at støtte de sidste styrker og køretøjer, der skal sluses gennem fronten. Alene batteriet Binnerup affyrer herfra ikke mindre end 600 granater. Samtidig marcherer en større russisk kolonne gennem reg. Norges og reg. Danmarks nu rømmede afsnit og videre over Kerbukowo mod sydvest. En styrke herfra lykkes det hen imod aften den 28.1. at sætte sig fast i Gurlowo ved hovedlandevejen. Artilleriet ved Osakowa er afskåret.⁵

Divisionens chef, generalmajor von Scholz, der altid er på færde, hvor det brænder på, giver det nærmeste skyttekompagni, 7./Danmark, ordre til at angribe russerne i Gurlowo og åbne landevejen for de styrker, der venter på at kunne marchere igennem. To stormkanoner og en motorcyklistdeling under en dansk løjtnant forstærker kompagniet. Det er blevet mørkt, inden angrebet kan begynde. Men stormskytses granatnedslag sætter nogle af husene i Gurlowo i brand, således at hele angrebsmålet ligger klart belyst. Samtidig angriber dele af A.A. 11 østfra. To timer varer den natlige kamp, inden de sidste russere er nedkæmpet, og vejen åbnet.⁴

Inden kampen ved Gurlowo har lettet situationen, er III/Art. reg. 11 ved at komme i knibe ved Ratschino. Dårlig overordnet kommandoføring, glatte veje, utilstrækkelig chaufføruddannelse, teknisk uheld og mangelfuldt samarbejde med infanteriet er årsagen. 3 af batteriet Lærums tunge haubitser må efterlades. Også ved III/24 er uheldet ude, idet bataillonens oo., løjtnant Herløv-Nielsen, intetanende kører lige i sovjetisk fangenskab, fordi et af kompagnierne ikke er på sin plads.⁶

Kystkampgruppen og »Nederland«, der begge – bortset fra stormskytsset – er henvist til at benytte broen ved Keikino, trækker sig i god orden tilbage uden at komme i alvorlig kamp.¹

Af reg. Danmarks 3 75 mm pak er der nu kun én tilbage. Allerede dagen efter, at I. Batl. med den ene af dem er afgået mod øst, flyttes den kanon, der står ved Globizy, østpå ind i reg. Norges afsnit og opstilles ved en lille vejgaffel så tæt bag I. Batl.s nye stillinger, at kanonfolkene tydeligt kan høre kamplarmen. Den danske kanonfører står nu her og undrer sig over, at delingens tre piecer ikke er blevet sat samlet ind til gensidig understøttelse i det panserfarlige område, men stik mod alle regler er blevet splittet ad. Et par dage senere bliver han klar over, at det ikke mere står så godt til derude ved I. Batl. Kamplarmen og brandene tager til, og sårede begynder at strømme forbi. Nu kommer også den tyske delingsfører, der beretter om situationen ved I. Batl. og fortæller, at den panserværnskanon, han havde med derud, har skudt sit sidste skud og er blevet derude efter at være tromlet ned af en fjendtlig kampvogn. Han forlanger nu at få kanonens motor-

vogn for – efter sigende – at lade den hente mere ammunition og drager så af sted efter at have givet ordre til, at kanonbetjeningen skal blive og kæmpe til sidste mand og sidste granat, med mindre der kommer nærmere ordre fra ham. I de følgende timer bliver der ved med af og til at komme sårede forbi. Men så stilner det så mærkeligt af. Endelig kommer der en deling ført af en dansk løjtnant, der sætter et forbavset ansigt op, da han ser, kanongruppen og hører om dens ordre. Efter hans opgivende vil der om lidt komme en stormkanon og nogle pionerer forbi, og hvad der så derefter dukker op af menneskelige væsener, kan ikke påregnes at være venligtsindede over for kanongruppen. Resten af bataillonens har nemlig allerede trukket sig ud af kampen og er gået en anden vej. Ganske rigtigt. Lidt efter kommer de omtalte pionerer forbi. Stormkanonens fører tilbyder at tage panserværnskanonen på slæb. Situationen er pinlig for gruppeføreren. Han har intet middel til at bringe den tunge kanon med sig. Men delingsføreren kan jo endnu nå at komme tilbage med vognen. Og ordren er ikke til at misforstå. Det vil også være noget dumt noget, ikke at have afgivet et eneste skud, sådan som forholdene er. Han afslår tilbudet. Stormkanonføreren tager hovedrystende afsked.⁷

I samme øjeblik den lille bagtrop er ude af syne, fortryder kanonføreren, at han ikke har taget mod tilbudet. Folkene står og ser lidt betuttede på hverandre. Foreløbig er der roligt og fredeligt. Men netop stilheden begynder at virke lidt trykkende. Så på én gang er der ikke mere tid til at tænke grimme tanker om delingsføreren, for ret forude ses en mængde brune skikkelser i kikkerten. De samler sig ned imod vejen. Der er ca. en bataillon. På højde med fodgængerne kører et traktorlignende monstrum, sandsynligvis et stalinorgel. Afstanden kan vel være en ca. 1500 m. Alle i gruppen ligger ubevægelige. Der er ingen tvivl om, at det er russere. Kanonen er klar til skud, og en sprængladning til ødelæggelse af kanonen ligger ved siden af den. De brunklædte kommer nærmere tilsyneladende uden at ane uråd. Afstanden er nu mellem 700 og 800 m. Så lyder en kommando efterfulgt af et skarpt knald, og granaten rammer køretøjet. Men det var en pansergranat, og det var en fejl. Lynhurtig ladning med en sprænggranat. Atter en træffer, der denne gang efterfølges af et sandt fyrværkeri, da alle ladingerne i stalinorglet eksploderer. Så er det infanteriet ved vejen, det gælder. I et rasende tempo jages den ene granat efter den anden ud af kanonløbet, og samtidig åbner gruppens maskingevær ilden. I stedet for straks at sprede sig forsøger »Iwan« at grave sig ned. Han kan ikke undgå at lide alvorlige tab. Først da et utal af granater er afskudt, får »Iwan« sine morterer bragt i stilling, og da granaterne herfra begynder at hvisle over hovederne på panserværnsfolkene, er tidspunktet inde til at lade dem springvis søge tilflugt i den nærmeste skov. Hele ildkampen har varet et lille kvarter. Kanonføreren antænder sprængladningen, og nogle sekunder senere er kanonen ødelagt. Uden at benytte de større landeveje søger gruppen tilbage i sydvestlig retning. Om af-

tenen kommer den i kontakt med infanteri i en optagestilling. Den 28.1. melder gruppen sig fuldtallig tilbage til regimentschefen i Opolje.⁷

Den 29.1. får div. Nordlands enheder i optagestillingen ordre til at trække sig tilbage til næste stilling, der ligger bag Luga-floden, efter at alt, hvad reddes kan af forsprængte hærenheder, lazaretter og træen, er sluset igennem til Narva. En brohovedstilling er skudt frem til østkanten af Jamburg. I selve byen og vest derfor står artilleriet skudklar. Her er regiment Norges afsnit. Nordvest herfor begynder reg. Danmarks afsnit. Et af Nederlands regimenter holder et brohoved foran broen ved Keikino. Luga er ikke nogen bred flod. Den er frosset til og er kun en hindring for tunge køretøjer. Løsgørelsen ved hovedlandevejen sker ikke helt uden kamp. En bataillon af Norge danner bagtroppen. Nogle småstyrker efterlades ved jernbanelinien til Kotly for yderligere at forhale fjendens fremrykning. Reg. Danmarks 16. komp. (infanteripionererne) er deriblandt. Efter at have udført forskellige pionerarbejder og afvist fjendtlige fremstød trækker styrken sig tilbage og søger ned mod hovedlandevejen i retning af Jamburg. En del af kompagniet når først vejen, da en russisk fortrop er så langt fremme, at de sammenstød er uundgåeligt. Vejret er diset. Endnu på 300 m er det vanskeligt at skelne ven fra fjende. Men det er nødvendigt, at de kommer ned på landevejen. Alle har ordre til at forholde sig rolige og tavse og først åbne ild på kommando. På 200 m afstand er løjtnanten i spidsen ikke i tvivl. Det er russere; 150 m: Samlet ildåbning og i stormløb med hurraråb ind mod de forbløfede russere, der spredes for alle vinde. Men der er ingen tid at spille. Andre russere i nærheden begynder at skyde. Efter en løbetur på 1 km er styrken i sikkerhed. 3 faldne er blevet tilbage. Men 4 letsårede er det lykkedes at få med.⁴

Om aftenen den 30.1. sprænges broen ved Keikino, efter at de sidste styrker af Nederland har sat sig fast vest for Luga. Den 31.1. angriber fjenden såvel reg. Norge ved Jamburg som II./Danmark ved Padoga. Et farligt indbrud hos sidstnævnte udlignes igen ved et modstød udført af 5/Danmark.⁴

I morgendæmringen den 1.2. viser det sig, at fjenden gør forsøg på at omgå Jamburg-stillingen i syd. På denne dag forøges også presset mod III./Danmark, hvor en russisk styrke trænger over floden. Bataillonschefen, major P. N. Jacobsen, iler frem, men såres, dog ikke mere alvorligt, end at han kan give sit reservekompagni, 11./24., ordre til modstød. Under dette falder kompagnichefen, premierløjtnant Worsøe-Larsen, en af de mest lovende af regimentets yngre officerer. Bataillonschefen såres endnu en gang og må bringes tilbage.³

Allerede den 31.1. har III. SS-Panserkorps udgivet de første befalinger vedrørende besættelsen af Narva-stillingen. I løbet af den 1.2. trækker først artilleriet og dernæst Reg. Danmark og Brig. Nederland sig tilbage til en brohovedstilling øst for Narowa-floden og Narva by., medens Reg. Norge ef-

terlader en bataillon i Jamburg, hvor den afviser flere rasende angreb. For at den ikke skal blive afskåret, må dele af II./Danmark og 16./Danmark i løbet af den 1. og 2. sættes ind syd for hovedlandevejen. Under kampene her falder den danske chef for infanteripionererne, løjtnant J. I. Frederiksen.²

Da de udasede tropper rykker ind i Narva-stillingen, viser det sig, at denne for størstepartens vedkommende kun findes på papiret. Det betyder, at der ikke foreløbig bliver nogen hvilepause. Alle må straks i gang med at grave skyttegrave, ildstillinger og dækningsgrave. Dette er en endelig stilling, der under alle omstændigheder skal holdes. Og det er sandsynligt, at russerne vil benytte de første dages svaghedsmoment til at forsøge på at slå hul i den nye forsvarslinie.⁷

Forsvaret af Narowa-stillingen

Langs den naturlige forsvarslinie, der dannedes af Narowas forløb mellem Peipus-søen og den Finske Bugt, var Narva by med nærmeste opland af naturen bestemt til at være det eneste dominerende brændpunkt. Således havde det været i alle de mange århundreder, siden byen blev grundlagt i det 13. århundrede af den danske ridderhær, der sammen med den Tyske Orden erobrede Estland, og således var det også nu.

Da de danske frivillige i begyndelsen af februar 1944 rykkede ind i Narva, oplevede de den som en smuk og levende by, hvis befolkning endnu holdt til i sine boliger bortset fra de ca. 3000 fremtrædende borgere, som russerne havde deporteret efter invasionen i 1939. Kun en måned senere blev byen udslettet i løbet af to bombenætter, således at praktisk taget kun byens to vartegn stod ubeskadiget tilbage, nemlig den af de tyske ordensridere byggede Hermannsborg på flodens vestside og den lige overfor liggende russiske fæstning, Iwangorod, som et par hundrede år senere blev rejst af skaberen af det russiske rige, Iwan III, efter den tidlige russiske imperialismes fremstød til den Finske Bugt.

Straks efter, at den nye stilling var blevet nødtørftigt besat, pressede russerne på for at få nogle af deres styrker over på vestsiden af floden. Over for Narva by blev de afvist. Oppe nordpå, et par km syd for flodens udløb, fandt de et svagt punkt, hvor de uden større vanskeligheder kunne gå over isen. De blev dog omgående nedkæmpet. Derimod havde de mere held med sig nogle kilometer syd for Narva, hvor et område med sumpskov strakte sig fra floden og over 30 km videre i vestlig retning. De syd for SS-korpset tilbagegående hærstyrker var veget uden om dette lidet indbydende terrænbælte. Men besættes skulle det dog. En ad vejen over Narva tilbage-trukket hærdivision blev så, efter at et par dage var spildt, sendt frem mod øst gennem det vanskeligt fremkommelige sumpområde for at besætte flodbredden. Men da var det for sent. Den kom ikke ret langt, før den blev standset af russisk infanteri, der uhindret var gået over Narowa og nu havde sat sig fast i en 25–30 km dyb lomme tæt syd for jernbanen til Narva.

Dermed var den troppebesparende fordel ved den nye forsvarslinies forløb blevet stærkt reduceret. Reg. Norge besatte – med sin venstre fløj støttet til Narowa – nordkanten af det som Krivasso-kedlen betegnede russiske indbrudssted, medens hærdivisionen tog sig af de vestligere dele af denne Narvas sydfront.

En lille kilometer syd for Narvas sydlige forstad, Kreenholm, gik grænsen mellem reg. Norges og reg. Danmarks afsnit. De sydligste stillinger i dette sidste var indrettet på et par småøer ude i floden. Herfra sprang HKL over på østbredden, forsatte ca. 1 km i østlig retning for derefter ved ruinlandsbyen Dolgaja Niva at bøje mod nord. Efter at have krydset jernbanelinien svingede HKL i en skarp bue øst om en kirkegård, krydsede hovedlandevejen Narva-Jamburg for lidt efter at bøje mere og mere af mod nordvest, indtil den i byens nordligste forstæder atter sprang over floden og derefter fulgte dennes vestbred op til byen Hungerburg ved udløbet i den Finske Bugt. Der var på denne måde dannet et brohoved af ret betydelig længde og dybde, således at 3 grenaderregimenters kommandostationer befandt sig øst for floden.

Styrkernes tilbagetrækning var i hovedsagen afsluttet i løbet af den 2.2. Enkelte småstyrker var naturligvis blevet afskåret under tilbagegangen. Men nogle af disse smuttede senere gennem de russiske linier; den sidste af disse kom over isen nord for Narva næsten 14 dage ind i februar. En vigtig opgave, som stabene straks skulle løse, var reorganiseringen af resterne af de afdelinger, det var gået hårdest ud over. Folkene fra de to luftvåbendivisioner blev simpelthen indrulleret i SS-afdelingerne.

Det første russiske forsøg på at bryde gennem den hastigt etablerede front sattes ind omkring landevejen Jamburg–Narva, men stødte her på sejt modstand fra resterne af den tapre I./24 under Per Sørensen. Foran dem havde divisionsartilleriet lagt en skærmende spærreild. Bag dem stod nogle Tigerkampvogne parat og kørte frem hver gang, de russiske kampvogne kom for nær, eller det tunge infanteriskyts blev for generende. Da russerne snart måtte erkende, at det ikke var muligt at komme igennem her, indtrådte der nogle dages kamppause, som blev udnyttet til det yderste med forstærkningsarbejder, omrokering af afdelingerne og udarbejdelse af ildplaner. Ikke mindst pionererne var hårdt spændt for. Ved den store jernbanebro og den lidt nordligere beliggende hovedbro opstilledes store beholdere med røgslø, ved hjælp af hvilke hele partiet omkring de to broer i løbet af få sekunder kunne indhylls i røgslør. I./Danmark blev trukket væk, og en del af dens personel fordelt til andre enheder. Brigaden Nederland overtog afsnittet omkring hovedlandevejen og kirkegården foruden den resterende nordlige del af brohovedet.⁴

De fjendtlige stillinger, der efterhånden blev udbygget foran reg. Danmarks afsnit, lå overalt langs skovkanter. Afstand fra disse til egen HKL 800–1200 m. I dette mellemliggende forterræn havde regimentet indrettet to små iso-

lerede stillinger til fægtningsforposter, den østligste – kaldet »Sonnenschein« – lå ca. 400 m syd for det fremspringende hjørne af HKL ved Dolgaja Niva. Den anden – kaldet »Tannenhecke« – lå midtvejs mellem den første og Narowa.⁷

Lad os høre, hvad en dansk sergent oplevede, da han var med til at opstille »Sonnenschein«.⁷

»Jeg lå med et par af mine egne folk og en del værnemagtssoldater i nærheden af regimentets KST som en slags reservedeling, da vi fik til opgave at besætte en fæstningsforpost, der skulle ligge ved tre sønderskudte gårde ca. 400 m foran HKL. Den fik betegnelsen »Sonnenschein«. Kort efter mørkets frembrud rykkede vi derud. Der var hverken stillinger eller dækningsrum, så vi indrettede os i to kælderrum, der lå på hver sin side af vejen; jeg i det ene og en oversergent fra luftvåbenet i det andet, hver gruppe med et 1. mg. Det var alt andet end rart at ligge herude, og jorden var stenhård. Men da den første nat var gået, havde vi dog fået gravet et udmærket skyttehul med standplads til maskingeværet og frit skud over til skovkanten. Dagen igennem kunne vi ikke vise os, uden at Iwan belagde ruinerne med mortergranater og bestrøg vejen med et tungt maskingevær.

Den næste nat følte fjenden sig frem med en patrulje. Men da vi havde udstillet en lyttepost, blev vi varskoet i tide og lå alle parat, da patruljen nåede helt op til os. Den blev revet helt op. Vi talte over 20 døde den næste dag. Derefter fik vi lagt telefon derud. De næste to nætter havde vi fred for Iwan, og vi havde ingen tab under beskydningen om dagen.

Den 8.2. angreb de igen, og denne gang med en større styrke efter forudgående artillerioverfald. Så snart dette var overstået, forlangte vi pr. telefon spærreild fra eget artilleri. Den kom, hvorefter angrebet let blev afslået. Vi havde kun to sårede. Der kom nu ordre til os om næste nat at indbringe en eller to fanger. Vi blev enige om, at dette hverv skulle udføres af oversergenten, mig selv samt to af mine egne folk. Om aftenen kom en infanterigruppe derud. Den skulle følge os et stykke på vej og sikre os. Ved 23-tiden begav vi os af sted. Det var stille, stærk frost, og sneen lå højt. Medens sikringen uden en lyd trak ud mod øst og gik i stilling, arbejdede oversergenten og jeg os efterfulgt af mine to SS-mænd gennem en sænkning meter for meter ind på livet af en russisk post, som vi tydeligt kunne se. Maskingeværet stod i skovkanten og bag ved geværet slentrede to mand frem og tilbage. Men uheldigvis gik de hele tiden modsat hinanden, således at vi ikke kunne ordne dem begge samtidig og derved undgå at lave for meget larm. Oversergenten og jeg havde nu arbejdet os hen bag et stort træ; jeg lå bagest og var et øjeblik ved at mene, at foretagendet burde opgives. Men samtidig var den ene russer gået så langt hen imod os, at han, da han vendte, kun var et par meter fra oversergenten. Inden det rigtig gik op for mig, hvad der skete, havde oversergenten lynhurtigt rejst sig op og bagfra langet russeren en ordentlig en oven i hovedet, således at han uden en lyd sank sammen. I lø-

bet af et sekund var russeren blevet slæbt til side bag en busk. Og til min undren vendte oversergenten sig om og gik ganske roligt russer nr. 2 i møde. Jeg var nu kommet mig så meget af min overraskelse, at jeg forstod, hvad meningen var, hvorfor jeg blev liggende bag træet med min pistol i anslag. Begge russerne var i sneskjorte og pelshue. Det var vi også. Belysningen i skoven var ikke den allerbedste. Og det var opmærksomheden i den stærke kulde antagelig heller ikke. I hvert fald opdagede russeren ikke, at der var sket en rolleombytning. Med en dristighed uden lige passerede oversergenten forbi russeren for derefter at gøre omkring og gentage, hvad han lige havde gjort med russer nr. 1. Og nu kan det nok være, at der kom fart over feltet. Mine to folk kom springende til og hjalp os med at få slæbt de to bevidstløse russere væk fra farezonen, inden der blev slået alarm. Da vi var kommet lidt længere væk, vaskede vi fangernes ansigter i sne, indtil de noget forvirrede kom til bevidsthed. Og samme nat blev de afleveret til regimentet. Næste dag ville jeg over til nabostillingen, da Iwan i det samme begyndte at dænge os til med mortargranater. Pludselig mærkede jeg et slag i ansigtet, hvorefter blodet begyndte at løbe. Det kostede mig 3 ugers ophold på lazarettet.

Som allerede nævnt lykkedes det en russisk styrke at komme over floden mellem Narva og Hungerburg en af de første dage i februar. Den satte sig straks fast i et lille brohoved ved Kudruküla. På det tidspunkt var det Kystkampgruppen, der havde ansvaret her. Og det var da også dennes danske chef, oberstløjtnant Kryssing, der hurtigt organiserede og førte en modstødsgruppe, der støttet af 3 kampvogne gjorde det af med brohovedet og jog de overlevende russere tilbage over isen. Derefter blev der oprettet en særlig kommando for det nordlige flodforsvar, medens kystkampgruppens ansvar indskrænkedes til at omfatte selve kysten. Begge steder indtraf der få dage senere voldsomme begivenheder.¹

Panserafd. 11, der af mangel på kampvogne var blevet anvendt infanteristisk, havde netop overtaget bevogtningen ved Kudruküla, da en fjendtlig styrke den 3.2. gik over isen og satte sig fast ved Riigi i skillelinien til naboeheden. Det samme gentog sig den 8.2., men begge gange blev fjenden kastet tilbage igen. Men den 12.2. gik det galt. Store russiske styrker nedkæmpede det svage flodforsvar mellem Riigi og Ssivertsi. Sidstnævnte sted, der ligger tæt nord for Narva, var besat af »Nederland«s pionerbataillon. Ved midnat var de forreste russere kun 500 m fra hovedlandevejen, Narva-brohovedets forsyningslinie. Samtidig var forskellige mindre enheder blevet alarmeret og sendt mod indbrudsstedet, deriblandt 16./Danmark. Efter vekslende kampe den følgende dag lykkedes det at hindre russerne i at sende yderligere forstærkninger over isen. For »Nederland«s Pionerer syntes tidspunktet kommet til at generobre Ssivertsi. »Nederland«s stormskyaafdeling kørte frem for at understøtte modangrebet. Men fra flodens højere beliggende østbred slog en heftig pak-ild afdelingen i møde. Dens danske chef, major K. Schock, faldt, og pionererne gjorde kun små fremskridt. Den 20.2.

indtraf forkommandoerne for den 20. estiske SS-Grenaderdivision, der påtænkte indsat i det nordlige flodforsvar. På det tidspunkt var det fjendtlige brohoved blevet trængt sammen på et ganske lille område, hvis besætning esterne nedkæmpede den 29.2.¹

Kystkampgruppen havde efter reorganiseringen: 2 marinebatailloner, en hærbataillon, 5 kampvogne og to batterier, af hvilke det ene var i stilling tæt øst for Mereküla. Vest for denne lokalitet var der et permanent batteri. Noget over midnat den 14.2. nærmede en russisk landgangsstyrke sig kysten ud for Mereküla. Fra 12 skibe sattes både ud, og soldater blev roet i land. Et halvt hundrede meter fra stranden hoppede de i vandet og vadede ind det sidste stykke. Det var meningen, at de yderste kystvagter skulle overrumles. De to nærmeste grupper tyske marinesoldater blev ganske vist nedkæmpet. Men de blev ikke overrumplet. Der opstod ildkamp, og skydningen alarmerede ikke blot de stedlige styrker, men også andre i nærheden, deriblandt kampgruppens stab. Snart var landgangsstyrken, der forgæves havde forsøgt at løbe storm mod det permanente batteri, indkredset af tililende forstærkninger. Imedens sendte batterierne lysfaldskærme op, der klart belyste landgangsflåden. 3 af skibene blev skudt i sænk, resten søgte ud mod den åbne sø. Kl. 10 næste formiddag var kampene forbi. 200 russere toges til fange. Foruden 300 russere, der var faldet på landjorden, var et halvt hundrede druknet ud for kysten.¹

Skønt det ene forsøg efter det andet var mislykket for russerne, havde de dog endnu ikke opgivet håbet om at afskære Narva og dermed åbne vejen ind gennem Estland. Styrkerne inde i den store Krivasso-kedel forstærkedes nu betydeligt, der blev bygget bro over Narowa, således at artilleri- og panserstyrker kunne føres ind i kedlen. Den 24.2. følte de sig stærke nok til at forsøge på sydfra at bryde igennem til havet. Angrebet nåede frem til banelinien øst for Waiwara. Den derved dannede lomme i den tyske front kaldtes »Vestsækken«. Noget østligere opstod der også en lomme. Den kaldtes »Østsækken«. Senere russiske angreb brød alle sammen under meget betydelige tab for fjenden, især af kampvogne. Men da fronten stadig havde et ugunstigt forløb, blev den navnkundige pansertaktiker, grev Strachwitz, tilkaldt. Den 26.3. var hans plan færdig, og angrebet kunne begynde. Den 29.3. var den sidste russer kastet ud af »Vestsækken«. Den 6.4. begyndte angrebet på »Østsækken« og endte den følgende dags formiddag som en strålende sejr. Herefter faldt forholdene til ro på sydfronten.⁴

Russernes kræfter og ressourcer var ikke udtømt med de mislykkede forsøg på i løbet af februar at fremtvinge en afgørelse. I marts var det atter Narva-brohovedet, der stod for tur. Indledningen skete i form af to natlige luftangreb på selve Narva by. Efter 12 timers bombardement tog artilleriet fat. Overalt stod byen i flammer. Den 7.3. stod kun enkelte ejendomme i udkanten ubeskadiget tilbage. Hele den gamle smukke barokby fra svenskertiden var totalt ødelagt.⁸

Efter at Nederland den 13.3. måtte opgive en fremskudt stilling ved Lilienbach, truede et russisk gennembrud til hovedbroen langs hovedlandevejen. Panserafdelingens få kampvogne sattes ind her og ødelagde så mange af de angribende kampvogne, at gennembruddet blev afværget. På Reg. Danmarks venstre fløj, hvortil disse dages hårde afværgekampe bredte sig, lå resterne af I./Danmark under løjtnant grev H. D. Ahlefeldt-Laurvigen. Det blev bataillonens sidste indsats, inden den udgik af regimentet for senere at genopstå fra grunden.⁸

De store massive russiske angreb var nu forbi. Målet var ikke nået. Men det betød ikke, at beredskabet kunne svækkes. I Reg. Danmarks afsnit oplevede man i de følgende måneder nogle overraskende overfald af mindre styrker. Et af disse overfald fandt sted den 7.6.44 ved det af 7./Danmark besatte fremspringende hjørne, Dolgaja Niva. Formålet var sandsynligvis at sætte den foran liggende fægtningsforpost »Sonnenschein« ud af spil, hvilket dog ikke lykkedes. Angrebet blev afvist; men desværre faldt kompagniets chef, løjtnant K. Berthelsen. Nogle dage forinden var regimentschefen død på et lazaret i Reval efter d. 9.4. at være blevet hårdt såret af en granatsplint.

Den 12.6. er 7. kp. stadig i Dolgaja i Niva. Der er kommet ny chef, en nyudnævnt løjtnant, L. Madsen, en af de danske frivillige. Det er en stille varm dag, og ved halv et-tiden er middagsportionerne netop udleveret. Det er dem, hvorom interessen i øjeblikket samler sig. Måske er vagtsomheden også noget nedsat, fordi det kun er få dage siden, det mislykkede angreb fandt sted. Fjenden vil vel næppe gentage det netop på dette sted. Der har ganske vist nu på det sidste været påfaldende mange nedslag fra det fjendtlige artilleri; men de ligger alle tilbage i selve byen.⁹

Ovre bag skovkanten vis à vis Dolgaja Niva ligger et helt fj. regiment klar til frembrud. Det har ordre til på givet signal at styrte frem i hurtigløb, for at de 800 m til den tyske HKL kan blive tilbagelagt, inden artilleriets spærreild bliver udløst. Men er der nogen chance for, at angriberne kommer gennem pigtrådshegnet, inden stillingens infanteri kommer til skud? Det regner de med, at der er. På dette tidspunkt ligger der over 200 mand fra et straffekompani skjult i det høje græs foran pigtrådshegnet. De har forsigtigt og lydløst maved sig frem, og de har været flere dage om at tilbagelægge de 800 m. Pigtrådshegnet er allerede klippet over på så mange steder, at det er lige til at rive til side. Det har de kunnet gøre uden at blive opdaget, fordi græsset har vokset sig højt både foran og i selve heget.⁹

På klokkeslet bryder overfaldskommandoet næsten lydløst gennem heget og ind i den forreste gennemgående skyttegrav. Overraskelsen er næsten fuldkommen. Kun få mand når at komme til skud, inden angrebets første fase er afgjort. De indtrængte russere fortsætter straks både fremad og til begge sider og sætter den ene gruppe efter den anden ud af spil.⁹

Kompagnichefen bliver hurtigt klar over, at det er hans underafsnit, der er angrebets tyngdepunkt. Han tøver derfor ikke med at afskyde det lyssignal,

der i tilfælde af overhængende fare udløser artilleriets spærreild. Samtidig opdager han, at det fjendtlige artilleri har belagt området bag kompagniet med røggranater. Det er derfor et spørgsmål, om man bagfra overhovedet har kunnet observere lyssignalet. Jo, heldigvis. Spærreilden er der i løbet af få sekunder og endda med uhørt voldsomhed. Den generer ganske vist ikke de russere, der allerede er inde i stillingen. Men det viser sig bagefter, at den har hindret det fremstormende russiske regiment i at følge efter og muligvis ændre den for tyskerne vanskelige situation til en katastrofe for hele brohovedet.⁹

Nu udløses efterhånden de tyske modforanstaltninger. Ved 7. kompagni er nogle få af folkene kommet i sikkerhed ved naboenheder, og andre søger bagud. Men kompagniets nordligste gruppe i HKL er parat, inden russerne kommer. Uden at vide, hvor stærk en modstander, gruppen står over for, sætter føreren, en dansk sergent, E. Christoffersen, uden at tøve sine folk ind til modstød og viser et sådant eksempel, at det lykkes ikke alene at standse videre russisk fremtrængen mod nord, men også skridt for skridt at tvinge angriberne tilbage.⁹

En del af den indtrængende russiske styrke bøjer straks af og angriber den deling, der ligger ude i »Sonnenschein«, bagfra. Men hovedmassen – ca. 120 mand – fortsætter hurtigt mod vest. 7. komp.s stillingsområde er her begrænset af den såkaldte »Pansergrav«, der imidlertid kun er en meget dyb og bred udgravning langs en dæmning. Inden russerne når derhen, bliver de dog taget under beskydning af regimentets tunge infanterivåben, der skyder under samlet ledelse af 13. komp.s nyudnævnte chef, kaptajn E. Lærum, tidligere dansk artilleriofficer. Røgen er efterhånden lettet så meget, at man kan skyde efter direkte observation. Alene 13. komp. har 6 tunge infanterihaubitser og 6 12 cm-morterer. Det er noget, der batter, og dertil kommer så 8. og 12. komp.s lette haubitser og 8 cm-morterer. Russerne søger nu at få dækning ved at klumpe sig sammen i »pansergraven«. Men den er for bred. Krumbaneskytsets granater finder let vej derned, og ilden ligger meget nøjagtigt.⁹

Imedens har regimentet fået alarmeret en styrke, der i modstød skal nedkæmpe den russiske styrke, der har sat sig fast i og bag Dolgaja Niva. På hver sin side af en vej, der fra bataillonens KST fører lige ud til Dolgaja Niva, ligger regimentets pionerdeling henholdsvis panserjægerdeling – begge med dansk delingsfører – i dækning bag de sidste huse i byen og afventer 3 stormkanoners ankomst. Lidt efter kommer de pansrede køretøjer rullende, en kort aftale følger, og modstødet sættes i gang. Det forløber overraskende let. Da man så godt som uden tab når frem til »pansergraven« er kun 40 russere uskadt. De overgiver sig. Resten er blevet ofre for infanteriskyts granater. Samtidig er 9. komp. sat ind for nordfra at rense området. Men det meste af arbejdet er allerede gjort af 7. komp.s nordligste fløjgruppe. Henimod aften er hele affæren afviklet. En styrke sendes ud til

»Sonnenschein«. Det viser sig, at fægtningsforposten, der ikke har indrettet sig til forsvar bagud, hverken har kunnet trække sig tilbage eller kunnet afslå angrebet. Kun to mand er undsluppet. 4 siges at være taget til fange. Herefter nedlægges »Sonnenschein«. Dagens tab: 90 mand døde, savnede og sårede. Sergent Christoffersen dekorerer som første dansker med Jernkorsets Ridderkors.⁷

Situationen ved Div. Nordland fortsatte i det store og hele uforandret et stykke tid ind i juli måned. Ligesom ved Reg. Norge var der ved Reg. Danmark stadigvæk kun to batailloner, II/24 sydligst og III/24 nordligst, begge med tyske chefer. Derimod var der det fulde antal kompagnier, idet dog 15. Kp. (motorcykl.) og 16. Kp. (inf. pionerer) i realiteten kun var på delingsstørrelse.

Ud over 13. Kp. (tungt inf. skyts), 14. Kp. (maskinkanoner), 15. og 16. Kp. disponerede regimentschefen (oberstløjtnant Krügel) umiddelbart over en panserjægerdeling (Panzerschreck med raketgranater) under en dansk fører.

De fleste af de to batailloners kompagnier havde en reduceret kampstyrke på ca. 100 mand, hvoraf gennemgående 60 % var fra Danmark. 7., 8., 11., 13., 15. og 16. Kp. havde danske chefer eller fik det inden udgangen af juli. Begge batailloner havde danske adjudanter. Nogle få danske officerer og en del underofficerer og menige forrettede tjeneste ved andre enheder under divisionen eller korpset. Tre danske officerer var blevet overført til Brigade Nederland som kompagnichefer, en disposition, der sikkert med rette blev opfattet som et udslag af tyskernes uvilje mod for stærk dansk chefsdominans i Reg. Danmark. Den regelmæssige tjeneste under den efterhånden velorganiserede stillingsbesættelse fremkaldte hos de danske frivillige det indtryk, at man nu var inde i en længere rolig og stabil periode. Men den overordnede ledelse delte ikke mandskabets ubekymrethed. Over for den 20. estiske SS-div., »Nederland«, »Nordland« og 11. I.D. stod ikke mindre end 3 russiske armeer, og de i den senere tid tilgæede forstærkninger tydede på, at et storangreb var forestående. Det var derfor nærliggende for den tyske overkommando at beskæftige sig med muligheden for at trække de i det østlige Estland stående styrker tilbage til en kortere frontlinie, hvor de ville have bedre muligheder for at holde stand over for et forventet storangreb end i den nuværende stærkt fremspringende linie.

Skønt en opgivelse af byen Narva ville belaste det gode forhold til esterne, forberedte de højere myndigheder en tilbagetrækning til en ny forsvarsstilling i den såkaldte Narva Landsnævring, ca. 20 km vest for byen omtrent på højde med de endnu bevarede skanser fra Karl den Tolvtes tid. Henimod månedens midte begyndte man at flytte lagre og træn længere bagud. Den nye stilling blev detailrekognosceret, og arbejdsstyrker gik i gang med at anlægge nogle skyttegrave og overdækkede rum.

Imidlertid blev planerne brat stillet i bero, fordi russiske fanger havde røbet, at man ovre på deres side regnede med, at tilbagetrækningen ville

ske den 16.–17. juli, og at russerne derfor havde forberedt sig på at støde ind i de tilbagegående kolonner på dette tidspunkt.

Den 16. juli forløb, uden at der indtraf noget bemærkelsesværdigt. Heller ikke den 17. om formiddagen mærkede man noget til fjenden. Men kort efter middagstid skete der noget, der kunne tyde på, at fangeudtalelserne ikke havde været et udslag af ren fantasi. Ude ved det fremspringende hjørne, Dolgaja Niva, på II. Batl.s venstre fløj blev der pludselig levende foran det elendige pigtrådshegn. Et russisk kompagni, der ubemærket var krøbet frem i ly af det høje græs, stormede gennem hegnet og brød ind i den gennemgående forreste skyttegrav uden at de få skudklare poster kunne forhindre det.

Situationen mindede stærkt om det russiske overfald den 12. juni. Samtidig åbnede det russiske artilleri ilden for at holde vore tunge støttevåben nede og hindre reserver i at gå frem til modstød, hvorefter en større artilleriduel omgående brød løs. Eftersom indbruddet var lykkedes, og det angrebne kompagni havde nok at gøre med at afgrænse indbrudsstedet til siderne, kunne det i første omgang ikke forhindres, at angrebsstyrken trængte længere og længere frem.

13. Kp. havde imidlertid som altid en fremskudt observatør siddende i en godt dækket »bunker« ude i Dolgaja Niva. Han blev naturligvis på sin udsatte post, og russerne opdagede ham ikke, skønt de sværmede omkring lige uden for hans opholdsrum. Gennem sin radio anfordrede han nu ilden fra sit kompagnis tunge våben lagt ned over eget område, hvor han jo havde gode muligheder for at kunne melde om nedslagene beliggenhed og fjendens bevægelser.

Takket være den tapre observatørs koldblodighed led angriberne store tab, og deres videre fremrykning blev sinket så meget, at en deling under den danske løjtnant Spleth nåede frem til den godt 500 m bag HKL beliggende pansergrav før russerne. Her gik den i udgangsstilling og nedkæmpede kort efter i modstød den fjendtlige styrke. Desværre kostede det vel gennemførte modstød løjtnant Spleth livet.

Forberedelsen til tilbagetrækningen fortsattes nu, og den 23. juli udstedte regimentet den første befaling herom. Næste morgen afgik et forkommando overvejende sammensat af danske officerer til Narva landsnævring for at forberede stillingsbesættelsen. Samtidig begyndte fjenden – dog uden held – at presse på ved 20. est. Div. i nord og ved 11. Inf. div. i sydvest. Det var tydeligt, at Div. Nordland skulle fanges i et dobbelt omfattende angreb, så snart løsgørelsen begyndte at svække den gamle hovedkamplinie.

Det nye stillingsområde betegnedes for regimentets vedkommende som »Tannenbergstillingen«. Det viste sig hurtigt, at der ikke var mulighed for valg af HKL.s beliggenhed, hvad der var meget uheldigt. Til de forreste skyttekompagnier var der kun anlagt en sammenhængende skyttegrav, der mange steder på grund af den fugtige bund var bygget op i højden, lige-

som den kun var forsynet med ganske få nicher med let afskærmning mod sprængstykker. Nogensomhelst dybdeformering inden for kompagnierne var ikke forudset og næsten heller ikke mulig med de store frontbredder.

De nordligste 2½ km fra den Finske Bugt at regne skulle besættes af Nederland. Men inden overgangen til Reg. Danmarks afsnit slog HKL en bue frem mod øst for senere atter at vige tilbage inden overgangen til det afsnit, der skulle tildeles Reg. Norge. Denne fremspringende bue, hvoraf III/24 fik det mest udsatte stykke, var fremtvunget af ønsket om at inddrage den stærkt dominerende såkaldte »Børnehjemshøj« i eget stillingsområde. Fra denne bakkes stejle skråning mod øst var der kun 150 m til HKL. På dette sted blev 11. Kp. indsat. Vest for bakken lå et andet stort højdedrag, »Grenaderhøjen«. Og atter vest for denne lå bakke 69,9. Alle tre bakker dannede et ret smalt, 2½ km langt næsten sammenhængende højdedrag. Hovedlandevejen fra Narva gik nord om de to østligste bakker og derefter syd om den vestligste. Partiet var delvis bevokset med krat og småskove. Regimentets venstre fløj støttede sig til landevejen fra Narva, medens grænsen til Reg. Norge gik syd om Waiwara kirkebakke, der lå tæt syd for jernbanen Narva-Reval.

Stillingen syntes at være anlagt efter de principper for forsvarskamp, der var gældende under den 1. verdenskrig. Om resultatet ville være blevet et andet, dersom divisionen i højere grad havde været medbestemmende, er dog tvivlsomt, eftersom man inden for Våben-SS ikke havde givet sig tid til at studere forsvarskampens mange finesser.

Stod det i almindelighed sløjt til med de i forvejen udførte forstærkningsarbejder, så havde regimentets kommandostation til gengæld en ideel beliggenhed, idet den var indrettet i nogle vandrette minegange, der var ført ind i bakke 69,9 ved dennes nordvesthjørne.

Den egentlige tilbagetrækning skal foregå den 25. juli. Men allerede dagen forinden er der en voldsom aktivitet på begge sider. Oppe mod nord ved den estiske division genoptager russerne deres gennembrydningsforsøg mellem Hungerburg og Riigi, hvor det lykkes dem at trænge over floden og danne et brohoved på den modsatte side. Dette indebærer en stor risiko for, at korpset vil komme i vanskeligheder under tilbagetrækningen den følgende dag. Derimod holder 11. I.D. stillingen over for udbrydningsforsøg fra Kri-vasso-kedlen.

Kl. 20 er de styrker, der skal dække tilbagetrækningen af tropperne i Narva-brohovedet, på plads, nemlig II./49 (nordligst), Reg. 48 (i »Danmark«s afsnit) og 7./24, der helt mod syd holder forbindelse med 5./23, der er bagdækning i Reg. Norges afsnit. Desuden er der tildelt bagdækningsstyrkerne et let flakbatteri, pionerer samt en artilleriafdeling.

I tiden mellem kl. 20 og 23 trækker hovedstyrkerne sig ubemærket ud af stillingerne, går over broerne og fortsætter straks mod vest, medens bagdækningerne indtager stillinger langs Narowas vestbred. Kort efter bliver et i

Antikommunistiske russiske artillerister understøtter med erobret russisk artilleri tyskernes kamp i Østfrontens nordlige afsnit i 1943.

HKL efterladt slør trukket tilbage over floden, hvorefter de fire broer sprængtes i luften, den sidste kl. ca. 2 den 25.7.

Fjenden er nu alarmeret og sætter sig i bevægelse. Ved den ene af broerne opstår der en yderst farlig situation, idet begge tændladninger forsager. Det er for risikabelt at undersøge, hvor fejlen findes. Den ansvarlige pionerofficer giver straks sin chauffør ordre til at køre hen til det sidste reserve-lager for sprængmidler, læsse en portion på vognen og hurtigst muligt vende tilbage. Minutterne går under ængstelig venten, medens alle disponible håndvåben er rettet ind mod den modsatte bred for at kunne holde fjenden på afstand. Hvis russerne er dristige, vil de første snart kunne være fremme ved broen. Endelig vender vognen tilbage. En improviseret sprængladning bliver gjort klar. Og medens spændingen stiger, løber et hold pionerer ud på broen uden at ænse nedslagene fra russiske granater. Alle andre er klar til om fornødent at yde ildstøtte. Endelig er ladningen anbragt, og i samme øjeblik, pionererne er i dækning, ryger broen i luften. Lidt efter står russerne over for den rivende strøm. Bagdækningerne forbliver i deres stillinger til henimod aften og hindrer ethvert forsøg på flodovergang på denne del af fronten. Men som det kunne ventes, er fjenden ikke uvirksom andetsteds på denne dag. Ved stærke angreb fra begge fløje forsøger han at lukke for bagdækningernes tilbagetrækning.

Skønt styrkerne kun skal tilbagelægge 20–25 km, har korpset opstillet en

kompliceret plan med mellemliggende optagestillinger i ikke mindre end fire forskellige linier, den første ca. 6 km fra Narva by, den sidste 2 km øst for den nye HKL. Det medfører nødvendigvis store forsinkelser for de afdelinger, der er udset til at bemane disse linier. Og desuden viser det sig, at planen slet ikke kan overholdes. Banelinien Narva–Reval danner sydgrænse for troppebevægelserne. Terrænet om vejene, der fra Auwere fører mod nord over banelinien, anses for særlig udsat. Det er spærret af en styrke på to estiske kompagnier og to pionerkompagnier. Allerede om formiddagen den 25.7. trænges de forreste dele af denne styrke så langt tilbage af russerne, at kampgruppens kommandostation indesluttet. Uden at blive grebet af panik anordner chefen over sin radio et modstød, der støttet af et par kampvogne jager angriberne tilbage.

Reg. Danmarks hovedstyrke rykker i løbet af den 25.7. ind i de nye stillinger. Men III./24 sinkes ganske uforsvarligt ved at skulle fastholde en af de mellemliggende optagestillinger. Ydermere bliver bataillonens 11. Kp. beordret til at sikre divisionens midlertidige KST ved Repniku og må derefter gå en lang omvej til »Norge«s afsnit for at danne sikkerhedsbesætning her, indtil regimentets ankomst. Ligesom de fleste andre enheder kommer dette kompagni, der har den mest udsatte og dårligst understøttede position af alle, til at savne den fornødne tid til at forberede forsvaret og til at etablere sikre forbindelse med naboenhederne, da det endelig når frem til sit underafsnit.

Som ventet opstår der vanskeligheder som følge af, at russerne dagen i forvejen har fået etableret et brohoved på Narowas vestbred i esternes afsnit og derfor i nattens løb har kunnet bygge feltbroer over floden. Den følgende formiddag bryder esternes modstand sammen, og russerne sender straks store styrker frem i sydvestlig retning, uden at den svage estiske division ser sig i stand til at genoptage organiseret modstand i længere tilbageliggende spærrelinier.

Allerede i de tidlige eftermiddagstimer får russiske småstyrker føling med mindre tyske sikringer få kilometer vest for Narva. Og de kan med deres infanterivåben lægge ild over hovedvejen Narva–Reval. At få bagdækningerne tilbage til den nye stilling i god behold den samme dags aften vil under disse forhold kræve lynhurtig beslutsomhed og effektiv udnyttelse af terrænet.

Den danske fører for 7/24 i sydkanten af Narva advares af en landsmand, der er kompagnichef ved Reg. 48, mod at følge med dette regiment tilbage (»Alt foregår her i sendrægtigt tempo«). Og da kl. 17 bagdækningerne modtager ordre om senest kl. 18 at skulle have passeret linien nord–syd over Soldino, går 7/24 derfor tilbage sammen med Norges bagdækning, følger jernbanelinien, når i god behold ind bag HKL i II/24's afsnit og melder sig den 26.7. kl. 10 til regimentet, der lader det gå i beredskab som regimentsreserve.⁹

Bagdækningsstyrkerne fra »Nederland« vil af hensyn til køretøjerne følge

hovedvejen tilbage. Men denne slår en stor bue op mod nord og er derfor allerede nået af stærke russiske infanteri- og panserstyrker. Chefen for Reg. 49, der med den ene bataillon er ankommet til Tannenbergstillingen, bliver klar over, at hans II. Batl. (Bagdækningen) er ved at komme i vanskeligheder, lader I. Batl. gøre omkring og marchere tilbage mod øst. Efter at vejen er kæmpet fri, kommer II. Batl., artilleriafdelingen og flakkompagniet igenem.

Indtil midnat venter en styrke af Reg. 49 derude for at holde vejen åben også for Reg. 48. Så først erfarer man, at regimentet har bestemt sig for at følge jernbanelinien. Endnu om morgenen den 26.7. står brigadens panserjægere og opklaringskompagni langt fremme mod øst for om muligt at hjælpe Reg. 48. Inden styrken trækker sig tilbage, kommer den i alvorlig kamp. 8 fjendtlige kampvogne ødelægges. 2 stykker stormskyts går tabt, og opklaringskompagniet nedkæmpes.

Ved Reg. 48 er kostbar tid gået tabt. Man er for længe om at komme af sted. Endnu kl. 2 om natten har regimentet kun tilbagelagt halvdelen af vejen. Flere gange ventes der alt for længe på efternølere. Til sidst kommer russerne på sporet af regimentet og følger efter. Sikringen bagud fungerer ikke som den skal, og det medfører forsinkelser. Kort før daggry træffer chefen den skæbnsvangre beslutning at forlade den korteste vej (jernbanen) for at søge op til hovedvejen. Men den tyske optagestilling her er forlængt rømmet. I stedet kommer regimentet i kamp med stærke russiske styrker og viger tilbage mod sydøst for at komme ind i skovene. Her kan trænet og de tunge våben ikke medføres og må tilintetgøres. Atter går alt for meget tid tabt med en omstændelig fordeling af det tiloversblevne personel til de lette kompagnier. Imedens er skoven blevet fuld af russere. Med håndvåben baner man sig vej frem i en lang enkeltkolonne under unødigt megen larm og råben. Fjenden ser man næsten ikke noget til. Derimod er man uophørlig udsat for nedslag fra alle mulige våben, som der ikke er megen mulighed for at værges imod.¹⁰

Ved 14-tiden er resterne af styrken kørt fast, omringet og går deres opløsning i møde i skovene sydøst for Repniku, kun ca. 4 km fra den nye stillings HKL. Om samlet føring er der ikke mere tale. Kl. 17 er det hele forbi. Langt de fleste er da enten faldet eller taget til fange. Et forsvindende lille antal lykkes det i småtroppe at slå sig igennem til egne linier. Så sent som en uge senere dukker to af brigadens underofficerer pludselig op foran Reg. Norges afsnit. Den danske kompagnichef, der havde advaret 7./24 mod at slå følge med Reg. 48, falder i russernes hænder et par dage efter tragediens afslutning. Først 11 år senere – altså 10 år efter krigens ophør – bliver han løsladt fra krigsfangenskabet og hjemsendt.¹⁰

Da dagen brød frem den 26.7., var ikke alle enhederne på plads som befalet i den nye stilling, og der var endnu følelige mangler ved organiseringen af ildstøtten fra de tunge våben. Reg. 48's bortfald havde til følge, at der i

sidste øjeblik måtte laves om på troppefordelingen. Bl. a. blev II/23 holdt disponibel som divisionsreserve. På det sted, hvor hovedlandevejen krydsede HKL, havde Reg. Danmark skudt sin motorcyklistdeling samt nogle tilfældige marinesoldater ind mellem Reg. 49 og 11. Komp. Syd derfor kom 10. Komp. (nord og syd for Tirtsu og med skoven tæt foran) og 9. Komp. (hvor fronten bøjede af mod vest tæt syd om ruinbyen Hundinurk). 6. Komp. var sat ind på begge sider af jernbanelinien. Syd for denne begyndte et udstrakt sammenhængende skovområde. Her lå 5. Komp., der som nabo til højre havde Reg. 23. Norge. I en grusgrav tæt ved skillelininen mellem I. og II. Batl. Danmark og 300–400 m bag HKL havde 8. komp. ladet sine morterer gå i stilling.

I skovene var der foretaget omfattende rydninger for at skaffe frit skud for de forreste styrker. Mangelen på hindringsbælter og materialer dertil var meget følelig. I betragtning af situationen og forholdene måtte stillingen betegnes som utilstrækkeligt forberedt og anlagt efter forældede principper. Hver bataillon havde 3 7,5 cm panserværnskanoner. Syd for jernbanen var de indsat i forreste linie. I det mere åbne nordligere terræn lå deres stillinger helt tilbage på højde med vejen fra bakke 69,9 til Waiwara. Tæt vest for samme vej havde 13. Komp. indrettet sin ildlederstation og opstillet de fleste af sine pjecer, der på et ret tidligt tidspunkt af kampene blev suppleret med bataillonernes 8 cm morterer, 7,5 cm inf. haubitser og raketgranater.

Man kunne på forhånd regne med, at en overlegen angriber ville føle sig mest tilskyndet til at sætte sit angreb ind mod det afsnit, der var besat af III./24. Det var derfor meget uheldigt, at denne bataillon havde fået en front på ikke mindre end 2200 m at forsvare i et udsat fremspring, at højdedraget tæt bag venstre fløjkompagni var overladt til fremmede afdelinger, og at man fra bataillonens område kun kunne få indblik i det nærmeste fortærræn, hvis man anbragte sig helt ude i forreste linie. Hele bataillonens kampstyrke var – bortset fra det tunge kompagni – sat ind i en lang tynd og næppe sammenhængende linie. Der var ingen dybdeformering og ingen modstødsreserver, hverken for bataillonschef eller kompagnichefer. Følgerne heraf skulle hurtigt vise sig.

Føringsteknisk var der skabt en umulig situation ved det vigtige forsvar af Børnehjemshøjen. III Batl. havde næsten ingen føling med det venstre fløjkompagni, der lå tæt foran højen. Men selve højen var besat af en frontuerfaren og lidet samarbejdet styrke fra den flamske brigade »Langemarck« der netop dagen før var ankommet med jernbanen og i hast af regimentet var sendt frem til fronten under betegnelsen »Kampgruppe Rehmann«. Forsvaret af højens nordaffald var dog overdraget en isoleret estisk deling. Og for at forvirringen – organisationsmæssigt, taktisk og sprogligt – kunne blive komplet, havde man bag de tre vidt forskellige enheder lagt to overvejende tyske pionerkompagnier samt en stærkt svækket estisk bataillon til et rent infanteristisk forsvar af Grenaderhøjen.

For artilleriet og for infanteriets krumbaneskyts var forholdene i Reg. Danmarks afsnit særdeles gode. Dog var det næsten ikke muligt at lægge obser- veret ildstøtte tæt foran Børnehjemshøjen og 11. Komp. Ganske vist kunne man anlægge fortrinlige observationsstader på højens østlige udløber. Men det var aldeles sikkert, at alle anlæg her omgående ville blive skudt sønder og sammen i direkte ild fra den nærliggende skovkant.

Hidtil havde der kun været spredt russisk artilleriild over stillingerne kom- mende fra sydøst. Men tidligt om eftermiddagen den 26.7. satte en voldsom artilleriild ind mod Børnehjemshøjen og store dele af HKL. Det viste, at rus- serne havde haft store, mobile styrker stående marchklar øst for Narowa- floden.

For den lille Kampgruppe Rehmann sker der nu det yderst uheldige, at føreren selv, hans adjutant, to kompagnichefer, og endnu en officer såres el- ler mister livet samme eftermiddag, således at en ung flamsk løjtnant må overtage føringen. Men ikke nok med det. Efter mørkets frembrud foreta- ger fjenden et dristigt fremstød. 5 russiske kampvogne med opsidet infanteri kører frem langs hovedvejen, støder gennem HKL, der på dette sted er besat af nogle marinesoldater, der praktisk taget ikke har mulighed for at klare en situation som denne. Der findes hverken panserspærringer, miner eller panserværnsvåben inden for rækkevidde. De fem kampvogne når ugenert frem på højde med Børnehjemshøjen, hvorpå infanteristerne bestiger højens østaffald og sætter sig fast i granathuller og skyttegrave. Kampvognene ind- tager en opstilling mellem højen og den øst derfor liggende del af HKL, således at de derfra kan yde deres infanterister ildstøtte.

Melding om episoden når ind til chefen for Reg. 24, der straks alarmerer sin panserjægerdeling og giver den ordre til at begive sig ud til 11. Komp. og nedkæmpe de fem kampvogne. Ved midnat når delingen derud. Men lad os høre, hvad den danske fører har at berette om begivenhederne derude.⁷

»Ved grænsen mellem motorcykelskytterne og 11. Komp. standsede vi op. Og dér – lige bag vore linier kunne vi se kampvognene. Forrest holdt tre af dem med flanken mod os, og lidt længere tilbage kunne vi skimte de andre to. Herfra, hvor vi var, ville vi kun kunne få ram på de tre forreste med vore raketgranater (Panzerschreck). Det blev derfor bestemt, at næst- kommanderende med 2 mand skulle forsøge at kravle rundt om alle kamp- vognene og gå i stilling på den anden side. Når han var fremme, skulle han så give signal, hvorefter vi ville åbne ilden på en gang mod alle fem mål, således at ingen af dem kunne undslippe. Vi lå i spænding og ventede på, at han skulle nå frem og afgive sit signal. Minutterne sneglede sig afsted. Af og til kunne vi høre russerne røre på sig ovre ved kampvognene. Heldigvis blev han ikke opdaget, for pludselig hørte vi hans signal. Det var efter hans ønske et fugleskrig – noget han havde lært i Hitlerjugend – og det var heller ikke så farligt som et lyssignal. Vi kunne ikke have ønsket os det mere præcist,

for alle 5 skud i første omgang blev affyret samtidig. I næste nu lød der 5 dumpe drøn. I løbet af sekunder blev der atter ladet, og de næste 3 granater hvislede af sted. Nu brændte alle 5 vogne. Den ene gjorde et forsøg på at køre bort, men blev kort efter stående. Så lød der den ene eksplosion efter den anden. Et øjeblik efter kom de tre mand tilbage i god behold, og vi var lige ved at råbe hurra.

Da nu vor opgave var løst, mente vi, at vi skulle tilbage igen. Men der kom ordre om, at vi foreløbig skulle forblive derude.

Det var tydeligt, at russerne satte alt ind på, at afgørelsen skulle falde allerede den følgende dag. Ved daggry den 27.7. indledtes et voldsomt bombardement af højdedragene og Reg. Danmarks stillinger. På Børnehjemshøjen indtrådte nye svære tab. Kl. 9 standsede den russiske artilleriforbereelse, hvorpå infanteri støttet af kampvogne gik frem til angreb mod Nederlands sydlige afsnit og hele III/24's afsnit. Sidstnævnte bataillons personelle tab var på det tidspunkt ikke foruroligende store. Derimod var det ikke lykkedes forbindelsesdelingen at opretholde telefonforbindelsen mellem bataillon og kompagnier.

Medens angriberne holdes på passende afstand både nord og syd for hovedvejen, ændres situationen ved 10. Komp. meget hurtigt i katastrofal retning. Chefen på dette udsatte sted er en fra luftvåbnet overført løjtnant, den artilleristiske beskyttelse fungerer endnu temmelig ufuldkomment, panserværnet virker ikke her, den foranliggende skovkant ligger meget tæt på HKL, og en del af HKL mellem Tirtsu og 11. Komp, er yderst tyndt besat. I hvert fald bryder angriberen her uden nævneværdigt besvær gennem HKL og fortsætter angrebet fra sydøstlig retning mod Børnehjemshøjens sydlige affald.

Da 10. Kompagnis chef ser sig omgået i venstre flanke og hårdt trængt frontalt, mener han ikke at kunne holde stillingen og trækker sig uden at have fået ordre dertil, med resten af kompagniet, tilbage nord om 9. Komp., der derfor bliver nødt til at bøje sin venstre fløj tættere ind om Hundinurk.

Hele det flade og ret åbne terræn mellem Børnehjemshøjen og Hundinurk ligger derefter blottet helt tilbage til de tunge våbens stillinger, og midtvejs – 1 km vest for Hundinurk – har III. Batl. indrettet sin nu helt ubeskyttede KST. Da der nu ingen tvivl er om beliggenheden af angrebets tyngdepunkt, indtager kampvogne og stormskyts fra Panserafd. 11 en beredskabsopstilling bag en sydlig udløber af højde 69,9, ligesom SS-Raketbatteri 521 indretter fremskudt observationsstade i nærheden af III. Batl.s KST.

Heldigvis synes russerne ikke at være klar over, hvor lidt modstand de vil støde på, dersom de forsøger at rulle divisionens sydlige front op fra indbrudsstedet. De gør i hvert fald ikke noget forsøg derpå, men interesserer sig i første omgang kun for Børnehjemshøjen. Mod forventning lykkes det ikke vort artilleri at koncentrere ilden så stærkt, at angriberne hindres i at nå helt frem til højen. Arbejdet med ildplanerne synes ikke at være tilendebragt.

I løbet af et par timer bliver den lille næsten førerløse Kampgruppe Rehmann nedkæmpet, og russerne sætter sig fast på højdedraget. Nord for dette sætter russerne nu et angreb ind i vestlig retning. Der er både infanteri og panserstyrker. Men angrebet bliver afvist i et massivt modstød af stormskytset.

Medens russerne på Børnehjemshøjen bruger resten af dagen til at skaffe sig forstærkninger og udbedre stillinger, går andre enheder til angreb mod 9./24 og II./24. De bliver dog afvist.

Under alt dette forbliver 11. Komp. – hvis chef er hårdt såret – og motorcyklistskytterne i deres skyttegrav, der nu er blevet et højst risikabelt opholdssted, idet man ikke kan gå i stilling eller observere uden at udsætte sig for at få et skud i nakken fra russiske geværskytter oppe på bakken.

Ud på eftermiddagen udsender regimentet efter samråd med divisionsgeneralen en skriftlig befaling, der går ud på en tilbageerobring af både Børnehjemshøjen og det tabtgåede stykke af HKL. Opgaven overdrages to kompagnier af Pionerbatl. 11 og 2 svage estiske batailloner støttet af stormskytts. Efter indtagelse af udgangsstillinger i skumringen skal det hele foregå efter mørkets frembrud. Og da de vidt adskilte angrebsgrupper skal angribe fra både nord, syd og vest, er der selvsagt ikke mulighed for en fornuftig koordinering af deres bevægelser. Russerne bliver fordrevet fra det meste af højen, men da angrebet ved tretiden går i stå, opgiver man at nedkæmpe de sidste fjendtlige styrker, der har sat sig godt fast i ruinerne i højens sydøstlige del. Stærk artilleriild får angrebsstyrkerne til at trække sig helt tilbage til Grenaderhøjen.

Den 27.7. havde vist, at fjenden havde fået bragt meget store artilleristyrker i stilling. Over det meste af fronten begynder terrænet nu så småt at skifte karakter. De få tilbageblevne huse er styrtet sammen. Flere og flere træer i de mange spredte smålunde seener eller står tilbage som afribbede stammer, og kraternes gråbrune pletter formerer sig med rivende hast overalt, hvor der er stillingsanlæg i nærheden. Fjenden er langt overlegen ikke blot med hensyn til artilleri og flyvere, men der er samlet så store panser- og infanteristyrker foran »Danmark«s afsnit, at man må regne med, at det vil udgøre tyngdepunktet i et med største energi ført snarligt forsøg på at gennembryde fronten fuldstændigt.

Under kampene den 27.7. om eftermiddagen, hvor 9./24 under kaptajn H. Meyer angribes fra tre sider, lykkes det en russisk styrke at trænge ind bag HKL i nærheden af skillelinien mellem III. og II./24. Men her bliver den indviklet i ildkamp med det stærkt reducerede 10. Komp., der nu sættes ind for at hindre en udvidelse af det nye indbrudssted. Kompagniets chef bliver såret, og kampen koster kompagniet 5–6 døde. Efter at II. Batl. kort forinden har afslået et frontalt angreb, sætter bataillonschefen, kaptajn Hämel, personlig et modstød i gang mod indbrudsstedet ved skillelinien, nedkæmper russerne og genopretter en fast forbindelse til 9. Komp. Han selv

må bæres bort i såret tilstand. Resten af 10. Komp. forlægges nu til Bakke 69,9, hvor det holdes i beredskab, indtil en dansk løjtnant tilgår som ny chef. Senere indgår kompagniet i den kampgruppe, der har til opgave at fastholde Grenaderhøjen. II/24 overtages af kaptajn Bergfeld. Den faretruende situation med det ubesatte terræn syd for højdedragene imødegås af regimentet med en hastigt improviseret besættelse af en opfangstilling fra bakke 69,9 og videre mod syd langs vejen til Waiwara.

Dagens smerteligste tab må regimentet bære i fællesskab med den øvrige division. Generalmajor v. Scholz, divisionens tapre og højt respekterede chef, rammes i hovedet af et sprængstykke og dør dagen efter, den 28.7., under transporten til lazarettet. Som divisionschef var han kendt og værdsat af alle, fordi han altid personlig var til stede der, hvor situationen i øjeblikket var mest kritisk. Den nye chef bliver brigadefører Ziegler, hidtil stabschef ved korpset.

Organisations- og kommandoforholdene, der på forhånd havde været behæftet med visse mangler i Tannenberg-afsnittet, var efterhånden blevet kaotiske, og det lykkedes ikke ved omrokeringer de første nætter at bedre disse forhold væsentligt. Reg. 24 var i sig selv en kompliceret enhed at føre. Men efterhånden var så mange fremmede enheder og våbenarter blevet underlagt regimentschefen, at styrken mindede mere om en broget sammensat lille division, og det var et næsten umenneskeligt krævende og ansvarsfuldt hverv at føre den med de midler og hjælpere, der stod til rådighed i disse hektiske dage. Afsnittet rådede over divisionens panserafdeling, panserjægere og pionerbataillon, over 2 små estiske batailloner, til tider over en bataillon af Norge, over en lille styrke marinesoldater og resterne af »Langemarck«. Dertil kom, at næsten alt tungt skyts fra bataillonerne var indsat direkte under regimentet. Det samme skete med de estiske enheders skyts, således at chefen for regimentets 13. Komp., kapt. E. Lærum, havde ledelsen af ilden fra ca. 40 stykker tungt infanteriskyts. Det siger sig selv, at føringen såvel ved regiment, batailloner og diverse interimistiske kampgrupper blev yderligere besværliggjort af enhedernes sammenblanding.

III./24 havde på et vist tidspunkt kun 9. Komp. at råde over. 11. Komp. var lagt direkte under regimentet, da det var bataillonen ganske umuligt at gøre sin indflydelse gældende. Og 12. Komp. var i praksis underlagt 13. Komp. Men den 28.7. lysnede det lidt, idet et lille estisk kompagni og en deling fra II./23 blev underlagt bataillonen. Esterne tilgik 9. Komp. og blev indsat til forsvar af Hundinurks sydkant, medens delingen, der blev ført af en uforfærdet og initiativrig norsk løjtnant, og som var velforsynet med panserværnsmidler, indrettede sig til forsvar i en pindsvinestilling, der omfattede den lille lund, i hvilken III. Batl. havde indrettet sin KST.

Når regimentet havde undladt at trække 11. og 15. Komp. tilbage fra den udsatte og isolerede stump af HKL, syd for hovedvejen, som endnu var i dets besiddelse, så var grunden den, at man på højere sted regnede med, at det ville

være en fordel at genoprette den oprindelige HKL og tage hele Børnehjemshøjen i besiddelse, og at man havde midlerne dertil. Ved dag gry åbnede derfor divisionsartilleriet ilden mod de russiske stillinger på højen for at berede vejen for et efterfølgende angreb. Angrebsstyrken bestod af de to estiske batailloner på Grenaderhøjen og Børnehjemshøjens vestdel. Men inden de kom i gang, tog det talstærke russiske artilleri fat. Ikke blot højdedragene, men også hele det øvrige regimentsafsnit blev belagt med en tæt trommeild, der varede flere timer, og som blev suppleret med nedkastning af tunge flyverbomber mod mål i stillingens bagland. Der var tale om en sådan ødslen med ammunition, som vi på vor side aldrig ville kunne tillade os.

Under dække af den voldsomme artilleriforbereelse havde russerne stillet sig klar til et storstilet panser- og infanteriangreb, der brød frem mod Børnehjemshøjen og sletten syd derfor. Efter at esternes fører var faldet, og de så sig stillet over for truslen fra et par hundrede fjendtlige kampvogne, gav de efter. Resten af Børnehjemshøjen gik atter tabt, og et mindre antal russere trængte endog over på Grenaderhøjen. Situationen her var nu aldeles uoverskuelig. I broget blanding havde estere, tyskere, flamlændere, nordmænd og danskere af forskellige våbenarter bidt sig fast, hvor de nu tilfældigvis var havnet i granathuller og sammenskudte skyttegrave i den af nedslag fuldstændig gennempløjede jord. De mange faldne måtte man foreløbig lade ligge. Og de få befalingsmænd var så godt som afskåret fra at bringe orden i forholdene. Da de blodige kampe havde varet det meste af eftermiddagen, var faren overstået. Det skyldtes for en stor del et modstød, som hovedparten af II/23 havde sat ind fra sydvest mod de russere, der havde sat sig fast på Grenaderhøjen, og som tvang dem tilbage derfra. Men det skyldtes ikke mindre den efterhånden velorganiserede og kompakte afværgeild fra artilleriet og de tunge infanterivåben, der begge havde de bedste observationsmuligheder, så snart russerne vovede sig ud på sletten, og så snart de forlod Børnehjemshøjen. Dagens angreb havde været dyrt for russerne. Ca. 70 ødelagte eller immobile kampvogne måtte de efterlade, da de om eftermiddagen trak sig tilbage.

Ved 9. Komp. lykkedes det ved afværgeilden at lede et stort russisk angreb uden om den åbne venstre flanke. Angrebet syntes at have valgt vejen fra Hundinurk mod vest som ledelinie. Men her kørte såvel kampvogne som infanteri fast, da de kom til den lille pindsvinestilling ved bataillonens kommandostation, og flere kampvogne blev ødelagt, inden angrebet blev trukket tilbage. Desværre faldt III. Batl.s adjutant, løjtnant Efsen. En fjendtlig skarp-skytte kunne fra sin højtliggende stilling få indgangen til kommandorummet i sit kikkertsigte og sendte adjutanten et skud gennem hoften. Han kunne ikke overleve den ublide transport til forbindingspladsen. Da det russiske angreb var slået fejl, bestemte III. Batl. sig til at forsøge et fremstød fra Hundinurk mod den oprindelige HKL og herfra søge frem mod Tirtsu, idet man ønskede at vide, hvor stærkt russerne holdt graven besat mellem an-

grebene. Da artilleristøtte ikke ville være velegnet i dette tilfælde, anmodede bataillonen om støtte fra en panserdeling. Der kom dog kun 1 kampvogn, der så overvågede og understøttede angrebet, der blev udført af en lille deling fra 9. Komp. Synet af kampvognen var nok til at få de russere, der lå øst for Hundinurk til at løbe deres vej, hvorefter delingen uden at lide tab tog den forladte skyttegrav i besiddelse. Herfra følte den sig frem gennem graven langs den gamle HKL så langt, dens ringe styrke tillod. Da regimentet ikke mente ad denne vej at kunne gribe ind, trak delingen sig den følgende nat atter tilbage til Hundinurk.

Efter at forholdene på Grenaderhøjen var blevet stabiliseret, ville regimentet gøre endnu et forsøg på at generobre Børnehjemshøjen. Hertil udpegedes 7. Komp. Det havde en kampstyrke på kun 30 mand, men blev forstærket med ca. 20 flamlændere. I betragtning af højdedragets betydelige udstrækning turde der være et alvorligt misforhold mellem angrebsmål og angrebsstyrke. En forstærket bataillon med en betydelig og velkoordineret artilleriunderstøttelse ville efter gængs vurdering have været det mindste, der burde sættes ind.

Der sker nu det, at styrken sniger sig nord om Grenaderhøjen og går i udgangsstilling nordvest for angrebsmålet, en gunstig udgangsposition eftersom angriberne får den nedgående sol lige i ryggen. Uforfærdet arbejder gutterne sig gennem terrænet i den fjendtlige ild for at komme ind på virksom skudvidde for deres egne våben. Det er langt fra nogen taknemmelig opgave. Føreren, løjtnant L. Madsen, må for at få det hele til at fungere bedst muligt inden for sin ikke samarbejdede enhed være mere aktiv – altså vise sig mere – end godt er. Det ender med, at han bliver såret og må føres bort. Lidt efter aflæses angrebet som udsigtsløst, hvad det i og for sig havde været allerede inden, det blev startet. Det var det sidste forsøg på at generobre Børnehjemshøjen. Alligevel blev den isolerede styrke øst for højen ikke trukket tilbage.

Den 29. juli begynder omtrent som den foregående dag. Russerne åbner en voldsom kanonade med let og tungt artilleri. Af og til kommer deres store bombemaskiner strygende ind fra den finske bugt og lader deres brokker falde mere eller mindre planløst. Heldigvis er det meste af deres artilleriild afgivet uden observation. Til gengæld er der mere end rigeligt af den. Alt sættes åbenbart ind på at fremtvinge en afgørelse på denne dag. Terrænet er ikke til at kende igen for den, der har set det, inden kampene begyndte.

Efter flere timers artilleriforbereelse kommer så det ventede store angreb, der i hovedsagen er af samme karakter som det foregående. Et regiment angriber kl. 10 på begge sider af jernbanen. 20 minutter senere er det gået i stå i de tunge våbens ild. Samtidig observeres ca. 40 fjendtlige kampvogne fra III./24's kommandostation. Men bataillonen har fået to stykker stormskyts til hjælp, og sammen med infanteristerne fra »Norge« ødelægger

de alle de kampvogne, der forsøger at trænge igennem. Der er noget massivt, men tillige stereotyp over de russiske angreb. De finder stadigvæk ikke på at ændre angrebsretning og rulle fronten op, når de er kommet forbi Hundinurk, og det er et held for Division Nordland.

Brændpunktet ligger atter i dag i Grenaderhøjen, der er helt indhyllet i skyer af røg og støv. Over 100 russiske kampvogne ruller frem nord og syd for højdedragene. Og efter at der til sidst kun er døde og sårede tilbage på den østlige del af Grenaderhøjen, ender det med, at russisk infanteri tager denne del af højen i besiddelse. Medens kampen raser på selve højen, trænger russiske kampvogne fra nord ned mellem Grenaderhøjen og højde 69,9. Andre kører videre mod vest og sender deres granater ind i nogle af de dækningsrum, der er mineret ind i de stejle nordskrænter. Chefen for Reg. 49 bliver herunder hårdt såret i sin kommandostation og tager sit eget liv, da russerne står foran ham.

Den panserstyrke, korpset disponerer over, er af en så beskeden størrelse (kun en lille brøkdel af hvad angriberne kan sætte ind), at man hidtil har måttet anvende den med største sparsommelighed og forsigtighed. Men nu er tiden inde. På dette det farligste stadium af kampene sættes Panserafd. 11 ind i et massivt modstød, der får fjendens kampvogne til at opgive angrebet og trække sig tilbage. Endnu går der et stykke tid, inden det russiske infanteri har mistet kamplysten. Men inden aften har vore egne atter det fulde herredømme over Grenaderhøjen. En overlevende tilfangetaget, men undsluppet tysker fortalte, at russerne tog 19 af vore letsårede med sig, inden de trak sig tilbage, medens alle tilfangetagne, der ikke kunne gå ved egen hjælp, blev skudt ned.

Dagen bød på et stort lyspunkt. Man havde hidtil kun set fjendtlige flyvere på vingerne. Men pludselig dukkede en tysk stuka-eskadrilla op og udførte et par meget vellykkede bombardementer af russiske beredskabsopstillinger. Vi hører, hvad Illum, Panserjægerdelingens fører, har at berette herom.⁷

»Den 27.7. tegnede til at blive en kvælende varm dag. I de første timer dængede russerne os til med koncentreret artilleriild. Det viste sig også at være dødsens farligt at have de russiske skytter siddende så at sige i nakken på os, for samme formiddag kostede det os her tre døde, alle hovedskud.

Pludselig hørte vi en larmende støj og så over 25 kampvogne komme rullende over mod vore stillinger, og samtidig kunne vi skimte, at mindst lige så mange rullede frem mod »Nederlands« afsnit ovre på den anden side af hovedvejen. Det var et storslået, men samtidig lammende syn, fordi jeg mente, at dem havde vi ikke den ringeste chance for at standse med de par Panzerschreck og Panzerfaust, vi havde, selv om nerverne holdt til dette pres. Ovre fra den lille ruin hos »Nederland« begyndte en langt fremskudt pak at hamre løs. Og vi kunne se, at den fik to træffere sat ind. Men hvad betød det over for så mange kanonløb, og et øjeblik efter var den også ødelagt. Stadig kom panserkolosserne nærmere, men endnu var de for langt borte til,

at vore våben kunne nå dem. Nu begyndte de at fyre vildt med deres kanoner og maskingeværer. Så med et gjorde de holdt et halvt hundrede meter fra os, som om de ville foranstalte præcisionsskydning mod os, og det var en chance, som vi straks udnyttede. Mellem granatnedslagene stak vi hovederne op – hurtigt i anslag, og en af vore granater forlod hvislende røret. Og heldet var med os, for nu begyndte den ene kampvogn efter den anden at brænde. Jo flere træffere vi fik ind, desto mere steg vor kamplyst og selvtillid. I løbet af en halv time var angrebet afslået. Overalt så man brændende og osende vrage. Men vore tab var store, størst herne ved marinesoldaterne. Da mørket endelig faldt på, åndede vi lettet op og mente, at værre kunne det i hvert fald ikke blive.

Den næste formiddag begyndte russerne igen, og mærkværdigvis var der heller ikke denne gang noget infanteri. Angrebet blev igen slået tilbage, og en halv snes brændende vrage stod efterladt foran os. Men vor stilling var i den grad skudt sønder og sammen, at den nu kun kunne betegnes som en lav grøft. Inde i de små halvåbne overdækkede rum lå de sårede, som vi næsten ingen muligheder havde for at hjælpe. Dog var det lykkedes at skaffe den sårede løjtnant Thorkildsen tilbage. Bemandingen var efterhånden blevet meget tynd især efter, at de få tiloversblevne marinesoldater var gået over hovedvejen for at søge tilslutning til »Nederland«. Ud på eftermiddagen ankom en gruppe, udsendt af regimentet som forstærkning til 11. Komp. Samme eftermiddag satte fjenden ind med et rent infanteriangreb, der blev afslået uden besvær.

Den 29.7. oprandt med strålende sol. Der lå en varm, kvalm og sødlig duft over området, for endnu havde det ikke været muligt for os at bjerge ligene af de faldne. De var blot blevet lagt op over gravsiderne. Af mine 28 mand var der vel en halv snes tilbage. Noget lignende var der ved 15. Komp., og måske det dobbelte ved 11. Komp. Der var ikke en eneste officer tilbage efter, at løjtnant K. A. H. Bertramsen var faldet. I tavs modløshed så vi den kommende dag i møde. Hele tiden måtte vi høre på de såredes klagen, og hvert øjeblik var der nogle af folkene, der spurgte, om der ikke kom afløsning eller forstærkning eller i det mindste ammunition og forplejning. Men hvad skulle jeg svare? Jeg vidste kun, at regimentet ønskede, at stillingen skulle holdes.

Så ved nitiden lød der på en gang en brummen oppe i luften. Og da vi så op, fik vi øje på en eskadrille af vore egne stukas. Den havde kurs over mod skoven, hvorfra vi ventede det næste panserangreb. Samtidig med, at de nærmede sig, blev himlen dækket af tusinder af små sprængskyer fra det russiske luftværn. Jeg tænkte ved mig selv: det bliver vist en stakket hjælp, for vore flyvere kommer da aldrig helskindet gennem den spærring. Men disse flyvere kunne åbenbart deres kram, for et øjeblik efter trak de ind på linie og tippede en efter en over den ene vinge og styrtede hylende ned over de russiske pansersamlinger. Hele skoven vaklede. Den ene kæmpemæs-

sige paddehat af røg efter den anden voksede op, medens træer, metaldele, hjul, kæder, ja hele pansertårne fløj op. Vi jublede højt. Nu var det Iwans tur til at stifte bekendtskab med flyverbomber. Samtidig følte vi en lettelse ved, at ikke et af vore fly blev ramt i den tætte luftværnsild. Om eftermiddagen kom vore brave stukaflyvere igen. Og i vor begejstring over deres elegant gennemførte schneidige manøvrer var vi lige ved at glemme vore egne trængsler. Selv vore sårede livede kendeligt op. I løbet af et øjeblik var angrebet overstået, uden at nogen maskine var blevet skudt ned, og igen strøg de lavt hen over vore hoveder på vej hjem. En af maskinerne kom direkte hen mod det sted, hvor jeg stod. Jeg bemærkede, at den stadig tabte højde, og at den havde mistet det ene hjul. I næste øjeblik landede den lige foran min standplads og snurrede rundt, hvorpå to underofficerer sprang ud med maskinpistoler i anslag. Vi fik hurtigt beroliget dem med, at de var landet på den rigtige side og fik dem i dækning. Maskinen kunne ikke bjærges. Men de viste os, hvorledes vi kunne afmontere deres patronmagasiner, der indeholdt 2 × 900 skud – en stor hjælp for os. Efter at have givet sig tid til at ryge en cigaret ville de gerne videre, og Mellenthin påtog sig at lodse dem tilbage til regimentet sammen med en af vore letsårede. Sent om aftenen kom M. tilbage med en forstærkning på tre mand og ordre om, at stillingen fremdeles skulle holdes.

De to sidste dage af juli bød ikke på særlige overraskelser fra fjendens side. Som sædvanlig blev der lagt langvarig artilleriild over store dele af afsnittet, dog af aftagende styrke, og ligeledes genoptog russerne panserfremstødene på de steder, hvor man vidste, de ville komme. Samtidig blev forsøgene på at tage Grenaderhøjen genoptaget. Vor spærreild lå i det klare sommervejr præcis, hvor den skulle ligge, og samtidig blev der færre og færre kampvogne i indsats. I løbet af de første 3 dage af storkampen var der også blevet ødelagt 113 russiske kampvogne. Men den stereotype russiske taktik betød dog ikke, at det var lejeværk at være forsvarer. Vi var stadig talmæssigt og materielt langt underlegne. Tabene var store, erstatningerne ikke altid fuldlødige, og tjenesten uhyre krævende.

Den 30.7. ødelagde »Nederland«s bataillon nærmest hovedvejen 12 fjendelige kampvogne under et angreb, der blev afvist. Og hverken på denne eller den følgende dag lykkedes det russerne varigt at tilkæmpe sig fodfæste på Grenaderhøjen. Endelig kom der den 1.8. en rolig dag, selv om man på grund af skibsbevægelser frygtede for, at en landgang vest for Narva Landsnævring var forestående.

De to følgende dage blussede kampene op igen. Selv om tyngdepunktet var Grenaderhøjen, havde fjenden styrker nok til samtidig at angribe andre steder. En af dagene rettede de et infanteriangreb mod den såkaldte palisadestilling mellem Hundinurk og jernbanen. En voldsom artilleriild, der skulle gøre stillingen »mør«, gik forud. Men alle nedslagene lå i det ubesatte bagterræn. Så snart angriberne derefter rykkede frem i enkeltmandsspring, mær-

kede de ilden fra den fuldt besatte stilling, hvorpå de vendte om og løb tilbage.

Nogle af de afdelinger, russerne sendte frem, bestod af mongoler, hvad man let kunne konstatere, når man tog de faldne, der tidligere var sluppet ind bag HKL, nærmere i øjesyn. Det var heller ikke ualmindeligt, at de angribende var mærkbart påvirkede af vodka.

Da det ville være en katastrofe, hvis stillingen blev uigenkaldeligt gennembrudt, fik vi ud over stuka-besøget hjælp fra et Tiger-panserkompagni, der var der et par dage og demonstrerede deres tekniske og taktiske overlegenhed over for russerne på det eftertrykkeligste.

Med hensyn til planerne om at generobre Børnehjemshøjen havde regimentet forregnet sig. Det fik nok at gøre med at hævde sig defensivt. Alligevel lod man den isolerede styrke øst og nordøst for højen forbløde derude, indtil der den 3.8. ikke var nogen mulighed for at holde stillingen længere. Af de sidste, der – overladt til sig selv – holdt stand derude, slap kun to befalingsmænd og 4 SS-mænd levende tilbage. Dermed havde et heroisk, men rystende drama fundet sin afslutning. Med støtte i en mere nøgtern vurdering af hele situationens taktiske muligheder ville det nok have været rigtigere at opgive denne udsatte stilling på et langt tidligere tidspunkt. Men regimentet og divisionen havde ikke rettidigt kunnet frigøre sig fra den primitive idé, at besiddelsen af Børnehjemshøjen var en forudsætning for at kunne holde hele Tannenbergsstillingen. I virkeligheden ville forsvarsmulighederne have været langt bedre, dersom man til HKL på dette sted oprindeligt havde valgt en bagskråningsstilling i passende afstand fra de højeste punkter på Børnehjemshøjen. Man ville da også bedre have kunnet økonomisere med de styrker, der oprindeligt stod til rådighed til den infanteristiske forsvarskamp.

Det var også beklageligt, at regimentet ikke gjorde nok for at få ført forsyninger frem til den isolerede styrke, og at der ikke hver nat blev sendt bårer frem for at hente de sårede. Vi hører den danske panserjægerførsers egen beretning om de sidste frygtelige dage.⁷

»Lidt over middag den 30.7. forsøgte fjenden sig med et nyt angreb. Men det blev nedkæmpet bl. a. ved hjælp af vort artilleri og de svære raketgranater »Stuka til fods«. Disse sidste faldt som de skulle, det vil sige ret tæt ved vor stilling. Lufttrykket var voldsomt, og bagefter stod støv og røg som store dirrende flager i luften.

Først natten mellem den 31.7. og den 1.8. fik vi lidt forplejning og nogen ammunition herud. Forsynerne tog nogle af de sårede med tilbage, og det var meningen, at de skulle komme herud endnu engang for at bjærge resten af de sårede – en halv snes mand – der endnu var i live. De kom dog ikke igen, og alle de sårede døde i løbet af det følgende døgn. Samtidig med, at vi havde nok at gøre med at holde graven besat og holde os i dækning, når vi kravlede fra sted til sted, måtte vi forsøge at lindre disse ulykkelige kammeraters smerter og tørst og prøve på at holde modet oppe på dem ved hele tiden at fortælle dem, at nu blev de nok snart hentet, skønt vi til sidst

næsten havde opgivet håbet. Det var på en måde det forfærdeligste af alt det, vi måtte igennem.

Den 2.8. belagde fjenden dagen igennem vor stilling med morterild, og antallet af sårede og døde steg. Af stumperne af 3 ødelagte maskingevær-
rer lykkedes det os at flikke et brugeligt sammen. Derudover havde vi et par maskinpistoler, nogle få karabiner, men ikke flere panserbrydende våben. Hele styrken fra alle tre enheder talte nu kun en halv snes mand foruden to underofficerer, da morgenen den 3.8. brød frem. Stanken var efterhånden blevet ulidelig, hvorimod de såredes jamren var ved at forstumme. De lå simpelthen ganske stille og døde.

Ved middagstid kom det næste angreb. Efter en kort heftig granatild strømmede de brune skarer ud af skoven. Og den afværgeld, der denne gang slog dem i møde, var så spinkel, at den måtte anses for virkningsløs. Inden russerne nåede frem, fik maskingeværet en fuldtræffer. Medens hjælperen blev dræbt, slap skytten med at blive såret og begravet i jord. Jeg var lige i nærheden og hjalp ham fri. I næste øjeblik var russerne, der angreb over en bredde af ca. 500 m, nået ned i graven til højre for os. Jeg havde kun 6 mand tilbage, og vi trak nu langsomt over mod nord i retning af hovedvejen. Ingen af os regnede med at slippe godt fra det. Jeg havde gjort op med mig selv, at jeg under ingen omstændigheder ville falde i russisk fangenskab. Medens vi banede os vej forbi dynger af døde kammerater, kom Mellenthin hen til mig og spurgte, om jeg havde noget forbindstof. Den ene side af hans hoved var revet op, og han havde fået et par skud i den ene arm. Jeg havde kun et halstørklæde. Det bandt jeg om hans hoved. Undervejs forklarede jeg folkene, at vi måtte se at komme over til »Nederland«s stillinger. Uheldigvis bestrøg en russisk kampvogn med sit maskingevær hovedlandevejen på det sted, hvor vi skulle over. Den første, der forsøgte, faldt midt på vejen. Den næste – der hed Jørgensen – sank tilbage i armene på sin bror, hårdt truffet. Men i næste nu trak den sårede sin pistol og dræbte sig selv ved et skud gennem munden. Det var et frygteligt chock for den yngre bror, der reagerede ved helt forstyrret at springe op af graven og løbe hen over markerne, medens projektilerne sprøjtede op omkring ham. Han blev ved med at løbe, til vi tabte ham af syne, og dukkede først op igen flere dage senere. Jeg lod nu vore resterende håndgranater gøre klar, og de blev i hurtig rækkefølge kastet hen ad vejen. Bag den støvsky, der blev hvirvlet op, sprang vi i hurtig rækkefølge over vejen. Det gik godt. Kun én af os blev lettere såret i benet. Fuldstændig udpumpede nåede vi i sikkerhed i en skyttegrav hos »Nederland«. Kompagnichefen her var dansker, og jeg blev i hans overdækkede rum et par timer, inden jeg drog tilbage til regimentschefen, der synlig rystet modtog min rapport, hvorefter jeg nogle dage senere afgik til Feltuddannelsesbatl. 11 i skovlejren ved Toila, hvor jeg skulle opstille og føre en maskinpistoldeling direkte under regimentschefen.

Den 4.8. var en rolig dag, muligvis fordi et raketbatteri dagen forud havde sendt sine salver ned i en russisk angrebsdivisions beredskabsstillinger. Men allerede den følgende dag gjorde fjenden en sidste kraftanstrengelse for at få en afgørelse. Tre gange gik angrebsstyrkerne frem mod Grenaderhøjen uden at få andet ud af det end et ganske lille indbrud, der atter blev udlignet om aftenen. Den russiske artilleriild var nu mærkbart svækket. Også det tydede på, at viljen og kræfterne hos vor modpart var ved at ebbe ud. Det var den sidste egentlige offensivdag.

I de forholdsvis rolige dage, der fulgte, blev den lille kampgruppe under III/24 sammen med 5. og 6./24 underlagt chefen for Reg. Norge. Det var herefter kun 7., 10., 13. og 14. Komp. foruden de fleste tunge våben, der stod direkte under Reg. Danmark. Til gengæld var der en broget forsamling af andre enheder. Således tilgik der et kompagni af Feltuddannelsesbatl. 11, hvis mandskab næsten udelukkende bestod af folketyskere fra Elsass. Kompagniet blev sat ind i opfanglinien tæt syd for bakke 69,9. Omtrent samtidig blev 10. Komp. – ført af løjtnant H. C. Jessen – der havde deltaget i de hårde kampe på Grenaderhøjen, afløst og sendt af sted til opfriskning i lejren ved Toila. Det var en 25–30 barkedde krigere, der drog af sted. De havde nu – trods deres ungdom – lært at se livets realiteter og dødens alvor i øjnene. Mærkede af krigen – ja, vel hærdede, men ingenlunde forrådede. Næsten alle var danske, og uden for tjenesten hørtes næsten kun dansk i kompagniet. Efter ankomsten til skovlejren tilgik der forstærkning af folk fra luftvåbnet samt to estiske delingsførere. Efter en halv snes dages uddannelse og afslapning gik turen atter tilbage til Tannenberg-stillingen, hvor 10. Komp. blev indsat til forsvar af en pindsvinestilling i det åbne terræn mellem Grenaderhøjen og III./24's kommandostation. Godt 100 m var der fra 10. Komp. til de russiske stillinger. Det var derfor kun muligt at forlade skyttegravene om natten. I forbindelse med nyorganisationen af III./24's forhold blev 9. Komp. trukket tilbage fra det altfor udsatte støttepunkt, Hundinurk. Hele HKL fik derved det forløb, den burde have haft fra begyndelsen.

Bortset fra et par mindre russiske fremstød den 12.8. – vistnok med opklaringsformål – blev der ikke iværksat større kamphandlinger af nogen af parterne i tiden indtil 18.9., da det som følge af Finlands frafald blev nødvendigt at rømme Estland. Det var naturligvis ikke ensbetydende med, at våbnene ikke var i brug, og at tilværelsen som frontsoldat var sorgløs og ufarlig. Især i morgen- og aftentimerne krævedes der skærpet agtpågivenhed. Men ud på formiddagen sænkede roen og døsigheden sig over hele kampområdet. Alle, der havde mulighed derfor, sov.

Afgørelsen var nu faldet. Russerne havde givet op til trods for de uhyre menneskelige og materielle ofre, de havde bragt. 11 russiske infanteridivisioner og 6 panserbrigader havde forblødt foran Tannenberg-stillingen. Omkring 130 russiske panservrag lå tilbage i kampområdet. Som jorden var

gennemvædet af blod, således var den også gennempløjet af de uhyre mængder af projektiler, sprængstykker, granater og luftbomber, der var faldet med en intensitet af samme størrelsesorden som ved Verdun og andre af den 1. Verdenskrigs materielslag.

Sejren var vor. Men med den målestok, vi anvendte, var også vore tab af faldne og sårede store. Og netop fordi vi kun var relativt få, følte vi savnet af de af vore kampfæller, der ikke vendte tilbage, så meget mere smerteligt.

For syv og et kvart århundrede siden kæmpede danske krigere side om side med tyske ordensriddere i dette land. Atter havde danskere stået i blodigt kampfællesskab med tyskere. De, der kom til at hvile i Estlands jord, kom således i godt selskab med faldne landsmænd fra Valdemar Sejrs hær. Det kan med rette siges om dem, at de ikke svigtede, da de blev stillet over for deres livs hårdeste prøvelser, og at de ved deres kamp og opofrelse gjorde sig fortjent til at genopstå som heroiske forbilleder for det folkelige fællesskab, de var udgået fra.

En af de danske frontkæmpere, der var faldet i russisk fangenskab, men som overlevede det, fortalte, at en russisk general en dag indfandt sig i en krigsfangelejr og efterlyste folk fra Div. Nordland. Danskerne kviede sig ved at melde sig, men da de mente, at de i bedste fald kun havde udsigt til at slides op ved tvangsarbejde i slavelejrene, trådte de alligevel frem. Generalen, der havde ført tropperne i Narva Landsnævring, holdt imidlertid en kort tale, hvori han roste Nordlands soldater og udtrykte sin glæde over at kunne hilse på folk fra denne tapre division, der havde voldt ham så mange kvaler. Sådanne tapre soldater fortjente at komme hjem, sagde han, trykkede hver enkelt i hånden og lovede at gøre, hvad han kunne. Det var ikke blot et udslag af den gamle ridderlige soldaterånd – og som sådant en grel modsætning til politikernes smålige forfølgelse – men tillige et kærkomment bidrag til vor divisions gode eftermæle.⁶

Den 17.9.44 kaldes chefen for reg. 24 Danmark til divisionen for personlig at modtage befaling for løsgørelse fra stillingerne og rømning af Estland. Fjerntrænets tilbagesendelse er da allerede i gang, og de øverste estiske militære myndigheder er blevet informeret. Inspektøren for det estiske hjemmeværn betegner meddelelsen om landets rømning som Estlands dødsdom. Medlemmerne af den 20. estiske SS-div. stilles frit med hensyn til at blive i deres land eller drage bort sammen med de tyske styrker. Størstedelen af divisionen vælger det sidste. Efter vel gennemført tilbagetog til Riga transporteres divisionen til Tyskland for der at blive reorganiseret.

Motoriseringen af III. SS-Panserkorps er så vidt fremskredet, at alle korpsets enheder kan forlægges pr. mot.-march. De to andre divisioner i Arméafdeling Narva bliver delvis motoriseret. Først den 18.9. kl. 18 modtager reg. 24's kompagnier befalingen for tilbagetrækningen. Der bliver 2 timer til at træffe alle forberedelser.

Kl. 20 trækker hovedstyrkerne sig ubemærket ud af stillingerne, hvorefter

de efter en kortere fodmarch bestiger de ventende køretøjer og kører videre til forsamlingsrummet Kotla Järve – Konju. Som bagtrop er efterladt 6. komp., pionerdelingen og den nyopstillede maskinpistoldeling, de to første under danske førere. 13. og 14. komp.s tunge våben står skudklar i deres stillinger endnu 3/4 time efter hovedstyrkens løsgørelse. Derefter bortskyder de hurtigt den ammunition, der ikke skal medbringes, prodser på og kører væk. Bagtroppen er nu ladet alene tilbage og ligger fordelt på Grenaderhøjen og højde 69,9. Alle er anspændt til det yderste. Af og til falder der et skud eller sendes en radiomelding for at foregive en fortsat normal stillingsbetættelse. Klokken er nu 10.30. Regimentet sender pr. radio ordre om bagtroppens tilbagetrækning. Kl. 23 forlader den sidste mand stillingerne syd for bakkerne, medens russiske patruljer forsigtigt føler sig frem på bakkernes nordside. Ved midnatstid ankommer bagtroppen til en lille bro over et vandløb. Her venter en lille optagestyrke fra »Nederland«. Broen sprænges, bagtroppen bestiger de ventende køretøjer for at indhente regimentet, medens optagestyrken forbliver ved åen i endnu en times tid.

Om morgenen den 19.9. forlod Reg. 24 Kotla Järve, hvor de krigsvigtige skiferolieraffinaderier blev ødelagt. Uden særlige uheld ud over et par tabtgåede vogne passerede regimentets bageste enheder Wesenberg ved middagstid. Efter forplejningsudlevering, hvil, reparationer og ordredugivelse fortsattes ved 14-tiden mod sydvest mellem Wirzsoen og Pernau og derefter mod syd over grænsen til Letland. Den 22.9. lå reg. 24 sammen med hovedmassen af divisionen i beredskab ca. 25 km nord for Riga. Rømningen af Estland var da i alt væsentligt afviklet. En blandet tysk-estisk kampgruppe havde lagt en ring om hovedstaden Reval til sikring af tyske flådeenheders netop afsluttede evakuering af ca. 80.000 tyske soldater, sårede, tyske civilpersoner og estiske flygtninge. II. Armékorps havde trukket sig tilbage til Letland vest om Wirzsoen sammen med III. SS-panserkorps og dets underlagte divisioner, hvorimod de østlige regimenter af den improviserede Div. 300 var gået i opløsning i et næsten vejløst sumpskovområde. Ved Pernaufloden havde en kampgruppe af »Nederland«, hvori Batl. z.b.V. Nordland, i 2–3 dage holdt et brohoved åbent for opklaringsenheder og efternølere. Og endnu den 24.9. stod en bataillon af »Nederland« som bagdækning ved floden Lemmer, syd for Pernau og spærrede kystvejen, der fører til Riga, medens hovedmassen af Nederland og A.A. 11 da var drejet af mod sydøst for at afstive fronten mellem Walk (30 km syd for Wirzsoen) og Wolmar (50 km sydligere).

Sydøst for Riga havde russiske elitetropper i flere dage presset hårdt på for atter engang at nå op til Riga Bugten og afskære de tyske tropper i det nordlige Letland. Den 22.9. udgav div. Nordland befaling for den følgende dag. Gennem Riga kørte regimenterne ned på sydsiden af Dünafloden i retning af den lille by Baldone, der var på fjendens hænder. Flere andre enheder blev samtidig tilført dette vigtige kampafsnit som forstærkninger. Nat-

ten blev tilbragt i nogle store fyrreskove ved Kekawa. Ved et angreb den følgende morgen skulle et smalt, men 3 km dybt russisk indbrud i nordlig retning udlignes. Kampene, hvorunder Reg. 24 var underlagt 14. Panserdiv., varede i tre dage. Kort før angrebets begyndelse den 23.9. Kl. 7 kom der melding om, at de kampvogne fra 14. Panserdiv., der skulle støtte angrebet, var blevet forsinket. Men da det var for sent at stoppe II. Batl., måtte også III. Batl. gå frem og angribe. I begyndelsen gik det godt. Fjenden veg tilbage og opgav den landsby, der var det foreløbige angrebsmål. Men modstanden blev stærkere og endte med et russisk modangreb samtidig med, at russiske småstyrker, der var blevet afskåret og havde gemt sig i skovstykkerne, nu faldt vore styrker i ryggen. Hos begge parter var kræfterne udtømt om aftenen, og tabene ved regimentet var store. 10. komp., der var yderst til venstre, blev angrebet i sin blottede flanke og led store tab såvel af faldne som fanger. Den danske chef, H. C. Jessen, blev såret, men blev slæbt tilbage. Efter mørkets frembrud satte regimentet de sidste reserver ind, og landsbyen, Lidakas, blev generobret. Regimentet holdt sine stillinger de to følgende dage og afviste svage fjendtlige fremstød.²

Natten til den 26.9. blev reg. 24 afløst af en hærledning; et døgn senere blev divisionen over Riga–Tuccum forlagt til egnen nord for Doblen (70 km sv. for Riga), hvorfra et nyt angreb truede. Den 28.9. afløste divisionen en hærledning i dennes forsvarsafsnit, men det ventede angreb udeblev. Til højre for divisionen lå »Nederland«, der nu atter efter med held at have deltaget i afværgekampe i linien Walk–Wolmar den 24.–25.9. og efter et mindre sammenstød med forfølgende panserstyrker tæt foran forsvarslinien nordøst for Riga havde fået sine styrker samlet. Den 6.10. blev korpsets styrker n. og v. for Doblen afløst af hærledninger og forlagt til egnen om Autz (130 km sv. f. Riga). Samme dag begyndte tilbagetrækningen af 18. armés divisioner over Riga til Kurland. Den 12.10. afsluttedes tilbagetrækningen. Et par dage senere nåede russerne frem til Østersøen nord for Memel. Brohovedet Kurland var dermed etableret, efter at generaloberst Schörner forgæves havde bedt overkommandoen om tilladelse til at lade sine styrker kæmpe sig tilbage til Østpreussen.

Da det lykkedes i tide at koncentrere stærke kræfter om Autz, inden de fjendtlige troppeansamlinger her var klar til at angribe, udeblev også her det ventede storangreb. Dog blev det nødvendigt af korpsets styrke at opstille en spærregruppe »Schäfer«, der skulle komme et par nødstedte divisioner ved Moscheiken til hjælp. Spærregruppen, ved hvilken der var enheder fra såvel Nordland som Nederland, bestod i en snes dage. Den havde en væsentlig andel i, at forholdene vest for Autz efter et par dages kampe blev stabiliseret.

Forholdet mellem Våben-SS og den lettiske landbefolkning var godt, selv om det var en svær belastning, når en familie måtte beordres til at forlade sin ejendom, fordi denne lå i kampzonen. I slige tilfælde var det almindeligt,

at nogle evakuerede familier i fællesskab oprettede en lejr på afsides beliggende steder inde i den nærmeste skov og på deres vogne kørte bohaver, forråd, fjerkræ og større husdyr derud. I andre tilfælde blev det nødvendigt med magt at fjerne folk fra deres hjem.

Under den fortsatte forskydning af frontforløbet i sydvestlig retning af tegnede egnen mellem de to stationsbyer Skuodas (i Litauen) og Prekuln sig som et indbydende mål for et russisk forsøg på et totalt frontgennembrud, eftersom der herfra var den korteste vej til Kurlands vigtigste transporthavn, Libau. Natten til den 13.10. var division Nordland under forlægning til dette afsnit. Den 15.10. overtog Reg. Danmark et stillingsafsnit nord for landsbyen Gramsden med HKL over Lille Trekni-Trusi-Trekni og videre nord for bækken Birkstal til dennes skæring med jernbanelinien fra Purmsati til Skuodas. Fra højre til venstre fløj var kompagnierne indsat således: 9., 10., 11., 6. og 7. i en katastrofalt tynd besættelse. Naboer til højre Nederland, til venstre Norge.⁸

I morgentimerne den 16.10. åbner store russiske artillerimasser en voldsom og tæt ild mod de forreste tyske stillinger i hele korpsets område. Efter to timers forløb kommer det ventede storangreb. Store infanterimasser ledages af kampvogne og understøttes af talrige slagflyvere. Heller ikke Norges nærmeste nabo, 30. Inf.div., går fri. Det 1. Kurlandslag er begyndt.⁸

Medens Reg. Norges to batailloner og II./24 under dagens hårde og tabgivende kampe holder deres stillinger, så opstår der på begge sider af sidstnævnte bataillon farlige tomrum. 11. Komp./Danmark kastes på et ret tidligt tidspunkt tilbage fra Trekni og trækker sin venstre fløj ind over vejen, der fra Trekni fører mod nv. til Purmsati. Den danske kompagnichef, løjtnant Thorkildsen, bliver alvorligt såret og må lade en ældre, erfaren underofficer overtage kommandoen. Men den resterende styrke sætter sig kraftigt til modværge og forhindrer videre fremtrængen.⁷

Regimentschefen får den opfattelse, at der er mulighed for gennem et modstød fra 11. Kompagnis venstre fløj at kaste fjenden ud af Trekni og slutte forbindelsen til 6. Komp., hvorefter regimentets mpi-delning får ordre til at begive sig til III. Batl. og stille sig til rådighed til gennemførelse af modstødet i samarbejde med 11. Komp. På vejen derud overfaldes delingen to gange af slagflyvere med en regn af småbomber og maskinkanonsalver, uden at en eneste mand får så meget som en skramme. Men da først delingen kommer ud i kampområdet tæt bag kompagniet, holder heldet op med at tilsmile den. Uforsigtigt viser en del af folkene sig på en bakke med en enlig stående lade, der viser sig at være et fortræffeligt indskydningspunkt for de fjendtlige morterer. I næste øjeblik ligger de i et inferno af nedslag fra granater og stalinorgel. Tabene er betydelige og vokser yderligere under fremrykningen i spredt orden over til nogle stenbygninger i 11. Komp.s afsnit, hvor de sårede samles. Resultatet af optællingen nedslående; 3 døde og 14 sårede.⁷

Forholdene har udviklet sig således, at tanken om at rulle det russiske indbrud op fra flanken på forhånd må opgives. Kompagniføreren forlanger, at mpi-delingsens nu kun 29 mand, hvoraf 3 underofficerer, skal forlænge kompagniets forsvarslinie til venstre helt over til vejen Trekni–Purmsati og holde denne linie til sidste mand. Det er en strækning på næsten 1 km uden forberedte stillinger, men med en del grøfter og hegn. Foruden med hovedvåbenet, det aldeles glimrende stormgevær 44, er delingen udrustet med 2 lette maskingeværer. Delingsføreren, der egentlig er pioner, føler sig usikker og deprimeret over de allerede opståede tab og overlader ledelsen til næstkommanderende, en dansker. Arbejdet med at få det hele organiseret er besværligt. Hvert øjeblik falder en granat et eller andet sted. Fjendens angreb er ganske vist blevet indstillet. Men de forreste fjendtlige skytter er blevet liggende på kort afstand. Det lykkes imidlertid at få alle på plads og sat i gang med at grave, uden at der opstår nye tab. Imedens har Iwan fortsat angrebetovre ved 10. Komp., men uden at dette afgørende har ændret situationen.⁷

Henimod kl. 16 kommer en post styrtende ind i delingens kommandostation: »Iwan angriber«. Hurtigt ned i skyttehullet. Egne mg. hamrer allerede løs og lidt efter høres stormkarabinernes snerren. Trods vore få folk er det en morderisk ild, der slår de brune horder i møde. De falder i massevis. Men det er også nu i de første minutter, det dødbringende arbejde skal gøres. Nogle steder er angriberne dukket frem så tæt på som 100 m. Terrænet er gennemskåret af grøfter, der muliggør skjult fremrykning. Atter og atter hører man de politiske kommissærers idnende råb, når de bagfra søger at drive de modvillige soldater det sidste afgørende spring frem til forsvarernes skyttehuller. Hvor længe vil dette kunne vare? Det er blandt andet et spørgsmål om, hvor længe delingens ammunition strækker til. Det er enorme mængder, der forbruges. Et par mand kan skjult tage et par ture ud til skytterne med ny forsyning. Tomme kassetter og bæltetages med tilbage til delingsføreren, der lader de sårede fylde dem op igen. Efterhånden kan man høre på vore automatiske våben, at ammunitionen er ved at blive knap. Telefonen er afbrudt. Men nu afskyder kompagniets fører to røde lyskugler for at alarmere artilleriet og få det til at aflaste os ammunicionsmæssigt. Lidt efter kommer vore egne granater susende over vore hoveder. Her er ingen fremskudt observatør. Men alligevel ligger artilleriilden meget godt. Iwan indstiller angrebet og trækker sig lidt tilbage. Det er også i sidste øjeblik. Der er ikke meget mere end 100 skud tilbage pr. maskingevær. Delingen er sluppet med meget små tab. Kun to letsårede. 11. Komp. har 1 falden og tre sårede. Ved Maagaard-Hansens 10. Komp. er Iwan brudt ind i HKL, men blev hurtigt nedkæmpet i et modstød ført af kompagnichefen.⁷

Efter mørkets frembrud kommer der folk herud med ammunition og forplejning. De sårede bringes tilbage. Senere kommer bataillonschefen selv. Og han ledsages af to observatører, én fra regimentets tunge kompagni, én

fra artilleriet. Der er nu både telefon- og radioforbindelse. Også regimentets øvrige kompagnier – for slet ikke at tale om Norges – er hårdt ramt. Delingens egne folk kommer efter tur ind i et af husene for at få en times søvn og hvile, inden dagen bryder frem.⁷

Klokken er ikke mere end 7 den næste dag, før fjenden igen sendes frem til angreb. Men det bliver hurtigt skudt sønder og sammen i vor nu særdeles velrettede granatild. At regimentet er et angrebsmål, der tillægges den allerstørste betydning, fremgår deraf, at angrebet trods uhyre tab gentages kl. 9, kl. 12, kl. 14 og kl. 16, hver gang uden resultat. Ved 11. Komp. bliver et maskingevær ødelagt af en fuldtræffer, hvorefter det lykkes fjenden at sætte sig fast i den pågældende gruppes skyttegrav. En underofficer i nærheden – sønderjyde – ser det, samler hurtigt et par mand, og inden russerne har fundet sig til rette i de nye omgivelser, er de over dem. Et par håndgranater afgør sagen. Gruppeanlægget er atter i dansk-tysk besiddelse. Et par døde russere får tyske hjelme på, hvorefter de bliver lagt op bag brystværnet for at trække den fjendtlige ild hen på sig. Dagens tab beskedne: 1 såret ved mpi-delingen, to faldne og tre sårede ved 11. Komp. Selv om det ikke er meget, medfører det alligevel, at besættelsen må tyndes yderligere ud. Til venstre nabo, II. Batl., er der stadig ingen forbindelse. Det er derfor et held, at angrebene den 18. og 19.10. forskydes over mod 10. og 9. Komp. Begge kompagnier holder stand.⁷

Fra III. Batl. kommer der nu meddelelse om, at det farlige tomrum mellem de to batailloner vil blive lukket af et kompagni fra opklaringsafdelingen. Mpi-delingen skal søge at få forbindelse med dette kompagni øst for landevejen til Purmsati og nogle få hundrede meter længere tilbage. Det lykkes, men styrken viser sig kun at være en lille deling og 2 pansrede opklaringsvogne. På tilbagevejen støder forbindelsespatruljen uventet på en russisk patrulje, der afskyder lyskugle og åbner ild med et maskingevær. Det får nu ingen følger. Men derefter konstateres det, at de to mand i det yderste til venstre beliggende skyttehul blev dræbt af en svær granat – fuldtræffer. For ikke at løbe for stor risiko for at blive taget i ryggen må mpi-delings venstre fløj nu bøjes længere tilbage mod nord.⁷

Siden den 20.10. har russerne forholdt sig forholdsvis rolige. Det første Kurlandslag synes at være endt den 23.10. I det store og hele har korpset holdt sine stillinger, skønt kompagnierne har været små, og nogle af afdelingerne endnu ikke er indtruffet. Natten til den 26.10. indskydes en kampgruppe under Per Sørensen i mellemrummet mellem de to batailloner. Den består af 5./24 og et alarmkompagni af trænfolk og afløser delingen fra opklaringsafdelingen. Dagen derpå finder der et isoleret angreb sted mod 6. Komp., i hvis HKF fjenden trænger et stykke ind. Bataillonschefen sætter et modstød i gang, og inden aften må Iwan atter opgive sin lille terrænvinding. Det isolerede fremstød opfattes som et forvarsel om et nyt storangreb.⁸

Den 27.10. kl. 7 åbnes ilden fra flere tusind kanonrør mod de tyske stil-

linger for lidt før kl. 9 at stige til en trommeild af uhørt voldsomhed. Det andet Kurlandslag er indledt. Kl. 9 går angrebsstyrkerne frem over bred front. Hele korpsets afsnit ligger i kampens brændpunkt.⁶

Ved reg. Norge tager udviklingen straks en ugunstig retning. Efter tre dages hårde kampe kan regimentet dog med støtte fra A.A. 11 hævde sig i en linie syd og sydøst for Preekuln. Kl. 9,30 på den første angrebsdag kan kampgruppe Sørensen sende radiomelding til regimentet om, at det første stormløb er afslået. Men kampen går videre, og en time senere må chefen for II. Batl., Bergfeld, melde om et dybt indbrud hos 6. Komp. Inden formiddagen er til ende, har 10. Komp. under løjtnant Maagaard-Hansen trukket sig et stykke tilbage, og kampgruppe Sørensen er hårdt trængt, men holder endnu det meget vigtige højdedrag 28,3, nord for hvilket der står batterier fra II./Art.reg. 11 og infanterihabitser og morterer fra 8. Komp. 6. og 7. Komp. har sat sig fast i en bag HKL liggende skovkant.⁶

Ved 11. Komp. og mpi-delningen venter man spændt på det øjeblik, hvor den russiske artilleriild lægges tilbage. Noget overblik over hvilke tab, den har kostet, har man ikke. Al bevægelse har været lammet. Men da de tætte brune skarer kl. 9 vælter frem over de åbne marker, viser der sig trods alt at være liv i stillingen. I de brede og tætte mål gør de automatiske våben en rig høst. De russiske infanterister mejes ned på stribe. Men stadig dukker der nye skarer op. Vort artilleri bliver bedt om at gribe ind. Men det varer noget, inden hjælpen kommer. Der er imidlertid ingen grund til optimisme, for russerne har åbenbart nu langt om længe opdaget, at venstre flanke ligger aldeles blottet, højre flanke delvis. En større russisk styrke ledsaget af to kampvogne ses under fremrykning mod nord hinsides vejen til Purmsati. En af kampvognene drejer af og styrer lige mod det skyttehul, der ligger yderst til venstre. De to folk i hullet har kun 1 »pansernæve. Den affyres mod kampvognen på 30 m afstand, men rammer jorden lidt foran. Så er alt håb ude. Men nej, kampvognen bakker øjeblikkelig tilbage, og fra 150 m afstand lægger den maskingeværild over skyttehullet. Gennem et betonrør under vejen når folkene over til den modsatte side og følger en grøft, indtil de når ind til 11. Komp.s KST. Der er efterhånden indtruffet så store tab, at de få overlevende ikke kan holde stillingen. 9. og 10. Komp. har trukket sig tilbage gennem skovene for en time siden. Men herfra skal man over 1 km dækningsløs mark for at komme tilbage til den skærmende skov. Og det er for risikabelt i fuldt dagslys. Delingen tæller nu kun 8 kombattanter, kompagniet 9, og dertil kommer en norsk artilleriobservatør. Foreløbig er der ikke andet at gøre end at indrette sig til forsvar i en »pindsvinestilling«. Af maskingeværer findes der kun to brugelige tilbage.⁷

Henimod kl. 22 bliver der givet signal til opbrud. Alle er i forvejen nøje instrueret, og der er ikke lagt skjul på, at det er et højst risikabelt foretagende. Kommer det til kamp i mørket, er enhver hårdt såret fortabt. Tre

mand bliver sat til at bære en såret underofficer i teltflager. 10 minutter efter at de har forladt stillingen, dænger russerne stedet til med mortargranater. Da skovkanten nås, gør man holdt, styrken fordeles til stillingsbesættelse. Man vil her afvente morgenens komme. 100 m foran skovkanten ligger der et træskur, som pludselig begynder at brænde. I skæret herfra ser en underofficer nogle folk fjerne sig fra maskingeværreden yderst ude til højre, og han genkender med sikkerhed den maskingeværskytte – en dansk landsmand – der skulle være derude. Det hele virker højst mærkeligt. I samme øjeblik går det op for ham, at det er russere, der har ledsaget skytten, der åbenbart er blevet overrasket og taget til fange. I hurtigløb ud til stillingen, den er ubesat, men i samme øjeblik kommer maskingeværskyttens hjælper tilbage med favnen fuld af tørt plantemateriale til underlag. Han bliver nærmest chokeret ved at høre, at fjenden har været der og indkasseret både maskingeværet og skytten. Den sårede underofficer dør i løbet af natten.⁷

Da det er ved at blive lyst, ligger alle ubevægelige i deres stillinger med våbnene skudklar. Da hører de med ét en sælsom lyd. Ovre fra en vej, der fører forbi det nedbrændte træskur, lyder der sang, hæs korsang som fra en sangforening efter en lang nats sviregilde. Et helt kompagni stærkt vodkapåvirkede russere marcherer – nej, snarer slingrer – syngende hen ad vejen. Forrest en rød fane og to dukker på stager, den ene iklædt en tysk uniformsfrakke. Synet virker mildest talt besynderligt. Om et øjeblik vil kompagniet have vendt flanken halvvejs over mod tyskerne, fordi vejen svinger en smule. Det hele virker aldeles grotesk, især i betragtning af, at en russisk patrulje har konstateret, at skovkanten er besat. Det bliver et ildoverfald, der giver bonus. Ganske vist er der nu kun 1 maskingevær tilbage; men en dansk underofficer med fire mand og en panserværnskanon har sluttet sig til styrken. Kanonen åbner ilden ved at sende sprænggranater ind i kolonnen i så hurtig rækkefølge, som det er muligt, og ind imellem bragene hører man de automatiske våbens snerren. Virkningen er frygtelig. I løbet af få sekunder er kolonnen i opløsning. De få, der ikke rammes i første omgang, søger fortvivlet at komme væk for at søge dækning, men indhentes af de dræbende byger. Hele intermezzoet, der afløses af skovens dybe stilhed, har kun været nogle få minutter. Den Røde Hær er et kompagni mindre.⁷

Fra et hjørne af skoven ses flere hundrede mand russere og 8 tunge kampvogne ude i det mere åbne terræn. Sandsynligvis er de ved at angribe Kampgruppe Sørensen. Men deres position i forbindelse med skydning længere vestpå tyder på, at det lille 11. Kompagni nu er bag de forreste russiske linier. Man beslutter at søge at nå tilbage til regimentet gennem skoven. Kanonen må sprænges, da der ikke findes trækraft.⁷

Efter tre kvarters march gennem skoven støder forpatruljen på en russisk styrke, der bivuerer. Kompagniet går i en bue udenom, da det mener at være uopdaget. Lidt efter gør det holdt og slutter op i en lille lysning. Me-

dens befalingsmændene lægger råd op om færdens videre forløb, og mand-skabet hviler sig og får sig en smøg, braser en soldat pludselig gennem un-derskoven ind i kredsen.

Ovrraskelsen, der er lige stor på begge sider, bliver endnu større, da det viser sig, at soldaten er den maskingeværskytte, der er blevet taget til fange den foregående nat. Gensynsglæden er stor. Han fortæller, at han blev spær-ret inde i kælderens til et hus; men at han slap ud gennem et vindue, som det lykkedes ham at løfte af, og derefter nåede over i skoven, inden det blev lyst.⁷

Medens de nu ligger her i lysningen, opdager mpi-delingsens næstkomman-derende rent tilfældigt en russer, der forsigtigt sniger sig fra et træ til et an-det. Umærkeligt lader han blikket glide hele horisonten rundt. Der er endnu en – og en til. De er næsten omringede af russere, der krybende nærmer sig. Hviskende lader han sin opdagelse gå videre til kompagniføreren, der uden at røbe, at der er noget usædvanligt på færde, lader sin ordre stille forplante sig fra mand til mand. Ingen må lade sig mærke med noget, før kompagniføreren ved en stærk hosten giver signal til, at alle skal bringe ge-været i anslag og åbne ild mod de russere, de kan få øje på. Heldigvis hol-der folkernes nerver til det store pres. De ryger roligt videre og kigger sig ikke nysgerrigt omkring. Sekunderne snekler sig af sted. Russerne kommer langsomt nærmere. Trængslerne er altså endnu ikke forbi. Hvad vil det næste blive? Død eller det der er værre – fangenskab? Så lyder der en højrosetet hos-ten fra oversergenten. Og som på en eksercerplads tager alle front udefter, går i anslag – nogle knælende, andre bag væltede træstammer – og så drøner skuddene, så det giver genlyd i skoven. Russerne bliver så overraske-de, at de ikke kan samle sig til en fælles aktion. De, der ikke bliver ramt, løber deres vej så hurtigt benene kan bære dem. Uden at spilde et sekund beordrer oversergenten marchen fortsat. Det gælder om at skynde sig, in-den en ny forfølgelse bliver sat i gang.⁷

Da den lille skare er kommet ud af skoven, passerer den en forladt mor-terstilling. Der er to morterer og en del granater. Nogle af folkene ved, hvorledes man betjener dem. De bliver gjort klar til skud, og nogle gevær-skytter lagt ud som sikring. Som ventet går der ikke ret mange minutter, før de første russere dukker frem i skovkanten. De automatiske våben sør-ger for, at de ikke kan komme ud i det åbne terræn. Så tager mortererne fat. Afstanden er så kort, at granaterne, når de forlader røret, går næsten lodret op i luften. I hurtigt rækkefølge afskydes 25 granater. Man ser, hvor-ledes russerne straks forlader skovkanten og trækker sig længere tilbage. Hur-tigt skilles mortererne ad, således at de kan bæres. Marchen fortsættes ad ve-jen mod Purmsati, der ikke kan ligge langt væk. Samtidig med, at stedets første huse kommer i sigte, ses to opklaringsvogne på vejen. Det er den forreste fremskudte sikring.⁷

I Purmsati melder styrken sig tilbage til chefen for III. Batl., kaptajn

Ternedde, der bliver forbavset over at se den, eftersom han allerede har afskrevet den. Han sender straks styrken frem igen til opklaringskommandoet, hvor den går i stilling som en slags fægtningsforpost. En ny forsvarsstilling er ved at blive organiseret langs jernbanen og Purmsati og derfra videre til Preekuln. Efter mørkets frembrud trækkes styrken tilbage til jernbanelinien. Dødrætte, sultne og forkomne sættes folkene i gang med her at grave sig ned. I den følgende nat føler russiske stødtrope sig frem mod den nye forsvarslinie, men afvises overalt.⁷

Da den russiske angrebskile den 27.10. rykker frem i åbningen mellem III. og II. Batl., varer det noget, inden den støder på kompakt modstand fra Kampgruppe Sørensen. Længst fremme og noget isoleret ligger en gruppe under kommando af sergent Jonstrup. Gruppen kan intet stille op og bliver totalt nedkæmpet tidligt på formiddagen. Folkene er enten dræbte eller taget til fange. Gruppeførereren selv ligger ilde tilredt på jorden, da russerne indfinder sig. En granat har bortrevet underkæben, og da russerne ser den tilsyneladende livløse skikkelse med det deformerede hoved, der er en eneste blodig klump, regner de ham som død. Men lidt senere kommer Jonstrup til bevidsthed, ser sig forsigtigt omkring og bliver klar over, at der ikke er nogen fjender lige i nærheden. Trods sin afkræftede og næsten hjælpeløse tilstand beslutter han at gøre et fortvivlet forsøg på at slippe forbi de foranværende kæmpende russiske styrker. Benene er der ikke noget i vejen med. Synet og opfattelsen har heller ikke lidt nævneværdig skade. Undervejs lægger han nøje mærke til situationen, således som den har udviklet sig i kampgruppens område. Han kan se, at der endnu er egne styrker på bakkepartiet øst for landevejen, men at de bliver meget hårdt angrebet. Værre er det, at den vestlige del af området er så godt som åben for russisk gennemmarch. Hvis russerne får samlet større styrker her, vil de kunne støde igennem til Purmsati og videre til korpsets stabe og andre sårbare organer og spalte det op i to dele. Regimentet er åbenbart ikke klar over, hvilken fare der truer herfra, siden der ikke er foretaget modforholdsregler. Det er ganske indlysende, at regimentet må advares, og at der ikke er et minut at spille. Det kræver en enorm selvovervindelse ikke at give efter for udmattelsen. Men Jonstrup kender sin pligt. Til alt held får ingen af russerne øje på ham, og da han til sidst fra skoven kommer ind på landevejen, bliver han observeret af et par regimentskammerater, der iler ham i møde og vil hjælpe ham videre til forbindingspladsen; men ved tegn får Jonstrup gjort dem forståeligt, at han først må i forbindelse med regimentschefen.

Regimentet har en fremskudt kommandostation i nærheden, og da chefen netop befinder sig her, varer det ikke længe, inden Jonstrup bliver ført hen til ham. Ved hjælp af tegn forlanger han at få papir, blyant og kort, og medens man forsøger at anlægge en nødtørftig forbindelse, tegner han en rå skitse og skriver en melding, der tydeliggør den alarmerende situation, regimentet befinder sig i.

Regimentschefen blev derfor på et tidligt tidspunkt sat i stand til at træffe forholdsregler til imødegåelse af den katastrofe, der truede hele divisionen. Og Jonstrup blev for sin heltemodige adfærd og sin omtanke – som den tredje dansker – nævnt i »Ehrenblatt des deutschen Heeres«.

Hvad der nu skal gøres fra regimentschefens side, må improviseres. En regulær reserve findes ikke. Alt, hvad der findes af personale ved staben, formeres i kampgrupper, forsprængte fra nedkæmpede enheder samles, og resterne af alarmkompagniet ordnes og får ordre til at gøre klar til kamp. Med støtte af to stormkanoner fører regimentschefen personligt den brogede skare frem til bakke 28,3 og terrænet vest derfor og griber ind i kampen. Henimod kl. fire er situationen under kontrol, og faren overstået for den dag.

Tidligt næste morgen – den 28.10. – angriber Iwan igen. Tyngdepunktet er atter bakke 28,3, hvor et indbrud lykkes. Et modstød er dog allerede forberedt. De to stormkanoner ruller frem, og fjenden kastes atter tilbage. Efterhånden bliver dog situationen for Kampgruppe Sørensen uholdbar. Den er ved at blive omgået i begge flanker, og ud på eftermiddagen må den opgive bakke 28,3 og trække sig tilbage i retning af Purmsati. Det sker dog først efter, at artilleriet og de tunge infanterivåben har fået tid til at forberede deres tilbagetrækning. Den nye forsvarslinie er da allerede under opbygning. Men inden næste morgen lykkes det fjenden at sætte sig fast i stationsbygningen i Purmsati, over for hvilken Kampgruppe Sørensen fastholder selve landsbyen.

Enhederne fra spærregruppe »Schäfer« er netop indtruffet, og af dem bliver Batl. z.b.V. »Nordland« (folketyskere fra Elsass) indsat til forstærkning af Reg. Danmarks afsnit. Denne bataillon overtager nu Purmsatiafsnittet mellem III. og II. Batl. Kampgr. Sørensen holder sig i beredskab bag Purmsati som reserve. Den har nu en styrke på 40 mand.

Der følger nu et hektisk døgn med næsten uafbrudt kampaktivitet. Russerne sætter alt ind på at bryde igennem ved Purmsati og ved »Nederland« uden dog at opnå afgørende fordele.

Den 30.10. fortsættes kampene. Skolen i Purmsati ligger i brændepunktet. Et angreb herimod understøttet af kampvogne bryder sammen. 4 kampvogne tilintetgøres af et par tyske kampvogne, der pludselig dukker op. Den 31. 10. forsøger fjenden sig med et sidste angreb, men det falder meget mat ud. Derefter falder der ro over denne del af fronten. Kampgruppe Sørensen – hvis fører nævnes i »Ehrenblatt des deutschen Heeres« – trækkes tilbage og afvikles. Det 2. Kurlandslag er til ende. Bortset fra tabene af menneskeliv og materiel har det kostet korpset et mindre terræntab, der er uden nogen som helst betydning. Formålet med storangrebet, et gennembrud til havnebyen Libau, er ikke nået.

November måned forløb uden større kamphandlinger. Med så meget større iver arbejdedes der på at gøre forsvaret af stillingerne så stærkt som

muligt. Pionererne udlagde om natten minefelter, et risikofyldt arbejde, der ikke forløb uden et par ulykker med dødelig udgang. Spærreidsbælter blev forberedt. Vinterudrustning blev udleveret, det eneste, man kunne gøre for at mildne opholdet ude i de forreste skyttehuller. Det fugtige terræn tillod kun de færreste steder at udbygge disse til nogenlunde sikre og bekvemme opholdssteder. Til gengæld blev der i bagterrænet indrettet hvilehjem med forskellige bekvemmeligheder. Efter tur fik så grupperne i forreste linie lejlighed til at opholde sig i disse nogle dage ad gangen.

Den 6.10. trækkes regimentets mpi-delning ud af HKL, og i løbet af den følgende tid bringes den op på fuld størrelse. Føringen bliver nu lagt i hænderne på den hidtidige danske næstkommanderende, oversergent Illum. Grenaderkompagnerne får også tilgang af nyt mandskab, men de kommer gennemgående ikke op på mere end 50 mand.

To gange i november – den 12. og den 24. – angribes II. henv. III. Batl. Men begge gange er der kun tale om mindre angreb. Og samarbejdet med de tunge våben er nu så vel indarbejdet, at angrebene afvises foran HKL.

Et af regimentet omhyggeligt forberedt natligt patruljefremstød ind i de russiske stillinger med indbringning af en fange som formål mislykkes. En af patruljens medlemmer må efterlades hårdt såret i den russiske stilling – en dansker.

Under det 3. Kurlandslag, der havde sit tyngdepunkt længere nordpå, var der forholdsvis roligt i korpsets afsnit. Det varede fra den 21. til den 31.12.44. Der var nu til stadighed en afdeling i hvilekvarter i skovlejren ved Paplaken. På denne måde var der en betydelig korpsereserve til rådighed. Den 6.12. afløses II. Batl. i HKF af A.A. 11 for efter 6 dages genopfriskning at afløse Batl. z.b.V. »Nordland« i Purmsati-afsnittet. For mange danske var det en overraskelse, at 1./A.A. 11 hovedsagelig bestod af svenskere.

De styrker, der skulle holde selve HKL, var stadigvæk meget svage. Det kunne i tilfælde af massiv artilleriforberedelse være en fordel, for såvidt som tabene da ville være relativt små. Men ulykken var, at der ikke var råd til nogensomhelst dybdeformering af de forreste infanteristyrker. På grund af det højtstående grundvand kunne man kun grave sig ned på de højere beliggende terrænpunkter. I gennemsnit var der 100 m mellem skyttehullerne, hvori der var to eller tre mand, og kun i hvert andet var der et 1. mg. I mørke og tåge kunne det knibe med at overvåge mellemrummene. Tilværelsen derude var ualmindelig sur. Enten var det fugtigt, eller det var bidende koldt. Det var næsten ikke muligt at få dækket det nødtørftige behov for hvile, søvn og varme. I den lange rolige periode blev folk mere og mere uforsigtige, men det gjaldt i nok så høj grad russerne, som ofte ganske åbenlyst gik frem over åbent terræn for at afløse poster i forreste linie eller for at samle kvas til at varme sig ved. Det skyldtes nok for en del, at der fra tysk side var givet ordre til at spare på ammunitionen, samt mangelen på tyske finskytter. Det var i dette frontafsnit konstateret, at russerne anvendte de folkerets-

Forreste skyttegrav ved Dolgaja Niva foran Narva (7./24).

Sammesteds og samme dag (17. juli 1944) med tre døde russere efter et mislykket angreb.

stridige dum-dum projektiler. Lægerne fik da også sårede til behandling med uhyggelige skudsår stammende fra disse. Panserværnet i HKL var nu helt baseret på skytternes egne midler, og det ville i praksis sige den ganske udmærkede Panzerfaust. Men den virkede kun indtil 30 m, og de fjendtlige panserfolk lærte hurtigt at holde sig uden for denne afstand, indtil et skyttehuls besætning var nedkæmpet. Der burde have været flere af den anden panserværnsraketype, Panzerschreck, der havde virkning indtil 150 m. De egentlige panserværnskanoner var nu så store, at de ikke kunne anvendes så langt fremme, at de kunne beskytte folkene i HKL mod angribende kampvogne. De kunne faktisk kun fra deres positioner på 1,5 til 2 km afstand fra HKL opfange et allerede sket pansergennembrud.

For rettidigt at erkende et truende storangreb var det netop i den rolige periode af betydning, at der nu og da indbragtes fanger. Flere forsøg herpå mislykkedes. Men en dag fik en mg.-skytte i HKL ved højlys dag øje på en enlig russer og fik lyst til at vove forsøget. Og inden Iwan opdagede faren, var SS-manden kommet gennem minefeltet, afvæbnede ham og tvang ham til at gå med tilbage. Det indbragte en dekoration og tre ugers orlov hjem til Danmark.

En stor del af forsvarets styrke og sikkerhed hvilede på regimentets tre tunge kompagnier. Hvis terrænet gjorde det muligt, valgte de kommandostationer og ildstillinger så langt tilbage som 2 km fra HKL. Til gengæld sad deres observatører ofte i selve HKL eller tæt bagved. 13. Komp. havde stadig sine tunge 15 cm infanterihaubitser og 12 cm granatkastere (morterer). Kompagniet var det eneste i regimentet, der ikke havde lidt under hyppige chefskifter. Den danske chef, der havde overtaget kompagniet i Narva i foråret, beholdt det, lige til krigen var ved at ebbe ud. En af hans delingsførere var den danske dronnings nevø. 8. og 12. Komp. havde hvert 6 8-cm morterer, 2 lette inf. haubitser og 3 panserværnskanoner samt 1 tung mg.-gruppe. Men dertil kom 16 meget svære raketgranater, der var beregnet til afskydning i høje baner fra nogle meget enkle jernstativer. De kaldtes uofficielt »Stuka zu Fuss«.

Julen 1944 var overstået. Ved II. Batl., der lå i Purmsatiafsnittet, overtog en netop ankommet ung dansk løjtnant kommandoen over det tunge kompagni, hvis chef var blevet syg. Den 16. januar blev II. Batl. afløst i afsnittet af Batl. z.b.V. »Nordland«. Samtidig blev dog 5. Komp. midlertidig underlagt denne bataillon. De resterende tre kompagnier marcherede sent om aftenen i kvarter, fik næste dag lejlighed til at bringe udrustningen i orden og sørge for den personlige hygiejne. Der udleveredes nyt undertøj, præpareret mod utøj. Og der blev serveret et rigeligt og godt middagsmåltid under komfortable forhold. Ved mørkets frembrud begyndte bataillonen at overtage det nye afsnit, der lå umiddelbart til venstre for det, den hidtil havde haft. Bataillonen fik samtidig ny chef, Per Sørensen. Nu var både chef og adjutant danske.¹¹

Ved begyndelse af sidste halvdel af januar var man ved korpset indstillet på, at et nyt storangreb var nært forestående. Hver nat hørtes ovre fra den anden side støj af talrige motorkøretøjer og raslen fra kampvognes transportkæder. III. Batl. havde nu afsnittet yderst til venstre, sv. for Preekuln, 11. Komp. længst til højre, 9. Komp. til venstre derfor op til grænsen til Norges afsnit. En af disse nætter gik chefen for 8. Komp. på besøg hos chefen for 9. Komp. Sammen sad de to løjtnanter, der havde været elever sammen på den danske officersskole, i sidstnævntes kommandorum og snakkede sammen over et glas vin. Det blev sidste gang, de så hinanden. Et par dage senere kom det ventede storangreb. Chefen for 9. Komp. premierløjtnant K. Maagaard-Hansen var blandt de faldne.¹¹

Den 23.1.45 kl. 3,30 meddeler regimentsadjudanten de to batailloner, at det fjendtlige angreb kan ventes ved dag gry. Det er man i forvejen indstillet på, så der er i og for sig ingen foranstaltninger at træffe.¹¹

Artilleriforberedelsen til angrebet begynder som ventet ved syvtiden. Den er kortere end den plejer at være, men til gengæld voldsommere og efterfølges af en massiv indsats af slagflyvere. Kampvogne bryder frem til den tyske HKL lidt før, artilleriilden flyttes frem. Storangrebets tyngdepunkt erken-

des ret tidligt som ved det 2. Kurlandslag at ligge ved korpset og den nord derfor indsatte 30. Inf.div. 14. Panserdiv., der er holdt i reserve, sættes straks i march mod korpsets afsnit.⁷

Af alle korpsets afdelinger går det i første omgang mest ud over II./24's to skyttekompagnier, 6. og 7. Men at angrebsforberedelserne ikke på forhånd har lammet al modstandskraft, bevises alene deraf, at der under indbruddet ved 6. komp. ødelægges ikke mindre end 10 fjendtlige kampvogne af de få folk i HKL, deraf 6 af en dansk grenader. Det varer dog ikke længe før såvel 6. som 7. komp. er fuldstændig nedkæmpet. En del sårede redder sig tilbage, men kun ganske få kampduelige. De opfanges af bataillonsstaben og indsættes til ny modstand tæt foran de tunge våben fra 8. og 13. komp. Disse to kompagnier er i fuld aktivitet og har en væsentlig andel i, at det fjendtlige angreb i løbet af eftermiddagen bringes til standsning foran den nye HKL, der i hast er opbygget, ca. 2 km længere tilbage. Men det er nu slut med ammunitionen ved 8. komp., og alle raketgranaterne er afskudt.¹¹

Om aftenen opgøres dagens tab ved II. Batl. 8. komp. har haft 4 faldne og har mistet 1 traktor, 1 pak og 4 morterer. Af 6. komp. er kun tre usårede kombattanter i behold, af 7. komp. chefen og 14 mand.¹¹

Ved middagstid sætter russerne pres på i Purmsatiafsnittet. Men 5. komp. og de brave elsasser holder stand. Det samme gør deres højre nabo, A.A. 11 ved banelinien. Længere sydpå ligger »Nederland« i hårde kampe. En af Brigadens danske kompagnichefer, premierløjtnant J. Helmers, får Ridderkorset. Også fra III. Batl./24 kommer der om formiddagen alarmerende meldinger til regimentet, der straks sender sine eneste reserver, pionerdelingen og mpi-delingen til hjælp. Ved 11-tiden melder de to delingsførere sig til bataillonschefen ved en vejbro over en å, der syd om Preekuhn løber videre i vestlig retning. Situationen er her den, at størstedelen af III. Batl. efter hårde og tabgivende kampe er drevet tilbage til åen, dvs. at højre fløjkompagni, 11. komp., nu ligger ca. 1400 m og venstre fløjkompagni, 9. komp., 600 m bag den oprindelige HKL. Dog fastholder chefen for 11. komp. endnu med nogle få mand en fremskudt postering ved en lille gård 150 m fremme, vest for landevejen. Infanteripionererne skal nu gå frem til angreb øst for landevejen, mpi-afdelingen skal gå frem til den fremskudte postering og herfra angribe en russisk styrke, der har sat sig fast i en lille landsby mellem landevejen og en skovkant.⁷

Efter en kort artilleriforberedelse begynder de to delinger fremrykningen. Mpi-delingen når uden tab frem til chefen for 11. komp., løjtnant Thorkildsen, der er såret i det ene ben og derfor ikke kan følge med fremad. Efter en kort pause fortsætter delingen over åbent terræn mod landsbyen, hvorfra den bliver beskudt. Pludselig ophører ilden derfra, og i sin kikkert ser delingsføreren, at det er tyskere, der i fuld figur færdes henne i landsbyen. Han kan ikke tænke sig anden forklaring, end, at det er pionererne, der uventet hurtigt er nået frem dertil, og at russerne er løbet deres vej. Altså giver

han tegn til, at fremrykningen skal fortsætte dog stadig i udfoldet formation. Da han er ca. 200 m fra landsbyen, stivner han pludselig i rædsel ved at opdage, at han er gået i en fælde. De tyskere, han har set, er fanger, som russerne har tvunget til at gå frem og tilbage som lokkemad. Og på den bare snedækkede mark, hvor delingen befinder sig, er der ingen dækning at finde mod den mg.-ild, der i det samme åbnes mod dem. Der bliver straks både sårede og dræbte. To af delingens maskingeværer kommer hurtigt til skud og hjælper til, at de sårede kan blive bragt tilbage til gården. Her samles efterhånden delingen efter den ubehagelige episode. 4 er dræbt, og der er 10 sårede.⁷

Delingen får nu ordre til at genoptage angrebet, når tre stormkanoner er indtruffet. Ud på eftermiddagen ses den ene stormkanon at være undervejs. Samtidig ruller en stor kampvogn af Stalin-typen med mægtig rabalder ind på gårdspladsen, men ruller tilbage igen, efter at det er lykkedes at ramme den med en »Panzerfaust«. Da den er 70–80 m fra gården, er den tyske stormkanon netop ankommet. Føreren tøver ikke, tager omhyggeligt sigte og får en træffer sat ind lige i maskinen. Medens kampvognen begynder at brænde, søger besætningen at komme ud. Det lykkes også for dem, men kun for omgående at blive skudt ned. Da det viser sig, at også pionerdelingen er stødt på vanskeligheder, bliver det videre angreb udsat til næste morgen. Inden aften kommer imidlertid 5 af de tungeste russiske kampvogne rullende frem til angreb mod det lille støttepunkt. De tre stormkanoner gør det af med tre af kampvognene, de to andre ruller forbi og ender nede foran åen, hvor de bliver ødelagt af to tyske kampvogne af typen »Panther«.⁷

Næste morgen erobres den lille landsby efter mindre end 1 times forløb. Men da der endnu er et stykke vej tilbage, inden den gamle HKL nås, fortsættes angrebet sammen med 11. kompagnis resterende 15 mand, men uden stormskyts. Inden styrken når helt frem til 11. kompagnis gamle kommandostation, får russerne samlet sig til så stærk modstand, at angrebet går i stå. Mpi-delingen indretter et støttepunkt omkring en ruin øst for vejen. Det ligger tæt bag den gamle HKL, men til gengæld mere end 1 km foran 11. komp. (skråt til højre) og pionerdelingen (skråt til venstre); bataillonens forlanger, at det ubetinget skal holdes.⁷

Delingen tilbringer 5 døgn i sit støttepunkt. Russerne rykker tæt på, forsøger at jage den væk, men forgæves. Temperaturen falder til under ÷ 30 grader, og da folkene ikke kan forlade deres skyttehuller, medens det er lyst, lider de meget under kulden og bliver efter et par dage så sløve, at befalingsmændene natten igennem må løbe rundt fra hul til hul for på forskellig måde at holde dem vågne og vagtsomme. 2 mand, der skal hente forplejning, løber på en russisk patrulje og skydes ned. Næste aften vil en menig absolut bjærge liget af en af de faldne fra den foregående aften. Under forsøget herpå går han gennem isen og falder i vand til livet, siger intet herom, da han kommer tilbage, og da han ikke selv gør tilstrækkeligt for at overvinde følgerne af

vandgangen, resulterer det i så alvorlige forfrysninger, at han ved delingens afløsning må sendes på lazaret, hvor begge hans ben amputeres.⁷

Den fjerde nat kommer en post farende ned gennem hullet til kælderens i ruinen og melder delingsføreren, at en russisk kampvogn lige er kørt ind på gårdspladsen. Ingen af skytterne udenom har skudt alarmskydning. Et hurtigt kig op af hullet overbeviser om, at vagtposten har ret. Det er en forholdsvis let pansret vogn. Den holder kun 20 m borte, og man kan høre folkene rumstere inde i den. De har rimeligvis ikke nogen anelse om, i hvilken situation de befinder sig i. En »Panzerfaust« bliver gjort klar og skudt af. En stor stikflamme slår ud fra motoren, 3 voldsomme eksplosioner og derpå tavshed. Ingen når at slippe ud derfra. Det viser sig, at kampvognen er rullet lige forbi et skyttehul. Manden deri er faldet i dyb søvn. Det er næsten ikke muligt at få ham rusket vågen. Han bliver taget med ind til kælderen for at få sig et hvil. Endelig en af de sidste dage i januar kommer der afløsning. En hærbataillon overtager afsnittet. III/24 rykker i hvilekvarter. 3 mand fra det fremskudte støttepunkt må afleveres på lazarettet med svære forfrysninger.⁷

Den 24.1. begyndte 14. Panserdiv. at gribe ind i kampene på de steder i III. SS-korps afsnit, hvor det kneb mest. Samme dag blev det nødvendigt at rømme Purmsati, fordi også Brigade Nederlands front blev tvunget tilbage. Efter meget sej modstand, hvorunder en dansk premierløjtnants kompagni gentagne gange fremhævedes for sin standhaftighed, havde brigaden den 27.1. under store tab trukket sig tilbage til en forberedt modstandslinie over Klein – Kaleti med tilslutning til reg. Danmarks nye stilling. 4. Kurlandslag var forbi. I dagene 28.–30.1.45 afløstes III. SS-Panserkorps i sine stillinger af hærenheder. Efter 1 à 2 dages hvile i etapeområdet sattes afdelingerne i march til Libau. Samtidig tilgik div. Nordlands luftværnsafdeling, som til stor gene for korpset havde været udlånt til en lettisk SS-division under næsten hele Kurlandfelttoget.

Det blev nu bekendtgjort, at korpset skulle forlægges til Nordtyskland ad søvejen, en forlægning, der længe havde været under forberedelse. Den 30.1.–1.2. indladedes der i Libaus havn og afsejledes i stærkt sikrede konvojer. Uden torpederinger, men med store forsinkelser nåede konvojerne Stettin, efter en lille uges forløb. Korpsets hidtidige chef, SS-general Felix Steiner, fik nu overdraget forsvaret af Bagpommern. General Unrein blev korpsets nye chef.

Som forholdene havde udviklet sig, var det med en følelse af lettelse, at de frivillige tog afsked med Kurland og satte foden på tysk jord efter udladningen i Stettin. Men dermed var trængslernes tid ingeniende forbi.

IX Regiment Danmark (Division Nordland) 1945

Da III. SS-Panserkorps blev udladet i Stettin i dagene 7.–9. februar, havde fjenden allerede nået Küstrin ved Oderen. Endnu var Pommern, Danzig og dele af Østpreussen på tyske hænder. Men de styrker, der befandt sig i Pommern, dannede ikke nogen fast organiseret sammenhængende helhed. Således udgjorde de ikke den trussel mod flanken af det russiske mod Berlin rettede fremstød, som en virkelig kampkraftig armé ville have gjort. Tværtimod var russerne så småt begyndt at føle sig frem i det mellemste Pommern for at finde de områder, der bedst egnede sig til et fremstød mod Østersøen.

Flere af korpsets enheder, der i dette område var under opfriskning eller nyopstilling, blev hovedkulds kastet ind i disse kampe, og resultatet heraf blev, at korpset ikke fik den forventede tilgang af kampklare fuldtallige forstærkninger.

11. Panserarmé, som SS-general Steiner skulle opstille og føre, bestod af syv nogenlunde reelle divisioner og fem små improviserede eller ufuldstændige. Det var lige akkurat nok til at holde stillingen i Bagpommern. Men overkommandoen forlangte, at arméen skulle foretage et aflastningsangreb mod syd, og at det oven i købet skulle starte den 16.2. dvs. længe før, afdelingerne var blevet reorganiseret og fyldt op. Alligevel opnåedes der fine resultater i begyndelsen. Såvel mod syd som mod sydpøst blev russerne kastet tilbage, og forholdene blev stabiliseret. Men i erkendelse af den fare, der truede herfra, kastedes hurtigt langt overlegne styrke ind i kampen med 11. Armé. Da der samtidig måtte afgives to gode divisioner til hjælp på andre fronter, måtte arméen ved månedens slutning se sig tvunget over i defensiven.

Da Reg. 24 Danmark den 9.2. om eftermiddagen holdt med sin miserable vognpark i gaderne i Stettin, var det, den trængte til, en månedstid i hvilekvarter til opfyldning af de mange tomme pladser, til uddannelse, til erstatning af de lasede uniformer, til reparation af materiel, våben og køretøjer, til genoprettelse af den felthygieniske standard og til forsyning med, hvad der manglede af køretøjer, skyts og alskens udrustning. Derimod var der slet ikke tale om, at det var en udhungret enhed, der nu satte foden på tysk grund. I Kurland havde forplejningen været god og rigelig, og heller ikke under overfarten havde man lidt nød. Ikke så få kompagnier havde i Kurland benyttet sig af de forhåndenværende muligheder til at anskaffe sig et mindre husdyrhold. Når et område blev kampzone, blev det altid gennem-

---

Kort 9 bagest i bogen.

strejft af bortløbne eller efterladte dyr. Mange af dem blev før eller senere ramt af skud eller sprængstykker, og det var derfor bedre, at de blev overtaget af kommando- eller kogeunderofficererne, end at deres kød skulle gå til spilde og oven i købet ligge på jorden og gå i forrådnelse og udklække millioner af fluelarver. Inden afrejsen fra Kurland fik mange derfor travlt med at slagte og nedsalte eller røge, således at restbeholdningerne kunne medtages. Fra feltkøkkenerne bredte der sig en liflig duft hin eftermiddag langs husrækkerne i Stettins gader. Underernæret ungdom blev hurtigt lokket til. Og ved synet af deres indfaldne kinder og forsultne øjne bestemte flere af kompagnierne, at den gode middagsmad denne dag skulle tilfalde nødlidende stettinere. Kompagniernes egne folk var jo i god foderstand.¹

Inden aften var regimentet vel ude af byen. På afstand kunne man iagttagende, hvorledes den i forvejen hårdt medtagne by blev udsat for et af de luftbombardementer, hvormed briterne søgte at terrorisere civilbefolkningen. Regimentet kørte østpå ind i et område, der var begrænset af byerne Stargard – Freienwalde – Reetz og Arnswalde. Det samme gjorde korpsets øvrige enheder. Og i dette område udspillede de begivenheder, hvori korpset var involveret de følgende 3–4 uger.

I de sene nattetimer den 10.2. valgte chefen for reg. 24 standkvarter i Freienwalde. Der fulgte 3–4 dages fredelig indkvartering, skønt andre af korpsets afdelinger var i kamp n-ø for Reetz. Der kom noget erstatningsmandskab, deriblandt mange fra krigsmarinen. Også lidt materiel tilgik og nogle ganske få vogne. Men var tilførslerne utilstrækkelige, så var den tid, der skulle bruges til indøvelse og reorganisering, det også. Skyttekompagnierne kom op på 70–80 mand, de tunge kompagnier på ca. 100 mand.² 13. Komp., der var normeret med 50 motorkøretøjer, havde ved ankomsten til Tyskland kun 18. Og som erstatning fik det kun 2 trækmaskiner (slæbere) og en lastvogn. Ikke så mærkeligt, at køkkenvognen måtte tage en haubits på slæb.¹

Der var ved korpset indført en ny organisation af skyttekompagnierne. Den kunne ganske vist først virkeliggøres lidt efter lidt som følge af manglende personel og tid. Der skulle være 2 stormdelinger à delingstrop og 3 grupper (25–30 mand). Desuden 1 dækningsdeling à delingstrop og 4 grupper med hver 2 mg. Hvert kompagni skulle have noget over 100 mand kampstyrke. Der rådedes over 50 stormkarabin 44, 4 finskydningsgeværer, 8 geværgranatbægre foruden maskingeværene. I det tunge kompagni var der ingen væsentlige ændringer. Når det var fuldtalligt, skulle der være 8 tunge maskingeværer, 8 morterer, 3 1. IG. og 3 pak. Bataillonens ildkraft var altså kendeligt forøget.

Skønt det er uforsvarligt, meldes divisionerne Nordland og Nederland så vidt kampklar, at de kan deltage i det til den 16.2. berammede angreb mod syd. Allerede den 13.2. må afdelingerne afbryde den indledte reorganisering og natten til den 14.2. begive sig på vej til forsamlingsområderne. Angrebs-

*En dansk
bataillonschef
ved den flam-
ske division
»Langemarck«.*

mål for Div. Nordland bliver Arnswalde, der siden den 6.2. har været inde-
sluttet af fjenden. I byen befinder sig foruden indbyggerne ca. 11.000 flygt-
ninge, der nu er afskåret fra at komme videre. Dertil kommer 1000 sårede
og 3000 ikke særlig kampduelige soldater. Over for Arnswalde holder svage
styrker af div. Langemarck en sikringslinie nord for floden Ihna. Reg. 24
må sikre sig en gunstig udgangsposition, før hovedangrebet indledes.³

En lille træbro fører over Ihna. III. Batl. skal gå over her og danne et lille
brohoved på den modsatte side. Ved daggry den 15.2. er 12. Komp. under
Birkedal-Hansen skudklar i stilling nord for åen, medens skyttekompagnierne
i morgentågen passerer broen. Da det lidt efter klarer op, kommer de i kamp
med russerne, der er i stilling på nogle højder 500 m sydligere. Modstanden
er svag. Bataillonnen besætter højderne og bliver her, medens pionerer går i
gang med at forstærke broen. Ved middagstid ruller nogle stormkanoner og
kampvogne over broen. II. Batl. følger efter og angrebet fortsættes mod en
større landsby, Reichenbach, 1,5 km sydligere. Medens II. Batl. gør sig klar
til at angribe med 6. og 7. Komp. forrest, foretager nogle få kampvogne et

hurtigt og for fjenden overraskende fremstød tværs gennem byen. 8. Komp. er i stilling langt fremme og har allerede åbnet ilden. Per Sørensen er klar over, at det gælder om at være hurtig og presser på for at få kompagnierne frem, iler selv forud med en stormdeling og når hurtigt udkanten. Overalt er der tegn på, at fjenden har ladet sig overraske og allerede til dels har grebet flugten. Rundt om i gårdene står der opsadlede heste og fuldt pakkede militære køretøjer. I et af husene tages en afdelingsstab til fange, og derved afsløres det, at det er en kavaleribrigade, man har været i kamp med. Blandt det enorme bytte er 4 7,62 cm kanoner med 400 skud. 13. kompagnis folk får vendt kanonerne og sender alle 400 skud efter de flygtende russere. Da kompagnierne er sluttet op, fortsætter bataillonens til byens sydlige udkant. Forskræmte kvinder vover sig frem, nogle af dem skriger i hysterisk henrykkelse over at være reddet. En personbil kommer kørende. Regimentschefen springer ud og spørger efter bataillonens chef. En kort orientering følger, hvorefter bataillonens får ordre til ikke at give fjenden lejlighed til at sætte sig fast tæt syd for byen. Kompagnierne får nye angrebsmål, og kl. 13 sætter bataillonens sig atter i bevægelse. Tre kvarter efter er angrebsmålene nået. 2 08 3

Størstedelen af civilbefolkningen har i forvejen forladt byen. Rundt om i staldene står der kvæg, der trænger til at blive malket. Forplejningsbataillon »Nordland« får til opgave at sørge for husdyrenes borttransport. Nogle tilbageblevne kvinder er blevet misbrugt på det frygteligste af russerne. Reg. Danmark opretter sin kommandostation i Reichenbach. Nogle pansrede køretøjer føler sig videre frem og når i de sene aftentimer frem til udkanten af Arnswalde. De første flygtninge passerer allerede nordpå. 2 08 3

Den noget østligere beliggende by Schlagenthin skal først tages af reg. Norge, før reg. Danmark kan fortsætte. Den 16.2. afventer regimentet dette i sine stillinger. Næste dag ved 11-tiden indleder III. Batl. Reg. Danmarks angreb med støtte af tre stormkanoner. Angrebets mål, avlsgården Bonin, er trods heftig modstand snart i bataillonens besiddelse. Thorchildsens kompagnis angreb betegnes som mønstergyldigt. Ude i den vestlige flanke skal dele af »Langemarck« samtidig tage et gods, hvorfra russerne kan genere reg. Danmarks flanke føleligt. Det lader vente på sig. Men ud på eftermiddagen giver regimentet alligevel ordre til, at angrebet skal fortsættes. Det er nu II. Bataillon, det gælder. Stormkanonerne forandrer front og holder fjenden i en foran liggende skovkant nede, medens bataillonens springvis arbejder sig nærmere. Efter et kvarters beskydning flygter russerne efterladende udrustning og våben. Det endelige angrebets mål for II. Batl. er landsbyen Schönwerder (n-v. f. Arnswalde). Flamlænderne derovre vestpå har nu fjernet risikoen for flankerende beskydning fra godset, og III. Batl. er i stilling til afskærmning af venstre flanke. Da man nærmer sig landsbyens udkant, tvinger kraftig mortarild kompagnierne til at søge dækning. To af stormkanonerne løber på miner. Men skyttekompagnierne kan ikke blive liggende, hvor de er. Det

er enten – eller. 7. kompagni danske chef vover et stormløb med sine folk. Det lykkes. Efter kort tid er russerne fuldstændig nedkæmpet. III. Batl. rykker længere frem og danner forbindelse til Arnswaldes udkant. Infanteripionererne skydes ind mellem II. Batl. og flamlænderne.⁴

Et panserkompagni er om eftermiddagen kørt ind i Arnswalde, hvortil der nu er tilvejebragt en 2 km bred forbindelse. Evakueringen af sårede og flygtninge er i fuld gang. Dermed er et af de vigtigste formål med XI. Armés lille offensiv nået. Men ved de øvrige dele af armeen er de opnåede resultater beskedne. Og der er måske heller ikke nogen rimelig grund til at bringe sig i en udsat position over for de overlegne fjendtlige styrker, der hastigt forstærkes. I mere end 4 døgn bliver reg. Danmark liggende i de erobrede stillinger og afviser let et par russiske forsøg på at bryde igennem og dermed standse evakueringen. Men Div. Nordlands flanker er til begge sider meget langstrakte, og da en genoptagelse af offensiven er udelukket, må divisionen trækkes tilbage over Ihna, så snart evakueringen fra Arnswalde er afsluttet.³

Om aftenen den 21.2. udgiver regimentet sin befaling for tilbagetrækningen. Kl. 23 trækker de to batailloner sig tilbage til på højde med Bonin avlsgård efterladende 1 gruppe pr. kompagni samt 1 radiotrop pr. bataillon som slør indtil den 22.2. kl. 1.00. Efter at sløret er optaget af III. Batl., forbliver denne bataillon som bagdækning ved Bonin avlsgård, medens II. Batl. besætter en brohovedstilling over højdedraget mellem Reichenbach og Ihna. Først i løbet af formiddagen går det op for fjenden, at Schönwerder er ubesat. Ved middagstid afviser III. Batl. et angreb. Om aftenen trækker den sig uforstyrret tilbage og passerer kl. 22 Ihna på vej til Zachan. 1 time senere er også de sidste af reg. Norge over broen, hvorefter II. Batl. Danmark trækker sig ud af brohovedstillingen og lader broen sprænge.⁴

Regimentet lå nu i et par dage i kvarter i og om Dahlow, men blev så den 24.2. sendt til Stargard, hvor det overtog et forsvarsafsnit syd for byen med wallonerne som nærmeste naboer til venstre. Russerne lå kun ca. 600 m borte. Men det var en rolig front på den tid, selv om der til stadighed måtte regnes med artilleriild og patruljevirkosomhed. Halvdelen af mandskabet i HKL kunne trækkes tilbage til hvilekvarter i de nærmeste huses kældre.²

Den 1. marts begyndte den ventede russiske offensiv. III SS-Korps front mellem Madü sø og Reetz vaklede på flere punkter. Men endnu værre så det ud mod øst, hvor fjenden gjorde energiske forsøg på at bryde ind bag korpsets front. Det blev nødvendigt at beordre en tilbagesvingning af korpsets enheder med Stargard som svingningspunkt. De få kampvogne måtte ustandselig flyttes fra det ene brændpunkt til det andet for at hjælpe de betrængte afdelinger tilbage.⁴

Natten 1.–2. marts afløstes Reg. Danmark og rullede mod nordøst ad vejen mod Dahlow. II. Batl. udskiltes og sendtes til Freienwalde som korpsreserve. Efter at Langemarcks flamlændere var kastet tilbage nord for Ihna-

floden, nåede russiske panserforspidser allerede den 2.3. helt op til vejen Stargard – Freienwalde, men blev samme dag kastet 10 km tilbage mod øst. Resten af reg. Danmark og A.A. 11 besatte en tynd spærrestilling øst for landevejen, III. Batl. ved Büche. I de tidlige nattetimer trængte et russisk panserkompagni med opsidet infanteri frem til landsbyen og nedkæmpede en deling af 9. Komp. Resten af kompagniet holdt sine stillinger til om morgenen den 3.3., og efter en dramatisk tilbagetrækning fik kompagniet forbindelse med 10. og 11. Komp., der ligeledes havde lidt store tab. På højde med Dahlow organiserede bataillonen en ny modstandslinie. Men på hele strækningen Stargard – Freienwalde var besættelsen kun pletvis og manglede organiseret artilleristøtte og panserværn, hvorfor den overalt hurtigt brød sammen. Den 4.3. om morgenen måtte III. Batl. atter tilbage for ikke at blive omgået. Og resten af dagen forløb under tilbagegang afbrudt af atter og atter gentaget stillingsbesættelse. Midt i alt virvaret indtraf erstatningsmandskab, unge frontuerfarne mennesker, som der ikke var tid til at uddanne eller belære. Samme dag måtte Stargard opgives.²

Sammen med »Nederland« lå II./Danmark hele den 3.3. i hård afværgekamp i udkanten af Freienwalde. For at komme ud af en truende omklaring blev der givet befaling til, at byen skulle rømmes tidligt om morgenen den 4.3. I Kannenberg sluttede den sig atter til »Nederland« og fastholdt byen dagen igennem. Om morgenen den 5.3. ankom bataillonen til provinsbyen Massow, øst for hvilken man var i færd med at etablere en nødtørftig spærrelinie med tilslutning øst om Daarz, Lenz og Saarow til nordspidsen af Madiüsøen. I denne linie lå III. Batl./24 sammen med regimentets pionerer og mpi-deling i stilling øst for Mulkenthin, syd for motorvejen. Det var trods de uhørt vanskelige vilkår lykkedes for korpsets føringsorganer at gennemføre en frontsvingning fra øst-vest til nord-syd og dog bevare sammenhængen. Dagen bød på svære kampe næsten overalt. Massow holdt både denne og den følgende dag, medens III. Batl. trak sig tilbage ved det første russiske angreb den 6.3. om morgenen.²

I de tidligste morgentimer den 7.3. forlod II. Batl. Massow. Allerede mellem kl. 9 og 10 måtte 7. Komp. i ilden igen for at kaste nogle nærgående russere tilbage fra den næste modstandslinie, hvorfra bataillonen den følgende nat i et stræk marcherede til Christineberg i den mod nord udvidede del af brohovedet Altdamm øst for Stettin og Oderen.²

Efter nogle rolige nattetimer brød III. Batl. og regimentsenhederne op den 7.3. ved femtiden, inden russerne var klar til at angribe. Endelig havde man lært, at der ville gå meget materiel og mange folk tabt, hvis man ventede med at gå, til fjenden havde stormet. Og hver gang gik man ikke længere tilbage til en ny modstandslinie, end at fjenden netop blev tvunget til at lade det tunge materiel og skytset skifte stilling og til at igangsætte et nyt angreb. Om eftermiddagen blev et af kompagnierne kastet tilbage til en skov. Undtagelsesvis var to kampvogne til rådighed, med hvis hjælp kompagniet fik ka-

stet russerne tilbage igen. Inden den dag gik til ende, oplevede mpi-delingen og infanteripionererne, der var indsat syd for III. Batl. et af krigens mærkeligste angreb. Det var et meget overraskende og hurtigt ført angreb, og den omstændighed, at forsvarerne endnu arbejdede på at forbedre deres interimistiske stillingsanlæg, kunne i og for sig friste til at tage chancen for at angribe uden udgangsstilling og uden angrebsforberedelser. Men det afgørende var, at angriberen var en kavaleriafdeling, der angreb *til hest*. Forsvarerne ville næppe tro deres egne øjne, da de så ca. 150 ryttere formere linie og med dragne sabler attakere den med automatiske våben spækkede stilling. Noget mere vanvittigt kunne man ikke tænke sig. Der var ingen grund til at forhaste sig med at åbne ilden. Til gengæld brød så en hel ildorkan løs, da de dumdristige krigere var nået ind på gunstigste skudafstand. To af 14. kompagnis 2 cm maskinkanoner og et par infanterihaubitser blandede sig i koret. Blodbadet var hurtigt overstået.³

Ved aftenstid rykkede regimentets resterende styrke tilbage til Hohenukrug og III. Batl. derfra videre til Altdamm, hvor den lå i reserve et par dage, medens mpi-del. og pionererne sammen med dele af divisionens luftværnsafdeling blev liggende i en slags forpoststilling på begge sider af hovedvej 104, sydøst for villaforstaden Rosengarten, hvor de måtte udstå en del kampe, inden de blev trukket tilbage til selve brohovedstillingen.²

II. Batl. 24 stod nu sammen med en broget forsamling af andre troppeenheder i en ugunstig position, eftersom man i den nordlige del af brohovedet var afskåret bagud af den store Dammsø. Tropperne her måtte før eller siden trække sig tilbage ad den smalle passage mellem søen og Altdamm. Først den 16.3. om aftenen opgaves den nordlige del af brohovedet. Den stærkt decimerede II. Batl. 24, der stadig førtes af major Per Sørensen, trak sig sammen med andre medkæmpere i løbet af natten tilbage til Steffin.⁴

Heller ikke i den sydlige del af brohovedet var kampene gået i stå. Med divisionens pionerbataillon og flakafdeling underlagt forsvarede resten af reg. Danmark det næstsydligste afsnit af brohovedet, hvis forreste mod sydøst vendende frontlinie forløb uden om Rosengarten, hvor III. Batl. lå med 9. Komp. ved jernbanelinien og 11. Komp. sammen med mpi-delingen sydligst.

Den 13.3. angreb russerne efter en kraftig artilleriforberedelse. Angrebet blev afvist. Men da det viste sig, at naboen til venstre – noget landstorm – havde opgivet sine stillinger, måtte også III. Batl. tilbage. Da de to danske kompagnichefer mødtes i et skovstykke, blev de enige om, at det var for ærgerligt, at de havde måttet efterlade adskillige gode sager i stillingen, hvorpå de samlede deres folk, formerede dem til angreb og generobrede den netop opgivne stilling. Den følgende aften blev dog hele bataillonen beordret tilbage til selve Altdamm by. På regimentets venstre fløj havde russerne besat en stationsbygning, hvorfra de havde gode muligheder for at afskære de nordligste afdelingers tilbagetrækning til Oderbroerne, og deres stilling blev forstærket med et par tunge kampvogne. Regimentets chef førte

personlig den 16.3. et modstød med en snes mand for at generobre stationsbygningen. Den afværgeild, der mødte angriberne, var imidlertid så stærk, at modstødet på forhånd var dømt til at mislykkes med de midler, der stod til rådighed. Det første nedslag dræbte regimentets chef, den tapre og energiske oberstløjtnant Krügel.²

Dagen herpå led regimentet endnu et smerteligt tab. 9. Komp. lå i stilling bag en 4 m dyb og 10 m bred pansergrav, som mpi-delingen og 11. Komp. måtte overskride efter at være blevet kastet tilbage. Under arbejdet med påny at bringe sine folk i stilling blev chefen for 11. Komp., premierløjtnant Thorkildsen, truffet af en maskingeværbygge og dræbt på stedet.²

Medens II. Batl. trak sig tilbage vest for Oderen, tog kaptajn Ternedde midlertidig kommandoen over resten af regimentet i Altdamm og fik organiseret en forsvarslinie på højde med kirkegården. Denne stilling blev holdt i tre dage, medens de øvrige afdelinger i brohovedet og det rullende materiel kom over den nordlige vejbro og den sydlige jernbanebro. Natten til den 20.3. blev begge broer sprængt i luften. Øst for vejbroen lå mpi-delingen som sikring for sprængkommandoet.²

Forsvaret af den vestlige Oderbred var en opgave, der ikke foreløbig tilfaldt Div. Nordland, hvis afdelinger gik i kvarter i egnen sydvest for Stettin. Kampene i Pommern havde taget hårdt på divisionens kampkraft. En gennemgribende reorganisering var nu en absolut nødvendighed.²

Det kunne bagefter diskuteres, om Pommern-felttoget militært-strategisk havde haft nogen berettigelse, eller om det ikke ville have været mere hensigtsmæssigt at sætte alt ind på at forsvare Oder-linien. For den enkelte deltagende frontkæmper var der imidlertid ingen tvivl om, at felttoget havde en humanitær mission. Denne mission gik ud på at gøre det muligt for den civile befolkning at unddrage sig berøring med den Røde Hær ved at flygte fra hus og hjemstavn.

Hvad dette kunne komme til at betyde, blev anskueliggjort for vore soldater i de ikke så få tilfælde, hvor de invaderede områder, hvorfra de sovjetiske soldater netop var fordrevet. Nogle få af vore egne frivilliges personlige oplevelser vil være nok til at karakterisere den Røde Hærs fremfærd.

En af de danske kompagnichefer kørte den 2.3. fra Dahlow til Büche ad veje, hvor russiske panserstyrker samme dag uhindret var trængt frem, indtil de blev standset af et tysk pansermodstød og drevet tilbage eller ødelagt. Han har berettet om det grufulde indtryk, det gjorde, da han så, hvorledes de sovjetiske kampvogne havde nedtromlet civile flygtninge, som de havde indhentet. Det var ikke noget isoleret tilfælde.²

Da reg. Danmark på vej til det omringede Arnstadt kæmpede sig frem gennem det af russiske afdelinger besatte område, blev en dansk kaptajn tilkaldt til et hus, hvor han fandt en døende tysk kvinde, som russerne inden deres flugt havde mishandlet til døde ved at gennembore hendes underliv, stikke hendes øjne ud og afskære hendes bryster.¹

En typisk oplevelse fra samme periode: I virvaret under undsætningsaktionen søgte to hårdt medtagne kvinder tilflugt i en af regiment Danmark netop erobret landsby, hvor de straks kom under pleje og lægebehandling. De russiske soldater var trængt ind i deres fælles hjem. Nogle havde straks holdt dem fast, hvorefter de blev misbrugt seksuelt af så mange soldater, som havde lyst. Det kunne blive til op mod 80 gange i løbet af et døgn, tit afbrudt af bevidstløshed. Flugt var ikke mulig. Den yngste af de to kvinder var kun 16 år, og hun var tydeligt mærket af det psykiske chok.¹

Det frygtelige ved det var, at disse udskejelser – ligesom plyndring og hærværk – nu var ganske almindelige og åbenlyse, fordi den slags nu var blevet officielt tilladt i den Røde Hær. Det var sket på den måde, at landets suveræne ledelse udsendte – og dermed godkendte – det berygtede af Ilja Ehrenburg forfattede opråb, hvori de russiske soldater blev opfordret til over for den tyske civilbefolkning at begå alle de folkeretsstridige overgreb, der vitterlig derefter blev almindelige. Det er betegnende, at opråbet først blev udstedt på et tidspunkt, hvor det blev betragtet som udelukket, at den tyske hær kunne få lejlighed til at give igen med samme mønt; en i øvrigt ganske unødvendig forsigtighedsforanstaltning eftersom noget sådant ville have været ganske uforeneligt med tysk og vesteuropæisk mentalitet. Ehrenburg var hverken russer eller europæer af afstamning. Men ansvaret for, at hans afskyelige tanker kom frem og bar frugt, var russisk.

Enhver vil kunne forstå, at de tusinder af mennesker, der blev hjulpet til flugt i denne rædselsperiode var taknemmelige for militærrets – og ikke mindst for Våben-SS's – tapre og opofrende indsats.

Efter at de sidste styrker var kommet over Oderen, tilbragte III. SS-Panserkorps en ugestid i kantonnementer sydvest for Stettin. Der tilgik snart en del mandskab fra erstatningsafdelingerne. Man organiserede kompagnierne efter de nye principper og begyndte at drive en intensiv uddannelse i fægtning, skyttetjeneste og skarpskydning. De foregående kampe var især gået hårdt ud over reg. Danmarks II. Batl., medens andre enheder havde størstedelen af den gamle stamme i behold. Således begyndte opklaringsafdelingens 3. Komp. nyopstillingen med over 100 mand, til trods for at det en del af tiden havde kæmpet som bagtrop. Regimentets lette kompagnier kom efterhånden op på ca. 80 mand kampstyrke. Et yderst velkomment tilskud kom fra panserafdelingen, der afgav ca. 100 krigserfarne menige, som underforsyningen med kampvogne havde gjort panserarbejdsløse. Én ting manglede stadig i regimentets organisation: I. Bataillon. Inden regimentet kom til Stettin, var bataillon – ligesom I./Norge – afgået til krigsskuepladsen i Ungarn, hvor den var blevet underlagt division Wiking.²

Den 27.3. blev regimentet sammen med divisionens andre afdelinger forlagt til beredskabs- og spærrestillinger bag Gartz – Schwedt-afsnittet af Oderfronten, den midterste tredjedel af strækningen mellem Stettin og Finowkanalens udløb. Forholdene var på det tidspunkt rolige på denne del af fron-

ten. Men da russerne forlængst havde besat et kæmpemæssigt brohoved vest for Oderen ud for Küstrin og uophørlig forstærkede dette, var det indlysende, at det kun var en stilhed før stormen mod Berlin. Omtrent samtidig med forlægningen fik regimentet ny chef, oberstløjtnant v. Klotz, og korpset, hvortil de to svage og endnu ikke færdiguddannede SS-divisioner nr. 27 (Langemarck) og 28 (Wallonien) sluttede sig, blev nu kaldt »SS-korps Oder«. Regimentet oprettede kommandostation i Hohenlandin.²

Delingerne skiftedes til at udbygge de tilbagetrukne stillinger. I øvrigt fortsattes uddannelsen. Men også kammeratskabsaftener blev der tid til afholde. Trods den dysterhed, der fremkaldtes af helhedssituationen, blev der, efterhånden som der kom orden i tingene, oparbejdet en god stemning og en vis optimisme. Ingen var i tvivl om, at den endelige afgørelse var nært forestående. Men heller ingen havde opgivet håbet om en vending i krigslykken. Forudsætningen for, at dette håb fortsat kunne opretholdes med et skær af berettigelse, var imidlertid, at det store russiske med ikke mindre end 23 feltbroer forsynede brohovedet ud for Küstrin og omegn, blev trykket ind. Og da ugerne gik, uden at overkommandoen gjorde noget forsøg herpå, var Berlins skæbne så godt som afgjort på forhånd.³

Da den første uge af april var gået, blev der beordret fast besættelse af regimentets stillinger. Orlov blev der praktisk taget ikke givet, selv om regimentet lå i reserve. Undtagelsesvis fik regimentet dog lov til at udstede to orlovsbeviser til folk, der havde udmærket sig særligt. Det ene tilfaldt en dansker, der dog ikke nåede at komme af sted, før de store kampe pludselig brød løs midt i april. Derimod kom en anden dansker – en sergent – på samme tid hjem til Danmark på en tjenesterejse, der imidlertid havde en meget sørgelig baggrund, idet der var indløbet et telegram, hvori det meddeltes, at sergentens hustru og lille barn netop var blevet myrdet af medlemmer af den danske modstandsbevægelse.⁴

Den 15.4. blev det ventede storangreb mod Berlin anset for at være umiddelbart forestående. Russiske tropper strømmede stadig uhindret over broerne ind i brohovedet, der nu var tæt pakket med batterier, køretøjer, materiel og menneskemasser, som ville have frembudt lønnende mål for beskydning, hvis blot flyvere, skyts og især ammunition havde været til rådighed i tilstrækkelig mængde. I og bag brohovedet havde den russiske føring 13 arméer og 5000 fly stående parat til at vælte frem mod den 9. tyske armé, fra hvilken overkommandoen endog i sidste øjeblik fjernede 4 panserdivisioner.⁴

Natten til den 16.4. blev divisionens opklaringsafdeling sat i march mod Seelow ved landevejen Küstrin – Müncheberg – Berlin. Sammen med nogle i hast sammenskrabede Tiger-kampvogne og nogle batailloner skulle de støde ind i det russiske brohoved, inden storangrebet blev udløst. Da morgenen nærmede sig, var kun infanteriet, men ikke kampvognene, ankommet til Seelow-højderne.⁵

I en landsby vest for Seelow er en deling af 3./A.A. 11 i beredskab. Alle

chaufførerne er øjeblikkelig faldet i søvn efter den krævende nattefart ved mørklægningslygternes utilstrækkelige skær. Hist og her står en lille klynge om en befalingsmand og forsøger at gætte sig til, hvad dagen vil komme til at byde på. Med det første dagslys blusser den østlige horisont pludselig op som et flammende bål. Sekunder efter er hele landsbyen som et stort helvede. Granaterne slår ned overalt i hastig rækkefølge. Medens landsbyen går sin totale undergang i møde, søger de soldater, der ikke er blevet dræbt, instinktivt bort i vestlig retning. Kun fire af 10 pansrede mandskabsvogne er i stand til at komme i sikkerhed uden for nedslagsbæltet. Hele A.A. 11 må omgruppere sig og indrette sig på at tage imod det angreb, der nu kan ventes snart at nå frem hertil. En håndfuld chokerede og letsårede soldater nærmer sig. Udmattede efter skiftevis at have løbet og søgt dækning råber de, at russerne er brudt gennem de opløjede stillinger og rykker frem i store masser. Sværme af slagflyvere er på vingerne og styrter sig over ethvert mål, der bevæger sig hen over åbent terræn.⁵

Om eftermiddagen har A.A. 11 3. og 4. Komp. i stilling på hver sin side af hovedvejen Küstrin – Berlin, storangrebets hovedakse. Fra en foran 3. komp. liggende stilling kommer en hel del skikkelser løbende. Kan det være russere? Nej, dog ikke. På hjelmene er de let kendelige som tyske faldskærmsjægere. 3. Komp.s danske chef undrer sig over, at de allerede har opgivet deres stilling. Det viser sig, at deres ammunition er sluppet op midt under angrebet. Hurtigt forsynes de ca. 70 mand med så megen ammunition, som 3. Komp. kan undvære, hvorpå de rykker frem igen til stillingen og kaster de russere, der i mellemtiden har besat den, ud derfra. Lidt senere får den eneste pak ovre ved landevejen en fuldtræffer. Russiske kampvogne kører derpå frem ledsaget af infanteri. Da der ikke findes midler til at bekæmpe kampvognene, og desuden ammunitionen er ved at slippe op, varer det ikke længe, inden stillingen må opgives. Heller ikke fra styrtbombeflyene kan der ventes støtte. Under angrebet i går gik ikke så få tyske fly i luften. I dag er der ikke en eneste. Flyverbenzinen er sluppet op.⁵

Dagen efter har chefen for 3./A.A. 11 atter fået samling på sin styrke. Han har netop fordelt de tiloversblevne langs en skovkant, som afdelingschefen har givet ham til opgave at fastholde. Kompagniet er blevet forstærket med to pak, og han har lige forladt den ene, da en granat slår ned få meter fra ham og den ledsagende ordonnans, sårer dem begge i benene, ødelægger kanonen og dræber betjeningen. Nedslaget er forvarsel om et efterfølgende angreb, der ikke lader vente længe på sig. Da angriberne trænger ind i skoven, må de to sårede skjule sig i skovens buskads. Afdelingen kan ikke holde stillingen og beordres tilbage. Imedens holder den sårede premierløjtnants chauffør ved skovens væstkant og bliver mere og mere urolig over hans udebliven. Et par forbi kørende sanitetsvogne standses og efterses; men chefen er ikke i nogen af dem. Da russerne allerede er trængt ind i skoven, og chaufføren er ved at blive ladet ene tilbage, tager han en rask beslutning,

Skyttehul med dansk maskingeværpost. Østfrontens nordlige afsnit. Vinteren 1943-44.

starter vognen og kører ad små skovveje i den retning, hvor han formoder, at chefen sidst har været. Ved et lykketræf bliver han ikke standset af russerne, og ved et lige så stort lykketræf kommer han så tæt på chefen, at denne kan give sig til kende. I susende fart går det tilbage gennem skoven. Et par gange passerer de nogle russere, der til alt held er for længe om at forstå, hvad det drejer sig om. Først da de kommer til et lazaret i Berlin, standser vognen. Udenfor på gaden ligger der sårede, der venter på at komme under behandling. Lægerne ryster på hovedet. De er så overbebyrdede, at det vil vare flere dage, inden de to sårede i vognen kan blive indlagt. Videre vestpå ud af Berlin. Endelig i en lille by finder de et reservelazaret, hvor de kan blive behandlet. Nogle dage senere når briterne frem til byen, beordrer løjtnanten ud af lazarettet og sender ham til en koncentrationslejr. Han overlever det.⁵

Den 16.4. blev indledning til en gennemgribende opsplittelse af SS-korps Oder. Medens det meste af Div. »Nederland« blev sendt så langt mod syd som til egnen sydvest for Frankfurt (Oder), blev Div. Nordland natten til den 17.4. beordret til at gøre klar til forlægning til 9. Armés område. Næste formiddag kl. 10 satte Reg. Danmarks hovedstyrke sig i bevægelse, nødtørf-tigt motoriseret, medens II. Batl.s tre skyttekompagnier blev tilbage, da det var meningen, at de senere skulle afhentes af III. Batl.s vogne. Medens II.

Batl.s stab med stormdeling og det tunge kompagni måtte afbryde forlægningen på grund af benzintilførslens svigten, kom III. Batl. over Angermünde – Eberswalde uden væsentlige forsinkelser til det befalede indsatsområde Hermersdorf – Münchhofe, øst for Straussberg (33 km østnordøst for Berlins centrum), hvor den straks fik tildelt et stillingsafsnit i kanten af nogle skove vest for Hermersdorf. Pionerdelingen og mpi-delingen (der nu var ombenævnt til stormdeling) blev begge underlagt bataillonens, der beordrede sidstnævnte deling til i løbet af natten af fremsende en patrulje, der skulle skaffe forbindelse med nogle faldskærmsjægere, der havde sat sig fast i et par støttepunkter foran bataillonens front. Delingsføreren påtog sig selv hvervet og udtog ca. halvdelen af sine folk. På vejen derude mødte de i mørket en russisk patrulje, som ikke var tilstrækkelig årvågen. Den blev opdaget så tidligt, at den tysk-danske patrulje kunne nå at gå i stilling og modtage den med en automatisk ild, der gjorde det helt af med den. Inden morgengry nåede patruljen tilbage igen efter at have løst sit hverv.³

Medens II. Batl.s stab og 8. Komp. i det noget nordligere beliggende Gielsdorf venter på, at de 3 skyttekompagnier skal ankomme, udstår resten af regimentet svære kampe i løbet af den 18.⁴

Straks om morgenen begynder angrebene, der understøttes af så meget artilleri, at det meste af den bagved liggende skov om aftenen står i flammer. Syd for den forstærkede III. Batl. ligger regiment Norge, og mod nord er fronten forlænget af en nyoprettet enhed af 15–17 årige Hitler-Jugend-drenge. Det er første gang, regimentets folk kæmper sammen med disse unge fyre, der kun er udrustet med lette våben (1. mg., Panzerfaust, karabin); men det viser sig, at de betjener dem lige så godt som gamle soldater. Og deres moral og kampånd er så fremragende god, at det imponerer de gamle fronthædede befalingsmænd.²

Fjenden forsøger straks at løbe det hele over ende ved at sende et stort antal tunge kampvogne frem tæt fulgt af sværme af infanteri. Infanteriet har dog ingen chancer, så længe stillingerne er besat, og de store panserkolosser bliver nedkæmpet én efter én, et par af dem dog først efter at de er kommet ind i skoven og derfra har fået lejlighed til at dænge H-J-drengenes stillinger til med granater. Angrebene gentages flere gange og indledes hver gang med en meget intens artilleriforbereelse.³

Ud på formiddagen lykkes det en russisk kampvogn at komme ind i stillingen og placere sig i en sænkning, hvor det er meget svært at komme den til livs, og hvorfra den udspyr ild og fordærv til alle sider. En underofficer bliver såret under forsøget på at komme den nær. Men noget må der gøres, inden det fjendtlige infanteri får lejlighed til at følge efter. Stormdelingens danske fører griber en Panzerfaust og maver sig over imod uhyret fulgt af en menig, der skal sikre ham med sin mpi. Inden oversergenten er nået tilstrækkelig tæt på, drejer han tilfældigt hovedet og kigger lige ind i munden af en mpi, der holdes i anslag af en russer bag et træ. Afstanden er un-

der 10 m. Kampvognens kommandant har åbenbart været så forsigtig at lade en mand af besætningen gå udenfor og danne nærsikring. I samme øjeblik, oversergenten opfatter situationen, sætter han af i et langt spring. Mpi-bygen går i jorden så tæt ved ham, at den bløde jord sprøjter op på ham. Som et lyn er han omme bag et træ og trækker sin pistol frem. Men inden den ulige duel kan fortsætte, styrter den russiske soldat forover ramt i hovedet af en byge fra sikringsmandens mpi. Henne fra kampvognen skyder de som rasende. Men der er lige akkurat dækning nok til, at oversergenten kan mave sig tilbage og hente sin Panzerfaust. Skønt sikringsmanden beder ham opgive sit forehavende, medens legen er god, kan han ikke modstå fristelsen til at forsøge, og det lykkedes ham at komme hen til en god dækket stilling på ca. 25 m afstand. Så går skuddet. Det rammer, den begynder at ryge. Men der kommer ingen eksplosion. Det er åbenbart ikke rart at være derinde, for vognen starter med det samme og kører hurtigt tilbage, hvorfra den er kommet. Faren er overstået.³

I løbet af eftermiddagen bliver artilleriilden voldsommere og mere koncentreret. Det går især ud over Hitler-drengene. Deres tab er store. Men de kæmper alle som helte. Intet kan få deres nerver og deres kampmoral til at bryde sammen.³

Der kommer befaling om, at alle enhederne skal løsgøre sig efter mørkets frembrud. 16. komp. og regimentets stormdeling bliver liggende noget længere end de øvrige. Løsgørelsen forløber uden uheld, og efter en lang og trættende nattemarch når de to små enheder ved halvfire-tiden til en lille landsby, Garzau, nogle få km øst for Straussberg. Her har de ordre til at blive indtil videre efter at have sendt melding om deres ankomst til regimentschefen, der skal være i Hohenstein, et par km nordligere.³

Da der er udstillet nogle posteringer ved tilgangsvejene til landsbyen, og resten er gået til ro under alarmberedskab, trækker de to førere sig tilbage til et hus nær vejen. Da de har ligget en stund og smådøset, bliver døren pludselig revet op af en af deres folk: »Ud, ud! Russerne er midt i landsbyen«. Den noget overraskende melding viser sig at have en vis forbindelse med virkeligheden, eftersom de to førere, da de kommer ud af huset ved selvsyn konstaterer, at kampvogne med opsidet russisk infanteri, flankeret af kolonner til fods, roligt og ubekymret drager forbi ude på gaden. Samtidig får de at vide, at en del af folkene er samlet i haven, og at resten er søgt ud på markerne. Et par hviskende kommandoord forplanter sig fra mand til mand, og lydløst føres folkene ad krogveje ud af landsbyen videre over markerne og derfra ind på vejen til Hohenstein. Hele styrken er nu atter samlet. Som ved et under mangler der ikke en mand. Der er hidtil ikke løsnet et skud. Og russerne, der synes at have haft Garzau som endemål, har ganske givet ikke nogen anelse om den situation, de har befundet sig i. Den ganske ukrigsmæssige march til landsbyen tyder på, at en patrulje har været der, inden folkene fra regiment Danmark ankom, og meldt den

ubesat. De pionerer, der var på postering ved tilgangsvejen hørte pludselig en voldsom rumlen og opgav ved synet af det store opbud at gøre noget ud over at alarmere de øvrige og forsvinde væk fra vejen.³

I Hohenstein førtes der et stærkt russisk angreb frem mod III. Batl., understøttet af en snes af de tungeste kampvogne. Det kompagni, der lå i selve byen, trak sig hurtigt tilbage og udsatte derved styrken ude til venstre for at blive isoleret. Regimentschefen ville med sin person som indsats køre over til den vigende styrke og formå den til at rykke frem igen. Men idet hans vogn dukkede frem fra en sænkning, kom den på skudhold af en fjendtlig kampvogn og fik en fuldtræffer, der sårede chefen dødeligt. Også chefen for III. Batl. blev såret, omend ikke alvorligt. Og da den ventede artilleri- og panserstøtte udeblev, gik styrkerne i Hohenstein om eftermiddagen tilbage til en ny stilling øst om Straussberg. Det var for en stor del i ud-kanten af en militær flyveplads, den nye HKL lå. Flyverne var der ikke mere. Derimod var der et luftværnsbatteri i stilling.³

Den 20.4. arbejdede man ved III. Batl. og regimentsenhederne på at udbedre stillingerne. Siden den foregående dags formiddag havde det russiske tryk her været aftagende. Til gengæld var en russisk angrebskile ved at trænge norden om Berlin. Og en del af den var under angreb mod nogle stillinger øst for Gielsberg. Nordlands pionerbataillon var indsat her forstærket med Reg. Danmarks 8. Komp. under dansk chef. Der var ikke herfra umiddelbar tilslutning til Reg. Danmarks yderste venstre fløj. Styrken ved Gielsberg blev derfor udsat for flanketrussel såvel fra nord som fra syd og måtte i løbet af dagen kæmpe trække sig tilbage, først til Gielsbergs udkant derpå fra det ene skovstykke til det næste, medens to stormkanoner holdt de russiske kampvogne på afstand. Også her kæmpede SS-erne sammen med et kompagni fra Hitler Jugend, tapre og dygtige unge soldater. To af dem – 15 og 16 år gamle – gik frygtløst ind på livet af hver sin russiske kampvogn og fik dem ødelagt med Panzerfaust.²

Inden major Per Sørensen af divisionen fik ordre til at overtage kommandoen over resterne af regimentet, havde han sendt adjudanten ud for at opsøge II. Batl.s tre udeblevne kompagnier. Men russerne var allerede stødt igennem, og vejspærringer etableret. De tre kompagnier havde været på vej mod syd, men var ikke kommet længere end til Werneuchen. Derefter havde de sluttet sig til den armégruppe, deres hidtidige korpsgeneral, Felix Steiner, var i færd med at opstille af tilfældige irregulære styrker nord for Finowkanalen, og som fik tildelt den helt umulige opgave nordfra at undsætte Berlin.⁴

Nede langs østkanten af Straussberg flyveplads, hvor Reg. Danmark (der her kun bestod af den stærkt indskrumpede III. Batl. plus 13. Komp, nogle maskinkanoner, en deling infanteripionerer og regimentets stormdeling), og syd derfor Reg. Norge lå i stilling, blussede angrebene op igen den 20.4. om eftermiddagen ved 16-tiden. En del tunge kampvogne ledsaget af infanteri kørte frem og forsøgte at tage stillingen i et snuptag. Men de 8,8 cm

luftværnskanoner var dem en overraskelse. Efter at de tre forreste kampvogne var truffet, vendte resten om og forsvandt sammen med angrebsinfanteriet. Et andet sted lykkedes et mindre indbrud i HKL. Men det blev hurtigt rettet ud igen af pionerdelingen.³

Situationen nødvendiggjorde, at divisionen efter mørkets frembrud trak sig tilbage fra Straussberg-stillingerne. Detaillerede befalinger herom blev udgivet. Nye stillinger på højde med Alt Landsberg skulle inden næste morgen være besat. Stormdelingen forblev indtil videre i sine stillinger i nærheden af luftværnet og hovedbygningen. Da det var blevet mørkt, kom telefonisterne og fjernede ledninger og meddelelsesmateriel. Flakfolkene, med hvem et par danske delingsførere om eftermiddagen inden angrebet havde holdt en animeret fødselsdagsfest på terrassen ud for det med våde varer velforsynede kasino, hvor der var blevet udbragt mangan en skål, ikke blot for Adolf Hitler (hvis fødselsdag det var), men også for Tyskland, Danmark og mange andre, disse flakfolk var nu draget af sted. Lidt senere indfandt et pionerhold fra hæren sig. Det skulle sørge for, at alle kanoner og andet af militær værdi for fjenden blev sprængt. Efter at endnu en del skåler var udvekslet med pionerløjtnanten, og de sidste sprængninger havde givet genlyd, stod nu føreren for stormdelingen alene tilbage ved hovedbygningen, medens hans folk – bortset fra en lille sikring – holdt sig klar til afmarch et lille stykke derfra. Som man kunne vente, var fjenden blevet alarmeret af sprængningerne til hurtigt at følge efter de formodede bortdragne. Pludselig hørte folkene stærk motorlarm fra nogle lastvogne og skydende kampvogne, der i fuld fart nærmede sig bygningen. Der var ikke andet at gøre end øjeblikkelig at forsvinde ud over flyvepladsen i vestlig retning for at blive opslugt af mørket. En mand havde forinden råbt: »Oversergent, russerne er lige foran os«. Da delingen havde samlet sig igen ude på pladsen, manglede oversergenten. De, der havde været ham nærmest, mente, at han havde tøvet så længe, at han ikke havde nået at slippe væk, inden russerne var nået frem. Da han stadig ikke lod høre fra sig, marcherede delingen gennem Straussberg og videre, indtil den fandt regimentsstaben.³

Da vejen til Alt-Landsberg ikke tillod hurtig gennemkørsel på grund af trafikforstyrrelser, og fjenden pressede på nordfra, bestemte Per Sørensen sig til at føre sin styrke mod sydvest. Derved kom han til at krydse Reg. Norges tilbagegangsroute. Men Reg. Norge var på det tidspunkt forlængst kommet forbi og ved at nå Alt-Landsberg. I løbet af natten ankom Per Sørensens styrke til motorvejsringen uden om Berlin og tog den 21.4. kommandostation i Friedrichshagen.⁴

Umiddelbart ved hovedlandevejen, der fra øst førte ind til Reg. Danmarks stillinger, var en gruppe af 14. Komp. gået i stilling med sin maskinkanon. Hele formiddagen havde der været en strøm af flygtninge isprængt nonkombattanter og vildfarne småtropper fra værnemagten. Henimod middagstid blev gruppeføreren opmærksom på et optog, der skilte sig lidt ud fra det,

han hidtil havde set: en »marchkolonne« bestående af godt en snes småbørn under anførsel af en Røde Kors-søster, en gammel folkestormssoldat og – til hans store overraskelse – føreren for regimentets stormdeling. Da børnene var godt trætte efter en længere marchtur, lånte oversergenten et køretøj, der transporterede hele selskabet ind til regimentets kommandostation, hvorfra der blev sørget for videre transport til Berlin, efter at oversergenten havde meldt sig tilbage til chefen. Da denne allerede havde afskrevet oversergenten som enten faldet eller taget til fange, var gensynsglæden stor. Inden han atter overtog sin deling, måtte han berette om, hvad der var hændt ham, siden hans folk havde forladt flyvepladsens hovedbygning.³

Da de russiske køretøjer var kommet brusende ind, ville han følge efter sine folk for senere at samle dem ude på startbanerne. Men idet han sprang op, fik han et anfald af natteblindhed, således at han måtte blive stående lidt for at orientere sig. I det samme kom en kampvogn rullende forbi og standsede for enden af bygningen på det sted, hvor han skulle forbi. Samtidig slog en mpi-byge ind i muren få meter fra ham. Fra kampvognskanonen blev nu den ene granat efter den anden sendt ud over startbanerne, og i mundingsglimtene herfra så han to russere komme over mod det sted, hvor han stod trykket op ad muren. I samme øjeblik, de syntes at have opdaget ham, åbnede han ilden med sin maskinpistol og uskadeliggjorde dem med det samme. Derpå havde han taget chancen og var i vildt hurtigløb passeret tæt bag kampvognen og et par soldater til fods og videre ud over startbanen, indtil lunger og hjerte ikke kunne tage mere. I det buldrende mørke vidste han ikke, hvilken retning han skulle tage. Men til alt held begyndte noget russisk artilleri at skyde nogle huse i Straussberg i brand. Da han var kommet ind i byen, traf han ikke et menneske, heller ingen soldater. Gaderne var spøgelsesagtigt tomme. Pludselig trådte en kvinde frem fra en mørk port og spurgte, hvor fronten gik. Det var lidt vanskeligt at svare på. Men hvis hun ville slå følge med oversergenten, indtil han fandt sit regiment, så kunne det blive fastslået, hvor den gik. Det ville hun dog ikke høre tale om, da hun havde en tre-årig datter liggende inde i huset, hvor de boede. Oversergenten kom nu indenfor og fik en kop kaffe. Til gengæld serverede han cognac, idet han havde været åndsnærværende nok til at stoppe en flaske cognac i lommen, da han ved russernes ankomst rejste sig fra bordet på terrassen. Træthed og den magelige stol, han sad i, gjorde ham så døsig, at han hurtigt faldt i søvn. Og kvinden lod ham sove.³

Da han vågnede, var det højlys dag. Klokkeren var over seks. Det kunne nemt blive skæbnesvangert for ham. Endnu engang tilbød han kvinden at tage hende og datteren med. Men hun ville blive i sit hjem, og desuden mente hun, at han ikke kunne slippe ud af byen, da russerne for et par timer siden var rykket ind. Mange af deres vogne var allerede kørt forbi. Men hvis han ville blive hos hende, så kunne hun skaffe civilt tøj, og han kunne udgive sig for at være hendes ægtemand. Da oversergenten af erfaring vidste,

hvorledes civilister risikerede at blive behandlet af den røde hærs horder, betakkede han sig og begav sig af sted fast besluttet på ikke at ville falde levende i russisk fangenskab og at gøre det af med så mange som muligt, hvis han ikke kunne slippe igennem.³

Foreløbig var gaden tom. Men da han bøjede om det første hjørne, løb han på to russere, der netop kom ud fra et hus med hver sin store bylt med røvergods. Inden de havde nået at lade deres bylter glide ned og gribe til våben, var de skudt ned. I et hurtigt spring over gaden ind gennem en gård og en have og ud i en gade. Men for enden af denne en ny gade, hvor det vrimlede med russere. Og så gik det videre gennem gårde og haver fra gade til gade. I en lille sidegade fik han øje på en enlig vagtpost i brun uniform, som han meget gerne skulle forbi. I sidste øjeblik så han, at manden – en meget gammel fyr – bar den tyske folkestorms velkendte armbind. Men måske var det en fælde. Efter at være råbt an, gjorde gamlingen omkring, tog piben ud af munden, rettede sig op og afgav en fuldstændigt korrekt tjenstlig melding med navn, afdeling, opgave og hvad der ellers hørte til. Han sagde, at han hørte til en lille afdeling, der holdt til i en skole i nærheden, og som for øvrigt ikke havde sørget for at afløse ham til tiden. Da han fik at vide, at hvis der var soldater henne på den omtalte skole nu, så var det i hvert fald ikke tyskere, men russere, så kvitterede han omgående med at melde sig til rådighed for oversergenten for – som han sagde – når man havde mistet kontakten med sin egen afdeling, så havde man pligt til at melde sig til tjeneste ved den nærmeste militære enhed. Den gamle mand var veteran fra den 1. Verdenskrig og havde været med både ved Somme og ved Verdun, og der var noget på en gang rørende og opløftende ved hans holdning og indstilling. Og der blev omgående bevilget ham en ordentlig slurk cognac.³

Den gamle og den unge soldat blev nu enige om at hjælpes ad og forsøge at finde vej ud af byen og videre til styrkerne i Berlin. Den gamle var selv berliner og var godt kendt på egnen. Ad nogle bagveje slap de ud af Strausberg, og gennem nogle kolonihaver og noget krat kom de uantastet ind på vejen, der førte videre ind i skoven. Men lige efter at de var kommet et stykke forbi en tysk vejspærring, hørte de råb på russisk bag sig. Og i samme øjeblik de sprang hver til sin side, kom der bagfra en maskingeværssalve mellem dem. De havde været uforsigtige, men kom godt fra det og fortsatte længere fremme ad vejen inde i skoven, overbeviste om, at det var den yderste russiske sikring, de havde passeret. Efter endnu en halv times march hørte de klare barnestemmer, og ved at følge en sidevej i skoven kom de til et børnehjem for hjemløse børn i alderen fra 7 til 12 år. Af personale var der kun en sygeplejerske, der ikke var blevet underrettet om, at russerne nærmede sig. I løbet af få minutter blev børnene gjort klar til afmarch, og en stor pose med kiks og tvebakker blev medbragt som marchforplejning. Uden uheld nåede den mærkværdige kolonne ud på hovedvejen.³

Samme eftermiddag pressede en russisk enhed sig ind mellem Reg. Danmarks venstre fløj og det nord derfor indsatte Reg. Norge. Regimentsreserven (inf.-pionererne (16. Komp.), stormdelingen og 8. Komp., alle tre enheder under danske førere) blev straks på lastbiler sendt til indbrudsstedet, hvor den besatte terrænet om jernbanestationen Wuhlgarten. Inden man havde indrettet sig i stillingerne, angreb en motoriseret og panserunderstøttet russisk styrke, der straks fik fodfæste på to af de steder, der var eller skulle have været besat. På tysk side var der ingen artilleristøtte. Men med støtte fra to af divisionens stormkanoner lykkedes det at drive russerne ud igen fra det ene af de to indbrudssteder og at ødelægge to af deres kampvogne. Dermed var det slut med støtte fra stormkanonerne, der grundet mangel på granater og benzin måtte køre tilbage. Noget før mørkets frembrud begyndte så granaterne at hagle ned over stillingerne. Og et efterfølgende stærkt angreb fik 8. Komp. til at opgive og trække sig tilbage gennem en grantykning. Den nu isolerede regimentsreserve var ikke stærk nok til alene at kaste fjenden ud igen og måtte derfor løsgøre sig og marchere tilbage.³

Medens III. Batl. trak sig tilbage til Mahlsdorf og den 22.4. til Biesdorf, blev regimentsreserven indfanget af en major fra Kampdivision Berlin og midlertidig indlemmet som et kompagni i en lille kampgruppe under kommando af chefen for 16. Komp., løjtnant H. V. Christensen. Den 22.4. om aftenen blev denne kampgruppe kørt ud til væddeløbsbanen ved Karlshorst, hvor russerne pressede hårdt på. Kampgruppen, der ikke bestod af stort andet end regimentsreserven og et kompagni Hitler-drenge, gik i udgangsstilling i kanten af banerne og fik ordre til efter en kl. 23 udløst artilleriforberedelse at angribe tværs over banerne og kaste de derværende russere tilbage. Udsigterne til et heldigt forløb var alt i alt ikke særlig lyse. Støtteilden kom ganske vist til tiden, men var ganske svag og varede kun tre minutter. De to danske førere lå ved siden af hinanden, og så lidt betuttede ud, da nedslagene hørte op. Men ordren var klar nok. Noget skulle der ske. Løjtnanten bar stadigvæk en gammel, meget smuk pyntekårde ved sin venstre side. Den havde han medbragt fra flyverkasinoet som souvenir. Så sendte han sin danske krigskammerat et resigneret blik, sprang op i fuld figur, drog kården ud af skeden, og idet han holdt den martialske rettet mod fjenden, råbte han med stentorrrøst: »Vorwärts, Jungs, vorwärts!« Den højst ejendommelige skikkelse og den usædvanlige måde, hvorpå angrebet blev indledt, havde en forbløffende inciterende virkning. Medens de nærmeste sprang op og fulgte efter løjtnanten, forplantede en bølge af begejstret gå-på-mod og élan sig øjeblikkelig langs hele styrken i udgangsstillingen. Alle styrtede frem i hurtigløb under hurraråb, skiftevis skydende og skrigende af fuld hals. Og endnu inden de havde nået de russiske stillinger, så de russerne skrækslagne springe op fra de skyttehuller, de havde gravet, og ud af de huse, de havde taget i besiddelse, efterladende sig våben, udrustning og køretøjer. Det var et herligt syn. Og de mange brande gjorde det muligt for angriberne

at nyde det i hele dets udstrækning. I løbet af kort tid var det endelige angrebsmål nået og fjenden slået på flugt. Majoreren kom senere derud og udtalte sin anerkendelse af den måde, hvorpå angrebet var blevet gennemført.³

Efter at være blevet forplejet, kørte regimentsreserven i de tidlige morgentimer til bydelen Ober Schöneweide, hvor der skulle være mulighed for atter at finde regimentets chef. Men foreløbig kom der det ene store luftangreb efter det andet, som i nogen grad splittede styrken. En af grupperne var blevet isoleret i en smal gade, hvor en halv snes russiske kampvogne pludselig opmarcherede. Gruppen mente, det var bedst at fortrække derfra. Men forinden ville den dog lige efterlade sig en hilsen. Forsigtigt blev folkene fordelt langs kampvognskolonnen bag om husene, hver med sin Panzerfaust. Underofficeren indledte ildoverfaldet. Eksploderende eller brændende kampvogne og et ubeskriveligt virvar, da intakte kampvogne forsøgte at arbejde sig ud af den smalle gade, blev resultatet. Gruppen trak sig velbehødent tilbage og meldte sig senere på dagen til major Per Sørensen i Nieder Schöneweide, hvor resten af regimentsreserven og 8. komp. allerede var indtruffet.³

I løbet af natten var der en del skærmydsler ved Spree-kanalen under tæt kampføling med fjenden. Noget afgørende skete dog ikke. Og inden det blev lyst, kom der afløsning i skikkelse af marinesoldater, fint menneskemateriale, men ikke just specialister i landkrigsførelse. Inden for Division Nordland var det ikke mere muligt at opretholde en sammenhængende front. Følgen heraf var, at det – alt for let – var lykkedes for fjenden at sætte over Spree og sende store styrker ind i Treptow Park. Det var en ret ubehagelig situation for Per Sørensens styrke, og divisionen lovede at lade sin pionerbataillon forsøge at kaste russerne tilbage igen. Det lykkedes dog ikke at få bataillonens frigjort til denne vigtige opgave. Kampene trak over i retning af bydelen Neukölln. III. Batl. og regimentets øvrige mindre enheder fik om morgenen den 24.4. ordre til at begive sig derhen.⁴

Da vognene til transporten var kørt op i gaderne i nærheden af et bryggeri, hvor Per Sørensen havde haft kommandostation, indfandt han sig selv for at lede afmarchen. Idet han passerede den forreste vogn nikkede han genkendende til en stor dannebrogsfane, der var foldet ud og fæstnet til det ene hjørne af vognens overbygning, således at den kunne vaje frit under kørslen og vise berlinerne og de tyske kampfæller, hvem det var, der holdt ud til det sidste sammen med dem uden at svigte deres troskabsed. Det var den fane, der i juli 1941 blev skænket Frikorps Danmark ved afskedsparaden i Ryvangens Kaserne, da det første hold frivillige afrejste til Hamburg. Ved den lejlighed havde Per Sørensen set fanen udfolde sig for første gang. Og han var en af de få, hvis krigstjeneste gennem næsten 4 år udelukkende var forrettet ved de to enheder, der havde holdt hævd over denne fane. Den var i dag taget i brug for sidste gang som symbol på den danske indsats i kampen for et nyt og bedre Europa. Og da Per Sørensen vendte fanen ryggen og gik videre ned langs kolonnen, havde han set den for sidste gang. Der lød et

lille skarpt smæld – en af disse kamppladsens mangeartede lyde, som den hærde frontsoldat er så fortrolig med. Ingen lagde mærke til skuddet. Men Per Sørensen sank sammen. Nogle tililende soldater opdagede et skudsår i halsen, og Per Sørensen var allerede død, måske ramt af et vildfarent projektil, måske skudt af en finskytte på lang afstand. Den døde chef blev båret ind i en af vognene. Kolonnen satte sig langsomt i bevægelse. En officers død – en ganske almindelig, dagligdags hændelse i krigen – således som det skete i tusinder af tilfælde. Og alligevel var det for de andre næsten ikke til at fatte, at det var sket – netop med ham og netop nu, da det hele var ved at være slut.³

Medens hovedparten af regimentet blev indsat i Neukölln, holdt »regimentsreserven« og 14. komp. sig i beredskab i Tiergarten. Men sent om eftermiddagen fik »regimentsreserven« en særlig opgave ude i Jungfernheide i byens nordlige udkant, hvor den i løbet af den kommende nat fik lejlighed til at afvise en russisk opklaringspatrulje, og hvor der det følgende døgn kun var spredt granatild og lidt patruljevirkosomhed.³

Den 25.4. blev Berlin helt omringet, for så vidt som den nordligt og den sydligt omfattende russiske armés forspidser fik forbindelse med hinanden ud for Potsdam. Fjenden var dog på dette sted ikke stærkere end, at den fra sydvest indsatte undsætningsarmé Wenck den 27.4. med sine forreste dele nåede så tæt på Potsdam, at den derværende garnison på 7000 mand foruden 3000 sårede kunne bryde ud og redde sig igennem til den vestlige krigskueplads. Det samme muliggjorde Armé Wenck for resterne af den fra Frankfurt (Oder) tilbagegående 9. Armé, heri Nederlands Reg. 48 og to artilleriafdelinger.⁴

Ved Div. Nordland skete der den 25.4. det – efter manges mening ganske urimelige – at chefen, generalmajor Ziegler, blev kaldt til rigskancelliet og sat fra kommandoen, fordi divisionen ikke havde været i stand til at forhindre fjenden i at overskride linien Teltowkanalen–Spree. På det tidspunkt var kampkraften så ringe, at eksempelvis kanonerne fra divisionens artilleri måtte indsættes som geværskytter, fordi der ikke kunne skaffes granater til kanonerne. Alligevel kunne III. Batl. Danmark dagen efter sammen med franske frivillige fra Div. Charlemagne i Neukölln kaste russerne tilbage i modstød og ødelægge talrige kampvogne. Den 26.4. om morgenen kom en ordonnansofficer ud til »Regimentsreserven« i Jungfernheide med besked om, at den i dagens løb ville blive afløst af Folkestormen. Samtidig fik de derværende to danske førere at vide, at Per Sørensen endnu ikke var blevet begravet. Efter aftale med divisionen blev alt fornødent til forberedelse af en sømmelig begravelse hurtigt gennemført. En gravplads blev reserveret og gjort klar på kirkegården ved Plötzensee. En officersenke fra Jungfernheide påtog sin vedligeholdelse og lovede at underrette Per Sørensens forældre, når der engang kom fredelige tider; skødet blev udfærdiget.³

Imidlertid var alt gjort klar til begravelsen. En kiste var tømret sammen,

vognene holdt parat, og et lille æreskommando fra divisionens telegrafbatalion var trådt an. Efter at liget var lagt i kisten, blev denne anbragt på ladet af en lastvogn og dækket af et dannebrogflag. Som repræsentant for de tyske kammerater var mødt en ældre befalingsmand, Hermann, en god bekendt af Per Sørensen. Følget, der foruden Hermann og de to danske førere bestod af 4 pionerer, 9 telegraffolk og omtalte officersenke, kørte nu sammen med lastvognen fra divisionens kommandostation ud til Plözensee kirkegård, hvor alt var parat. Da kisten var anbragt, trådte Hermann hen til graven og holdt stærkt bevæget en kort, men gribende afskedstale. Efter at kisten var sænket i graven, affyrede æreskommandoen salut, officersenken lagde sine blomster, hver af de øvrige kastede en håndfuld jord over kisten, og medens tårerne randt, sluttede højtideligheden med, at de tilstedeværende sang de tyske soldaters afskedssang til de faldne: »Ich hatt' ein'n Kameraden, einen bess'ren find'st du nicht . . .«³

Inden den 26.4. gik til ende, blev »regimentsreserven« sendt først til Grünewald og derpå til Spandau, hvorfra der den følgende morgen blev iværksat et fremstød mod sydvest inden for rammerne af en broget sammensat kampgruppe, der nåede helt frem til Nauen, hvor der var kontakt med nogle kampvogne fra Armé Wenck. »Regimentsreserven« blev dog atter trukket ud og blev i løbet af aftenen sendt ind i Berlins centrum, hvor en slags kommandostation for div. Nordland var indrettet i undergrundsbanen under Friedrichstrasse ved »Berlin Mitte«. Chefen for 16./Danmark, løjtnant H. V. Christensen, blev kampkommandant for Friedrichstrasse med KST ved »Kochstrasse«.³

Den 26.4. koncentrerer Div. Nordlands sidste styrker syd om den gamle bykerne for at forhindre fjenden i at trænge frem gennem Wilhelmstrasse og Friedrichstrasse. Forsvaret er grupperet om Anhalter Bahnhof, Belle Alliance Plads, Hallescher Plads, Kottbuser Plads og Spittelmarkt. Næsten alle steder er styrkerne sammenblandede og fyldt op med folk uden ordentlig infanteristisk kampuddannelse. Hovedparten af Reg. 24 er nu indsat som en kampgruppe ved Hallesches Tor.³

Den 27.4. forstærkes de sovjetiske angreb. Situationen bliver kritisk ved Hallesches Tor, hvor den ene af broerne ved sprængningen kun beskadiges, således at angriberens kampvogne kan køre over. Den i forvejen svage kampgruppe her forstærkes med nogle i hast sammenskrabede mænd; men det er umuligt at støtte den med tunge våben. Kun to infanterihaubitser ved 8. Komp. har nogle granater tilbage. De er indsat ved Anhalter Bahnhof til hjælp for opklaringsafdelingen, A. A. 11. Selv 13. Komp. har sendt sit skyts til trænet på grund af ammunitions-mangel og ladet mandskabet kæmpe som geværskytter. I løbet af eftermiddagen må kampgruppen fra Hallesches Tor over Belle Alliance Plads trække sig tilbage til kvarteret om Friedrichstrasse. Ved mørkets frembrud kæmpes der med mpi og håndgranater 300 m fra u-banestation »Kochstrasse«.³

Divisionen har beordret Reg. 24's »regimentsreserve«, der i nattens løb forstærkes med nogle indfangede forsprængte folk, til ved dag gry den 28.4. at kaste fjenden ud af Friedrichstrassekvarteret og sætte sig fast omkring Hallesches Tor, en i sig selv stor og krævende opgave, men nærmest uløselig i betragtning af, at der ikke vil blive ydet ildstøtte af nogen art. I selve Friedrichstrasse vil fjendtlige kampvogne dog ikke kunne køre frem, da gaden er stærkt gennemhullet af bombekratre. Kampgruppen bringes med noget besvær op på ca. 75 mand med 6 l mg. De gamle prøvede folk fordeles med et par mand til hver gruppe.³

I morgengryet går styrken frem dels i Friedrichstrasse, dels i en parallelgade, hvert sted under ledelse af en dansk fører. Efter få minutters fremrykning det første sted kommer der mg-ild fra et sammenstyrtet hus. Fra den modsatte side af gaden holdes dette mg. nede, medens et par håndgranatkastere nærmer sig og får ram på mg-stillingen. To af russerne flygter efterladende to sårede. Den lille indledende episode er nok til at fremkalde panik blandt russerne. En del hidtil uobserverede folk forlader deres stillinger, medens angriberne går i stilling for i ro og mag at skyde til måls efter de flygtende. Derefter fortsættes fremrykningen ubesværet til Hedemannstrasse. Men nu forstærkes den russiske modstand, og både morterer og kanoner griber ind. Endnu er der dog ingen tab på tysk side. Føreren, G. Illum, beordrer en maskingeværskytte og hans hjælper til at gå i stilling ovre ved det modsatte hjørne. Men midt i krydset falder den ene skytte, hvorefter den anden løber tilbage i stedet for at fortsætte. Føreren tager en rask beslutning, løber selv over krydset i rasende fart medbringende maskingeværet, går i stilling og hjælper derved resten af gruppen over. Efterhånden kommer der samling på hele delingen. Næste modstandsrede er 50 m borte. Men hvis man blot kan komme uskadt over den nærmeste åbne strækning på små 10 m, er det muligt at komme i dækning tæt ind på livet af den. Delingsføreren udtager en mand, der sammen med ham selv skal gøre forsøget, men i det øjeblik, han springer frem, slår to pansergranater ind i muren få meter fra ham. Han føler en brænden i hovedet og kan intet se, famler sig tilbage for at finde åbningen, men i det samme kommer der et nyt granatnedslag, der slår benene væk under ham. Den sårede delingsfører bliver trukket tilbage i dækning og forbundet. Inden han føres tilbage, kommer han så meget til bevidsthed, at han får sendt en melding af sted til kampkommandanten, der selv fører kolonnen i parallelgaden. Ordonnansen kan dog ikke komme igennem ad Hedemannsstrasse, fordi nabokolonnen ikke er kommet tilstrækkelig langt frem. Derefter må han overgive kommandoen til en anden oversergent, som han ikke kender, og som ikke er særlig krigsvant. Da det gunstige tidspunkt for en fortsættelse af angrebet desuden er forpuppet på grund af den indtrådte pause, imødeser han – og som det viser sig med rette – at angrebet ikke vil kunne føres til ende.³

Da chefen for Regiment Norge er blevet ukampdygtig, bestemmer divisio-

nen, at den let sårede kaptajn Terne skal overtage føringen af resterne af divisionens to grenaderregimenter som én enhed. Han tager kommandostation i den gamle rigsbankbygning. Om aftenen forelægger byens kampkommandant, General Weidling, Hitler en plan om udbrud af garnisonen mod vest støttet af 40 endnu brugbare kampvogne. Det bliver et afslag. Der næres endnu et vist håb til Wenck og Steiner.⁴

I Friedrichstrasse og Wilhelmstrasse fortsættes gadekampene den 29.4. Men russerne afvises. Den 30.4. kl. 13 modtager general Weidling bemyndigelse til at bryde ud af byen, hvis der opstår mangel på ammunition og forplejning. Men nu er det for sent. Situationen er blevet vanskeligere og forværres fra time til time. De forbitrede kampe fortsættes hele eftermiddagen. Kl. 20 giver divisionen ordre til, at dens styrker skal trække sig ud af sine stillinger kl. 23 og samles ved en nærmere betegnet bro for derefter at forsøge et udbrud mod nord i retning af Stettiner Bahnhof. Udbrudsstedet er uheldigt valgt. Russerne har her bygget en enormt stærk spærring op. Det erkendes hurtigt, at det vil være umuligt at komme igennem her, selv om et par tunge kampvogne danner forspids. Divisionen opløses i mindre grupper. Nogle foretrækker at gå under jorden i ruinbyen. Andre drager vestpå. Tabene er store. Blandt de faldne er den nu tilbagevendte generalmajor Ziegler. Endnu den 1.5. afviser et desperat kæmpende kompagni letter på Berlins hovedstrøg »Unter den Linden« alle angreb. Den 2.5. kl. 6,00 træder våbenstilstanden i kraft.⁴

Og hvilken skæbne fik så de danske frivillige, der kæmpede i Berlin? Hvis vi ser bort fra dem, der her led soldaterdøden, kan man inddеле dem i tre kategorier. De, der faldt i russisk fangenskab, de der lå på lazaret, og de der var med til at kæmpe sig fri af indeslutningen. Medens vi i anden forbindelse skal give eksempler på det, de to første blev udsat for, skal vi her fremføre en kort beretning fra sidstnævnte kategori.

Under kampene ved Anhalter Bahnhof blev en læge opmærksom på, at chefen for 8. Komp. kaptajn Birkedal-Hansen led af en alvorlig gulsot, hvorefter han blev beordret indlagt på lazaret. Dette forlod han dog omgående, da han ikke ville afskære sig fra enhver mulighed for at undgå at falde i russernes hænder. Efter et par dage at have opholdt sig ved trænet i Tiergarten fik han den 30.4. om aftenen kendskab til den befaling, der bemyndigede tropperne til at bryde ud fra Berlin. Hurtigt samlede han de folk, der var i Tiergarten, fik dem gjort klar til afmarch og meldte sig med folkene, hvoriblandt flere danskere, til en af de kolonner, der ville forsøge at bryde ud i vestlig retning. Sammen med et par andre danskere satte han sig i spidsen for kolonnen. Ruten var fastlagt på forhånd på hans kort. Formation: enkeltkolonne. Luften var i den indre by fyldt med røg og støv. Det var derfor bælgmørkt til trods for de talrige brande. Ved passagen af den kæmpemæssige luftværns- og beskyttelsesblok ved Zoo, der belejredes af russerne, kom kolonnen under beskydning, inden den nåede Øst-vest-aksen. En viadukt

under jernbanen var gjort ufarbar, og der måtte først ryddes en gennemgang gennem et virvar af bilvrag, pigtråd og andet fyld. Sigbarheden var herude bedre. I forstaden Spandau kom det til kamp ved en broovergang. Et par kampvogne kom til hjælp. Russerne veg tilbage. En anden kolonne på over 400 mand under en oberst havde ladet sig standse af russere. Birkedal-Hansen tilbød at gå forrest med sine folk og jage russerne væk, da de efter hans erfaring ville flygte, så snart de blev energisk angrebet. Det viste sig også at være tilfældet. Man fortsatte i nordvestlig retning. Om natten marcherede man gennem terrænet, undgik landsbyer og større veje, flere gange krydsende kanaler og vandløb. Om dagen hvil i skovene. Hele området var efterhånden russisk besat. Hos bønderne fik de forplejning og civilt tøj. Til sidst fortsatte tyskerne mod vest, danskerne mod nord, indtil de kom til Warnemünde. Herfra sejlede de i åben båd over Østersøen og gik i land på den danske kyst.²

To danske befalingsmænd, der som en slags kommandosoldater havde specialopgaver, var med i en anden gruppe på knap 200 mand, der den 6.5. om aftenen søgte mod sydøst langs jernbanen til Fürstenwalde. Efter at den russiske spærring var gennembrudt, fortsatte de til det indesluttede Breslau. På vejen derhen sluttede enkelte isolerede grupper sig til dem. Efter at have kæmpet sig gennem de russiske belejringsstyrker nåede de ind i byen ved Nordbanegården.³

Forsvaret af Breslau, ledet af Schlesiens beslutsomme gauleiter, blev ført med stor tapperhed; men da der var mangel på alt, brød det sammen den 17.5. under et voldsomt russisk angreb. Til trods for det deraf følgende kaos fik de to danskere formeret en kampkraftig bataillon, som de førte ud af byen, først 35 km mod øst til Bernstadt, derpå mod sydvest over Oderen og gennem de bøhmiske randbjerge til byen Glatz under flere tabgivende sammenstød med russiske styrker.⁴

På efterretning om, at tyske styrker i Bøhmen ikke havde overgivet sig, fordi kapitulationsbetingelser og folkeret ikke blev overholdt, fortsattes over grænsen med retning: Prag. Nye kampe 80 km øst for denne by. Men så begyndte sult, sygdom og udmattelse at gøre sig gældende.⁵

En uge ind i juni var bataillonens ved Elben, nordøst for Prag, hvor den blev indviklet i hårde kampe. Derefter gennembrud mod syd for at prøve på at få forbindelse med større tyske styrker. Undervejs foretog de sprængning af en stor ammunitionsfabrik i Sassau. Over Budweis (ved Moldau) trak de over til den sydøstlige udløber af Sudeterlandet, hvor de var vidne til, hvorledes czecherne kvitterede for de relativt fordelagtige og ærefulde vilkår, der var blevet budt dem under det protektorat, deres statspræsident havde anmodet om, ved at foretage massehenrettelser af kapitulerede tyske soldater og sudetertyske civilister. Værst var det i Prachatitz den 21.6., hvor det ikke kunne gå hurtigt nok. Opklaringspatruljerne så, hvorledes fangerne 50–100 ad gangen blev hængt, skudt eller brændt levende med flammekastere.⁶

Da ammunitionen nu var yderst knap, trak afdelingen sig op i Böhmerwald-bjergene, hvor den afventede situationens udvikling, kun udsat for luftangreb og sammenstød med snigpatruljer.

Den 20.8.45 beordrede den danske fører, at afdelingen skulle opløses, og at folkene på egen hånd så ubemærket som muligt skulle snige sig over grænsen ind i den amerikanske besættelseszone. Her endte de to danskeres eventyrlige, men krævende færd – og dermed krigen – nogle dage senere.⁶

Da »Korps Oder« medio april blev stykket ud, forblev Reg. 49 af »Nederland« og en artilleriafdeling samt de meget svage divisioner nr. 27 »Langemarck« og nr. 28 »Wallonien« i stillingsområdet vest for Oderen, underlagt 3. Panserarmé. Et mindre antal danskere forrettede tjeneste i denne tilbageblevne del af korpset, hvorfor dens indsats i krigens sidste uger kun skal omtales i store træk.

Som eksempel på de nævnte to divisioners ringe kampkraft skal anføres, at Div. 27's ene infanteriregiment langt fra var færdiguddannet, og at der i øvrigt var givet tilsagn om, at det ikke ville blive sendt i ilden, før uddannelsen var forsvarligt tilendebragt. Desuden befandt både organisationen og udrustningen sig på et yderst primitivt stade. Også divisionens artilleriregiment, der på dette tidspunkt havde en dansker, oberstløjtnant Arentoft, som chef, befandt sig midt i uddannelsen, og der var slet ikke udsigt til, at tilstrækkelige ammunitionsforsyninger ville blive stillet til rådighed. Så specielle, men nødvendige hjælpemidler som panserværn, luftværn, pionerer, telegraftrupper og kampvogne var praktisk taget ikke til rådighed for divisionen, og dertil kom, at mobiliteten var stærkt nedsat, fordi der manglede køretøjer til de tunge våben samt trænvogne. Under disse forhold kunne fjenden ret uforstyrret træffe sine forberedelser til overgangen over floden. De få granater, der var til rådighed, måtte gemmes til den sidste afgørende fase af det ventede storangreb.

Den 21.4.45 brød forsvaret langs Oderen sammen, og Reg. 49, Langemarck og Wallonien, der i nævnte orden fra syd til nord skulle fastholde afsnittet fra Swedt til tæt syd for Stettin, gik langsomt kæmpende tilbage for på ny at sætte sig fast i en forsvarslinie vest for Randower Bruch, en bred ådal midtvejs mellem Oderen og sølinien nord-syd over Prenzlau.

Det tynde forsvar i den nye modstandslinie kunne kun opretholdes indtil den 25.4., hvorefter Prenzlau blev hovedhjørnestenen i det næste frontafsnit. Under forlægning mod vest blev en af Langemarcks ikke færdiguddannede batailloner – lutter unge flamlændere, men med en dansk officer som chef – i modstrid med de givne tilsagn i sidste øjeblik dirigeret tilbage til fronten og fik tildelt et forsvarsafsnit syd for Prenzlau langs linien Nedre Ueckersø-Øvre Ueckersø.

Allerede næste formiddag – den 27.4. – begyndte det russiske angreb, indledt med et luftangreb på Prenzlau. Bataillonens, der havde ansvaret for, at byen ikke blev omgået i syd, måtte føre sit forsvar udelukkende med ge-

værer og 1. mg. og uden nogen som helst støtte fra artilleri eller tunge våben. Egne morterer nåede ikke frem, fordi der ikke kunne skaffes køretøjer. Forsvaret af Prenzlau blev ikke ført energisk. Allerede lidt over middagstid indløb der meddelelse om, at byen var ved at blive opgivet, og at alle styrker i byen og nord derfor ville trække sig tilbage mod vest. Men for at lette tilbagetrækningen fik bataillonens ordre til at blive tilbage for isoleret at fortsætte kampen i sine stillinger, indtil al ammunition var opbrugt. Den skulle derefter frigøre sig fra fjenden og på egen hånd trække sig tilbage til Neustrelitz. Den amatøragtigt formulerede ordre ville – hvis den var blevet fulgt – have betydet den sikre tilintetgørelse, eftersom russiske styrker fra Prenzlau kun behøvede få minutters kørsel for ad vejen mod Berlin at komme i ryggen på bataillonens.

I sidste øjeblik blev kampen afbrudt. Bataillonens gjorde sig under vanskelige forhold fri af såvel angriberne som af de fjendtlige styrker, der var i færd med at afskære tilbagetrækningen ved en omgående bevægelse nordfra over Prenzlau. Under løsgørelsen lå en af de forreste grupper så udsat, at den ikke kunne komme tilbage; men da folkene derfor overgav sig, blev de alle omgående skudt ned af russerne.

Bataillonens marcherede – efter atter at være blevet samlet – til Waren, hvorfra den om morgenen den 29.4. fortsatte med marchretning mod passet mellem de to søer ved Schwerin. Inden den nåede så langt, kom der en af de første dage i maj ordre om, at de belgiske frivillige skulle overgive sig til den nærmeste amerikanske enhed.

De fra Reg. Danmark under forlægningen den 17.4. isolerede tre skyttekompagnier fra II. Batl. blev senere fundet af den i dette øjemed udsendte bataillonsadjutant, løjtnant E. Rasmussen. Han førte dem derefter under forskellige småkampe nord for Berlin, indtil de den 3.5.1945 gik i britisk krigsfangenskab i egnen om Ludwigslust.⁴

Efter sejr skiftende med nederlag havde et stykke dansk krigshistorie – som Danmark kunne være bekendt – fundet sin afslutning.

X A. Krigsfangenskab

Der ville ikke være nogen tvingende grund til her at skrive et særskilt kapitel om krigsfangenskab, hvis forholdene i den henseende havde formet sig nogenlunde normalt – dvs. efter bestemmelserne i Genferkonventionen. Det var imidlertid ikke tilfældet – hverken i vest eller øst eller blandt irregulære af de allierede bevæbnede bander.

Eksempler på, hvad der kunne ske, hvis man frivilligt nedlagde våbnene, eller som såret eller som kapitulationssoldat var tvunget dertil, er lærerige i to henseender. Dels ved at afsløre en del af det moralske hykleri i sejrherremagternes selvforherligende og tilslørende propaganda, dels ved at give en forsmag på, hvad soldater kan ventes at komme ud for i kommende europæiske krige af tilskikkelser, som de i alles interesse burde være forskånet for.

Vi vil gå let hen over franske, britiske og amerikanske soldaters optræden. Ganske vist var deres adfærd ofte groft fornærmende, og det forekom, at selv befalingsmænd tillod sig at frarøve krigsfanger private værdigenstande ganske åbenlyst i deres undergivne mandskabs nærværelse. Og som det værste skal anføres, at de i krigsfangelejre efter krigsafslutningen – altså på et tidspunkt, hvor forsyningsapparatet fungerede, og deres egne tilstedeværende styrker levede i relativ overflod – sultede de indespærrede med det resultat, at mange – især blandt de unge i udviklingsalderen – blev så svækkede, at de døde deraf.

Alt dette var imidlertid kun for småting at regne i sammenligning med den risiko, man udsattes for ved at falde i russernes hænder. En del heraf fremgår allerede af, hvad der i det foregående er berettet om kamphandlingerne. Det ligger i sagens natur, at de mest makabre og bestialske beretninger ikke kan gengives her. Dem har de mange, mange krigsfanger, der enten straks – mere eller mindre pinefuldt – blev slået ihjel af russerne, eller som bukkede under for de inhumane vilkår, der blev budt dem, taget med sig i graven. Men der er også et andet – modsat rettet – forbehold, som læseren bør gøres opmærksom på. Under så store forhold som på Østfronten og over for en så enormt stor menneskemasse som den af adskillige folkestammer sammensatte Sovjethær måtte der nødvendigvis være betydelige forskelle både i menneskematerialet – individuelt og stammebetinget – og på afdelingernes disciplinære standard. Og som man kunne vente, var der heller ikke tale om nogen homogenitet i det her omhandlede forhold. Man kunne komme ud for russiske soldater og civile funktionærer, hvis forhold over

for krigsfanger var korrekt – også efter vesteuropæisk opfattelse. Og med lidt held kunne man endog møde en forstående, ja medfølende indstilling. Men i det store og hele var de træk i den russiske mentalitet, som vi her har fremdraget, så udbredte, at man kunne fristes til at betegne dem som karakteristiske.

Allerede i 1941 blev de danske frivillige ved Wiking belært om afskyelige russiske krigsforbrydelser mod fanger. Ved en naboenhed, LAH, var nogle dage før erobringen af Rostow en patrulje på 6 mand blevet opsnappet af russerne. Efter byens erobring blev de seks mand fundet nedkastet i en brønd med alle tegn på forinden at være aflivet på den mest grusomme måde.

Vi bringer to af de få tilgængelige beretninger fra danske om krigsfangenskab hos russerne. Først de rystende oplevelser under og efter kaptulationen i Berlin, som Gunnar Illum – efter at være blevet såret – kom ud for som afslutning på en lang heroisk og eventyrlig krigsindsats.

Illum, der – som omtalt – blev såret under fremstødet i Friedrichstrasse, kom først til Hotel Adlon, derpå til en øjenklinik og derfra til et kælderlazaret, hvor hans ben blev opereret og forbundet. Den 1.5. tidligt om morgenen strømmede en skare råbende russiske soldater ned i kælderen. Lægerne forsøgte at gøre dem forståeligt, at det var et lazaret, hvor der kun var sårede. Men russerne flåede alle forbindinger af, også af de amputerede. Og inden lægerne atter kunne få skaffet så megen ro, at de kunne gå i gang med at lægge forbindingerne på igen, forblødte flere af de amputerede. En af de sårede var fra Våben-SS, hvilket han ikke så nogen grund til at skjule, da han hørte til de kæmpende tropper, ligesom så mange andre. Men da russerne opdagede det, blev han straks slæbt op i gården og skudt. Da lazaretpersonalet så dette resultat af politisk opfanatisering blandt allierede soldater, skyndte de sig at advare og hjælpe Illum, der lå iført sin uniformsjakke, men hvis seng til alt held var anbragt i en halvmørk afsides krog. Et tæppe blev kastet hen over ham, og herunder krængede han jakken af og nåede lige at få den stoppet ind under madrassen, inden russerne kom og flåede forbindingen af hans hoved for derpå – skønt de havde konstateret, at han virkelig var såret – at flå forbindingerne af hans ben.

Da lægerne havde tilintetgjort alle papirer, anså Illum det for mest praktisk at skifte identitet. Han blev formelt marinesoldat og fik udleveret en blodgennemtrukket marineuniform. En russisktalende, men alt andet end russiskvenlig chekkisk sygeplejerske var den, der gjorde den største indsats for at mildne rædslerne. Blandt andet fik hun ubemærket skaffet SS-uniformsjakken af vejen, ligesom hun fik hidkaldt en russisk major og overtalt ham til at skride ind mod de russiske horder, der dagen igennem strømmede ud og ind. Det var lykkedes hele formiddagen at hindre adgang til det inderste rum, hvor der opholdt sig en del kvinder, der lige have født, samt nogle nonner. Men lidt over middag trængte de russiske soldater også ind her. Hele eftermiddagen kunne man høre de ulykkelige kvinders skrig, når de efter

tur blev voldtaget af de mere eller mindre berusede russere. Endelig om aftenen blev der stillet en vagtpost ud, der skulle holde uvedkommende borte. Efter 5 dages forløb blev lazarettet ryddet. Illum kom hen på et diakonissehjem, hvor der af og til kom besøg af omstrejfende russiske småhorder på plyndringstogt. På denne måde mistede han sit ur, som det hidtil var lykkedes at bjerge frelst gennem de mange plyndringer.

Midt i maj, netop da en i Berlin bosiddende dansker gennem forbindelser havde skaffet Illum en udrejsetilladelse, skulle Berlins inddeling i fire besættelseszoner træde i kraft. Og russerne ville absolut føre alle de sårede, de havde kommandoen over, østpå til deres egen zone. I huj og hast blev de alle læsset på lastvogne og kørt væk. Ude på en sindsygeanstalt blev de sorteret og inddelt i transporter.

Samme nat blev Illum sammen med 3000–4000 sårede stuvet sammen i godsvogne – 60–70 i hver vogn – uden liggestrå, madrasser eller siddepladser og tiltrådte på denne måde uden forplejning en 5 døgn lang rejse, hvis gru ikke kan gengives, kun opleves. Under turen blev dørene kun åbnet én gang, hvor der blev lejlighed til at drikke. Der var da allerede en del, der var døde af behandlingen. Men ingen lig måtte fjernes fra vognene, da antallet af kroppe skulle stemme, når transporten var afsluttet. Stanken var efterhånden blevet ulidelig i de tilstængte vogne, og det gav ingen lindring for de forpinte kroppe at ligge på det hårde gulv. Stemningen var meget langt nede. De døendes jamren og forbandelser bragte mange til vanviddets rand. Da rejsen var til ende, blev 700–800 lig kastet ud af vognene. I Illums vogn var der 14 døde. Det viste sig nu, at bestemmelsesstedet var Frankfurt a. O., det vil sige en ganske kort strækning, som allerhøjest burde have været tilbagelagt i løbet af en halv dag. Det var en nærliggende tanke, at russerne havde trukket det så længe ud for at komme af med så mange som muligt. Og nu var krigen endda forbi. Der var så sandelig grund til at mindes sætningen, som russerne nys underskrev i kapitulationsdokumentet i Berlin: »Ehrentvolle Kriegsgefangenschaft«.

Medens de lettere tilfælde nu blev sorteret fra og sendt til fangelejre østpå, så blev de overlevende hårdtsårede – hvoriblandt Illum – fordelt til nogle forstadskvarterer, hvis beboere var forjaget, og som skulle gøre det ud for at være et eneste stort nødlazaret til ca. 25.000 patienter. Men da læger her var noget næsten ukendt, var dødeligheden selvsagt høj. Hver dag samlede »lazarettets« ligkommando 60–70 døde sammen og kastede dem i en fællesgrav i en nærliggende skov. Ernærings sygdomme og epidemier – især tyfus – rasede resten af sommeren.

Da efteråret nærmede sig, blev hele det store »koncentrationslazaret« opløst. Amputerede og andre uarbejdsdygtige, der var næsten raske, fik udleveret en dåse konserves, et brød og en løsladelsesordre og sendt ud på landevejen. Hvorledes de så ville bære sig ad med at nå deres hjemstavn, hvis den eksempelvis lå nede ved Bodensøen eller i Tyrol, det måtte blive

deres egen sag. De, der endnu ikke var mobile, blev fordelt til andre fangelejres sygeafdelinger. Men Illum var så heldig, efter sammen med sin transport at være afvist i en fangelejr, at blive læsset af foran kontorbygningen til et russisk feltlazaret, hvor han så blev indlagt. Her var forplejningen god, og den medicinske behandling nogenlunde normal.

Kort før juletid var han så mobil, at han kunne risikere snart at blive sendt østpå til en fangelejr, hvorfor han i samråd med fire lidelsesfæller besluttede at tage sagen i sin egen hånd. Og efter nogle dages forberedelse gjorde de sig usynlige. Flugten lykkedes over al forventning. Sammen tog de toget til Berlin, hjulpet af en venlig sovevognskonduktør. Her tog de tre afsked, medens Illum og en ung landsmand tog med en britisk militærkonvoj til Lübeck under foregivende af at være tyskere, der ville hjem. At komme herfra over den danske grænse var ikke noget problem.¹

Dernæst uddrag af en beretning fra en dansk løjtnant, der blev tilbageholdt i russisk krigsfangenskab i 8½ år *efter* krigens afslutning, men som overlevede takket være en god fysik og tilstrækkelig sjælelig modstandskraft. Kun Stalins død hindrede, at fangenskabets blev af betydelig længere varighed.²

I en kælder ved Tiergarten afventede vi den 2.5.1945 mørkets frembrud for så at forsøge at komme ud af Berlin. Vi var 4 officerer, hvoraf to danske, samt en ung tysk pige i Rigsarbejdstjenestens uniform. Samme pige blev forøvrigt senere gift med min danske løjtnantskammerat. Inden vi kunne forlade kælderen, kom russerne og opfordrede os til at overgive os, hvilket vi så gjorde. Vi blev derpå ført til en kompagnichef, der nedskrev de svar, vi gav på hans spørgsmål. Vi blev så ført bort og endte i General Shukows hovedkvarter. Afhøringen begyndte. Over for mig var kommissæren korrekt. Men min danske kammerat blev slået og mishandlet. Fra tilstødende rum hørte vi hjerteskrærende skrig fra kvinder, der blev voldtaget. På spørgsmål om, hvorfor jeg havde meldt mig som krigsfrivillig, svarede jeg, at jeg ville hjælpe med til at styrte det kommunistiske system, hvorpå jeg blev udskældt som bandit og krigsforbryder m. m. Forhøret varede i 2 timer.

Næste morgen blev vi under bevogtning ført gennem det frygteligt hærgede Berlin. Jeg følte en stærk sjælelig belastning. Det var, som om hele min egentlige indre verden var brudt sammen. Kun godt, at ingen af os i den situation kunne ane, hvad fremtiden ville bringe. Efter 3 timers march havnede vi ved en trosafdeling. Undervejs mødte vi en russisk oberst, der standsede og absolut ville skyde os. Han blev dog hindret deri af den løjtnant, der var fører for patruljen. Vi fik nu en ny vagtofficer. Han var os venligt stemt og sørgede for, at vi fik noget forplejning (brød, flæsk og te). Der blev vi i tre døgn og sov det meste af tiden.

Efter endnu tre dage i en anden lejr blev vi ført til en stor opsamlingslejr ved Straussberg uden for Berlin. Det var en gammel cementfabrik, hvor 40000–50000 mand var stuvet sammen. Officerer blev her skilt ud fra de øvrige og fik en noget bedre forplejning; men denne var i øvrigt katastrofalt ringe. Den bestod daglig af vandsuppe og 400 gr klægt brød. Dysenteri og tyfus begyndte snart at hærgne. Hver dag døde over 100 mand. I øvrigt opfyldtes en stor del af tiden med afhøringer.

Efter 5 uger på dette frygtelige sted afgik jeg sammen med en officerstransport på ca. 1500 mand. Turen gik nu til Posen og varede i to døgn. Vi var spærret inde i lukkede godsvogne og led ubeskriveligt under varme, tørst og sult. Flere desperate flugtforsøg endte med døden. Posterne blev nervøse og skød vildt omkring sig. Flere blev dræbt eller såret inde i vagonerne af disse vilde skud. Andre døde af sygdom eller afkræftelse. Til alt held blev ligene smidt ud af toget.

I Posen var der kun officerer i lejren. De politiske kommissærer – altid fanatiske kommunister – fortsatte med deres evindelige afhøringer. Russerne oprettede her en politisk propagandaafdeling og fandt også medarbejdere hertil blandt fangerne. Disse usle frafaldne blev belønnet med bedre forplejning.

Sidst i juli kom jeg med en af de første transporter til Rusland. Atter en grufuld tur i lukket og snavset kvægtransportvogn. Modstandskraften var i forvejen ringe. Forplejningen var her elendig. Sygdomme hærgede, og mange døde under den 7 dage lange transport. 100 km vest for Moskwa blev vi læsset af i en lejr ved Schalikowo. Her boede vi i jordhuler. Maden var knap og lidet næringsholdig. Hungerdøden fortsatte. Der blev formeret arbejdskompanier. Og daglig marcherede vi ud til høstarbejde.

I begyndelsen af september blev jeg pludselig beordret til at stille ved lejrvaagen med alt mit kluns, hvorefter jeg under bevogtning forlod lejren til fods. Vagt-officeren gjorde flere gange tegn til, at jeg snart skulle hænges. Min samvittighed var dog ren. Men det var også den eneste trøst, jeg kunne styrke mig ved. Hvis disse kommunister ville tage mit liv, så ville jeg i hvert fald dø med værdighed. Efter 12 km march kom jeg til en mindre lejr, hvor jeg som »farlig« ikke fik lov at arbejde uden for hegnet. På tredjedagen kom jeg i forhør hos kommissæren. Næppe havde jeg opgivet, hvad jeg hed, før kommissæren hævede sin pisk og begyndte at bearbejde mig. Derefter fik jeg at vide, at de havde beviser for, at jeg havde skudt jøder og børn og kvinder, og at jeg bare havde at tilstå. Da jeg naturligvis benægtede det, trak slynglen sin pistol og lod som om, han ville skyde mig. I alt varede dette forhør 2½ time. Ind imellem kom pishen atter i brug. Til sidst forlangte denne »Retfærdighedens Repræsentant« at jeg skulle underskrive forhørsprotokollen, der var affattet på russisk. Det nægtede jeg, hvorpå jeg fik 8 piskeslag og blev sat i mørk arrest. Efter tre dage, hvor jeg kun fik 200 gram brød og vand-suppe daglig, kom jeg påny i forhør, og det begyndte på samme facon som sidst. Men jeg tog mig sammen til at meddele kommissæren, at hvis jeg blev mishandlet yderligere, ville jeg ikke sige et eneste ord, hvad de så end gjorde ved mig. Det syntes at gøre indtryk på fyren. Han blev straks mere imødekommende. Og det endte med, at jeg underskrev forhørsprotokollen, der nu var affattet på tysk.

3 uger senere blev jeg flyttet til en lejr i Moschaisk, kom straks i enecelle og den næste dag til et 8½ timer langt forhør med mishandlinger. Protokollen nægtede jeg at underskrive. Det ville have været alt for farligt. Men det kostede mig 20 døgnsoophold i en mørk jordhule. Hver anden dag fik jeg 200 gr brød og en gang vand-suppe, hver anden dag måtte jeg sulte. Da det var forbi, kunne jeg atter vaske mig og barbære mig og blev indkvarteret sammen med andre officerer, men stadigvæk i jordhuler omend ikke mørkelagte. Arbejde behøvede jeg ikke, og jeg kom nu langsomt atter til kræfter.

Den 1.11.1945 blev jeg afhentet til borttransport sammen med to andre fanger, begge fra Waffen-SS. Den ene var en hollænder, hvis senere skæbne jeg havde

lejlighed til at følge. Han blev af russerne tilbageholdt i krigsfangenskab i ikke mindre end 15 år. Turen i lastvogn endte med, at chaufføren i mørke og snestorm kørte forkert og vendte tilbage til lejren. Men den 11.11. startede vi på ny, blev sat af ved en banegård og fortsatte med tog til Moskwa, hvor vi blev indsat i Budirskaja-fængslet. Her kom jeg til at dele celle med mange interessante personer, højere officerer, politikere fra forskellige lande og civilister, der var eksperter på vigtige områder. Det var en meget interessant tid, og jeg fik mangt og meget at vide, om hvad der var sket under krigen af den slags, hvortil almindelige mennesker ikke havde fået kendskab. Men det var også her farligt at føre politiske samtaler med andre indespærrede, thi der var overalt fordelt stikkere, der forsynede russerne med diverse nyheder og udtalelser.

Forplejningen var uhyre ensformig og aldeles utilstrækkelig. Den bestod hver dag af kogt vand, 600 gr dårligt brød, 2 stk. sukker, vandsuppe kogt på surkål og små saltede fisk, samt 2 skefulde hirsegrodd. Dertil 3 cigaretter. Vilkårigheden og usikkerheden i hele behandlingen og i situationen virkede sjæleligt belastende. Ved bankesignaler kom jeg i forbindelse med en ingeniør, der havde været beskæftiget ved udvikling af nogle krigsvåben. Han var blevet bortført af russerne og havde siddet et år i enecelle uden at være kommet i forhør. Jeg fik senere at vide, at han kom til at sidde 4 år i enecelle, inden han kom ud i en arbejdslejr. En tid sad jeg sammen med en major og en løjtnant, der begge blev dømt til døden og hængt. Det var et oplagt justitsmord. De havde haft tjenstlige hverv inden for den uhyre vanskelige partisanbekæmpelse. Og de kunne ikke dømmes for herunder at have overtrådt bestemmelserne i Haager landkrigsordningen eller Genferkonventionen. Men russerne tog kun hensyn til deres egen opfattelse af dette problem. I alt sad jeg 8 måneder i dette fængsel. Men først den 2.3.46 blev jeg hentet til afhøring, hvilket senere gentog sig 8 gange. Og næsten hver gang blev jeg afhentet og afleveret af tolken, en nydelig, kultiveret og med mig selv jævnaldrende dame, med hvem der hurtigt udviklede sig en dyb gensidig forståelse. Allerede efter den første afhøring stak hun hemmeligt en pakke cigaretter og en pakke med lækkerier til mig samtidig med, at hun bad mig ikke røbe det til nogen. Kommissæren var også denne gang en jøde, ofte meget grov, og hans spørgsmål nogle gange af en sådan karakter, at det tydeligvis berørte tolken pinligt at skulle oversætte dem. Kun én gang brugte han vold over for mig, nemlig da han forlangte, at jeg skulle erklære, at den tyske hær var en forbryderhær. Da jeg så tværtimod betegnede den som forbiliedlig, tapper og veldisciplineret, blev han rasende og stak mig sådan et knytæveslag i ansigtet, at jeg fløj hen ad gulvet. Derefter fik jeg to nye forhørsfunktionærer, der var specialister i forholdene ved Div. Wiking. Men heller ikke de fik lokket de udtalelser ud af mig – delvis til brug mod andre – som de ønskede. Metoderne var både barbariske og barnagtige. Da direkte tortur ikke førte til noget, forsøgte de at skræmme ved at afspille lydband med grupvækkende optagelser af fanger, der blev pint. Eller de fristede mig til at skrive under på bestemte udtalelser ved til gengæld at tilbyde en bakke med den herligste menu fra et fint hotel. Det var en hård prøvelse for en forsulten fange at se og dufte til den dejlige mad. Men jeg gjorde mig hård og afslog tilbuddet.

Den 19.7.46 blev jeg uden forklaring overført til en koncentrationslejr ved Moskwa. Efterhånden blev en mængde ikke-tyskere samlet her, og ved juletid blev vi i løbet af tre dage og to nætter kørt til en lejr ved Kiew. Det var en frygtelig

tur, og vi led meget under den strenge kulde i kreaturvognene. I Kiew kom jeg sammen med en hel del danske kammerater. I begyndelsen var jeg eneste officer, og da jeg havde fået kendskab til en russisk bestemmelse om, at officerer ikke behøvede at arbejde, protesterede jeg – i solidaritet med nogle ungarnske og slovakiske officerer – mod, at lejrledelsen ville tvinge mig dertil. Det kostede mig ganske vist nogle dages mørk arrest. Men da jeg kendte den russiske mentalitet, bøjede jeg mig ikke. Og ganske rigtigt. Russerne måtte til sidst give mig medhold.

I lejren var der en sauna og et infirmeri, hvis læger og sygeplejersker var flinke nok. Men følgerne af underernæringen kunne de ikke gøre meget for at afbøde. Hver 10'ende dag blev der skiftet undertøj. I nogle henseender hørte lejren altså til den bedre kategori. Man begyndte her at hjemsende de håbløst syge. Men jeg oplevede også, at russerne morede sig med at udtage enkelte til hjemsendelse for så i sidste øjeblik atter at hale dem ud af vognene og sende dem tilbage gennem lejrapporten. Typisk russisk psykisk afstupethed, en slags sadisme. I de ca. to år, jeg var i lejren, var jeg med til at begrave ca. 100 døde. Ældre fanger fortalte mig, at der oprindeligt havde været 32 fangelejre i og ved Kiew, og at krigsfangerne under krigen døde som fluer af sult.

Sidst i 1948 blev jeg forflyttet til lejr 13 ved Kiew og traf her 30–35 danskere, deriblandt 3 officerer og en læge, desuden 1 norsk og ca. 15 hollandske officerer. I to år havde jeg ikke været til afhøring, og jeg gik ud fra, at vore plageåndere havde været så fornuftige at lægge hele den dumme sag ad acta. Men i begyndelsen af 1949 begyndte de pludselig forfra med hele afhøringskomedien.

Mit »Forbryderalbum« antog efterhånden enorme dimensioner. Kun én gang gik fyren over til håndgribeligheder. Jeg snuppede straks min skammel og truede med at slå ham med den, hvis han ikke undlod at bruge voldelige metoder. Det var noget, han forstod. Det kostede mig ganske vist tre dages mørk arrest. Men ved de følgende forhør optrådte han mere fornuftigt.

I 1948 fik jeg for første gang et livstegn fra hjemlandet. Min hustru havde fået lov til at sende et kort med 25 ord. Der var også et billede af min datter, der var kommet til verden under min fraværelse. Men det måtte jeg ikke få at se. Fra 1949–1951 fik vi pakker fra hjemlandet og fra tyske velgørende institutioner. Det var vi yderst taknemmelige for, og det forbedrede vor sundhedstilstand. Efter 1951 blev det os forbudt at skrive hjem. Og der blev ikke udleveret flere pakker til os.

Sidst i 1949 drejede afhøringerne sig kun om den aldrig bestridte kendsgerning, at vi havde meldt os frivilligt til de tyske væbnede styrker. Derefter blev der oprettet militære særdomstole i lejren to gange ugentligt. Én efter én blev vi ført frem og fik oplæst den i forvejen fastsatte dom: 25 års strafarbejde. Efter denne farce kunne de tvinge os til at arbejde. Men pludselig ophørte domsafsigelserne, fordi der opstod et eller andet tvivlsspørgsmål. Først i foråret 1950 genoptog særretten sin virksomhed. Den 6.4.50 var det min tur. I løbet af få minutter var jeg idømt 25 års strafarbejde. Domsbegrundelsen lød: »De sættes under anklage i henhold til ukas 43 for som frivillig ved Våben-SS ved den sovjetiske front at have været med til at skabe et etapeområde, hvor der under besættelsen er forekommet mishandlinger og forbrydelser. Bevismateriale foreligger ikke.«

Efter et 4 ugers mellemspil i et rigtigt fængsel i Kiew mødtes jeg i jernbanetoget med nogle af mine danske lidelsesfæller på vej til det sted, der var udset til at være

vort »hjem« i de næste 25 år eller for de ældres vedkommende til deres dages ende. Det viste sig at være en stor koncentrationslejr i industribyen Stalino i Donez-bækkenet. På mit hold var der 7 danske. Men af dem nåede major Viffert aldrig at gense sit hjemland, idet han ikke havde kræfter til at klare strabadser og sygdom. Han blev begravet i Stalino. En dag ankom en stor transport med overlevende fra en koncentrationslejr i Workuta ved ishavet, hvor forholdene var langt værre end i Ukraines forholdsvis gunstige klima. I denne transport var der en dansk løjtnant samt en dansk partisan, der havde forladt Danmark og var rejst til Rusland, hvor han som fanatisk kommunist forventede at blive modtaget med åbne arme. Rent faktisk påtog russerne sig også at sørge for hans underhold, idet han blev sendt til nævnte lejr i ishavssegnene og pr. post modtog en kort meddelelse om, at han uden domsforhandling var blevet dømt til 5 års strafarbejde. Forplejningen var ikke meget bevendt. Men hvis vi ville opfylde de arbejdsnormer, der var sat, kunne vi tjene nogle skillinger, for hvilke vi kunne købe ekstra margarine, sukker og brød. Desuden genoptog russerne udlevering af de pakker, der blev sendt os fra udlandet. Lejrtilværelset var ellers ret så monotont. Jeg blev anvendt ved bygningsarbejde. Psykisk led vi meget ved tanken om, at russerne udmærket godt kunne finde på at lade os afsone alle 25 år (jvf. Rudolf Hess i Spandaufængslet i Berlin).

Det mest oplivende, der skete i disse år, var en efterretning gennem radioen om, at Stalin var blevet alvorligt syg. Det var i 1953. Kort tid efter gik håbet i opfyldelse. Han døde, og der gik et lettelsens suk hen over lejren, ikke blot blandt fangerne, men også blandt russerne, der fra vagttårnene skød glædessalut. Der gik ikke lang tid, før civilister fortalte os, at de første amnestier var udstedt. Og i juni 53 fik jeg sammen med 250 andre officiel meddelelse om, at straffen var os eftergivet, og at vi skulle hjemsendes via Moskwa.

Desværre måtte to af mine danske kammerater blive tilbage, da vi rejste. Turen med jernbane denne gang var betydelig behageligere, end vi var vant til. Vagtmandskabet gav os stor frihed, og officererne ville gerne fraternisere. Efter ankomsten til Moskwa blev vi til vor store forundring ikke sat af. Turen gik videre i nordøstlig retning, og da den tilsidst ikke syntes at ville få nogen ende, blev vi grebet af mismod og pessimisme. Da vi endelig steg ud 550 km fra Moskwa, var det kun for at blive interneret i en ny lejr, hvor en mængde forskellige nationer var repræsenteret.

Da sommeren var forbi, opholdt jeg mig stadig i lejren. Først da vinteren var begyndt, fik jeg ordre til afgang. Forinden fik jeg stukket hele mit »Forbryderalbum« i hånden. Det var svulmet op til et værk på 900 sider. Mange af protokolbilagene var underskrevet af folk, jeg overhovedet ikke kendte. Det var formodentlig stikkere og angivere. Mit rejsehold bestod af 4 danskere og 4 schweizere. 2 civilklædte russere ledsagede os helt til Berlin. 1. november 1953 kom vi til Moskwa, hvor vi fik overtalt vogterne til at tage en tur med os ud i byen. I toget var der mange befalingsmænd på vej til det besatte Østtyskland. Nogle af dem var hovne, enkelte venlige og indladende. Da jeg i Brest-Litovsk promenerede på perronen, blev jeg tiltalt af en russisk oberst, der gjorde honnør og meget venligt spurgte, om jeg var fra SS, hvor jeg havde kæmpet, om jeg var blevet såret, om jeg ville fortsætte i militæret. Jeg svarede på russisk. Han ønskede mig god hjemrejse, forærede mig en æske cigaretter og udtrykte håbet om, at jeg også fremtidig ville blive ved med at være en tapper soldat. I Berlin tog vi efter et sidste måltid afsked med vore

ledsagere, der mod behørig kvittering afleverede os til en uniformeret herre fra den danske militærmission.

Som et supplerende eksempel på den usikkerhed, krigsfangerne gik ind til, skal sammentrængt refereres, hvad en tysk underofficer berettede til sin danske kompagnichef.

Denne underofficer fortalte, at han i 1941 under indespærringen i en russisk krigsfangelejr i det sydlige afsnit af Østfronten fortrød, at han havde ladet sig tage til fange. Grunden hertil var ikke blot den, at forholdene var rædselsfulde, men også at lejrchefen der i øvrigt ikke lagde skjul på, at han var jøde, med korte mellemrum udpegede et antal fanger – i reglen 5–10 % – til aflivning ved skydning. Den visse død syntes således kun at være et spørgsmål om kort tid. Det skal tilføjes, at underofficeren sammen med en kollega fra hæren besluttede sig til at gøre et desperat forsøg på at flygte, skønt chancerne for, at det ville lykkes, var yderst små, og der tilmed var 500–600 km fra lejren til fronten ved floden Mius. I dette tilfælde lykkedes det at komme ud af lejren, at nå fronten oguset snige sig gennem den russiske hovedkamplinie. Men da de flygtende blev råbt an af de tyske poster, åbnede russerne ilden og dræbte den ene af dem.

X B. Velfærdstjeneste

Frontsoldater har et behov for anerkendelse og opmuntring og for størst mulig lindring af deres barske tilværelse. Under en langvarig krig er det særlig vigtigt, at soldaterne mærker, at der bliver gjort noget for at dække dette behov, ikke blot af de foresatte chefer – hvad der er en selvfølge – men også af befolkningen i hjemlandet. Derfor er der grund til her kort at omtale de velfærdsforanstaltninger, der kom danske krigsfrivillige til gode, og som skyldtes privat dansk initiativ. Dette initiativ var naturligvis hæmmet i sine praktiske udfoldelsesmuligheder af den barriere, som en mellem-liggende statsgrænse trods alt dannede. Det skal tilføjes, at der muligvis er foranstaltninger, der burde nævnes, men som vi ikke har kendskab til.

Det, man først mærkede noget til, var et organ, der vistnok kaldte sig »Hjemmefronten«, og som formidlede kontakt til og fra de frivillige med hensyn til pakkeforsendelse og diverse småtjenester. Det var muligvis også den, der sørgede for, at der blev sendt danske blade og aviser til afdelinger med et større kontingent af danskere, noget, der var uhyre velkomment. Oprettelsen skyldtes en kreds inden for D.N.S.A.P.

I løbet af sommeren 1942 opstod tanken om en udvidet og mere effektiv velfærdstjeneste, og i konsekvens heraf oprettede venner af krigsdeltagerne i efteråret 1942 på privat basis en humanitær institution ved navn »C. F. von Schalburgs Mindefond«. Den 3.12. s. å. udsendte bestyrelsen en meddelelse om, at fondet skulle være upolitisk, hvorefter repræsentanter for politiske partier udtrådte. Midlerne til fondets drift indkom gennem private bi-

drag. De tilflød i rigeligt omfang og fandt hovedsagelig anvendelse til en omfattende og velorganiseret forsendelse af gavepakker til krigsdeltagerne.

Til karakterisering af retsikkerheden og det almindelige moralske forfald i tiden lige efter krigens afslutning skal det anføres, at det berygtede retroaktive straffelovstillæg i maj 1945 blev brugt til at idømme lederen af nævnte upolitiske, rent karitative fond 1 års fængsel, hvilket atter foranledigede frakendelse af retten til hendes enkepension. Det ville svare til, at man lavede en lov, hvorefter man kunne strafforfølge folk for tidligere deltagelse i ledelsen af Røde Kors og lign.

Den direkte underholdende del af velfærdstjenesten var – bortset fra et enkelt indslag ved Frikorps Danmark i Hamburg – rent tysk organiseret. Og det betød – på grund af sprogvanskeligheder – reduceret nyttevirkning.

Til sidst må omtales den påskønnelsesværdige indsats, der blev gjort af danske frivillige sygeplejersker og andre lazarethjælpersker. De har fortjent en mere omfattende mindeomtale. Men ligesom de under deres gerning var indbyrdes adskilt, således blev de, da den bitre fredstid oprandt, splittet for alle vinde. Kun enkelte navne har det været muligt at efterspore, ligesom deres nøjagtige antal er os ukendt. Og de oplysninger, vi har om dem og deres fortjenstfulde indsats til mildnelse af krigens lidelser, er derfor sparsomme og tilfældige.

Det vides ikke, hvornår de første tilmeldte sig. Men i september 1942 blev der af D.N.S.A.P. udsendt en opfordring til tilmelding til sygeplejetjeneste i Tyskland. Udvalget og uddannelsen var meget streng. Af et hold, hvortil 80 var blevet udvalgt efter ansøgning, klarede kun 18 kravene efter en 2-dages lægelig undersøgelse. Og af disse blev yderligere 2 sigtet fra efter en 8-dages forskole med bl. a. tyskundervisning. Den lille udsøgte skare rejste derefter til Berlin og – efter udlevering af mundering – videre til Belgard i Pommern, hvor de sammen med aspiranter fra de andre nord- og nordvesteuropæiske lande gennemgik et yderst anstrengende kursus af 2–3 ugers varighed afsluttet med en prøve som sygehjælperske. Derefter fordeltes holdet på Pommerns sygehuse til 3 måneders praktisk uddannelse, således at de var to og to sammen af hver nation. Efter endnu 14 dages samlet kursus aflagdes eksamen, hvorefter de som hjælpesygeplejersker blev fordelt to og to sammen til deres endelige virkesteder. De, der var over 21 år, kom længst væk til frontnære lazaretter såsom til Reval, Riga, Smolensk, Ukraine, Kislowodsk (kurby i Kaukasus), Kroatien, Italien og Frankrig, medens de yngste forblev i rigsområdet eller i Bøhmen-Mähren. Nogle af de dygtigste avancerede senere til mere overordnede stillinger. Det samlede antal bedømmes til at have ligget mellem 60 og 70.³

XI Krigens eftervirkninger for de hjemvendte frontkæmpere

Det kunne se ud som om der – efter demokratiets magtovertagelse i 1849 – er ved at danne sig en tradition for, at Danmark giver sine fra krigen hjemvendte sønner en dårlig behandling. Således var det i 1864, efter at hærens taperhed over for overmagten ikke havde formået at opveje følgerne af folkets påholdenhed i forsvarssagen og af en dilettantisk politik. Og således var det også i 1945. Sandsynligvis ville det have været anderledes, hvis vi var vendt tilbage som sejrende i det store europæiske opgør. Men vi ville ikke under nogen omstændigheder have følt udeblivelsen af det store flertals sympati som noget dybt savn, vel vidende, at faktorer, som vi ikke havde haft nogen indflydelse på, havde forvirret sindene hos mange svage sjæle og pisket lidenskaberne op hos endnu flere. Men det ville på den anden side have styrket vor tro på den mentale stabilitet i vort folk, hvis den kølige fornuftmæssige erkendelse af vor ret til krigsdeltagelse havde været så fremherskende, at den ikke lod sig kvæle af følelser og affekt.

Der har her i Europa fra gammel tid været en næsten traditionel tendens til at binde krigeren til at overholde visse uskrevne – senere skrevne – love, dels med det formål for øje at begrænse overgreb mod modstanderen til det, der var nødvendigt for at opnå en rent militær afgørelse, dels for at kampen kunne foregå som en slags »fair play«, altså i den rette sportslige ånd.

Men skønt afgørelsen var faldet, og Europa trængte til ro, arbejdsfred og gensidig forståelse, kom vi til at stå over for en ny fjende, der med utilsløret lystfølelse demonstrerede en slags selvbestaltet fjendskab over for os, selvbestaltet for så vidt som det ikke var fremtvunget af os og heller intet havde med hævn eller gengældelse at gøre, eftersom der intet var at gengælde endsige hævne. Men en eller anden baggrund måtte det jo have i mangel af en bæredygtig motivering. Og vi fandt hurtigt ud af, at vi havde fornærmet vore hjemlige fjender ved ikke at have haft samme mening som de om, hvad der forekom at være gavnligt for Danmarks stilling udadtil og for den fremtidige politiske og samfundsbiologiske udvikling i Europa. Dette skulle strengt taget i et såkaldt frit samfund ikke berettige til andet end en konstatering og understregning af meningsforskelle parterne imellem. Men menings- og ytringsfriheden og agtelsen for retten dertil var ikke større end, at det deri bundede fjendskab gav sig udslag i vold, indespærring, bagvaskelse og – hvor det var muligt – i ran og fratagelse af levebrødet. Når dette uden større besvær kunne gennemføres, kan det kun skyldes, at de af

vore fjender, der benyttede deres magt og indflydelse til at påføre os skade, har været ganske overordentlig intolerante. De kunne simpelthen ikke – uden en voldsom reaktion – udholde tanken om, at en overbevisning, der var i strid med deres egen, havde en sådan styrke, at dens bærer frivilligt satte livet på spil derfor.

Denne redegørelse skal ikke være noget jammersminde. Endnu er der så meget af soldaten tilbage i os, at vi foretrækker at forsvare os og gå til modangreb frem for at klage. En genial statsmand fra det rige, der gav os våben i hænde, sagde engang: »Man bettelt nicht um sein Recht, für sein Recht kämpft man«. Det er ord, der er værd at efterleve. Men dermed være ikke sagt, at vi har glemt de mange, der uforfærdet har taget til orde offentligt mod den behandling, vi blev udsat for, eller at vi ikke har påskønnet det. Det skete ikke i alle tilfælde ud fra en forståelse af vor indstilling; men på grund af afsky for den mentalitet, der tog overhånd, og som i besindige og vidtskuende virkelige patrioters øjne var en national skamplet og et tegn på truende samfundsmoralsk forfald.

Det er nu 30 år siden, Europas endelige sammenbrud gav signal til udløsning af den i Europas historie mest omfattende, mest ondsindede og mest selvødelæggende kætterforfølgelse, der her i landet hovedsagelig fandt sted under den fordringsfulde betegnelse af et »retsopgør«.

Da krigshandlerne sluttede i maj 1945, blev de af os, der vendte hjem, konfronteret med en stemning, der var præget af forhold, hvorpå vi ikke havde haft den ringeste indflydelse, og som i øvrigt var vidt forskellig fra den, der var fremherskende ved vor tilmelding. Tilsyneladende var denne stemning – at dømme efter de udslag, den gav sig – båret af et flertal i befolkningen. Det er dog et spørgsmål, om denne antagelse holder stik. Man havde jo – som på kommando – sørget for, at de, der ønskede at komme til orde over for offentligheden, fik fri adgang dertil, såfremt der var tale om fordømmelse eller bagtalelse af os eller af alt det, vi var gået i brechen for, men kun i undtagelsestilfælde, hvis der fremsattes udtalelser til støtte for os og vort standpunkt. På denne måde blev der skabt et umiddelbart indtryk af, at vi stod over for et alt overvejende flertal af modstandere. Mistanken om, at dette slet ikke har været tilfældet, fik en slags bekræftelse gennem en i en avis offentliggjort undersøgelse, som Gallup-instituttet lod foretage vedrørende befolkningens syn på tyskerne kun 1½ år efter besættelsens ophør, altså efter en periode, hvor en antitysk og antinationalsocialistisk hetz med rigelig tilførsel af forfalsket propagandamateriale udefra havde bearbejdet befolkningen særdeles intensivt. Ifølge undersøgelsen var langt under halvdelen – nemlig 32 % – uvenligt stemt, medens endnu flere – nemlig 40 % – var direkte venligt stemt. Undersøgelsen drejede sig ganske vist ikke udtrykkeligt om os og vor krigsdeltagelse. Men da vor sag i almenhedens bedømmelse i overvejende grad blev identificeret med tyskernes, vil man med nogen ret kunne antage, at det umiddelbare indtryk, man kunne få, af den

oppiskede stemning over for os ikke har svaret til det store tavse flertals indstilling.¹

Med besættelsen og krigen ophørte også de dermed forbundne ubehageligheder i den enkelte borgers daglige liv. Uanset politiske anskuelser kunne enhver føle glæde og lettelse derover. Og vi synes, det ville have været naturligt og rimeligt, om glæden havde beredt sindene for et ærligt forsøg på en fordomsfri forståelse af vor situation. Det blev imidlertid opfanatiseret had, intolerance og skadefryd hos en våbenbesiddende klike og en sørgelig mangel på civilcourage hos de formelt ansvarlige, der kom til at gøre udslaget. For begge parter vil det sikkert være gavnligt nu bagefter at blive konfronteret med de officielle og uofficielle overgreb, der blev eksekveret for at plage og skade os. Det kan de få lejlighed til her. Og det vil sikkert også være lærerigt for alle dem, der intet gjorde eller intet kunne gøre for at forhindre urettens triumfer i det, vi troede var en retsstat, men som viste sig kun at være en rettergangsstat.

De usædvanlige omstændigheder og indviklede politiske årsagsforhold gav i de tider gode muligheder for at finde på begrundelser af forskellig art for overgrebene. Men alle disse individuelt betingede eller helt uvedkommende synspunkter – private eller officielle – mister deres gyldighed over for den ene kendsgerning, *at den tyske besættelse måtte betragtes som en af andre magter – og indirekte af os selv – fremprovokeret nødværgehandling.*

For nogenlunde at overholde den kronologiske rækkefølge må det første overgreb vel være den frihedsberøvelse m.m., modstandsbevægelsen iværksatte i den første tid efter, at den tyske værnemagts kapitulation den 5.5.45 havde gjort det behageligt ufarligt at agere amatørkrigsmagt. På forskellig måde gik det hårdt ud over de fleste af de krigsfrivillige, der var så uheldige at opholde sig i deres hjemland, da krigen sluttede.

Men der er skrevet, fortalt og offentliggjort (bl. a. i retssalene) så mange beretninger om tortur med legemsbeskadigelse til følge, krænkelser af menneskelig værdighed og af hjemmenes fred, tyveri og hærværk, at det forekommer at være unødvendigt at gå i enkeltheder.²

Efterhånden som tiden gik, bedredes forholdene i den udstrækning frihedskæmperne blev erstattet af politiets og fængselsvæsenets egne folk, og det skal siges, at de fleste af disse optrådte ikke blot venligt og hjælpsomt, men i mange tilfælde – efterhånden som baggrunden for overgrebene mod os blev kendt – forstående og tillige ilde berørt over at skulle være med til at holde uskyldige bag pigtråd, mur og lås.

Heldigvis var vi takket være feltlivets strabadser ikke forvænt med bekvemmeligheder og pleje, ligesom vi var vant til at klare os med beskedne rationer. Det var en fordel for os sammenlignet med mange civile indespærrede, der døjede mere end vi under behandlingen. Og i modsætning til disse klarede – så vidt vides – alle af vor kategori sig med liv og helbred i behold. Men det må jo heller ikke overses, at landets ernæringsituation var

god, at vore koncentrationslejre ikke var overfyldte, og at transportvæsenet ikke – som i Tyskland under krigens sidste del – var lammet af fjendtlig luftterror.

Måske ville den langvarige indespærring have været knap så let at bære, dersom vi havde været tynget af skyldfølelse. Men var der nogen i dette land, der ikke følte sig tynget af skyld, så var det os.

Det første tegn på, at vore selvbestaltede fjender ville få held med sig i deres iver efter at ramme os føleligt, kom med en lov, der blev sat i kraft allerede den 25. maj 1945. Ifølge denne mistede de militære tjenestemænd, der havde forettet krigstjeneste i de tyske væbnede styrker, deres stilling, grad og pensionsret samt de gennem årene opsparede i deres lønning indeholdte pensionsbidrag.³

I forhold til det store antal frivillige ramte dette indgreb kun et begrænset antal personer. Men principielt er loven af 25.5.45 nok så interessant og afslørende som den senere vedtagne tillægslov til straffeloven. Og der er derfor grund til at underkaste den en nøjere analyse.

Forslaget til den kom fra regeringen, der på dette tidspunkt bestod af modstandsfolk samt gamle politikere, der forinden ganske ulovligt havde fjernet rigsdagens medlemmer af D.N.S.A.P. og Bondepartiet, de eneste der dengang repræsenterede en virkelig uafhængig opposition. Hvad der inden for denne regering foregik af drøftelser, pressionser eller trusler, inden man besluttede sig til at få dette enestående retsbrud sanktioneret, vides desværre ikke.

Da forslaget klart tilsidesatte de pågældende tjenestemænds af staten tilsikrede rettigheder, måtte regeringens talsmand over for de lovgivende forsamlinger nødvendigvis forsøge at give en slags motivering for det usædvanlige skridt. Men for at sætte denne motivering i relief i al sin ynkelighed, må vi først besvare spørgsmålet: Hvilke var disse rettigheder?

For det første bestemte Tjenestemandslovens § 17 angående tjenesteforfeelser eller strafbare forhold, at afskedigelse *aldrig* kan finde sted uden efter tjenstligt forhør eller retsforhandling, under hvilke den sigtede har ret til at få adgang til forhørsprotokollen, til at føre vidner og til at afgive skriftlige indlæg. Dernæst bestemte § 8 stk. 4., at den sigtede skulle have adgang til at udtale sig i sagen. Ingen af disse bestemmelser blev overholdt, inden den her omhandlede lov blev forelagt og vedtaget. Med andre ord: De bestemmelser, der var givet for at sikre tjenestemænd en retligt fair behandling, satte rigsdagen uden videre ud af kraft netop i disse tilfælde, hvor det var meningen, at de skulle have været anvendt.

Hvis den lovlige fremgangsmåde i disse sager var blevet fulgt, så ville akterne have frembudt en så skrigende modsætning mellem »sigtelse« og det materiale, der skulle underbygge »sigtelsen«, at dette alene ville have gjort det umuligt at opretholde fiktionen om Danmark som en retsstat.

Men Tjenestemandsloven var ikke den eneste rettighed, hvortil de krigs-

deltagende tjenestemænd fra hær og søværn kunne støtte sig. Som i kap. I anført, kunne ingen tjenestemand med retten på sin side deltage i krigen, med mindre han havde søgt og fået bevilget afsked fra sin tjeneste (hvad vistnok ingen gjorde) eller tilladelse til midlertidigt at træde uden for nummer og samtidig få rejsetilladelse til udlandet med angivelse af formålet. Med den ministerielle tilladelse hertil – og for de kgl. udnævnte bekræftelse herpå i en kgl. resolution – var det retlige grundlag i orden. Det skulle derfor være overflødig at henvise til de andre officielle tilkendegivelser, der bekræftede denne ret. Der er dog grund til at erindre om et den 1.6.1943 udsendt cirkulære, fordi det gav anledning til en udtalelse ved ovenanførte lovforslags behandling i Folketinget.³

Vi citerer: »Efter at ... krigen så trådte ind i langvarighedens tegn, krævede de (der vil rammes af loven) og tvang rigsdagen gennem besættelsesmyndighederne til at vedtage, at de fik en længere orlovsperiode ... end der var det normale.«⁴ Hvad der her siges, er misvisende. Det er senere bekræftet, at forslaget dertil blev modtaget fra de tyske myndigheder her i landet. Men at initiativet dertil skulle kunne føres tilbage til den pågældende gruppe som sådan, er i hvert fald urigtigt. Og der er heller intet bekendt om, at en enkeltperson inden for gruppen skulle have taget et initiativ dertil. Det er der så meget mindre grund til at antage, som daværende statsminister E. Scavenius har afsløret, at det var irritation hos de tyske myndigheder over hjemmenværende danske militærpersoners opførsel, der fik dem til at fremsætte kravet. Gruppen har altså intet med cirkulærets tilblivelse at gøre, og det burde den nidkære taler i folketinget havde været klar over. Bortset herfra ville det have været ærligere at undgå ordet »Tvang«. Sandheden var den, at rigsdagen ikke af besættelsesmyndighederne kunne tvinges til at vedtage noget som helst, og det må fastslås, at den enkelte krigsfrivillige ikke havde til opgave at skønne, om danske myndighedspersoners underskrift eller lovgiveres afstemning var fremkommet »under tvang«, hvilket han heller ikke havde forudsætninger for at vide noget om. Var det da ikke muligt at afslå tyske ønsker og krav? Jo, det var det netop. Vi citerer hr. Brorson, der som minister og underskriver af det her omhandlede cirkulære må siges at være kompetent til at udtale sig. Ifølge Rigsdagstidende (Folketinget 1945 sp. 245) udtalte han følgende i tinget: »De ærede Medlemmer her ved, at vi aldeles ikke imødekom alle de krav, der kom fra tysk side, tværtimod, der kom mange krav, som vi afviste absolut«. Det er klare ord, der ikke efterlader nogen tvivl om, at alle de mange påstande om, at enhver måtte vide, at de danske myndigheders officielle tilkendegivelser var dem aftvunget og derfor ikke burde respekteres, er usande og må formodes at være fremsat for at gøre det såkaldte retsopgørs overgreb mod uskyldige ofre acceptable i befolkningens øjne.

Den utaknemmelige opgave at fremsætte dette lovforslag blev betroet en hr. Kraft, der »glemte« at gøre rigsdagsmændene opmærksom på, at de på-

tænkte ofre for lovforslaget alle havde ministeriets tilladelse til det, man her brugte som motivering for at ramme dem. Som man kunne vente, var begrundelsen blottet for sagligt indhold. Det hele flød ud i et vammelt forsøg på at appellere til rigsdagsmændenes følelser. Vi vil ikke nægte os den fornøjelse at citere et par eksempler: »Tjent Fjendens Interesser«, »skyldige i et fuldstændigt Forræderi over for Land og Folk«, »selv brudt den Lov, vi alle havde i vore Hjerter«.4 Vrøvl fra ende til anden. Det turde blive forslagsstillerens private sag, om han ville betragte det land, der var blevet provokeret til i nødværge at besætte det militære tomrum, Danmark, som et fjendeland. Officielt bestod der – således som det blev fastslået af folkeretsekspertter – i hvert fald ikke krigstilstand i tiden indtil 29.8.1943, altså ikke på de tidspunkter, hvor de pågældende lod sig hverve. Og hvad man med rette kan anses for at være landsforræderi, det kunne hr. Kraft have erfaret ved at studere de afsnit i Straffeloven, der handler herom. Ingen af de frivillige har forrådt nogetsomhelst eller nogensomhelst. Og skønt viljen utvivlsomt var til stede, viste det sig ikke muligt at bringe Straffelovens bestemmelser om lands- og højforræderi i anvendelse mod nogen af dem. Og hvad skal et fornuftigt menneske mene om hr. Krafts sammenblanding af lovgivningsstof med private hjerteanliggender? Og med hvilken ret anmasser han sig til – på farisæisk vis – at tale på »alles« vegne?

Os forekommer det nationalt uværdigt og beskæmmende, at man kunne søge at fremme en sag, der gik ud på for stedse at berøve gode danske mænd, der ikke havde været i konflikt med loven, deres levebrød ved hjælp af en samling usaglige floskler og med unfair fortielse af de kendsgerninger, der stillede sagen i det rette lys. Enhver i Rigsdagen vidste jo, at det er en yderst alvorlig sag at udelukke mennesker fra at fortsætte deres profession, når der i denne kun findes én arbejdsgiver, nemlig staten.

For at være helt sikker på, at overtalelsesknebene virkede, som de skulle, satte hr. Kraft endelig trumf på ved at meddele, at disciplinen i hær og søværn krævede afsked uden pension. Det var dog i det mindste en begrundelse, der – om den kunne kontrolleres – måtte tages alvorligt. I så fald kunne man forstå, at der måtte bringes et offer, når de normale metoder til disciplinens opretholdelse svigtede. Men ville det så ikke have været i bedre overensstemmelse med indgroet dansk retsopfattelse, om regeringen i det mindste havde foreslået en delvis legitim løsning på problemet, f. eks. afskedigelse med fuld pension og nogle års ventepenge?

En kgl. resolution af 25.5.1945 satte den famøse lov (nr. 251) i kraft, og dermed var der skabt en skærende uforligelighed mellem denne og de kgl. resolutioner, ifølge hvilke de kgl. udnævnte befalingsmænd 3–4 år tidligere havde fået kongens og regeringens tilladelse til at forlade tjenesten og landet for at deltage i krigen. Et farligt præcedens var dermed skabt for vilkårlig tilsidesættelse af de rettigheder og den erhvervstryghed, kommende tiders statstjenestemænd gerne skulle kunne regne med. Lige så betænkeligt var

det, at man dermed havde prostitueret det kongelige ord, det tilsagn, der var givet i kongens navn, som burde være mere uantasteligt end noget andet i landet. Efter vor opfattelse ville politikere, der foreslog et sådant misbrug af kongens navn, øjeblikkelig være blevet anklaget for majestætsfornærmelse, hvis det var sket i et monarki, der lagde vægt på, at statsoverhovedets navn var hævet over enhver mulighed for med rette at kunne ringeagtes.

Naturligvis var vore fjenders grådighed ikke tilfredsstillet med de forholdsvis få, der blev ofret den 25.5.45. Da praktisk taget ingen krigsfrivillig – hvor nøjeregnende man end ville være – kunne påvises som sådan at have overtrådt den gældende straffelov, konstruerede man et af modstandsfolk længe forinden forberedt tillæg til straffeloven, der som noget hidtil utænkeligt i dansk samfundsliv fastsatte straf for handlinger, der var straffri i gerningsøjeblikket. Trods ytringsfrihedens trange kår kunne det ikke forhindres, at talrige jurister og lægfolk, hvem samfundsmoralen og retssikkerheden lå på sinde, fik lejlighed til offentligt at fordømme tillægsloven som et for landet uværdigt overgreb og da især ved at være rettet mod de hjemvendte krigsdeltagere.

Kun en enkelt kortfattet paragraf tog sigte på vort tilfælde (§ 10,1). Foruden ved sin retroaktive virkning adskilte tillægsloven sig fra almindelige straffelove ved totalt at forbyde løsladelse under sagens behandling. Og for at udelukke uønskede frifindelser havde man i indledningen indført en bestemmelse, der bandt dommerne til kun at frifinde, dersom den anklagede havde handlet efter ordre, lov eller anvisning fra dansk myndighed. Denne passus var yderst bemærkelsesværdig. For en flygtig betragtning kunne den forekomme rimelig. En nøjere analyse afslørede den som det stik modsatte. Hvis nemlig ophavsmændene af omsorg for retsbevidstheden virkelig havde ønsket at undtage de handlinger, der var i overensstemmelse med landets officielle politik, eller som ligefrem underbyggede denne, så ville de have fået opfyldt dette ønske ved at undlade at indføre nævnte passus. I så fald havde dommerne på samme måde som ved almindelige kriminelle straffesager haft den ønskede frihed til at anlægge retfærdigheds- og rimelighedssynspunkter ved deres afgørelser. Eller også kunne man have tilføjet ord som tilladelse, godkendelse eller billigelse. I så fald ville så godt som alle tilfælde af krigsdeltagelse på aksemagternes side have været prædestineret til tiltalefrafald, rent bortset fra, at de pågældende – således som det offentligt blev fremhævet af den rigtige straffelovs ophavsmand, professor, dr. jur. Krabbe – havde *ret* til at melde sig som krigsdeltagere.

Allerede i lovforslagets første sætning røbedes med ordet »Forræderi« det perfide forsøg på gennem selve ordvalget at mistænkeliggøre de udsete ofre i almindelige menneskers øjne. Forræderi kan være mangt og meget. Man kan roligt regne med, at ophavsmændene – hvis det havde været muligt – ville have anvendt de mere præcise og éntydige udtryk landsforræderi, subsidært højforræderi. Men det var de afskåret fra, fordi den rigtige straffe-

lov allerede havde forbeholdt sig disse to begreber og givet dem en klar definition gennem de dertil svarende paragraffer. Da det ikke var muligt at anklage os for landsförræderi lavede man luskeriet med at indsætte ordet »Förræderi« uden at angive, hvad det var, vi efter ophavsmændenes mening havde förrådt.

Man så derfor det særsyn, at et afgørende begreb i en slags lov – hvor der dog ikke gerne skulle lades rum for nogen tvivl – hverken betød det ene eller det andet og derfor var intetsigende. Det lader sig dog ikke bestride, at det ved hjælp af nogen spidsfindighed kan hævdes, at der af de fleste af os var begået en slags indirekte förræderi, men vel at mærke ikke noget ulovligt förræderi. Vor tilslutning til de tyske væbnede styrker forudsatte nemlig ønsket om en sejr for aksemagterne. Og vi erkendte, at en sådan sejr på den ene eller anden måde ville have sat så stærk fart på den politiske udvikling, at det daværende politiske system i Danmark ret hurtigt ville have ændret sig betydeligt. Derfor kan man med en vis ret hævde, at vi förrådte dette system, og at mange af os – men ikke alle – gjorde det af et godt hjerte, fordi vi ligesom så mange andre nærede mistillid til det. Dette er den eneste form for förræderi, vi vil vedkende os. Og det kan vi roligt gøre, eftersom det var en naturlig borgerret at ønske sig et politisk systemskifte. Vi fik jo desuden bekræftet vor overbevisning om, at det stod sølle til med anstændigheden i det offentlige liv gennem den holdning, politikerne lagde for dagen i regnskabs time. Og det forekommer os aldeles uacceptabelt at forvente, at man kritikløst skulle anerkende et styre, der er baseret på optælling af hoveder uden hensyn til, hvad hovederne repræsenterer, som endemålet for al politisk visdom.

Der kunne også være grund til at gå tillægslovens påstand om landsskadelig virksomhed nærmere efter i sømmene.

At vi krigsdeltagere skulle have haft til hensigt at skade vort land, kan uden videre afvises, eftersom anklagemyndigheden havde bevisbyrden herfor, dersom det skulle anses for strafbart. Og noget sådant er naturligvis aldrig blevet påvist.

Vi må derfor selv ransage vor hukommelse og analysere den daværende situation for at få konstateret, om det virkelig kan have været tilfældet, eller om det måske tværtimod kan påvises, at vor tilmelding har været landsgavnlig. Selv efter meget grundige overvejelser kan vi ikke få øje på anden mulighed for at have forvoldt uagtsom skade end den, at de efter krigens afslutning sejrende magter skulle have pålagt Danmark bod og straf som soning for vor beskedne militære og moralske hjælp til deres fjender. Men noget sådant er i hvert fald ikke blevet officielt indrømmet.

Vor krigsdeltagelse har heller ikke vist sig at være en hindring for Danmarks anerkendelse som en slags tredje rangs allieret nation, hvis det overhovedet skulle være muligt at påvise nogen dermed forbundne fordele.

For en ordens skyld skal det lige bemærkes, at man ikke behøver at lede

med lys og lygte for at få øje på den nationale gavn, vi gjorde, ved at melde os som krigsfrivillige, og dette alene af den grund, at andre allerede forlængst har gjort det. Vi behøver blot at minde om de redaktionelle artikler, hvori førende dagblade ved flere lejligheder – f. eks. i anledning af den parlamentariske kommissions spilfægterier – har stillet politikernes fejhed i gabe-stokken på baggrund af den virkeliggørelse, vi gav deres beslutninger ved at melde os som krigsdeltagere. Så sent som i 1968 er offentligheden blevet mindet om det samme gennem en afhandling i »Nordisk Tidsskrift for international Ret« af den tidligere direktør i Udenrigsministeriet, Niels Svenningsen. Og noget lignende vil sikkert ske igen og igen, fordi æresbevidste mænd og kvinder finder det nationalt utåleligt, at der ikke er blevet gjort rent bord i denne og lignende sager.

Kun fordi andre har trådt vor ret og vor ære for nær, skal det siges lige ud, på hvad måde vi mener at have gjort os »skyldige« i landsgavnlig virksomhed. En bedømmelse af vor aktive tilslutning til Aksemagterne har kun berettigelse, hvis den ses i lyset af situationen, som den forelå på tilmeldingstidspunktet, altså i 1941–42. Der måtte da ikke blot af os, men også af talrige andre, deriblandt militært og politisk sagkyndige, regnes med, at det stortyske rige efter en for Aksemagterne sejrrig afgørelse ville stå som den ledende europæiske magt, der nødvendigvis måtte påtage sig den opgave at samordne kræfterne under den nyordning, der hurtigt måtte gennemføres for at sikre et mere eller mindre integreret Vesteuropas fremtidige styrke og trivsel. Med disse fremtidsudsigter for øje forekom det indlysende, at det ville være til største gavn for det danske folks forhandlingsposition over for tyskerne efter krigen, at man kunne henvise til de ofre, danske frivillige soldater havde bragt ved side om side med tyske våbenbrødre at kæmpe for et nyt og bedre Europa.

Indadtil betød vor tilmelding, at regeringen fik en højst påkrævet tilslutning til den politik, den havde besluttet sig til at føre i et af de anliggender, der berørte forholdet til Tyskland og Finland.

Følgelig gavtede vor tilmelding landet ved at muliggøre en realisering af den politik, de ansvarlige anså for formålstjenlig.

Hvad enten de implicerede politikere efter krigen sagde det ene eller det andet, så var det en selvfølge – og det er også indrømmet – at en regering, hvis erklærede mål det var at fungere som en selvstændig regering, måtte tage det fulde ansvar for sine beslutninger. Men som vi ventede det, var der politikere, der efter krigen havde svært ved at få sig selv til at indrømme dette offentligt. Forhåbentlig husker mange endnu den tragikomiske figur, besættelsestidens forsvarsminister, Søren Brorson, gjorde, da Berlingske Tidende i november 1949 trængte ham op i en krog ved indtrængende at bede ham svare på spørgsmålet, om han ville have fundet det behageligt eller beklageligt for regeringen, hvis ingen havde fulgt regeringens udspil ved at lade sig hverve. Først efter gentagne opfordringer lod hr. Brorson høre fra sig

ved på ægte parlamentarisk vis at svare på noget andet end det, bladet havde spurgt om.⁵

Som kontrast til de kræfter, der gennemførte overgrebene mod os, og især til de politikere, der løb fra deres ansvar efter krigen, skal vi anføre en udtalelse (med særlig relevans til cirkulæret af 1.6.1943) af den øverste ansvarlige politiker i besættelsestiden, statsminister Erik Scavenius:

»Naar man som Begrundelse herfor har anført, at de paagældende burde have vidst, at de fra Regeringens Side trufne Foranstaltninger ikke var alvorligt ment, er det for det første ikke rigtigt. Disse Foranstaltninger var tværtimod lige så alvorlig ment, som enhver Foranstaltning man – omend tvunget dertil – træffer for at redde sig fra en truende Fare – i dette Tilfælde Hærens Afvæbning og Opløsning. Men dernæst vil en Betragtning, hvorefter den enkelte Borger skulde være pligtig til at foretage en for hans Handlemaade afgørende Vurdering af, hvorvidt Regeringen mener noget med de Foranstaltninger, den træffer, være ganske opløsende for al Autoritet og Orden og føre til Kaos i Staten. Borgerne maa holde sig til, hvad Regeringen faktisk foretager sig.«⁶

Ingen har haft større kompetence til at give os den moralske oprejsning, der ligger i disse ord samt i andre af hans udtalelser. 25 år efter, at det såkaldte »rets«opgør havde taget sin begyndelse, var Erik Scavenius i sit eftermæle nået til ærens og anseelsens top. Men dansk demokrati af model »20. århundrede« lægger ikke vægt på konsekvens. Man hylder på den ene side Erik Scavenius for hans aristokratiske, retlinede holdning og for hans kloge politik, medens man samtidig viger tilbage for det mindste skridt i retning af et ærligt amnesti eller blot en mildnelse af det, der må være en grov uret, hvis man ikke vil gøre Erik Scavenius ord til skamme.

Som bekendt blev loven foreslået og fremsat af den daværende kortvarige regering, der var sammensat af både politikere med en fortid i forhandlingspolitikken og såkaldte »armbindsministre« fra modstandsbevægelsen. Hvad disse sidste har afkrævet de gamle politikere som betingelse for, at modstandsbevægelsen ville lade dem genoptage deres politiske levebrød, fik man jo intet at vide om. Men da modstandsbevægelsen i forvejen havde ladet udarbejde konkrete forslag til en strafforfølgelse af anderledes tænkende modstandere, må det anses for ganske usandsynligt, at et krav om Tillægslovens fremsættelse og strikte gennemførelse ikke er indgået som en bindende aftale, hvilket ikke udelukker, at også andre hensyn (f. eks. udenrigspolitiske) kan have gjort sig gældende.

Da lovforslaget var til behandling i Rigsdagen, var medlemmerne selvfølgelig underkastet det almindelige psykiske pres, som udgik fra den voldsomme hetz, der blev iværksat mod krigens tabende part og mod alle, der havde tilladt sig at tage parti mod de allierede magter. Der var således i Folketinget kun et forholdsvis lille antal medlemmer, der var selvstændige og modige nok til at nægte at give deres stemme til lovforslaget. Men lad os

høre, hvad et af de rigsdagsmedlemmer, der senere fortrød, hvad han havde været med til at gennemføre, nemlig fhv. retspræsident S. Rytter, udtalte i Landstinget et år senere, den 27. maj 1946:

»Vi ved alle, uanset hvad den daværende justitsminister siger, at loven blev gennemført under pres fra modstandsbevægelsens side, men nu viser det sig yderligere, at modstandsbevægelsen, efter at loven var gennemført, har fået en anden praksis gennemført end den, vi her i Rigsdagen gik ind for«. »Medlemmerne var bevæbnede og har været en trussel. Det er det, der for mig har stået som ulykken, at vi har følt os under et pres, og det pres har haft sin store betydning. Jeg håber derfor, at de fejl, som er begået, må blive rettet, at vi kan drøfte situationen og få loven formet således, som vi i Rigsdagen har ønsket det«.

Hvad var da det, der lå bag ved Rytters udtalelser om, at Rigsdagen var blevet ført bag lyset gennem den måde, hvorpå Tillægsloven blev ført ud i livet af de udøvende myndigheder? Jo, det lå således, at selv om Rigsdagen følte sig i den grad under pres, at den ikke mente det rådeligt at ændre noget i forslaget til Tillægsloven, så ville man dog heller ikke vedtage den uden at få tilsagn om, at dens anvendelse ikke ville få aldeles urimelige følger. De betænkeligheder, der kom frem, blev imidlertid tilsyneladende overvundet gennem justitsminister Busch-Jensens tilsagn om, at den høje minimumsstraf – 4 års fængsel – indebar, at kun de groveste tilfælde ville falde ind under den strenge Tillægslov, medens andre tilfælde skulle stå til regnskab over for den borgerlige straffelov. Den 30.5.45 udtalte han sig således over for Landstinget som følger:

»For frihedsstraf er der som minimum fastsat fængsel i 4 år. Jeg gør her ved opmærksom på, at det af denne strafferammes strengthed følger, at der kun bør rejses tiltale i grove tilfælde af landsforræderi og landsskadelig virksomhed«.

Da lovforslaget kom til 2. behandling i Folketinget, udtalte det nedsatte udvalgs formand følgende: »I det samråd, der har været med justitsministeren, er hele dette spørgsmål blevet gennemdrøftet, og det er blevet fastholdt over for os, at det man tilsigter, er at straffe de allergroveste tilfælde«. ⁴

Da justitsministeren den 31.5.45 var til samråd med landstingsudvalget udtalte han ifølge udvalgsformanden: »at der kun ville blive rejst sag mod de allergroveste forbrydere, og bl. a. på min forespørgsel om, hvorledes man herefter ville forholde sig over for folk på Østfronten, da det ville være for haard en dosis at tage for Rigsdagen, hvis de skulle straffes, idet vi var indforstaaet med regeringens tilsagn til de paagældende og derfor medansvarlige, svarede ministeren, at de ikke vilde blive draget til ansvar, hvor det vilde være ubilligt, og at de kun vilde blive draget til ansvar, hvis de under orlov her i landet havde gjort sig skyldige i grove forbrydelser, da man var klar over, at de ellers var straffri«. ⁷

Den 1.6.45 blev Tillægsloven (nr. 259) vedtaget efter en ekstraordinært

hastig behandling. Baggrunden herfor var regeringens erklæring om, at man ikke mere havde situationen i sin magt på grund af den ophidselseskampagne, der var ført inden for modstandsbevægelsen. I tinget afstod man derfor fra at stille ændringsforslag om bl. a. at udelukke tiltale mod dem, som havde kæmpet på Østfronten; men forudsætningen var, at *justitsministerens her anførte bindende løfter kom til at tjene som direktiv for anklagemyndigheden.*⁷

Men justitsminister Busch-Jensen overholdt ikke de givne løfter. Hans underordnede, rigsadvokat F. Pihl, udsendte nemlig d. 18.6., d. 30.6. og d. 17.7.1945 instruks til statsadvokaterne, der er i modstrid med de Rigsdagens givne tilsagn. Et skriftligt direktiv fra ministeren forelå ikke, og ingen har villet røbe, om der blev givet mundtlige retningslinier. Men rettelse af de begåede fejl skete i hvert fald ikke.⁷

Af den første instruks fremgår, at Rigsadvokaten var ivrig efter hurtigst muligt at få fremskaffet domsafsigelser, formentlig for at få statueret vejledende eksempler på straffe inden den revisionsstemning, han ifølge en artikel i »Juristen« ventede, begyndte at gøre sig gældende, og inden rigsdagsmændene opdagede, at de var ført bag lyset. Desuden afskar instruksens statsadvokaterne fra på egen hånd at undlade tiltale i de ekstraordinære sager. Den næste instruks var vigtigere ved det, den ikke omtalte, end ved det, den foreskrev. Den omhandlede deltagelse i krigen på tysk side og omtalte ikke med ét ord, at eventuel tiltale i den anledning måtte henvises til den gældende borgerlige straffelov. Og for at statsadvokaterne ikke skulle være i tvivl om, hvad det var, justitsministeren med hr. Pihl som redskab ønskede gennemført, blev det udtrykkelig tilladt uden forelæggelse at rejse tiltale mod krigsfrivillige efter Tillægslovens § 10 stk. 1.

I den tredje instruks var der stadigvæk ikke tale om at skelne mellem grovere og lettere tilfælde og at lade disse sidste blive konfronteret med den almindelige borgerlige straffelov. Der blev åbnet mulighed for tiltalefrafald gennem rigsadvokaten for krigsfrivillige, der var trådt ud af tjenesten senest omkring den 29.8.1943. Desuden anbefalede rigsadvokaten – med sin særlige form for finfølelse – statsadvokaterne at nedlægge påstand om at gøre brug af den gennem Tillægsloven åbnede adgang til at konfiskere værdier og henledte herunder opmærksomheden på de kontanter, de sigtede måtte være i besiddelse af (til at klare familiens løbende udgifter til livets opretholdelse) samt deres værdigenstande (Slægtsklenodier og andet af affektionsværdi??) foruden de mere bastante formueobjekter. Vi har ikke hørt om tilfælde, hvor rigsadvokaten undlod at rejse tiltale mod krigsfrivillige i medfør af ovennævnte anvisning. Men det var under alle omstændigheder en alt for billig gestus, eftersom langt de fleste havde forpligtet sig til at tjene til krigens afslutning.

Det lykkedes – som tilsigtet – ret hurtigt for anklagemyndigheden at få nogle domme afsagt. I København faldt der således den 20.7.1945 dom i sager mod tre krigsfrivillige. De blev alle frikendt på trods af statsadvokatens

krav om straf. I hver sag medvirkede to domsmænd, der modsat dommeren voterede for frifindelse, og man kunne da her bruge det noget kulørte udtryk, at »folkets sunde retsfølelse sejrede«. Men denne indstilling fik ikke ret længe lov til at gøre sig gældende.

Regeringens bestræbelser på at gøre sig domsmandsinstitutionen følgagtig resulterede nemlig nogle dage senere i en revision af domsmandslisterne, idet disse blev suppleret med et antal af modstandsbevægelsen udpegede personer.

Som man kunne vente, blev de omtalte tre frifindelsesdomme appelleret til Østre Landsret, hvor de blev omstødt. Vi har dermed berørt spørgsmålet om de professionelle dommers medvirken. Forholdet var jo det, at regeringen og anklagemyndigheden ikke på forhånd kunne være sikker på, at en hvilken-somhelst dommer ville idømme straf for den rene krigsdeltagelse. Flere dommere var endog så modige, at de offentligt udtalte deres misbilligelse af tillægsloven og især af § 10.⁸ Men det havde ophavsmændene taget hensyn til i deres beregninger, idet der samtidig med straffelovstillægget blev vedtaget en tillægslov til Retsplejeloven, hvori der var indsat en bestemmelse, der bemyndigede justitsministeren til at udvælge de lands- og underrettsdommere, der skulle dømme i de ekstraordinære sager. Og der var jo i tiden omkring besættelsens ophør god lejlighed til at konstatere, hvem der var villige til at gå modstandsbevægelsens ærinde. Man kunne da også senere hen i retten blive udsat for dommere, der følte sig så personligt engagerede, at de forglemte deres pligt til upartiskhed og åbenlyst tillod sig en opræden, der ikke var til at skelne fra anklagerens. Det sivede senere – takket være en højesteretsdommer – ud, at de særligt beskikkede dommere blev belønnet af ministeriet med et ekstra honorar.

Som så meget andet på den tid må det siges at være ret opsigtsvækkende, at justitsministeren først den 11. august – altså efter at pådømmelserne i sager vedrørende krigsdeltagelse havde været i fuld gang – stillede rigsadvokaten retningslinier for behandlingen af sager vedrørende de krigsfrivillige.⁹ Det bemærkelsesværdige ved skrivelsen er, at den ikke med ét ord tager konsekvensen af aftalen med rigsdagen om, at Tillægsloven kun skulle anvendes ved de groveste tilfælde og ikke over for fronttjeneste i sig selv. Da resultaterne af de første pådømte retssager begyndte at blive kendt i videre kredse, begyndte også vore lovgivere at blive betænkelige. En af de første, der offentligt gav udtryk for dårlig samvittighed, var den senere statsminister Knud Kristensen fra Venstre, der den 20.9.45, voldsomt angreb domsmagten for at dømme med en hårdhed og hensynsløshed, der slet ikke havde været tilsigtet fra lovgivernes side. Havde Knud Kristensen dengang kendt rigsadvokatens instrukser og dennes samarbejde med justitsministeren, ville han nok have givet sin harme en mere omfattende adresse. Om så den modagitation, der nu sattes ind mod »retsopgøret« specielt i kredse og blade med tilknytning til Venstre, ikke var iblandet en del beregning under hensyn til det forestående valg, der fandt sted den 30.10.1945, er et spørgsmål. I hvert

fald gav denne tendens i Venstres agitation i så høj grad bonus, at Knud Kristensen kunne tiltræde som statsminister. Mere sikkert er det, at hans ministerium og især justitsminister Elmquist svigtede, da vælgerne forventninger om en anstændig revision skulle indfries.

Et interessant interview med ingen ringere end tidligere stats- og udenrigsminister Erik Scavenius, der mere end nogen anden vidste besked med forholdene under besættelsen, blev den 21.9.1945 offentliggjort i dagbladet »Information«. Heri udtalte han, at det var helt hen i vejret at ville straffe de krigsfrivillige, og at det var i allerhøjeste grad forkert at straffe folk for noget, de ikke selv opfatter som forbryderisk, og at det er ganske logisk, at man ikke kan »diskriminere« officerer, når man har tilladt dem at indtræde i Frikorpset. Talrige andre udtalelser på samme tid lå på linie dermed. Alligevel skete det utrolige, ja, for os næsten ufattelige, at vi blev dømt og spærret inde i koncentrationslejre i 1½, 2, ja op til 3 lange spildte år. Og man skal ikke tro, at de befalingsmænd, der kunne fremlægge en ministeriel tilladelse til at deltage i krigen eller en kgl. resolution til stadfæstelse deraf, gik fri. Nej, den slags formaliteter blev der ikke taget hensyn til.

Det var med rette almindeligt ventet, at det ville lykkes den nye venstre-regering at gennemføre en gennemgribende ændring i det såkaldte »retsopgør« med hensyn til såvel den lovmæssige formulering som praksis. Uheldigvis var den en mindretalsregering, der var afhængig af både de andre partier og de enkelte modstandsfolk inden for partiets egne rækker. Den første forandring, vi mærkede, var en vis interesse for vore materielle kår under indespærringen. Da ministeriet derefter den 22.11.1945 nedsatte en juristkommission, der skulle foreslå en revision af Tillægsloven, og denne kommission fik en af udrensningsgalskabens mest utrættelige kritikere, professor dr. jur. O. H. Krabbe, som medlem, var der på begge sider af pigtrådshegnene næppe mange blandt de uindviede, der var i tvivl om, at krigsdeltagernes rehabilitering og løsladelse var nært forestående.

Hvis det havde været Knud Kristensens mening med kommissionen, at den skulle give ham rygdækning for et forsøg på at få givet udrensningsloven en ny affattelse, som retskafne mennesker ikke behøvede at skamme sig over, så havde det været en let sag for ham at sammensætte kommissionen på en måde, der ville give ham sikkerhed for, at dens forslag imødekom hans ønsker. Dermed skal ikke være antydnet noget om hans personlige hensigter og standpunkt i denne sag. Hvad der er foregået bag kulisserne, vil formodentlig aldrig blive afsløret. Det er muligt, at ministeriet har måttet konstatere, at der forelå uovervindelige hindringer – de være sig parlamentariske, udenrigspolitiske eller private magtpolitiske – for en reel revision.

Så vidt vides, var det materiale, kommissionen havde adgang til, ufuldstændigt. Selv om de omtalte meget vigtige »hemmelige« instrukser manglede, til trods for at statsadvokaturen havde en repræsentant som medlem af kommissionen. Enighed om en fælles betænkning blev der ikke. Professor Krabbe

gik ind for vidtgående ændringer i den ekstraordinære lovgivning. Resultatet af kommissionens arbejde blev afgivet den 14.1.1946. Men Rigsdagen fulgte kun i ringe udstrækning de fremsatte synspunkter.

Den 29.6.46 stadfæstedes en ny udgave af den retroaktive tillægslov. Ændringerne var få og små; nogle til det værre, andre til det bedre. Ved forslagens behandling i Landstinget udtalte Venstres ordfører: »Der er ikke ved lovforslaget kommet generel formildelse«. Det blev dog muligt at få prøveløsladelse i samme udstrækning som kriminelle straffasonere. Af afgørende betydning var det, at der til ordene »Lov, Orden eller Anvisning« ikke blev tilføjet »Tilladelse« eller »Billigelse«. Uagtet det kom frem, at Tillægsloven var blevet administreret i modstrid med de givne tilsagn, sikrede den nye Rigsdag sig ikke, at disse forhold nu blev rettet. Måske var det for sent. Korruptionen blev derved stiltiende godkendt. Intet under, at en kendt universitetsprofessor året efter udgav en bog med titlen »Jeg anklager Rigsdagen«.

Venstre-regeringen undlod at optage deciderede »armbindsministre«. Men modstandsbevægelsens indflydelse var dog uheldigvis ikke betinget af, at den var repræsenteret i regeringen, idet modstandsfolkene fik lov til at beholde deres våben uden at være indlemmet i politiet eller hæren og dermed underkastet en vis kontrol og disciplin.

Der er sikkert kun ganske få, der ved, at de officielle chikanerier mod krigsdeltagerne ikke var afsluttet med opholdet i koncentrationslejr. Således kom der den 9.10.1945 en lov (nr. 500) om konfiskation af fortjeneste ved erhvervsvirksomhed i tysk interesse, beregnet til at skulle anvendes i de tilfælde, hvor der havde været urimeligt store fortjenester ved forretningsmelmværende med tyske myndigheder. Krigsdeltagere var der overhovedet ingen, der havde tænkt på, da loven blev vedtaget. Men loven var så dårligt affattet, at nogle udrensningsfanatiske tjenestemænd i Revisionsudvalget kunne udlægge ordlyden på en sådan måde, at krigsdeltagerne blev indbefattet, hvorefter de tog bestemmelse om, at tilbagebetalingspligten også skulle omfatte de beskedne lønninger, der – hovedsagelig til familiernes underhold – var blevet udbetalt her i landet. Der blev da omkring 1950 udsendt kendelser om konfiskation af *hele* det beløb, der var modtaget her i løn (og som naturligvis i hovedsagen var forbrugt til løbende udgifter) til trods for, at § 10 bestemte, at kun *den del af* indtægten, der lå ud over, hvad der måtte anses for passende, kunne omfattes af betalingspligten, og til trods for, at § 11 bestemte, at kun den del af indtægten, der oversteg vedkommendes gennemsnitlige skattepligtige indtægt i 1937–39, skulle afstås. Finansministeriet afkrævede derefter beløbene hos de vilkårligt udsete ofre under trussel om udlæg ved fogedens hjælp.

Henset til den hetz, visse udrensningsfanatikere systematisk har vedligeholdt gennem årene, måtte det forventes, at en og anden af os ude blandt folk i den private daglige tilværelse og i erhverv lejlighedsvis blev udsat for ube-

hagelig diskrimination og misbilligelse. Der er dog for få kendte eksempler herpå til, at man kan danne sig en begrundet mening om, i hvilken udstrækning dette har været tilfældet.

I publikationer om det såkaldte retsopgør findes angivet det antal mænd og kvinder, med hvilke § 10, stk. 1 kom i konflikt. Men deri er indbefattet et stort antal personer, der står uden for den her omhandlede kategori af egentlige soldater. Det drejer sig om personer, der lod sig optage i entreprenørvirksomheder (f. eks. Organisation Todt), vægterkorps, politiske korps m. m., og som herunder af sikkerhedsgrunde blev sat til at udføre vagttjeneste, udrustet med en nødtørfvig let bevæbning. Som anført i kap. II var det resterende antal, der kom fra de til fronttjeneste beregnede militære enheder, ca. 3300 (ekskl. emigranter, uopdagede, unge under 18 år ved tilmelding og langtidskrigsfanger).

Hvorledes disse – vel mindst 3600 – har klaret sig økonomisk og socialt i det frie erhvervsliv, hvortil de var henvist efter krigen, ville det være interessant at få kendskab til. Men desværre foreligger der ikke nogen statistisk signifikant opgørelse herover. De af dem, der ikke var prædestineret til et levebrød som ufaglært, havde en meget dårlig udgangsposition (studie- eller læreår og anciennitet gået tabt, udelukkelse fra at kunne udnytte højere uddannelse i offentlig tjeneste, vanskeligheder på gr. af alder). Så meget står dog fast, at ikke så ganske få vides at have skabt sig en særdeles solid og agtet position som selvstændige erhvervsdrivende, medens man på den anden side langt sjældnere har hørt om kammerater, der er endt nede i bunden af de sociale lag.

Vi har i det foregående ikke forsøgt at bagatellisere de materielle og fysiske følger af de overgreb, der i den danske stats navn er begået mod os efter vor hjemkomst fra krigsskuepladserne, og dertil har vi heller ikke haft den fjerneste grund. Men på en måde har de sjælelige lidelser i efterkrigstiden for mange af os været tungere at bære. Ikke således at forstå, at vi føler mishandlingen som et martyrium, et fænomen der for os hærdede krigere ikke har nogen særlig stor betydning; men derimod for det første den dybe skuffelse over, at det folk, vi tilhører, som helhed ikke har kunnet opfylde de forventninger, vi uvilkårligt havde stillet til dets forstandighed, retskaffenhed og selvdisciplin. Dermed føler vi ingenlunde, at vi har tabt al agtelse for vor nation. Thi danskheden er noget andet og mere end et tilfældigt – af nogle mere eller mindre typiske danske statsborgere bestående – udsnit af den danske befolkning i et tilfældigt udsnit af det danske folks historiske tilværelse. Det ville derfor være i modstrid med hele vor opfattelse af, hvad folkeligt tilhørsforhold er, hvis vi betragtede den uret, vi har lidt, som andet end et udslag af en momentan national vildfarelse. Endnu værre for os er dog frygten for, at den udgang krigen fik, er indledningen til opløsning og undergang af hele vort vesteuropæiske fællesskab.

Kildehenvisninger

Kap. I

1. a. Den danske Hærs budget var i 1928 kun 24 mill. kr., i 1937/38 kun 32,033 mill. kr. (Hærens Arkiv)
- b. M. Dall: »Hvorfor – Fordi« (Kbhvn. 1940)
- c. M. L. Lauesen: »Som vi saaede« (Kbhvn. 1940)
2. a. A. Tellefsen: »Når forsvaret forfaller« (Oslo 1968)
- b. S. Hartman: »Spillet om Norge« (Oslo 1958)
- c. »The Memoirs of Capt. Liddell Hart« II (London 1965)
3. Oberst O. Sundell: »9. April« (Stockholm 1948)
4. Tyske regerings memorandum til den danske af 9.4.1940
5. b. P. Wenck: »Den fulde Sandhed« (Kbhvn. 1940)
6. Kejser Karl den Stores europapolitik
9. G. H. Stein: »The Waffen-SS« (New York 1966)
11. Qua fast procedure ved ansøgning om træden u. f. nr.
12. »Besættelsestidens Fakta« (Kbhvn. 1945)
14. A. Stevns: »9. April« (Kbhvn. 1940)

Rapporter

5. a. Generalkommandoens redegørelse f. begivenhederne d. 9.4.1940
7. Friherre E. v. Löw (SD-forbindelsesofficer i Kbhvn. under den tyske besættelse). Erklæring af 19.5.1966
8. T. Jørgensen, generalstabsuddannet kaptajn af lin., SS-major og E. Lærum, kaptajn af lin., SS-kaptajn og komp.chef ved Reg. Danmark.
10. Ministerielle skr. af 4.7. og 8.7.1941 til o. n. T. Jørgensen
13. Erklæring fra løjtnant, godsejer A. Juul af 3.7.1965

Kap. II

1. H. G. Stein (se I)
4. K. O. Christiansen: »Landssvigerkriminaliteten i sociologisk belysning« (Kbhvn. 1955)
9. Generalstaben: »Den dansk-tydske Krig 1864« III (Kbhvn. 1892)
10. Heinrich Himmler: »Wesen und Aufgaben der SS und der Polizei«, foredragsserie holdt for den tyske Hærs generalstab, udgivet som »National-politischer Lehrgang der Wehrmacht« (Berlin 1937)

Rapporter

2. H. J. Andresen, krigstjeneste fra maj 1940, krigsfange fra maj 1945 til 3.11.1953, SS-løjtnant, Div. Wiking m. m.
3. E. Lorenz: SS-kaptajn og hverveofficer
5. P. R. E., generalstabsuddannet kaptajn af lin., krigstjeneste 1941–1945, SS-oberstløjtn., Div. Wiking, m. m.

6. G. Illum, krigstjeneste 1941–45, SS-oversergent, Frik. D. og ansat ved Reg. Danmarks stab
7. C. Teisen, cand. jur., krigstjeneste 1943–45, SS-løjtnant, Reg. Danmark og Div. Wiking
8. Opgivet af Kommandoamt – SS

Kap. III

11. Nazi-sovjet Relations 1939–41. Documents fr. the Archives of German Foreign Office. (Dep. of State. USA 1948)
4. H. G. Dahms: »Der dritte Weltkrieg« (Tübingen 1960)
5. E. Kern: »Adolf Hitler und der Krieg« (Pr. Oldendorf 1971)
6. Generaloberst F. Halder: »Hitler als Feldherr« (München 1949)
7. E. Kordt: »Wahn und Wirklichkeit« (1948)
10. P. E. Schramm: »Hitler som feltherre« (Kbhvn. 1964)
12. E. Helmdach: »Überfall? Der sowjetisch-deutsche Aufmarsch 1941«. (Nek-kargemünd 1975)

Rapporter

1. H. J. Andresen (se II)
2. E. Lorenz (se II)
3. C. F. Schalburg, født 1906 i Rusland, kaptajn-løjtnant af lin., krigstjeneste fra 1940, SS-kaptajn ved Div. Wiking, major og chef f. Frik. D. 1942, faldet 2.6.42 i Rusland, oberstløjtnant p. m.
8. J. K., sergent, krigstjeneste 1940–45, Div. Wiking, SS-oversergent
9. P. R. E. (se II)

Kap. IV

Rapporter

1. G. Illum (se II)
2. 1' / F. D.s krigsdagbog
3. O. P. Kure, sekondløjtnant, krigstjeneste 1941–45, SS-kaptajn, Reg. Danmark, Frik. Danmark
4. W. B. Lassen, krigstjeneste 1941–44, SS-løjtnant, F. D., Kav. Div.
5. N. Andresens dagbog, krigstjeneste 1941–, motorordonnans, F. D.

Kap. V

Rapporter

1. J. K. (se III)
3. H. J. Andresen (se II)
4. K. H. E. Schock, kaptajn af lin., krigstjeneste 1941–44 (faldet i Estland), SS-major, Frik. D., Div. Wiking, m. m.
5. E. L., krigstjeneste 1940–45, SS-seniorsergent, Div. Wiking.
6. C. Teisen (se II)
7. E. Brørup, sekondløjtnant, krigstjeneste 1941–45, SS-løjtnant, Frik. D., Div. Wiking, Reg. Danmark m. m.
8. K. Christensen, krigstjeneste 1940–45, SS-sergent, Wiking

Kap. VI

Rapporter

1. P. N. Jacobsen, kaptajn af res., krigstjeneste 1941–45, SS-major, Frik. D., Reg. Danmark
2. K. T., sekondløjtnant, krigstjeneste 1941–43, SS-premierløjtnant, Frik. D., Reg. Danmark.
3. P. R. E. (se II)
4. 1'/24's krigsdagbog 7.9.–7.12.43 ved Per Sørensen, premierløjtnant, krigstjeneste 1941–45, faldet i Berlin, SS-major, Frik. D., komp.chef og batl.chef i reg. Danmark

Kap. VII

2. E. Kern (se III)
3. »Nation Europa« maj 1964 (Coburg)
4. »Bilanz des II. Weltkrieges« (Stalling Verlag, Hamburg) 1953
6. Sekretær i Luftfartsmin. J. M. Spaight: »Bombing Vindicated« (London 1944)

Rapporter

1. A. T. Harild, kaptajn af lin. (inf.), civilflyver, krigstjeneste 1941–45, major i luftvåbnet
5. P. S., løjtnant og marineflyver, krigstjeneste 1941–43, kaptajn i luftvåbnet

Kap. VIII

4. W. Tieke: »Tragödie um die Treue« (Osnabrück 1968)
6. E. Lærum: »Dansk Soldat i Krig og Fred« (Kbhvn. 1955)

Rapporter

1. Dagbog for Kampgruppe Küste dec. 1943–febr. 1944
2. O. P. Kure (se IV)
3. P. N. Jacobsen (se VI)
5. B. E. Binnerup, løjtnant af art., krigstjeneste 1941–44, SS-premierløjtnant, Div. Wiking, Div. Nordland m. m.
7. G. Illum (se II)
8. P. Sørensen (se VI)
9. L. Madsen, sergent, krigstjeneste 1941–45, SS-premierløjtnant Frik. D., Reg. Danmark m. m.
10. P. V. Broberg, løjtnant (rytt.), krigstjeneste 1941–44, krigsfange 1944–55, SS-kaptajn, F. D., Kav. Div., Brig. Nederland
11. S. Birkedal-Hansen, premierløjtn. af lin., krigstjeneste 1943–1945, SS-kaptajn, Reg. Danmark

Kap. IX

1. E. Lærum (se VIII)
4. W. Tieke (se VIII)

Rapporter

2. S. Birkedal-Hansen (se VIII)
3. G. Illum (se II)
5. M. Schwarz, krigstjeneste 1941–45, SS-premierløjtnant, Div. Wiking, Div. Nordlands opklaringsafdeling
6. »Iwans Skræk« ((pseudonym), krigstjeneste 1941–45, SS-løjtnant, Frik. D., L. A. H. m. m.

Kap. X

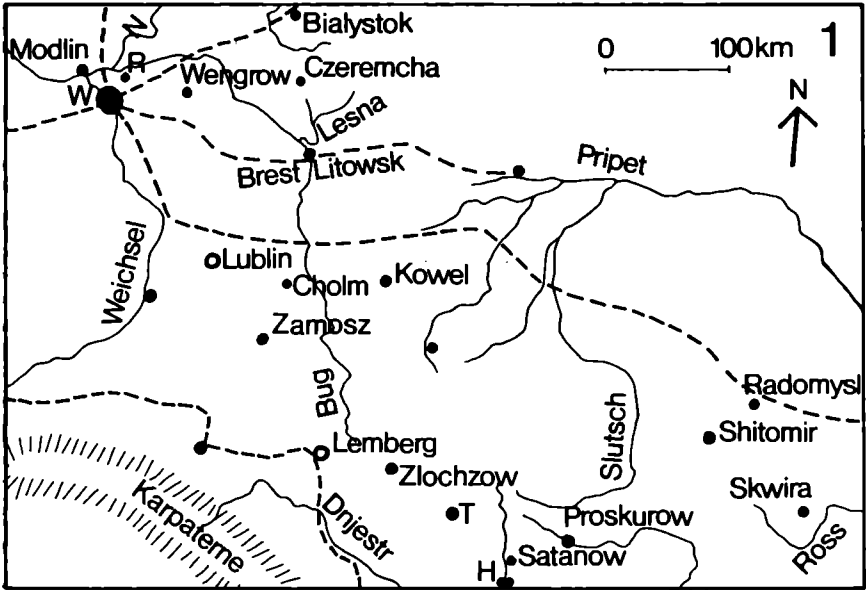
Rapporter

1. G. Illum (se II)
2. H. J. Andresen (se II)
3. Holstein-Rathlou, krigssygeplejerske 1942–1945

Kap. XI

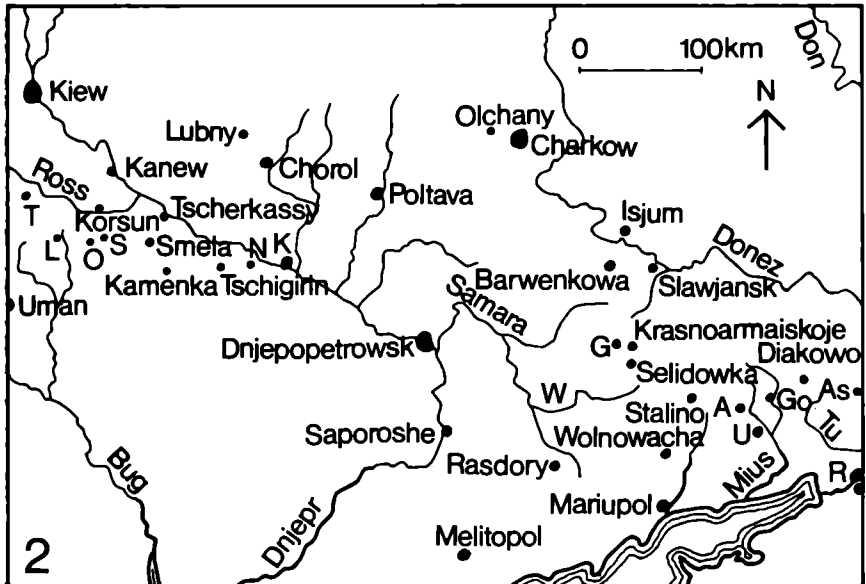
1. Berlingske Tid. 16.7.67
2. S. Koefoed-Jensen: »Retfærdighed« (Kbhvn. 1949)
3. »Besættelsestidens Fakta« (Kbhvn. 1945)
4. »Forhandlingerne i Folketinget« 1945
5. Berlingske Tid. Ledere af 26.11. og 8.12.1949
6. E. Scavenius: »Forhandlingspolitikken u. Besættelsen« (Kbhvn. 1948)
7. S. Rytter: »Retsopgøret« (Kbhvn. 1953)
8. J. Strøm: »Oprejsning« (Kbhvn. 1950)

WIKING

R = Radzymin	N = Narew
T = Tarnopol	H = Husyatin
W = Warschau	

WIKING

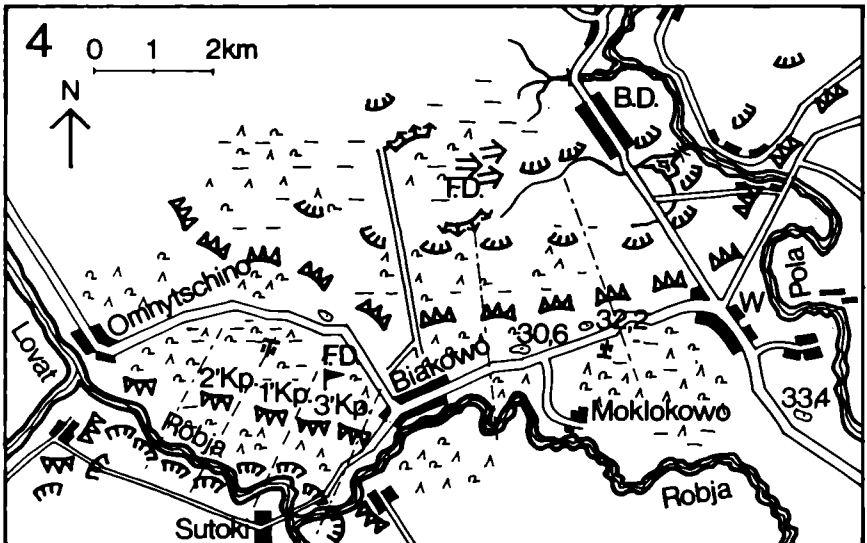
T = Taratshtsha	N = Nowogeorgiewsk	G = Grischino
L = Lissjanka	A = Amwrosiewka	Tu = Tusloff
O = Olschana	U = Uspenskaja	R = Rosjow
S = Schanderowka	Go = Godalajewka	W = Wolchja
K = Krementschuk	As = Astakowo	

WIKING

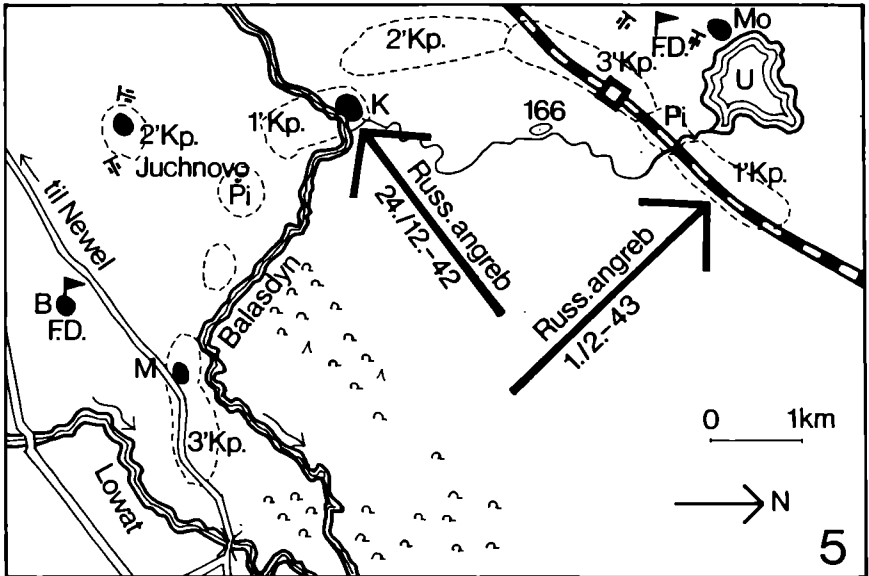
Ta = Taganrog	O = Ordshonikidse	Me = Metschetinskaja
T = Temirgojevskaja	A = Alagir	Tu = Tuapse
P = Petropawlovskaja	E = Elchotowo	L = Laba
Ka = Kabardinskaja	R = Rostow	N = Naltschik
Cha = Chadyschenskaja	D = Don	Ch = Chikola
M = Malgobek	Ba = Bataisk	Te = Terek

FRIKORPS DANMARK 20.5.–5.8.1942

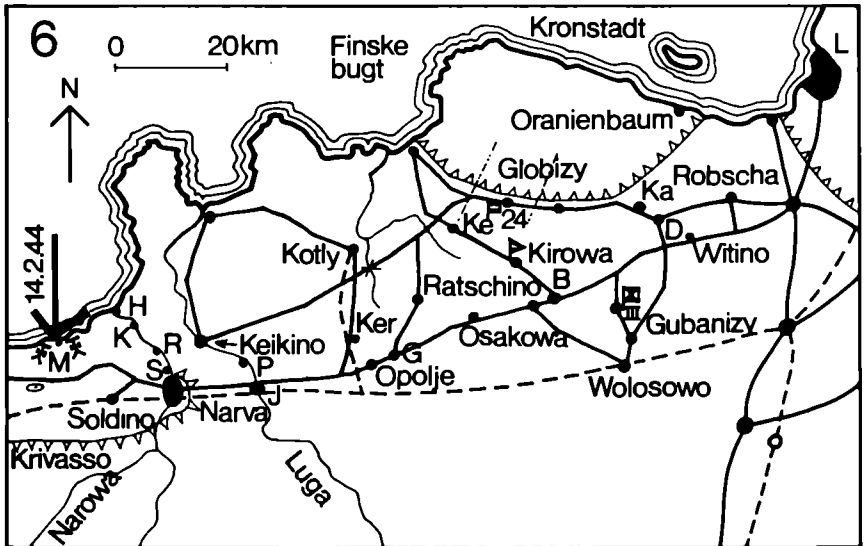
	Fj. forsvarsstilling		Kp. i angreb	BD = Bol. Dubowizy
	Egen forsvarsstilling		Inf. haubits	W = Watchelewchina
	Skillelinie, Btl.		Btl.-Kst.	
	Skillelinie, Kp.		T.-div.	

FRIKORPS DANMARK 5.12.1942–24.3.1943

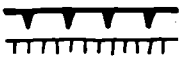
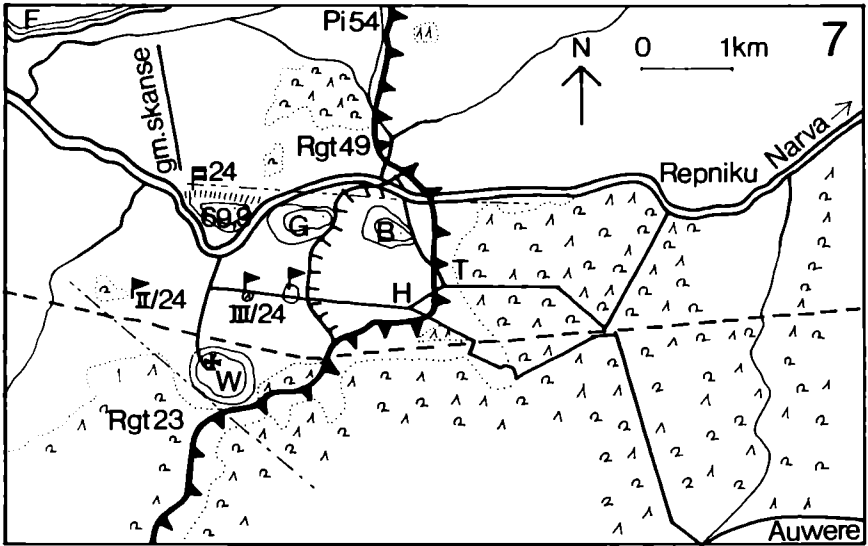
B = Bobrikowo	U = Usho Sø
M = Medwekowo	Mo = Moschino
K = Kondratowo	

DIV. NORDLAND dec. 1943–juli 1944

K = Kudruküla	H = Hungerburg	Ke = Kerbukowo
B = Begunizelj	R = Riigi	G = Gustowo
M = Mereküla	P = Padoga	D = Djatlezj
S = Ssivertsi	J = Jamburg	L = Leningrad
Ka = Kakuloschka	Ker = Kerstowo	

NARVA LANDSNÆVRING, Tannenberg-stillingen 1944

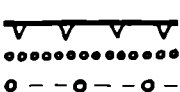
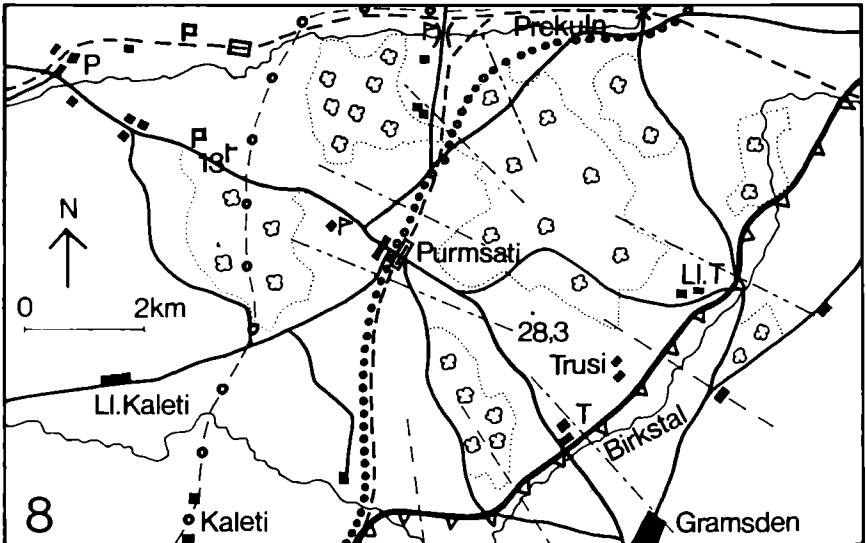
HKL
Tilbagetrukket HKL

W = Waiwara kirke
T = Tirtsu

G = Grenaderhøjen
B = Børnehjemshøjen

H = Hundinurk
F = Finske bugt

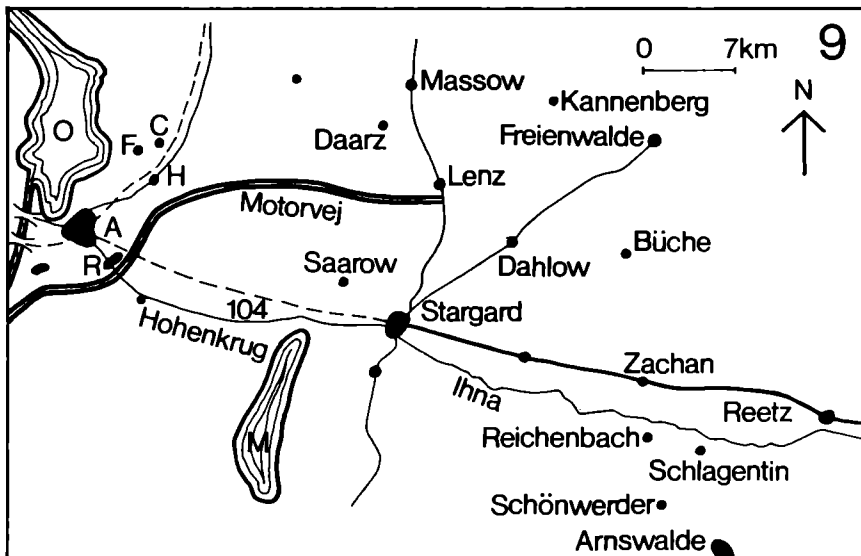
DIV. NORDLAND okt. 1944–jan. 1945

HKL 15.10.44
HKL 28.10.44
HKL 27.1.45

T = Trekni
P = Paplaken

DIV. NORDLAND, Pommern 1945

F = Friedrichsdorf
 C = Christineberg
 R = Rosengarten

O = Oderen Damm Sø
 A = Altdamm

H = Hornskrug
 M = Madü Sø